

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 9-10 (286-287), 2021

Виходить 10-12 разів на рік (5-6 випусків) • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна,

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словачина в Пряшеві (Словачина), Андрашик Ладислава доктор технічних наук, професор, Словацький технологічний університет (Словачина), Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, Бухтіарова Аліна Геннадіївна кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, Валігура Володимир Андрійович кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Васильчишин Олександра Богданівна доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, Гончаренко Олена Миколаївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Горняк Ольга Василівна доктор економічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, Горюв Дмитро Анатолійович доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, Гросу Вероніка доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Гудзь Тетяна Павлівна доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, Даниліна Світлана Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Єрмакова Ольга Анатоліївна доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Жаворонок Артур Віталійович кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Жердецька Лілія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зарогіадіс Прігоріс кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, Зборіна Ірина Михайлівна кандидат екон. наук, доцент, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, Збрицька Тетяна Петрівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зеленка Владімір кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, Кетнерс Карліс доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, Кузіна Руслана Віліївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузнецова Інна Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Лайко Олександр Іванович доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Лоханова Наталія Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Маркс-Бельська Рената кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, Меджибовська Наталія Семенівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Мельник Леонід Васильович доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, Міхальчук Камелія-Каталіна, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Муршудді Фахри Фуад огли доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), Нездоймінов Сергій Георгійович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Онищенко Світлана Володимирівна доктор екон. наук, професор, Національний університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, Пантелєєва Наталія Миколаївна доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, Патлатой Олександр Євгенович кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Семенова Валентина Григорівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сергєєва Олена Степанівна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Слободяник Юлія Борисівна доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, Сментина Наталія Валентинівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Совік Людмила Єгорівна доктор екон. наук, професор, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, Тульвінські Міхаєла кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Уханова Інна Олегівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Хомутенко Алла Віталіївна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Чоботару Маріус-Сорін кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Шикіна Ольга Володимирівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, Школьник Інна Олександрівна доктор економічних наук, професор, Сумський державний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-індекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативна база даних «Україніка наукова».
Український реферативний журнал «Джерело».
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru.
Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)

Засновник та видавець:

Одеський національний економічний університет
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 20991-10791 ПР
від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)
Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» за підстави наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886

Адреса редакції та видавця:

65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одеський національний економічний університет,
науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
web-site: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

ЗМІСТ

Рецензії.....	10
ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ	
Жердецька Лілія	
Оцінка ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку.....	11
Білоус Костянтин	
Вплив міжнародного регулювання на структуру та динаміку світового ринку деривативів.....	18
Гаркуша Юлія	
Операції з міжнародними резервами: розкриття сутності у звітності НБУ.....	28
Коваленко Вікторія, Гагауз Віталій	
Ризики в оцінці бізнесу в епоху циклічності фінансово-економічних криз.....	33
Юрчишена Людмила, Петренко Юлія	
Аналіз чутливості публічних фінансів до пандемії covid-19.....	43
Волкова Неля, Бойко Віта	
Фінансова стійкість банку: оцінка, моделювання та прогнозування.....	52
Харченко Анатолій, Степаненко Олександр	
Розвиток фінансової інклюзії через використання новітніх фінансових технологій у банківській сфері.....	60
Кулікова Єлизавета	
Еволюція розвитку системи пенсійного страхування в світі.....	65
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ	
Котелевець Дмитро	
Наукові підходи до трактування сутності цифрової економіки.....	72
Місюк Микола, Місько Алла	
Аналіз сучасного стану ринку молокопереробної продукції.....	78
Москалюк Ганна, Цуканова Вікторія	
Основні засоби кризь призму обліку за П(С)БО та МСФЗ: порівняльний аналіз.....	86
Сушарник Ярослав	
Аналіз сучасного стану ринку вівчарства.....	92
Несененко Павло, Тоня Катерина	
Аналіз єдиної аграрної політики Європейського Союзу.....	99
АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ	
Волкова Ніна	
Сучасні тенденції формування та використання фінансових ресурсів підприємств України.....	106
Ніколов Олександр	
Аналіз ймовірності ризику банкрутства підприємства.....	112
МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Грінченко Раїса, Андреева Яна	
Вдосконалення знань та навичок особистості та персоналу підприємства.....	119
Hvizdová Eva, Brezanská Jana	
Спорт як підвищення продуктивності праці співробітників.....	125
Захарченко Наталія, Каражия Едуард, Райлян Олег	
Державне регулювання високотехнологічного бізнесу: економічно-правовий аспект.....	132
Орленко Ольга, Онищук Вікторія	
Особливості сучасного стану інноваційної діяльності в Україні.....	139
Літвінов Олександр, Куманова Поліна	
Інноваційна діяльність, як засіб підвищення конкурентоспроможності продукції суб'єктів підприємництва.....	147
Семенова Валентина	
Ризики в управлінні інтелектуальним капіталом підприємства.....	155
МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ	
Дараган Антон	
Основні тенденції розвитку машинобудівної галузі в Україні.....	162
Зварич Любов	
Актуальні питання менеджменту організації в умовах цифрової економіки.....	168
ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА	
Шикіна Ольга	
Наслідки впливу пандемії на розвиток готельного господарства Одеської області.....	178

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL—UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 9-10 (286-287), 2021

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2021

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylychshyn Alexandra**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zborina Irina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polessky state university, Republic of Belarus, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhailchuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Murshudli Fakhri Fuad** Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, **Nezdoyminov Sergii** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianskyi Yuliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sovik Lyudmila**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polessky State University, Republic of Belarus, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sheludko Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

International Abstracting and Indexing:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-index - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo».
Vernadsky National Library of Ukraine. eLIBRARY.ru Scientific Electronic Library. Electronic repository of the Odessa National Economic University.
Russian Scientific Citation Index (RSCI).

Founder and publisher:

Odessa National Economic University

Certificate of State Registration of the Print Media:

Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration)
Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886

Editorial and publisher address:

18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department,
tel. (*38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

© Odessa National Economic University, 2021

CONTENTS

Reviews.....	10
<i>FINANCE, BANKING AND INSURANCE</i>	
Zherdetska Liliia	
Assessment of the efficiency of investment activity of ukrainian banks on the stock market.....	11
Bilous Kostiantyn	
Impact of international regulation on the structure and dynamics of the global derivatives market.....	18
Harkusha Yuliya	
Operations with international reserves: essence disclosure in NBU financial reporting.....	28
Kovalenko Victoria, Gaguz Vitaly	
Risks in business assessment in the age of cyclicality of financial and economic crises.....	33
Yurchyshena Liudmyla, Petrenko Yuliia	
Sensitivity analysis of public finances to the covid-19 pandemic.....	43
Volkova Nelia, Boiko Vita	
Financial stability of bank: assessment, modeling and forecasting.....	52
Kharchenko Anatoliy, Stepanenko Oleksandr	
Use of financial technologies by banks for development of financial inclusion.....	60
Kulikova Yelizaveta	
Evolution of the development of the pension insurance system in the world.....	65
<i>ECONOMICS AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY</i>	
Kotelevets Dmytro	
Scientific approaches to the essence of the digital economy.....	72
Misyuk Mikola, Misko Alla	
Analysis of the current state of the dairy market.....	78
Moskaliuk Hanna, Tsukanova Viktoriia	
Fixed assets through the prism of accounting for psbo and ifrs: a comparative analysis.....	86
Susharnyk Yaroslav	
Analysis of the current state of the sheep market.....	92
Nesenenko Pavlo, Tonia Kateryna	
Analysis of the common agricultural policy in the European Union.....	99
<i>ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION</i>	
Volkova Nina	
Current trends in the formation and use of financial resources of Ukrainian enterprises.....	106
Nikolov Oleksandr	
Analysis of probability of the enterprise bankruptcy.....	112
<i>MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES</i>	
Hrinchenko Raisa, Andreieiva Yana	
Improvement of knowledge and personality skills.....	119
Hvizdová Eva, Brezanská Jana	
Sport versus employee performance.....	125
Zakharchenko Natalia, Karazhiya Eduard, Railian Oleg	
State regulation of high-tech business: economic and law aspect.....	132
Orlenko Olha, Victoria Onishchuk	
Peculiarities of the current state of innovative activity in Ukraine.....	139
Litvinov Oleksandr, Kumanova Polina	
Innovative activity as a means of increasing the competitiveness of enterprises' products.....	147
Semenova Valentyna	
Risks in intellectual capital management of the enterprise.....	155
<i>MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION</i>	
Daragan Anton	
Main trends in the development of the machine-building industry in Ukraine.....	162
Zvarych Lyubov	
Current issues of the management of the organization in the condition of digital economy.....	168
<i>ECONOMICS OF TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS</i>	
Shykina Olga	
Consequences of the pandemic impact on the development of the hotel industry of Odessa region.....	178

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ОДЕССКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
Одесского национального экономического
университета
Сборник научных трудов

№ 9-10 (286-287), 2021

Выходит 10-12 раз в год (5-6 выпусков) • Основан в декабре 1994 г.

Одесса
2021

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Коваленко Виктория Владимировна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина

Заместители главного редактора

Слатвинская Марина Александровна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет,

Украина, Литвинов Александр Сергеевич доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина,

Технический редактор

Куликова Елизавета Александровна, преподаватель, специалист I категории, Одесский национальный экономический университет, Украина

Амбрози Мариан Марианович кандидат философских наук, доцент, Коледж международного бизнеса ISM Словакия в Пряшеве (Словакия), **Андрашик Ладислава** доктор экон. наук, профессор, Словацкий технологический университет (Словакия), **Божинова Мариана** доктор экон. наук, профессор, Академия экономики им. Д. А. Ценова, Республика Болгария, **Бухтиярова Алина Геннадьевна** кандидат экон. наук, доцент, Сумской государственный университет, Украина, **Валигура Владимир Андреевич** кандидат экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, **Васильчишин Александра Богдановна** доктор экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, **Гончаренко Елена Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Горняк Ольга Васильевна** доктор экономических наук, профессор, Одесский национальный университет им.И.И.Мечникова, **Горовый Дмитрий Анатольевич** доктор экон. наук, профессор, Харьковский технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина, **Гросу Вероника** доктор экон. наук, профессор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Гудзь Татьяна Павловна** доктор экон. наук, доцент, Высшее учебное заведение Укрпрофсоюза, Полтавский университет имени Юрия Федьковича, **Жердецкая Лилия Викторовна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Зартиадис Григорис** кандидат экон. наук, доцент Университет Аристотеля в Салониках, Греция, **Зборина Ирина Михайловна** кандидат экон. наук, доцент, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Збрицкая Татьяна Петровна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Зеленка Владимир** кандидат экон. наук, доцент, Высшая школа экономики в Праге, Чешская Республика, **Кетнерс Карлис** доктор экон. наук, профессор, Банковская высшая школа бизнеса и финансов, Латвийская Республика, **Кузина Руслана Вилевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Кузнецова Инна Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Лайко Александр Иванович** доктор экон. наук, старший научный сотрудник, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, **Лоханова Наталья Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Маркс-Бельская Рената** кандидат экон. наук, доцент, Варминско-Мазурский университет в Олштыне, Республика Польша, **Меджибовская Наталия Семеновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Мельник Леонид Васильевич** доктор экон. наук, доцент, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Украина, **Михальчук Камелия-Каталина**, кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Муршудли Фахри Фуад оглы** доктор философии по экономике, докторант кафедры финансов и финансовые институты Азербайджанского государственного экономического университета (Азербайджан), **Нездойминов Сергей Георгиевич**, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Онищенко Светлана Владимировна** доктор экон. наук, профессор, Национальный Университет «Полтавская политехника им. Ю. Кондратюка», Украина, **Паптелеева Наталья Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Черкасский научно-учебный институт Университета банковского дела, Паглатой Александр Евгеньевич кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Семенова Валентина Григорьевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Сергеева Елена Степановна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Слободяник Юлия Борисовна** доктор экон. наук, профессор, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана, Украина, **Сментына Наталья Валентиновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Совик Людмила Егоровна** доктор экон. наук, профессор, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Тульвинсчи Михаела** кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Уханова Инна Олеговна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Хомутенко Алла Витальевна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Чоботару Мариус-Сорин** кандидат экон. наук, лектор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Шкина Ольга Владимировна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Шелудько Сергей Андреевич**, кандидат экон. наук, доцент, ведущий специалист Департамента оценки и залоговых операций ПАТ АБ "Південний", Украина, **Школьник Инна Александровна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина

Международная представленность и индексация:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-индекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативная база данных «Україніка наукова».
Украинский реферативный журнал «Джерело».
Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского.
Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru. Электронный репозиторий Одесского национального экономического университета.
Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Основатель и издатель:

Одесский национальный экономический университет
Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации:
Серия KB № 20991-10791 ПР от 18 августа 2014 г. (перерегистрация)
Включен в категорию «Б» в «Перечне научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук»
на основании приказа Министерства образования и науки Украины от 02.07.2020 г. № 886
Адрес редакции и издателя:
65082, г. Одесса, ул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одесский национальный экономический университет,
научно-редакционный отдел, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>
© Одесский национальный экономический университет, 2021

СОДЕРЖАНИЕ

Рецензии.....	10
ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ	
Жердецкая Лилия	
Оценка эффективности инвестиционной деятельности банков Украины на фондовом рынке.....	11
Билоус Константин	
Влияние международного регулирования на структуру и динамику мирового рынка деривативов.....	18
Гаркуша Юлия	
Операции с международными резервами: раскрытие сущности в отчетности НБУ.....	28
Коваленко Виктория, Гагауз Віталій	
Риски в оценке бизнеса в эпоху цикличности финансово-экономических кризисов.....	33
Юрчишена Людмила, Петренко Юлия	
Анализ чувствительности публичных финансов к пандемии covid-19.....	43
Волкова Неля, Бойко Вита	
Финансовая устойчивость банка: оценка, моделирования и прогнозирования.....	52
Харченко Анатолий, Степаненко Александр	
Развитие финансовой инклюзии через использование новейших финансовых технологий в банковской сфере.....	60
Куликова Елизавета	
Эволюция развития системы пенсионного страхования в мире.....	65
ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ	
Котелевец Дмитрий	
Научные подходы к трактованию сущности цифровой экономики.....	72
Мисюк Николай, Мисько Алла	
Анализ современного состояния рынка молокоперерабатывающей продукции.....	78
Москалюк Анна, Цуканова Виктория	
Основные средства сквозь призму учета за П(С)БО и МСФЗ: сравнительный анализ.....	86
Сушарник Ярослав	
Анализ современного состояния рынка овцеводства.....	92
Несененко Павел, Тоня Екатерина	
Анализ единой аграрной политики Европейского Союза.....	99
АНАЛИЗ, АУДИТ, УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ	
Волкова Нина	
Современные тенденции формирования и использования финансовых ресурсов предприятий Украины.....	106
Николов Александр	
Анализ вероятности риска банкротства предприятия.....	112
МАРКЕТИНГ, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ТОРГОВЛЯ И БИРЖЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	
Гринченко Раиса, Андреева Яна	
Усовершенствование знаний и навыков личности и персонала предприятия.....	119
Hvizdová Eva, Brezanská Jana	
Спорт как повышение продуктивности труда сотрудников.....	125
Захарченко Наталья, Каражия Эдуард, Райлян Олег	
Государственное регулирование высокотехнологического бизнеса: экономико-правовой аспект.....	132
Орленко Ольга, Онищук Виктория	
Особенности современного состояния инновационной деятельности в Украине.....	139
Литвинов Александр, Куманова Полина	
Инновационная деятельность, как средство повышения конкурентоспособности продукции субъектов предпринимательства.....	147
Семенова Валентина	
Риски в управлении интеллектуальным капиталом предприятия.....	155
МЕНЕДЖМЕНТ И БИЗНЕС-АДМИНИСТРИРОВАНИЕ	
Дараган Антон	
Основные тенденции развития машиностроительной сферы в Украине.....	162
Зварич Любов	
Актуальные вопросы менеджмента организации в условиях цифровой экономики.....	168
ЭКОНОМИКА ТУРИЗМА И ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОЕ ДЕЛО	
Шикина Ольга	
Последствия влияния пандемии на развитие гостиничного хозяйства Одесской области.....	178

РЕЦЕНЗІЯ

На монографію «Цифрові трансформації економіки і суспільства: проблематика та шляхи розвинення»

автори: Князева О.А. –доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки й цифрового бізнесу Державного університету інтелектуальних технологій та зв'язку, м Одеса, України

Князев О.А. - кандидат технічних наук , співробітник Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, м. Одеса, Україна

Сучасний світ робить рішучі кроки до переходу від техногенного до цифрового суспільства, побудованого на інформаційно-комунікаційних технологіях, які проникають майже в усі сфери діяльності бізнесу, державного управління, соціальної сфери та особистого життя. Ці процеси призводять до зміни глобального соціально-економічного та технологічного устрою. Безумовно, такі складні трансформації не можуть відбуватися без певних проблемних аспектів та складнощів. Відтак, дослідження питань, що стосуються проблемного поля цифрових трансформації економіки і суспільства, а також визначення найбільш значущих та перспективних напрямів розвитку бізнесу та соціуму, є, як ніколи, актуальними.

Рецензована рукопис монографії має за мету дослідження основних проблем, що виникають в українському соціумі та економіці в умовах побудови цифрового середовища. Авторами сконцентровано увагу не лише на поточних проблемах, а і на аспектах, які загостилися під час пандемії COVID-19. Необхідність надшвидкого переходу до цифрових сервісів за умов пандемії оголило низку додаткових проблем, які докладно проаналізовано у монографії.

Цікавим є огляд сучасних цифрових фінансових інструментів, зокрема, краундфайдингу та криптовалют, які, за умов цифрового середовища, мають вагомні перспективи посунути традиційні фінансові важелі. Також необхідно визнати, що оглянуті в роботі зміни пріоритетів освіти у цифровому середовищі є актуальними та своєчасними з огляду на суттєві зміни умов та методів навчання в сучасних умовах.

Не заперечуючи безумовні позитивні сторони роботи, можна зауважити, що монографія набула би більшого прикладного значення, якщо авторами було би наведено більше даних та прикладів застосування цифрових технологій та сервісів у діяльність підприємств, органів державного управління, у соціальній сфері тощо.

Незважаючи на зауваження, монографія є повноцінним науковим дослідженням, в якому висловлено авторський погляд на проблему розвитку цифрової економіки та суспільства в Україні. Робота містить як наукову новизну, так і практичну значущість, може бути корисна як теоретикам, так і практикам. Рукопис монографії відповідає вимогам, тому можна рекомендувати її до друку.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Доктор економічних наук, професор, професор
кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету
Коваленко В.В.

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.763

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-11-17

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ
УКРАЇНИ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ**

Жердецька Л.В., доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail lzherdetska@gmail.com
ORCID:0000-0003-2783-186X

***Анотація.** У статті висвітлені теоретичні та практичні аспекти ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку. Досліджено існуючі підходи до визначення економічного поняття «ефективність». На цій основі обґрунтовані методологічні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку, які базуються на аналізі обсягів цієї діяльності, її дохідності і прибутковості та ризику.*

З результатами проведеного аналізу встановлено, що частка інвестицій у чистих активах банків свідчить про диверсифікацію ризиків та джерел отримання доходів. Проте структура інвестицій характеризується значною часткою вкладень у державні цінні папери, що свідчить про якісний склад інвестиційних портфелів банків, водночас не є наслідком існування розвинутого фондового ринку. Значна частка державних цінних паперів в активах українських банків створює додаткове джерело системного ризику та відволікає банківські ресурси від кредитування економічного розвитку. Разом з тим у підсумку, банківські інвестиції характеризуються позитивною дохідністю, високою ліквідністю та незначним ризиком.

***Ключові слова:** банк, банківські інвестиції, ефективність, фондовий ринок, цінні папери.*

**ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF INVESTMENT ACTIVITY OF
UKRAINIAN BANKS ON THE STOCK MARKET**

Zherdetska Liliia D.Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Banking Department, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
E-mail lzherdetska@gmail.com
ORCID:0000-0003-2783-186X

***Abstract.** Introduction. The modern financial system is a close interaction of the infrastructure of the securities market and the banking system. And now banks occupy a prominent place in the formation of the infrastructure of the Ukrainian stock market. Therefore, the effective operation of banks is one of the prerequisites for the development of the stock market in Ukraine. The development and improvement of methodological approaches to assessing the effectiveness of the banking business as a whole and its individual areas is an issue that permanently retains its relevance and requires constant scientific research.*

Purpose. Improvement of methodological approaches to assessing the effectiveness of investment activities of Ukrainian banks in the stock market.

Results. The effectiveness of active investment operations of banks in the study was assessed in terms of their volume (market share is in line with the strategic objectives of most banks); profitability (the most important aspect of efficiency), and risk (a key element of banking, which depends on future performance indicators).

According to the results of the analysis, the following generalizations has been made. Firstly, banks develop investment activities, as evidenced by the share of investment in net assets, which, in turn, means the diversification of risks and sources of income. Secondly, a significant share of investments in securities refinanced by the National Bank of Ukraine (including government bonds) indicates the quality of banks' investment portfolios but is not a consequence of the existence of a developed stock market, but only the benefits of these investments. Thirdly, the profitability of investment operations is much lower compared to lending. And finally, efficiency of active investment operations of banks with foreign capital due is higher to the low cost of resources; however, the efficiency of their lending activities remains higher compared to investment.

Conclusions. Based on the existing definitions of the concept of "efficiency" and the available information base, the efficiency of investment activities of Ukrainian banks in the stock market has been assessed. The efficiency of active investment operations of banks is assessed in terms of their volume, profitability, and risk. The share of investments in banks' net assets indicates the diversification of risks and sources of income. At the same time, the structure of investments testifies to the qualitative composition of banks' investment portfolios but is not a consequence of the existence of a developed stock market. A significant share of Government bonds in the assets of Ukrainian banks creates an additional source of systemic risk and diverts banking resources from lending. At the same time, bank investments are characterized by positive returns, high liquidity, and insignificant risk.

***Key words:** bank, bank investments, efficiency, stock market, securities.*

JEL Classification: G240

Постановка проблеми. Сучасна фінансова система являє собою тісне переплетення інфраструктури ринку цінних паперів і банківської системи. І нині банки посідають визначне місце у формуванні інфраструктури фондового ринку країни. Розвиток банківського бізнесу залежить від подальшого зростання його ефективності, що належить до основних факторів забезпечення конкурентоспроможності банків і свідчить про прогресивний процес його розвитку. Для банків створення необхідних передумов зростання ефективності як основного джерела сталого економічного розвитку набуває в умовах жорсткої конкуренції першочергового значення. Розробка й удосконалення методологічних підходів оцінки ефективності банківського бізнесу в цілому, так і його окремих напрямів є питанням, яке постійно зберігає свою актуальність та потребує постійного наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та розвиток фондового ринку України належать до наукових інтересів значного кола українських науковців. Так, Т. Шудрук та Ю. Ілюшик досліджували тенденції розвитку фондового ринку України, роблячи висновок про необхідність його подальшого розвитку відповідно до директив Європейського Союзу [1]. Учені О. Мельник та І. Капітан зазначають, що ефективному розвитку фондового ринку перешкоджають відсутність «сформованої інституційної поведінки учасників ринку», недостатнє законодавче та інформаційне забезпечення [2, 3].

Також окремо варто відмітити низку досліджень, присвячених діяльності банків на фондовому ринку України. Циганов С. та Желіхівська А. відзначають провідну роль банків на фондовому ринку [4, 5]. Дослідження Онищенко Ю. присвячені питанням формування інвестиційних портфелів українських банків, де авторка робить висновки щодо перспектив розвитку банківських інвестицій українськими банками, враховуючи прибутковість інвестицій у цінні папери вітчизняних компаній порівняно з іноземними [6, 7].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Беручи до уваги необхідність розвитку вітчизняного фондового ринку та провідну роль банків у цьому процесі, необхідно дослідити питання, що залишилися поза увагою науковців – це оцінка ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку.

Мета дослідження. Метою представленої роботи є вдосконалення методологічних підходів до оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку.

Основний матеріал. Для обґрунтування методології оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків на фондовому ринку доцільно передусім визначитися зі змістом терміну «ефективність». На сьогоднішній день можна виділити такі підходи до визначення поняття «ефективність»: теоретико-сутнісний, методологічний, цільовий та системний [8-11].

1. На засадах теоретико-сутнісного підходу ефективність розглядається з точки зору результативності діяльності (співвідношення результатів діяльності до витрат або використаних ресурсів). Даний підхід має обмеження у використанні час дослідження соціальних, організаційних та інших систем, результати діяльності яких не завжди можуть бути кількісно виражені та об'єктивно відображені. Однак у випадку банківської діяльності застосування положень цього підходу є обґрунтованим та необхідним.

2. Методологічний підхід ґрунтується на співставленні показників ефективності окремого суб'єкта господарювання з еталонними в аналогічній галузі. При цьому зіставлення показників ефективності дає можливість визначити сильні та слабкі сторони діяльності установи порівняно з конкурентами і світовими лідерами. Особливістю даного підходу є акцент на кількісну характеристику ефективності, а у випадку кризи у галузі, наприклад, найменш збиткові банки вважатимуться «ефективними», якщо збитковою є діяльність усього сектору. Вирішити цей недолік дозволить порівняння із певними теоретичними значеннями. Зазначене вище свідчить про те, що методологічні підходи до оцінки ефективності банківської діяльності не є усталеними та повинні коригуватися залежно від поточної ситуації на світових ринках та в національній економіці.

3. Цільовий підхід передбачає оцінювання ефективності як ступеня досягнення поставленої мети. Однак цей підхід також має низку обмежень: цілі установи не завжди сформульовані у кількісному вигляді; сформульовані цілі характеризують бажаний стан установи з багатьох сторін (ринкові, фінансові, організаційні та інші цілі), що ускладнює оцінку ступеня їх досягнення; формування цілей діяльності установи має суб'єктивний характер, оскільки залежить від урахування інтересів зацікавлених груп.

4. Системний підхід в оцінці ефективності передбачає поєднання різних із зазначених вище підходів.

Ураховуючи багатозначність поняття «ефективність», ефективність активних

інвестиційних операцій банків пропонуємо оцінювати з точки зору їхніх обсягів (ринкова частка та розвиток відповідають стратегічним цілям діяльності більшості банків); дохідності – це найважливіший аспект ефективності, у дослідженні буде здійснено порівняльний аналіз із дохідністю від кредитної діяльності та ризику (ключовий елемент банківської діяльності, від якого залежать майбутні показники ефективності).

Обсяги та структура інвестиційних вкладень банків України за групами представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Склад та структура інвестиційних вкладень банків України за групами станом на 01.01.2021 р.

Показники	Усього по платоспроможним банкам	Усього по банках з державною часткою	Усього по банках іноземних банківських груп	Усього по банках з приватним капіталом
Чисті активи, тис. грн	1 824 060 170	958 236 415	550 098 628	314 478 841
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток (ПП1), тис. грн	192 109 937	176 023 784	9 090 978	6 995 175
У т.ч. що рефінансуються НБУ	175 910 604	189 369 020	6 824 882	6 633 533
Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (ПП2), тис. грн	307 716 662	202 582 767	48 066 795	57 067 100
У т.ч. що рефінансуються НБУ	295 545 916	192 758 168	46 023 303	56 764 445
Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю (ПП3), тис. грн	285 972 042	159 690 014	84 687 615	41 594 414
У т.ч. що рефінансуються НБУ	265 687 070	144 024 660	80 203 584	41 458 826
Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії (ПП4), тис. грн	300 101	55 043	195 535	49 523
Усього інвестицій (ПП1+ПП2+ПП3+ПП4), тис. грн	786 098 742	538 351 608	142 040 923	105 706 212
У % до чистих активів	43,10	56,18	25,82	33,61
Вкладення в ОВДП, тис. грн	518 604 192	402 388 727	56 652 126	59 563 338
У % до суми інвестицій	65,97	74,74	39,88	56,35
У % до чистих активів	28,43	41,99	10,30	18,94

Джерело: складено за даними [12]

Як свідчать дані табл. 1., нині інвестиції складають 28,43% від суми чистих активів банків України. Найменш активно інвестують у цінні папери банки іноземних банківських груп (25,82% від суми їхніх активів); банки з приватним українським капіталом мають 33,61% інвестицій в портфелі активів; а от для банків із державною часткою цей показник складає 74,74%. Така структура активів пояснюється значною часткою ОВДП у структурі інвестиційних портфелів банків України. Варто додати, що сума інвестицій у цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, складає основну частину кожного із інвестиційних портфелів банків України. За результатами проведеного аналізу можна зробити наступні узагальнення:

- банки розвивають інвестиційну діяльність, про що свідчить частка інвестицій у чистих активах, а це, в свою чергу означає диверсифікацію ризиків та джерел отримання доходів;
- значна частка інвестицій у цінні папери, що рефінансуються Національним банком України (зокрема ОВДП) свідчить про якісний склад інвестиційних портфелів банків, проте не є наслідком існування розвиненого фондового ринку, а лише вигодами від здійснення цих інвестицій. Для оцінки ролі операцій з цінними паперами у формуванні фінансових результатів банків розраховано такі показники як дохідність інвестиційних вкладень,

співвідношення результату від прийняття ринкового ризику й активів, співвідношення доходів від кредитування клієнтів та активів, середня ставка кредитування клієнтів.

Дохідність інвестиційних вкладень розраховано як співвідношення процентних доходів від операцій з цінними паперами та торгового результату за мінусом резервів до суми інвестиційних портфелів банку. Варто зауважити, що при розрахунку цього показника доходи за операціями з іноземною валютою не враховувалися.

$$Дінв = \frac{ПД_{цп} + ТР - ВФР_{інв}}{ІП1 + ІП2 + ІП3} \times 100, \quad (1)$$

де $ПД_{цп}$ – процентні доходи від операцій з цінними паперами; $ТР$ – торговий результат; $ВФР_{інв}$ – чисте збільшення резервів під знецінення цінних паперів; $ІП1, ІП2$ та $ІП3$ – інвестиційні портфелі банків (крім вкладень в асоційовані та дочірні компанії).

Чиста дохідність кредитування клієнтів розрахована як частка від ділення різниці процентних доходів від надання позичок і витрат на формування резервів та кредитів, що надані клієнтам.

$$Дкр = \frac{ПД}{КП_{нетто}} \times 100 \quad (2) \quad ЧДкр = \frac{ПД - ВФР_{кр}}{КП_{нетто}} \times 100 \quad (3) \quad ВР = \frac{ПВ}{ПП} \times 100 \quad (2)$$

де $ПД$ – процентні доходи; $КП_{нетто}$ – кредити та заборгованість клієнтів за вирахуванням резервів під кредитні операції; $ВФР_{кр}$ – витрати на формування резервів за кредитами; $ПВ$ – процентні витрати; $ПП$ – платні пасиви.

Співвідношення доходів від кредитування клієнтів та активів дозволить порівняти віддачу кредитних та інвестиційних вкладень; порівняння дохідності із вартістю ресурсів (показник 4) дозволить оцінити чисту дохідність вкладень у активні операції.

Кількісну оцінку фінансових результатів прийняття банками ринкового ризику відображено в табл. 2.

Як свідчать дані табл. 2, дохідність інвестиційних операцій значно нижча порівняно з кредитуванням. Дохідність від кредитної діяльності є вищою навіть із вирахуванням витрат на формування резервів. Цей факт можна пояснити скороченням збитків та відновленням прибуткової діяльності банків України. Зазначене може зумовити подальший розвиток кредитування та відволікання ресурсів від здійснення банківських інвестицій, особливо урахуваючи недостатній рівень розвитку фондового ринку в Україні та скорочення ставок за новими випусками державних цінних паперів. Також варто відмітити вищу ефективність активних інвестиційних операцій банків з іноземним капіталом за рахунок низької вартості ресурсів; однак ефективність їхньої кредитної діяльності залишається вищою порівняно з інвестиційною.

Таблиця 2

Склад та структура доходів від інвестиційної діяльності банків України за групами станом на 01.01.2021 р.

Показники	Усього по платоспроможним банкам	Усього по банках з державною часткою	Усього по банках іноземних банківських груп	Усього по банках з приватним капіталом
Процентні доходи від операцій з цінними паперами	44 575 115	31 101 324	8 825 210	4 648 581
Торговий результат	21 432 585	15 010 240	4 017 163	2 405 183
Чисте (збільшення) зменшення резервів під знецінення цінних паперів	1 129 045	582 225	445 991	100 829
Усього фінансових результатів від інвестиційної діяльності	64 878 655	45 529 339	12 396 382	6 952 935
Усього інвестицій, тис. грн	785 798 641	538 296 565	141 845 388	105 656 689

Усього фінансових результатів від інвестиційної діяльності у % до суми інвестицій (крім інвестицій в дочірні та інвестиційні компанії) (Дінв)	8,26	8,46	8,74	6,58
Кредити та заборгованість клієнтів	595 734 541	215 955 136	238 039 829	141 739 576
Процентні доходи від операцій з юридичними та фізичними особами	102 736 481	40 194 908	35 874 458	26 667 114
Дохідність кредитних операцій, %	17,25	18,61	15,07	18,81
Чисте (збільшення) зменшення резервів під заборгованість за наданими кредитами клієнтам	1 129 045	582 225	445 991	100 829
Чиста дохідність від кредитних операцій, % (ЧДкр)	17,06	18,34	14,88	18,74
Вартість ресурсів, % (ВР)	4,06	4,51	2,96	4,52

Джерело: складено за даними [12]

Для більш комплексної оцінки ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку використаємо матричний підхід та порівняємо інвестиційну активність та дохідність від здійснення банківських інвестицій. Для оцінки активності пропонуємо застосовувати показник ринкової частки:

$$P_{\text{Чінв}} = \frac{\Pi_i}{\Pi_{\text{БС}}} \times 100, \tag{3}$$

де Π_i – інвестиційні вкладення і-го банку; $\Pi_{\text{БС}}$ – інвестиційні вкладення банківської системи.

Результати порівняння інвестиційної активності (показник 5) та її дохідності (показник 1) представлені на рис. 1.

За результатами застосування матричного підходу в оцінці ефективності інвестиційних вкладень банків України можна зробити наступні висновки. Найбільш активним є передусім АТ КБ «Приватбанк» (передусім за рахунок інвестицій в ОВДП); інші державні банки займають меншу частку, проте є достатньо активними порівняно з банками інших груп. Найменш активними є банки з іноземним капіталом, однак дохідність їх вкладень є значно вищою: АТ «Креді Агриколь Банк» (12,5%), АТ «Сіті Банк» (10,7%) та АТ «ОТП Банк» (9,9%).

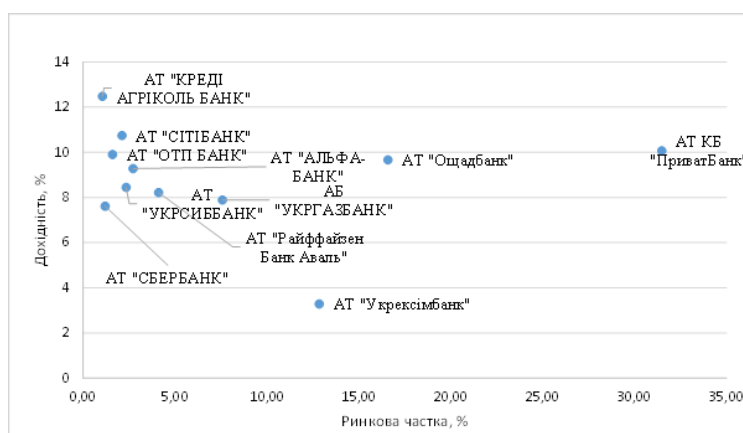

Рис. 1. Площина порівняння ринкової частки на інвестиційному ринку та дохідності банківських інвестицій станом на 01.01.2021 р. (складено для банків, ринкова частка яких перевищує 1%)

Джерело: власна розробка за даними [12]

Отже, основна частка банківських інвестицій в Україні припадає на державні банки; ці інвестиції, у свою чергу, передусім складаються із інвестицій у державні цінні папери.

Необхідно зазначити, що частка ОВДП в активах українських банків по-перше, створює додаткове джерело системного ризику як для банківського сектору, так і для економіки в цілому; по-друге, відволікає банківські ресурси від кредитування економічного розвитку.

Висновки. Грунтуючись на існуючих визначеннях поняття «ефективність» та наявній інформаційній базі, у статті здійснено оцінку ефективності інвестиційної діяльності банків України на фондовому ринку. Ефективність активних інвестиційних операцій банків оцінено з точки зору їхніх обсягів; дохідності і прибутковості та ризику.

Частка інвестицій у чистих активах банків свідчить про диверсифікацію ризиків та джерел отримання доходів. Водночас структура інвестицій (значна частка інвестицій здійснюється у державні цінні папери) – це свідчить про якісний склад інвестиційних портфелів банків, однак не є наслідком існування розвиненого фондового ринку. Значна частка ОВДП в активах українських банків створює додаткове джерело системного ризику та відволікає банківські ресурси від кредитування економічного розвитку. Водночас банківські інвестиції характеризуються позитивною дохідністю, високою ліквідністю та незначним ризиком.

В цілому, з авторської точки зору, основними напрямками подальших наукових розробок повинні стати: пошук інструментів і механізмів розвитку ефективно діючого фондового ринку в Україні, зокрема – формування ефективно інфраструктури його функціонування та забезпечення раціонального державного регулювання. Ви рішення цих питань дозволить підвищити дієздатність вітчизняного фондового ринку та створити передумови розширення джерел залучення фінансових ресурсів вітчизняними суб'єктами економічної діяльності та домогосподарствами.

Список літератури

- 1 Шудрук Т. М., Ілюшук Ю.С. Розвиток фондового ринку України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет*. Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка". 2015. Том 20. С. 226- 231. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/782/595> (дата звертання 10.10.2021)
2. Колупаєв Ю. Б. Обґрунтування напрямку перспективного розвитку фондового ринку України. *Ефективна економіка*. 2018. №8. С. 45-51
3. Мельник О. І., Капітан І. М. Сучасні тенденції розвитку фондового ринку України. *Ефективна економіка*. 2019. №12. URL:http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2019/60.pdf (дата звертання 10.10.2021)
4. Циганов С.А. Роль комерційних банків у формуванні інфраструктури фондового ринку. *Наукові праці МАУП*. 2006. Вип.8. С. 258 – 260.
5. Желіхівська А. М. Роль банків у розвитку інфраструктури фондового ринку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 22. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2009/14.pdf (дата звертання 10.10.2021)
6. Онищенко Ю.І. Перспективи формування портфелю цінних паперів банку з використанням фундаментального аналізу. *Економіка та суспільство*. 2018. №16. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua> (дата звертання 10.10.2021)
7. Онищенко Ю.І. Управління інвестиційною діяльністю банку: теорія та практика. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 25. URL: <http://www.market-info.od.ua> (дата звертання 10.10.2021)
8. Аванесова Н. Е. Основні підходи до визначення категорії ефективність URL: http://www.confcontact.com/2008dec/6_avanosova.htm. (дата звертання 10.10.2021)
9. Berger A. and Humphrey D. Measurement and Efficiency Issues in Commercial Banking. Output Measurement in the Service Sectors.
10. Xavier F., J. Rochet. Microeconomics of banking / Xavier Freixas and Jean-Charles Rochet. Massachusetts institute of technology. 1999. 332 p.
11. Бізнес-словник: економіка, фінанси, банки, інвестиції, кредити : англо-укр.; понад 12 500 термінів / [уклад. С. Я. Єрмоленко, В. І.Єрмоленко]. К.: Школа, 2002. 720 с.
12. Наглядова статистика Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звертання 10.10.2021)

References

1. Shudruk, TM, Ilyushik, Yu.S. (2015). Development of the stock market of Ukraine. Economic analysis: Coll. Science. wash. Ternopil National Economic University. Publishing and Printing Center of Ternopil National Economic University "Economic Thought", 20, 226– 231. Retrieved from <https://www.econa.org.ua/>

- index.php/econa/article/view/782/595 [in Ukrainian].
2. Kolupaev, Yu. B. (2018) Substantiation of the direction of perspective development of the stock market of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 8, 45-51. [in Ukrainian].
 3. Melnyk, O.I., Kapitan, I.M. (2019) Modern tendencies of stock market development of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 12. . Retrieved from www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/60.pdf [in Ukrainian].
 4. Tsyganov, S.A. (2006). The role of commercial banks in shaping the infrastructure of the stock market. *Scientific works of IAPM*, 8, 258 - 260. [in Ukrainian].
 5. Zhelikhivska, A.M. (2009). The role of banks in the development of the stock market infrastructure of Ukraine. *Investments: practice and experience*, 22. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2009/14.pdf . [in Ukrainian].
 6. Onishchenko, Y.I. (2018). Prospects for the formation of the bank's securities portfolio using fundamental analysis. *Ekonomyka ta suspyl'stvo*, 16. Retrieved from <http://www.economyandsociety.in.ua> [in Ukrainian].
 7. Onishchenko, Y.I. (2018). Bank investment management: theory and practice. *Infrastruktura rynku*, 25. Retrieved from <http://www.market-info.od.ua>. [in Ukrainian].
 8. Avanesova, N.E. (2021). Basic approaches to determining the category of efficiency Retrieved from http://www.confcontact.com/2008dec/6_avanesova.htm. [in Ukrainian].
 9. Berger, A., Humphrey D. (1992) Measurement and Efficiency Issues in Commercial Banking. *Output Measurement in the Service Sectors*.
 10. Xavier, F., Rochet, J. (1999). *Microeconomics of banking*. Massachusetts institute of technology.
 11. *Business dictionary: economics, finance, banks, investments, loans: English-Ukrainian more than 12,500 terms* (2002). [ed. S. Ya. Yermolenko, V.I. Yermolenko]. K.: Shkola, [in Ukrainian].
 12. *Supervisory statistics of the National Bank of Ukraine* Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>. [in Ukrainian].

УДК 336.76

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-18-27

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА СТРУКТУРУ ТА ДИНАМІКУ СВІТОВОГО РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ

Білоус К.І., аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна
e-mail: kbilous@kse.org.ua
ORCID:0000-0002-2891-3640

***Анотація.** У статті проаналізовано статистичні дані щодо світового ринку деривативів у розрізі часу, категорій ризику, типу інструментів та наявності центрального клірингу. Розглянуто етапи формування сучасного світового ринку деривативів через впровадження міжнародного центрального регулювання. Підтверджено наявність та вплив поетапного введення міжнародного регулювання на структуру та динаміку світового ринку деривативів. Обґрунтовано доцільність імплементації Правил щодо неочищеної маржі (UMR), які впроваджують обов'язковий обмін початковою маржею між позабіржовими контрагентами, що не проходять через центральний кліринг. Наголошено про процес створення національного центрального контрагента через приведення українського законодавства до вимог європейського регулятора.*
Ключові слова: кредитний ризик, деривативи, регулювання деривативів, центральний контрагент, CCP, кліринг, UMR.

IMPACT OF INTERNATIONAL REGULATION ON THE STRUCTURE AND DYNAMICS OF THE GLOBAL DERIVATIVES MARKET

Bilous Kostiantyn, Ph.D. student, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: kbilous@kse.org.ua
ORCID:0000-0002-2891-3640

***Abstract.** The article analyzes statistics of the world derivatives market from exchange-traded and OTC derivatives in terms of time, risk categories, type of instruments, and the presence of central clearing. The statistical basis of the research was outstanding notional amounts for the global derivatives markets obtained from the Bank for International Settlements (BIS) database. The article's primary goal is to describe the structure and dynamics of the global derivatives market to determine the main trends (parameters) of the impact of international regulation on global derivative market structure and dynamics. The author considers three stages of forming the modern global derivatives market: an absence of the central regulation; implementing first central counterparties (CCP) for exchange-traded derivatives and part of OTC derivatives; and implementing Uncleared Margin Rules (UMR) for half of the OTC derivative market which was not cleared centrally by central counterparties (CCP). As a result, the presence and impact of the phased implementation of global regulation on the structure and dynamics of the world derivatives market were confirmed. The main focus of the research was considered at the OTC derivatives market due to a 90% share in the total derivatives' outstanding notional amounts in 2020. Therefore, by using the Bank for International Settlements' methodology for calculation of shares of centrally cleared OTC derivatives, the article substantiated the expediency of implementing the Uncleared Margin Rules (UMR), which introduces a mandatory exchange of the initial margin between OTC counterparties that are not going through central clearing. Finally, it was noted about creating a national Ukrainian central counterparty (CCP) through bringing Ukrainian legislation to the requirements of the European regulator.*

Keywords: credit risk, derivatives, derivatives regulation, central counterparty, CCP, clearing, UMR.

JEL Classification: G150, G180, G210, G230, G280

Постановка проблеми. Світовий ринок деривативів у 2020 році склав 648 трлн. дол. США [1], що перевищило світовий рівень ВВП за цей же рік (84.7 трлн. дол. США) у 7,7 разів [2]. Подібна фінансова диспропорція стимулює пошук шляхів до зниження як індивідуального кредитного ризику контрагентів, так і кредитного ризику усієї фінансової системи через його регулювання.

Процес формування та регулювання сучасного ринку деривативів проходить поетапне введення регуляторних правил таких, як впровадження Центрального клірингу (CCP) та Правил щодо неочищеної маржі (UMR).

Перше централізоване світове регулювання операцій з деривативами почалося з 2008 року через світову іпотечну кризу та з початком впровадження Центрального контрагентів (CCP). Через впровадження центрального контрагенту, стандартизовані біржові та деякі ОТС (позабіржові) деривативи, наприклад, кредитні дефолтні свопи, або CDS, починаючи з 2009 року, проходять через обов'язковий центральний кліринг (CCP) [3, с. 99].

Але на кінець 2020 року 90% сукупної непогашеної суми заборгованості деривативів припадає на позабіржові дилерські ОТС ринки, де лише 47% відсотків сукупної непогашеної

суми позабіржових деривативів проходить кліринг через центральні контрагенти [1].

Задля регулювання операцій з позабіржовими деривативами, які не проходять через центральний кліринг, були введені Правила щодо неочищеної маржі (UMR) що передбачають обов'язковий двосторонній обмін початковою маржою між контрагентами.

Через вплив коронавірусної епідеміологічної кризи, наступний етап Правил щодо неочищеної маржі (UMR) був перенесений на два роки з додатковим проміжним етапом. Тому з 1 вересня 2021 року європейські фінансові компанії очікують наступного зменшення порогових значень щодо регулювання обов'язкового обміну початкової маржі між контрагентами на OTC ринках [4]. А вже з вересня 2022 року додатково під регулювання UMR підпадуть більш ніж 1200 фінансових організацій [5].

Таким чином, виокремлені раніше історичні етапи регулювання ринку деривативів у процесі впровадження управління забезпеченням [3, с. 101] повинні бути дослідженні у розрізі їх впливу на динаміку та структуру ринку деривативів через емпіричне відображення у статистичних даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу міжнародного регулювання на структуру та динаміку світового ринку деривативів вивчали вітчизняні дослідники Шелудько й Вірченко [6] та Кузнецова й Шмуратко [7], які аналізували світовий ринок деривативів лише до 2014 та 2017 років відповідно. В останній час це питання практично не розглядається науковцями, хоча його актуальність зумовлена суттєвим впливом наслідків коронавіруса на економічні процеси у світовій економіці та недостатнім вивченням цього питання.

В якості теоретичного базису щодо сутності та методів оцінки деривативних інструментів були використані матеріали з книги класика економічної думки Джона Халла [8].

При дослідженні даної проблеми ми використовували бази даних офіційної статистики Банку міжнародних розрахунків (BIS) [1] та дані Світового банку [2], дані щодо особливостей обміну цінних паперів при кредитному забезпеченні [9], Правила щодо неочищеної маржі (UMR), джерела Міжнародної організації кредитування цінними паперами (ISLA) [4] та міжнародної аудиторської компанії Deloitte [5].

У дослідженні ми спиралися на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів», в якому регламентується приєднання України до системи Європейський центральних контрагентів (CCP) та Директиви про ринки фінансових інструментів (MiFID) [10].

Мета дослідження. Метою дослідження є формування опису структури та динаміки сучасного світового ринку деривативів методами статистичного аналізу та узагальнення, визначення основних тенденцій впливу міжнародного регулювання на його розвиток, й обґрунтування доцільності введення Правил неочищеної маржі (UMR) для позабіржового сектору ринку деривативів.

Основний матеріал. ССвітове регулювання та сучасний ринок деривативів спочатку формувалися хаотично зі спроб введення процесу управління забезпеченням через передачу застави у цінних паперах проти кредитного ризику, що започаткували ще у 1980-ті роки компанії Bankers Trust і Salomon Brothers [3, с. 98].

З часом, через асиметрію розповсюдження інформації та двосторонній тип домовленостей кожен контрагент мав змогу мати безліч контрагентів без проходження обов'язкового клірингу. Навіть поодинокі випадки кредитної підтримки забезпеченням застави із можливістю регіпотекації [6, с. 22], зробило фінансову систему неконтрольованою та схильною до небезпечно стрімкого зростання.

Через безконтрольність ринку деривативів, виключність добровільного двостороннього клірингу та відсутність уніфікованого процесу заставного забезпечення, наприклад, як за додатком про кредитну підтримку (CSA) під деривативним договором ISDA [3, с. 98], ринок цінних паперів, на базі буму іпотечного кредитування, зріс до масштабів суттєвого відриву від реального сектору. Повідомлення про банкрутство хоча б однієї компанії викликало би падіння усєї системи через масові маржинальні виклики за кредитними договорами, що і сталось у 2008 році й стало приводом для початку централізованого держаного регулювання ринку деривативів.

Так, другим етапом формування сучасного ринку деривативів стало впровадження центральних клірингів (центрального контрагента, CCP), що зобов'язувало учасників ринку проводити кліринг стандартизованих цінних паперів не між собою, як це було раніше у двосторонній формі, а через центрального контрагента на біржах [3, с. 99]. Таким чином, банкрутство одного із учасників центрального клірингу не мало б «ефекту доміно» для

інших компаній, так як банкрутство закінчувалось б на рахунках центрального контрагента (ССР).

Як доповнення до системи центральних клірингів, вводились низки регуляторних законів, такі як закон Додда-Френка, закон Волкера, регулювання EMIR і директиви MiFID, що вплинули на прозорість, звітність та відкритість ринку деривативів, встановлюючи низку правил та вимог для фінансових організацій, які торгують деривативними контрактами [3, с. 99].

На цей час усі стандартизовані біржові деривативи були зобов'язані проходити центральний кліринг, тому регулятори зосередились на цінних паперах, що обертаються поза біржою. Вони заохочували (іноді примусово) учасників OTC ринку проходити кліринг свої операції через центральних контрагентів, але лівова частка нестандартизованих OTC деривативів не йшла через центральний кліринг через його високу вартість для складних фінансових інструментів [3, с. 99].

Тому з 2016 року розпочався новий етап регулювання, але вже для OTC ринку, а саме: посилення вимог до центрального клірингу окремих фінансових інструментів та появи Правил щодо неочищеної маржі (UMR), що впроваджують обов'язковість двостороннього обміну початковою маржою між контрагентами деривативних угод, якщо не було проведено центрального клірингу [4].

Через вплив коронавірусної епідеміологічної кризи, наступний етап Правил щодо неочищеної маржі (UMR) був перенесений на два роки з додатковим проміжним етапом для підготовки фінансових організацій до регуляторних вимог. Тому вже з 1 вересня 2021 року європейські фінансові компанії очікують зменшення порогових значень щодо регулювання обов'язкового обміну початковою маржі між контрагентами на OTC ринках [4]. А вже з вересня 2022 року додатково під регулювання UMR підпадуть більш ніж 1200 фінансових організацій [5].

Узагальнення наявної інформації щодо етапів формування сучасного ринку деривативів дозволило виділити наступні 3 етапи:

1. 1980-ті рр. – 2008 рік – відсутність централізованого регулювання; [3, с. 98]
2. 2009-2015 рр. – впровадження центральних контрагентів та центрального клірингу з підтримкою регуляторних вимог до учасників ринку деривативів; [3, с. 99]
3. 2016-2022 рр. – посилення вимог до центрального клірингу та імплементація Правил щодо неочищеної маржі (UMR), які впроваджують обов'язковий обмін початковою маржою між OTC контрагентами, що не проходили центральний кліринг [5].

Для статистичного аналізу та емпіричного підтвердження наявності виокремлених етапів еволюції регулювання біржових та позабіржових деривативів було використано дані Банку міжнародних розрахунків (BIS) [1].

Банк міжнародних розрахунків (BIS) — це спеціалізований міждержавний фінансовий інститут, який об'єднує центральні банки 60 країн. В складі цієї структури існує Базельський комітет з систем платежів і розрахунків, який здійснює нагляд за міжнародними розрахунками і розробляє нові механізми міжнародних розрахунків, у тому ж числі щодо розрахунків за фінансовими деривативами [11].

Статистика біржових деривативів охоплює обороти валютних курсів та процентних ф'ючерсів та опціонів. Вона збирається щоквартально з комерційних джерел і охоплює контракти, що торгуються на більш ніж 50 організованих біржах [1].

Статистика позабіржових деривативів фіксує відкриті позиції дилерів деривативів, переважно банків. Дилери звітують на загальносвітовій консолідованій основі, включаючи позиції своїх іноземних філій та виключаючи позиції всередині групи. Статистичні дані збираються під егідою Комітету з питань глобальної фінансової системи та повідомляються BIS на рівні країни, а не окремого дилера. Статистичні дані складаються з даних, які кожні шість місяців повідомляються дилерами у 12 юрисдикціях (Австралія, Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Нідерланди, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія та США) плюс дані, що повідомляються кожні три років дилерами у більш ніж 30 додаткових юрисдикціях [1].

Для розрахунків було взято дані Банку міжнародних розрахунків (BIS) з обох джерел як біржових та позабіржових деривативів за 1998-2020 рр., а саме непогашену (валову, або умовну) суму заборгованості, яка відображає сукупну ринкову вартість активів, що є об'єктом деривативної угоди [1]. Дані з двох джерел були агреговані та проаналізовані у динаміці та у структурі за категоріями ризику, типу інструментів та наявності центрального клірингу.

В результаті розрахунків було виявлено, що динаміка використання деривативів стрімко зростала до кризи 2008 року до 746.8 трлн. дол. США на першу половину 2008 року, що підтверджує неконтрольоване зростання їх об'єму у період відсутності державного регулювання. Після 2008 року об'єм ринку деривативів значно не впав, але зростання непогашеної (валової) суми заборгованості деривативів призупинилося та залишилось на стабільному рівні у рамках 600-800 трлн. дол. США (рис. 1). При цьому, частка біржових деривативів ніколи не перевищувала 18% від загального світового сукупного обсягу непогашеної суми заборгованості, зосереджуючи основний об'єм на дилерських ОТС ринках.

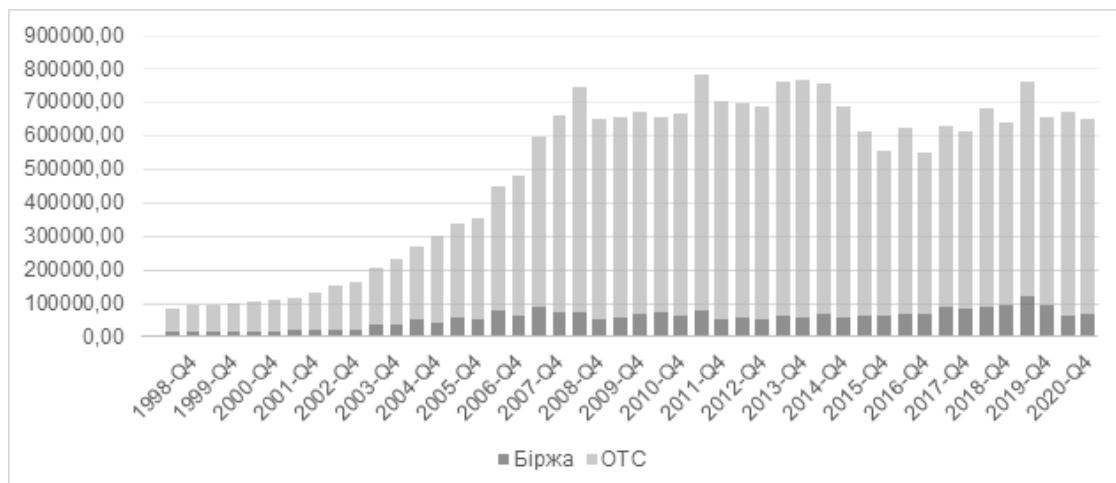

Рис. 1. Структура та динаміка деривативів за непогашеною сумою заборгованості, млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [1]

У 2-му кварталі 2016 року з введенням Правил щодо неочищеної маржі (UMR) обсяг ринку деривативів за непогашеною сумою заборгованості впав до 553 трлн. дол., але вже на 4-му квартал 2020 року загальний об'єм відновився та склав 648 трлн. дол. США. Таким чином, це відновлення вказує, що учасники ринку змогли адаптуватись до нових вимог та відновили колишній об'єм непогашеної суми заборгованості.

Показово, що у 2-му кварталі 2020 року лише 10% деривативів (65.9 трлн. дол. США) припадає на похідні цінні папери, що торгуються на біржах, в той час як 90% (582.1 трлн. дол. США) розміщуються поза біржою на дилерських ОТС ринках (рис. 2).

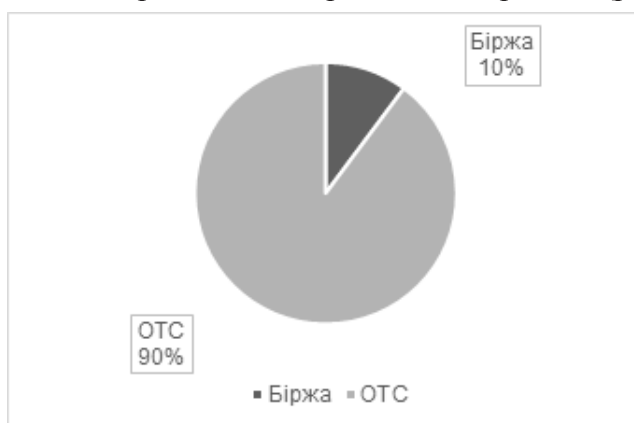

Рис. 2. Структура деривативів за непогашеною сумою заборгованості за 4-й квартал 2020 року, %

Джерело: складено автором на основі [1]

Основною базовою категорією ризику біржових деривативів є короткострокова процентна ставка, яка на 1-й квартал 2021 року склала 95% (78.9 трлн. дол. США) за непогашеною (валовою) сумою заборгованості [1].

В цілому, об'єм ринку стандартизованих біржових деривативів зростав включно до 2-го кварталу 2008 року на рівні 74.2 трлн. дол. США, а потім впав у 1-му кварталі 2009 року до 51.0 трлн. дол. США. Потім знову зафіксовано ріст до 72.4 трлн. дол. США у 3-му кварталі 2011 року та знову падіння у 4-му кварталі 2011 року до 53.6 трлн. дол. США. Потім він знову зростав до 1-го кварталу 2020 року (97.0 трлн. дол. США) та впав у 2-му кварталі 2020 року до 62.3 трлн. дол. США (рис. 3).

Рис. 3. Структура та динаміка біржових деривативів за інструментами та за непогашеною сумою заборгованості, млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [1]

Таким чином, непогашена сума заборгованості біржових деривативів міцно пов'язана з волатильністю фондових ринків, що вказує на її кореляцію з біржовими кризами 2008, 2011, 2014 та 2020 рр.

За видами біржових інструментів, до 2000-х р., ф'ючерси мали більшу розповсюдженість ніж опціони, але починаючи з 2-го кварталу 2000 року, опціони становлять більшу частку на світових біржах. Таким чином, за 1-й квартал 2021 року частка серед сукупної вартості непогашеної суми заборгованості склала 61% (50.4 трлн. дол. США), а ф'ючерсів – 39% (32.3 трлн. дол. США) (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка структури біржових деривативів за інструментами та за непогашеною сумою заборгованості, млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [1]

Найпоширенішою категорією ОТС деривативів завжди залишались контракти на проценту ставку (>70%), а на другому місці – на валюту (>10%). В той же час, через початок першого етапу світового регулювання та впровадження обов'язкового центрального клірингу частка кредитних деривативів, в порівнянні з 2-ю половиною 2007 року, впала з 12% (26.3 трлн. дол. США) близько до 1-2% (8.6 трлн. дол. США) у 2-й половині 2020 року (рис. 5).

На 2-у половину 2020 року за базовим активом, найбільш поширеними серед учасників позабіржового ОТС ринку були деривативи на процентну ставку – 80% (466.5 трлн. дол. США) та деривативи на іноземну валюту – 17% (97.6 трлн. дол. США) (рис. 6).

Найпопулярніший інструмент позабіржового ринку – це процентні свопи (>50%). З іншого боку, частка кредитних дефолтних свопів (CDS), через очікування іпотечної кризи 2007-2008 рр., у 2-й половині 2007 року складала 10% за непогашеною сумою заборгованості (61.2 трлн. дол. США).

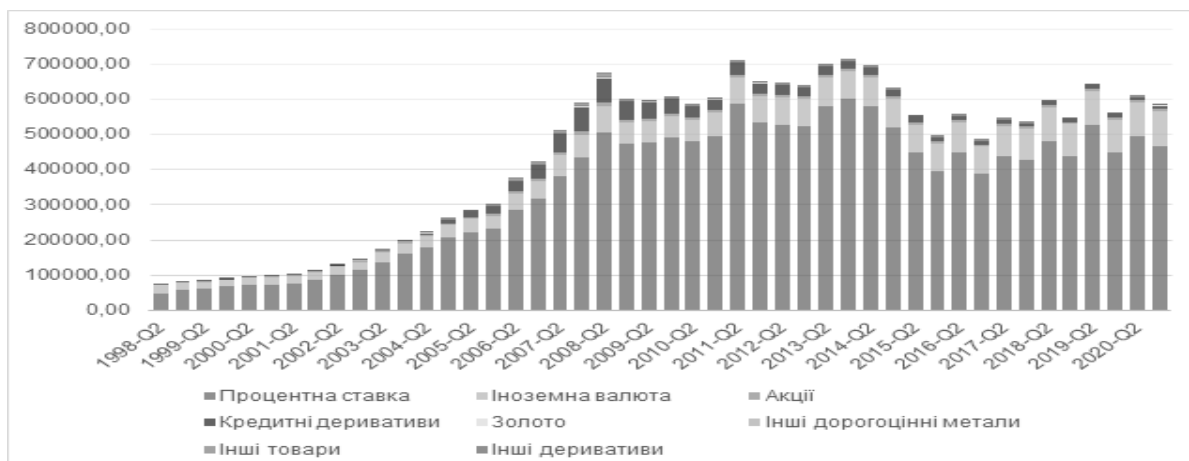

Рис. 5. Структура та динаміка ОТС деривативів за категорією та за непогашеною сумою заборгованості, млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [1]

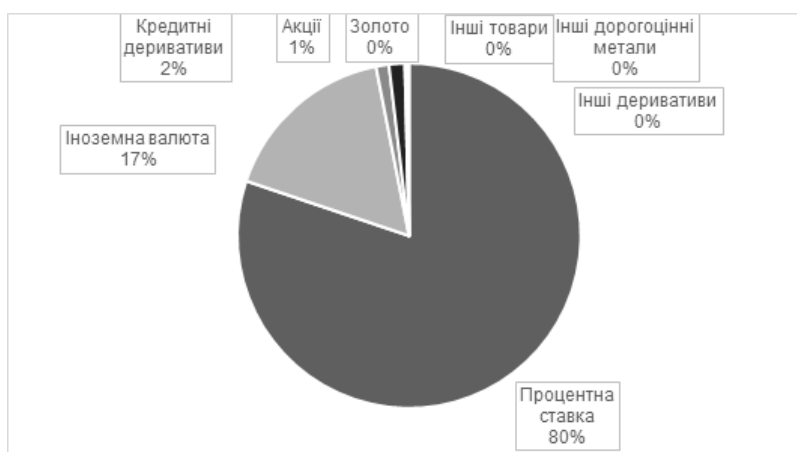

Рис. 6. Структура деривативів за інструментами та за непогашеною сумою заборгованості за 4-й квартал 2020 року, млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [1]

Але вже після 2008 року почалося впровадження першого етапу регулювання та обов’язковість ведення торгів кредитних дефолтних свопів (CDS) на біржах через централізований кліринг. В результаті, частка CDS почала зменшуватися так, що у 2-й половині 2020 року складала лише 1-2%, або 8.4 трлн. дол. США (рис. 7).

Рис. 7. Структура та динаміка ОТС деривативів за інструментами та за непогашеною сумою заборгованості, млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [1]

На 2-у половину 2020 року, ОТС деривативи за інструментами сформували наступну структуру: процентні свопи – 60% (355.8 трлн. дол. США), форвардні угоди про процентну ставку – 12% (72.9 трлн. дол. США), прямі форварди та FX свопи – 12% (71.8 трлн. дол. США), ОТС опціони – 9% (53.3 трлн. дол. США) та валютні свопи – 5% (27.8 трлн. дол. США) (рис. 8).

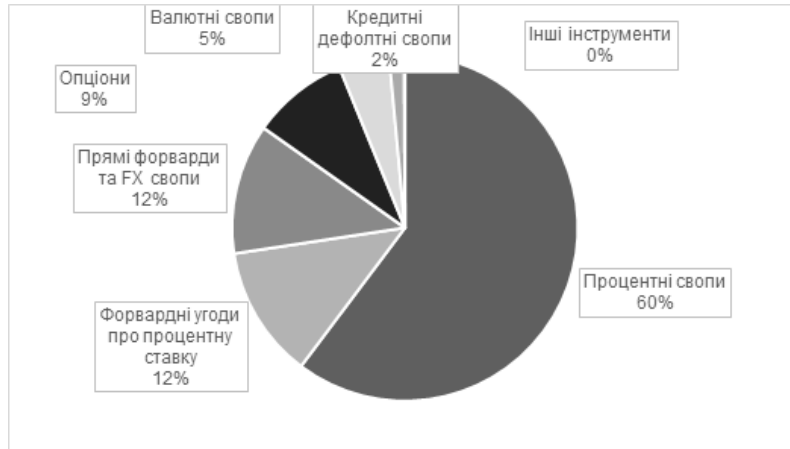

Рис. 8. Структура ОТС деривативів за інструментами та за непогашеною сумою заборгованості за 2-у половину 2020 року, млрд. дол. США
Джерело: складено автором на основі [1]

Якщо стандартизовані біржові деривативи проходять обов’язковий кліринг через центрального контрагента (ССР), яким часто виступає сама біржа, то ОТС деривативи потребують більш детального аналізу, через те, що вони складають 90% сукупні вартості деривативів за непогашеною сумою заборгованості.

Для розрахунку частки деривативних угод, що підлягають центральному клірингу, використана методологія розрахунку Банку міжнародних розрахунків (BIS) [1], а саме:

$$CCP_{adj} = \frac{CCP}{1 - \left(\frac{CCP}{2}\right)} \quad (1)$$

де CCP_{adj} – частка непогашеної суми заборгованості скорегована з урахування подвійного рахунку;

CCP – частка непогашеної суми заборгованості, яка була проведена через центрального контрагента.

Таким чином, частка ССР зменшується вдвічі, щоб скоригувати подвійний підрахунок угод між дилерами, які проходили кліринг через центрального контрагента.

З 2008 року почалося впровадження центральних контрагентів для позабіржових операцій, тому вже з 2010 року 6% кредитних дефолтних свопів (CDS) почали проходити через центральний кліринг. Ця частка з часом продовжувала зростати через впроваджувальний регуляторний тиск до 45% у 2-й половині 2020 року. До того ж, у 2016 року був зафіксований центральний кліринг для 84% форвардних угод щодо процентної ставки та для 67% процентних свопів (рис. 9).

Станом на 2-у половину 2020 року, структура центрального клірингу для різних інструментів була наступна: форвардні угоди щодо процентної ставки – 82%, процентні свопи – 72%, кредитні дефолтні свопи – 45%, прямі форварди – 7%. При тому, що валютні свопи та опціони не проходили через центральний кліринг (рис. 10).

При розрахунку частки центрального клірингу для категорій базового активу деривативів, починаючи з 2010 року 5% кредитних деривативів почали проходити центральний кліринг і ця частка з часом тільки зростала. А вже з 2016 року був зафіксований центральний кліринг для 61% деривативів щодо процентної ставки (рис. 11).

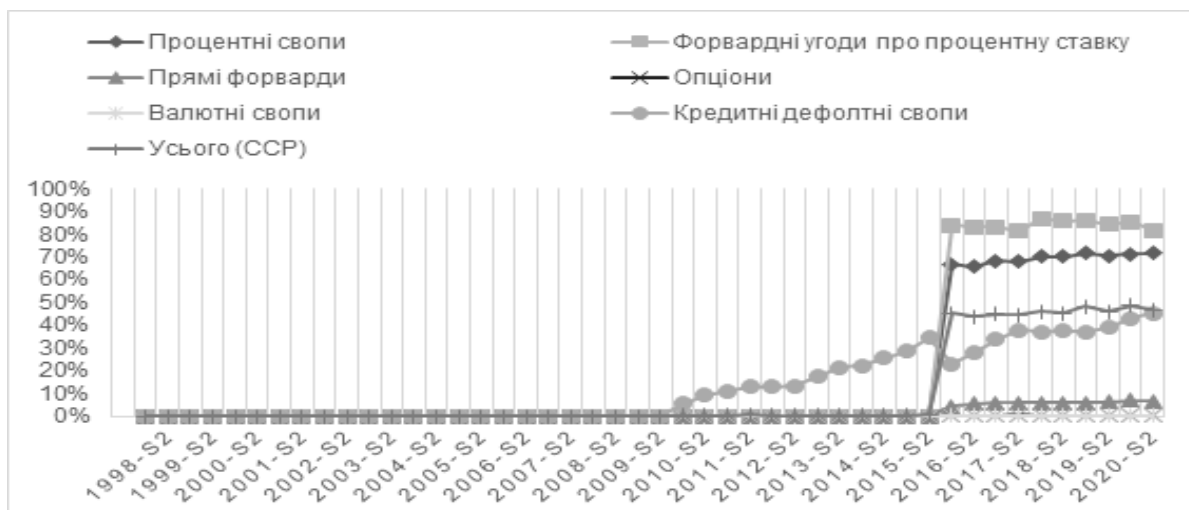

Рис. 9. Динаміка відсотку центрального клірингу за інструментом та за непогашеною сумою заборгованості, %

Джерело: складено автором на основі [1]

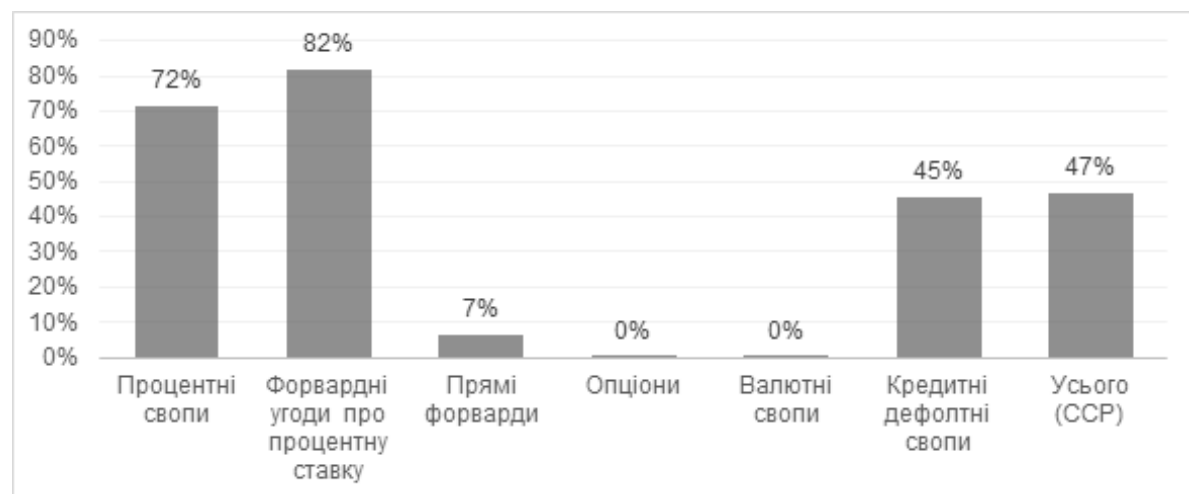

Рис. 10. Відсоток центрального клірингу за інструментом та за непогашеною сумою заборгованості за 2-у половину 2020 року, %

Джерело: складено автором на основі [1]

Рис. 11. Динаміка відсотку центрального клірингу за категорією та за непогашеною сумою заборгованості, %

Джерело: складено автором на основі [1]

Станом на 2-у половину 2020 року, структура центрального клірингу для різних базових активів була наступна: деривативи на процентну ставку – 64%, кредитні деривативи – 45% та іноземну валюту – 2%. При тому, що деривативи на акції не проходять через центральний кліринг (рис. 12).

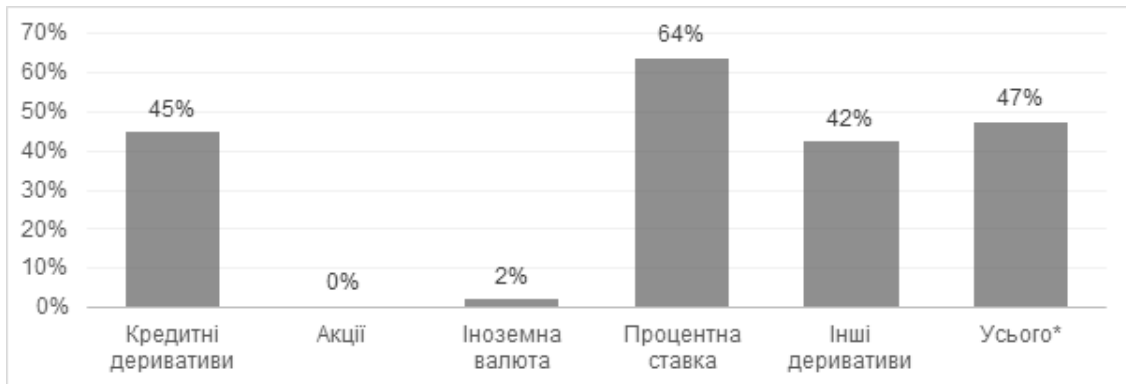

Рис. 12. Відсоток центрального клірингу за категорією та за непогашеною сумою заборгованості за 2-у половину 2020 року, %

Джерело: складено автором на основі [1]

Таким чином, середньозважена частка центрального клірингу ОТС деривативів на 2-у половину 2020 року склала лише 47%, що становить майже половину від усієї непогашеною суми заборгованості ОТС деривативів. Іншими словами, половина ринку ОТС деривативів потребує Правил щодо неочищеної маржі (UMR), які впроваджують обов’язковий обмін початковою маржею між контрагентами, щоб хоча б якось урегулювати та захистити великий сегмент фінансового ринку у 308.5 трлн. дол. США непогашеної суми заборгованості.

Україна також поступово приєднується до європейської системи центральних клірингів. Так, у 2020 році Президентом України був підписаний Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів», що узгоджує Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» з вимогами європейського законодавства для підключення України до системи європейський центральних клірингів. Практично, цей закон вимагає створення українського центрального контрагента [10].

На жаль, одне лише декларування про створення, або навіть саме створення національного центрального клірингу, не вирішує глобальної української проблеми у неспроможності фондового ринку функціонувати з базовими активами, вже не кажучи про похідні цінні папери, в сучасній українській фінансовій системі.

Висновки. Отже, базуючись на даних Банку міжнародних розрахунків (BIS) [1] було виявлено, що об’єм ринку стандартизованих біржових деривативів корелює з волатильністю фондового ринку під час системних фінансових криз. При чому, за 1-й квартал 2021 року на централізованих біржах 95% об’єму непогашеної суми біржового ринку (78.9 трлн. дол. США) склали опціони (61%) та ф’ючерси (39%) на короткострокову процентну ставку.

З іншого боку, частка біржових деривативів ніколи не перевищувала 18% від загального світового сукупного об’єму непогашеної суми заборгованості. Основний об’єм деривативів був зосереджений на дилерських ОТС ринках, що на кінець 2020 року склав 90% (582.1 трлн. дол. США) об’єму непогашеної суми заборгованості.

В результаті статистичного аналізу даних Банку міжнародних розрахунків (BIS) було підтверджено наявність трьох етапів формування регулювання сучасного ринку деривативів та його прямого впливу на світовий ринок деривативів, що дозволило виявити основні проблеми та тенденції у розвитку ринку деривативів.

Україна продовжує свій напрям до фінансової євроінтеграції, зокрема, прийняттям відповідних законів. Але одного лише прийняття регуляторних законів недостатньо для практичного застосування прийнятих норм на українських фондових біржах та для повноцінної інтеграції України до фінансових ринків Європейського Союзу.

Список літератури

1. Банк міжнародних розрахунків. Офіційна статистика Банку міжнародних розрахунків (BIS). URL: <https://www.bis.org/statistics/>. (дата звернення: 31.08.2021).
2. Світовий банк. Офіційна статистика Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/>. (дата звернення: 31.08.2021).
3. Білоус К. Историчне формування та регуляція заставного менеджменту як окремої сфери фінансового управління. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2020. Вип. 25, № 3(82). DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-82-15>.
4. International Securities Lending Association (ISLA). Uncleared Margin Rules (UMR) One Pager - ISLA. URL: <https://www.islaemea.org/regulation-and-policy/markets-regulation/uncleared-margin-rules-umr/one-pager/>. (дата звернення: 31.08.2021).
5. Deloitte. New Margin Rules for Uncleared Derivatives (UMR) Transactions. 2019. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/lu/Documents/financial-services/lu-uncleared-margin-requirements.pdf>. (дата звернення: 31.08.2021).
6. Шелудько В., Вірченко В. Сучасні тенденції розвитку світового ринку деривативів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 10, № 163. С. 81–87.
7. Кузнєцова Л. В., Шмуратко Я. А. Регулювання ринку похідних фінансових інструментів в умовах глобальної економічної нестабільності : монографія. Харків: «Диса Плюс», 2018. 248 с. ISBN 978-617-7645-35-0.
8. Hull J. C. Options, Future, and Other Derivatives. Harlow: Pearson, 2017. 896 с. ISBN 978-0134472089.
9. Білоус К. І. Заставний портфель цінних паперів як об'єкт фінансового управління. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*: зб. наук. праць за ред.: В.В. Коваленко (голов. ред.), 2021. Вип. 1–2, № 278–279. С. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-19-23>.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів : Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 19.06.2020 р. № 738-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>. (дата звернення: 31.08.2021).
11. Вікіпедія. Банк міжнародних розрахунків. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Bank_for_International_Settlements. (дата звернення: 31.08.2021).

References

1. Bank for International Settlements. Official statistics of the Bank for International Settlements (BIS). Retrieved from <https://www.bis.org/statistics/>
2. The World Bank. Official statistics of the World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/>
3. Bilous, K. (2020). Formation and regulation of collateral management as a particular sphere of financial management. *Odessa National University Herald. Economy*, 25 (3(82)). DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-82-15> [In Ukrainian].
4. International Securities Lending Association (ISLA). Uncleared Margin Rules (UMR) One Pager - ISLA. Retrieved from <https://www.islaemea.org/regulation-and-policy/markets-regulation/uncleared-margin-rules-umr/one-pager/>
5. Deloitte. (2019). New Margin Rules for Uncleared Derivatives (UMR) Transactions. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/lu/Documents/financial-services/lu-uncleared-margin-requirements.pdf>
6. Sheludko, V., & Virchenko, V. (2014). Modern trends of development of international derivatives market. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics.*, 10(163), 81–87. Retrieved from http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/163_81-87.pdf [in Ukrainian].
7. Kuznietsova, L. V., & Shmuratko, Ya. A. (2018). Regulation of derivatives market in conditions of global economic instability. “Dysa Plus.” Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8158> [in Ukrainian].
8. Hull, J. C. (2017). Options, Future, and Other Derivatives (10th ed.). Pearson.
9. Bilous, K. (2021). Collateral security portfolio as an object of financial management. *Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University*, 1–2(278–279), 19–23. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2021-1-2-278-279-19-23> [In Ukrainian].
10. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Simplification of Attracting Investments and Introduction of New Financial Instruments, Law of Ukraine “On Securities and Stock Market” № 738-IX, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> [in Ukrainian].
11. Wikipedia. Bank for International Settlements. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Bank_for_International_Settlements

ОПЕРАЦІЇ З МІЖНАРОДНИМИ РЕЗЕРВАМИ: РОЗКРИТТЯ СУТНОСТІ У ЗВІТНОСТІ НБУ

Гаркуша Ю.О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: yulyaharkusha@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4584-830X

***Анотація.** У статті висвітлено теоретичні та практичні основи впливу зміни обсягу та структури міжнародних резервів у балансі НБУ. Проведено детальний аналіз структури та динаміки міжнародних резервів та їх відображення в звітності центрального банку. Також проаналізовано структуру портфеля цінних паперів НБУ у розрізі рейтингів. За результатами проведеної оцінки зміни статей балансу регулятора під впливом зміни міжнародних резервів зроблено висновки про те, що за досліджуваній період НБУ змінив валютну політику щодо управління міжнародними резервами, зокрема розміщуючи їх основну частину в цінні папери нерезидентів. Однак, ліквідність таких активів нижча, ніж коштів та депозити в іноземній валюті та банківських металах, що впливає на можливість за потреби здійснювати інтервенції центральним банком на валютному ринку.*

***Ключові слова:** міжнародні резерви, баланс, центральний банк, монетарна політика, валютна політика.*

OPERATIONS WITH INTERNATIONAL RESERVES: ESSENCE DISCLOSURE IN NBU FINANCIAL REPORTING

Harkusha Yuliya, PHD in Economy, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: yulyaharkusha@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4584-830X

***Abstract.** An important component of the state's economic security is the effective monetary policy of the central bank and, in particular, the implementation by the regulator of effective currency regulation, which provides, inter alia, quality management of international reserves. Changes in the volume and structure of gold and foreign exchange reserves are reflected in the balance sheets of the NBU and banks, which in turn affects the money supply, inflation, because the central bank's operations with foreign exchange values are a tool to change the money supply and non-cash issue channel. The adequacy of the country's international reserves is a guarantee of economic development and an important safeguard against currency imbalances in the market, which confirms the relevance of this study.*

The article highlights the theoretical and practical bases of the impact of changes in the volume and structure of international reserves in the NBU balance sheet. A detailed analysis of the structure and dynamics of international reserves and their reflection in the balance sheet of the central bank. The structure of the NBU securities portfolio was also analyzed in terms of securities ratings. According to the results of the assessment, the state of the regulator's balance sheet changes under the influence of international reserves made due to promotion, dynamics of volume, changes in the structure of international reserves through foreign exchange intervention in the foreign exchange market. their actions. The NBU's foreign exchange transactions in the foreign exchange market are one of the three channels of non-cash issuance. In different periods of the country's development, the actions of these channels changed. Analysis of individual items of the NBU balance sheet, which reflect international reserves, suggests that during the period under review, the regulator changed the monetary policy for the management of international reserves, in particular by placing most of them in securities of non-residents. It should be added that the liquidity of such assets is lower than funds and deposits in foreign currency and bank metals, which affects the ability to intervene if necessary by the central bank in the foreign exchange market.

***Key words:** international reserves, balance sheet, central bank, monetary policy, monetary policy.*

JEL Classification: E500, E510, E520, E580

Постановка проблеми в загальному вигляді. Важливою складовою економічної безпеки держави є ефективна монетарна політика центрального банку та, зокрема, провадження регулятором дієвого валютного регулювання, що передбачає, в тому числі якісне управління міжнародними резервами. Зміна обсягу та структури міжнародних резервів має відображення в звітності НБУ та банків, що впливає на показники грошової маси, інфляцію, адже операції центрального банку з валютними цінностями є інструментом зміни грошової пропозиції та каналом безготівкової емісії. Достатність міжнародних резервів країни є запорукою економічного розвитку і важливим запобіжником валютних дисбалансів на фінансовому ринку, що підтверджує актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню процесу

формування міжнародних резервів, їх структури, достатності та методам управління присвячено досить значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків. Зокрема оптимальні обсяги міжнародних резервів визначили зарубіжні учені Д. Баттен, П. Гвідотті, Р. Геллер. Серед вітчизняних науковців різними аспектами дослідження процесу формування, розподілу та управління займалися науковці А.Т. Грицишин, О.В. Дзюблюк, В.В. Коваленко, В.І. Міщенко, Б.Ю. Лапчук, Р.В. Руда, В.О. Степанова та ін. В основному дослідження за даною тематикою присвячені визначенню сутності міжнародних резервів, аналізу їх структури, визначенням джерел формування та методам управління, оцінці достатності міжнародних резервів за різними методиками.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у наукових дослідженнях недостатньо присвячено увагу саме впливу зміни міжнародних резервів на звітність центрального банку та відповідно на пропозицію грошей. Цей процес потребує детальної оцінки, адже застосування валютних інтервенцій центральним банком є одним з трьох каналів безготівкової емісії і впливає на грошову масу в країні

Мета дослідження є обґрунтування теоретичних основ щодо впливу зміни обсягу міжнародних резервів на баланс центрального банку та на пропозицію грошей в країні.

Основний матеріал. Формування, використання та управління міжнародних резервів будь-якої держави світу є важливою ланкою її валютної системи. Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» міжнародні резерви – це резерви України, відображені у балансі Національного банку України, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків. Золотовалютні резерви є важливим інструментом НБУ для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України» [1]. Також регулятор зазначає, що «міжнародні резерви – високоліквідні активи Національного банку України в іноземній валюті та золоті, які використовуються для проведення валютних інтервенцій та забезпечення платежів органів державної влади» [2].

Структура міжнародних резервів центральних банків залежить від рівня економічного розвитку держави, впливу на міжнародну економіку, стійкості національної валюти та спрямованості грошово-кредитної політики, особливостей експортно-імпорتنих операцій [3, с. 51; 4, с. 122]. На сьогодні структура міжнародних резервів більшості країн світу включає такі елементи як монетарне золото, іноземна валюта, резервна позиція в МВФ та спеціальні права запозичення [5, с. 20; 6, с. 86]. Зміна обсягу міжнародних резервів та їх структури має відображення в балансі центрального банку.

Призначення балансів центральних банків значно відрізняється від призначення балансів комерційних банків. Якщо баланси комерційного сектору мають виключно підприємницьку функцію – спрямування коштів від тих, хто має заощадження, до позичальників, то баланси центральних банків виконують важливу політичну функцію через надання коштів центрального банку економіці [7, с. 6].

У структурі балансу НБУ динаміка міжнародних резервів відображається по статтям активів таких як: кошти та депозити в іноземній валюті та банківських металах, цінні папери нерезидентів, монетарне золото, авуари в СПЗ (спеціальні права запозичення) та внески в рахунок квоти МВФ.

До складу коштів та депозитів в іноземній валюті та банківських металах відносяться готівкова іноземна валюта, кошти на вимогу та строкові кошти в іноземній валюті, резерви під очікувані кредитні збитки за розміщеними депозитами в іноземній валюті, що обліковуються за амортизованою собівартістю.

Стаття активів балансу НБУ «Цінні папери нерезидентів» представлені цінними паперами міжнародних агенцій, банків та інших емітентів. Також до них відносяться боргові цінні папери, випущені іноземними центральними та інвестиційними банками, міжнародними агенціями та іншими емітентами.

Також потребує пояснення стаття «Внески в рахунок квоти МВФ». Сума квоти – це спеціальний тип активу, який є внеском України як члена МВФ. Величина квоти залежить від економічного розвитку країни і визначається Радою керівників МВФ. Квота визначає для країни-члена кількість голосів у МВФ, ліміти доступу до фінансових ресурсів МВФ та частку в розподілі СПЗ – одиниці обліку МВФ. Основна частина квоти України сплачена шляхом випуску НБУ безпроцентного боргового зобов'язання на користь МВФ, а решта суми квоти зарахована на рахунки МВФ № 1 та № 2.

Варто додати, що резервна позиція в МВФ – це спеціальний тип активу, який утворюється в результаті обміну частини внеску в рахунок квоти на ліквідні вимоги держави-члена до

МВФ. Резервна позиція є частиною валютних резервів країни.

Авуари в СПЗ – кошти до запитання в СПЗ, що обліковуються на рахунку, який відкрито в МВФ для України [5].

Монетарне золото – це золото, що зберігається органами державної влади в якості фінансового активу у вигляді злитків та золотих монет, пробою не нижче 995, що зберігається у сховищах центрального банку або уряду, і можливість продажу за іноземну валюту в будь-який момент на міжнародних ринках золота [3, с. 48].

У структурі пасивів балансу НБУ при зміні міжнародних резервів НБУ змін зазнає стаття «Кошти банків», куди відносяться залишки на кореспондентських, депозитних та інших рахунка, відкритих в центральному банку країни. У балансах банків ці кошти відображаються у активах, а в балансі НБУ – у пасивах.

На рис. 1 зображено динаміку питомої ваги міжнародних резервів у балансі НБУ.

Рис. 1 Динаміка частки міжнародних резервів в активах НБУ у 2005 -2020 рр., %

Джерело: розраховано автором за матеріалами [2]

За даними рис. 1 можна зробити висновки, що на кінець 2020 р. основним активом НБУ були міжнародні резерви, на які припадало 68,9 % усіх активів. Переважання цієї статті в активах балансу свідчить про високий рівень і надійність забезпечення зобов'язань НБУ, насамперед емітованої готівки. Найбільшу частку за досліджуваний період міжнародні резерви становили у 2005 р., а саме 89,4%. Таке переважання стало наслідком того, що створення міжнародних резервів було в той період в Україні ключовим напрямом формування грошової бази, а отже мало істотний вплив на пропозицію грошей. Динаміка частки окремих статей активів балансу НБУ у 2005-2020 рр. зображена у табл. 1.

Згідно з даними табл. 1 можна проаналізувати зміни у структурі міжнародних резервів НБУ за досліджуваний період. Так, наприклад, частка коштів та депозитів в іноземній валюті та банківських металах у 2005 р. становила 63,8% від загального обсягу міжнародних резервів, а у 2020 – 9,1%. Натомість питома вага цінних паперів нерезидентів за період з 2005 по 2020 рр. зросла з 16,4% (у 2005 р.) до 50,5% (у 2020 р.).

Таблиця 1
Динаміка частки окремих статей активів балансу НБУ у 2005-2020 рр., %

Статті балансу НБУ	Роки										
	2005	2008	2009	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Авуари в СПЗ	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	7,8	5,9	0,0	0,0	0,0
Кошти та депозити в іноземній валюті та банківських металах	63,8	33,0	25,3	13,9	3,0	15,2	5,4	2,5	11,1	8,5	9,1
Цінні папери нерезидентів	16,4	36,3	31,3	24,1	15,3	20,2	29,3	40,4	41,3	47,6	50,5
Монетарне золото	1,1	1,2	1,5	1,9	2,5	2,3	2,6	2,8	2,6	2,7	3,2
Внески в рахунок квоти МВФ	8,0	4,7	4,8	4,1	5,4	5,4	7,8	7,8	7,4	6,2	6,2
Усього	89,4	75,1	63,2	44,0	26,2	43,1	52,9	59,4	62,4	65,0	68,9

Джерело: розраховано автором за матеріалами [2]

На зміни в структурі міжнародних резервів НБУ за аналізований період вплинули світова фінансова криза 2008 р. і, як наслідок, значне зниження надходжень від експорту країни, соціально-політична криза 2014 р., нестабільна економічна ситуація. Тож управління міжнародними резервами НБУ було переорієнтовано в напрямку збільшення частки резервів, розміщених у цінні папери нерезидентів.

Напрямок розміщення міжнародних резервів є таємною інформацією і не розголошується центральним банком. Регулятор лише інформує про те, що резерви зберігаються в першокласних іноземних банках та надійних фінансових інструментах. Основні критерії при управлінні резервами в порядку пріоритетності: безпечність, ліквідність та дохідність.

Структура портфеля цінних паперів у розрізі рейтингів цінних паперів зображена на рис. 2.

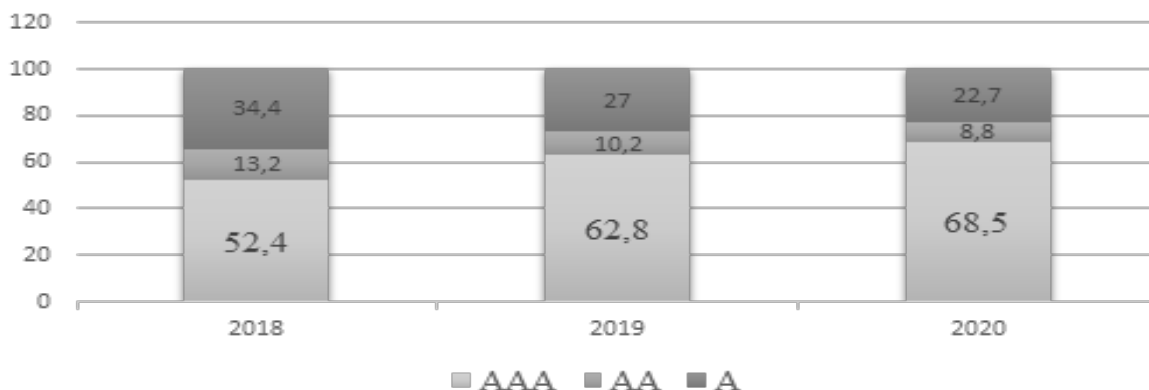

Рис.2 Структура портфеля цінних паперів у розрізі рейтингів цінних паперів у 2018-2020 рр.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [9]

За останній період в структурі портфеля цінних паперів нерезидентів відбулися деякі зміни, а саме зросла частка фінансових інструментів з найвищим рейтингом на 16,1% (з 52,4% у 2018 р. до 68,5% у 2020 р.). Така динаміка вказує на підвищення рівня ефективності управління міжнародними резервами НБУ.

В результаті інтервенцій НБУ, в ході яких для збалансування попиту і пропозиції на валютному ринку, регулятор придбає іноземну валюту, в наслідок чого зростає обсяг міжнародних резервів. Через те, що операторами на валютному ринку є банки, кошти за придбану іноземну валюту надходять на їх рахунки, що призводить до зростання грошової бази. В результатів операцій НБУ з приводу продажу іноземної валюти резерви банків зменшуються, а також зменшується відповідно і грошова база [10, с. 320]

Висновки. Динаміка обсягу, зміна структури міжнародних резервів, в наслідок валютних інтервенцій на валютному ринку, впливає на статті активів балансу центрального банку і в залежності від рішень з монетарної політики змінює їх частку. Валютні операції НБУ на валютному ринку є одним із трьох каналів безготівкової емісії. В різний період розвитку країни активність цих каналів змінювалась. Зокрема переважний вплив валютного каналу спостерігався протягом 2005-2009 років. Аналіз окремих статей балансу НБУ, які відображають міжнародні резерви, дає можливість стверджувати, що за досліджуваний період регулятор змінив валютну політику щодо управління міжнародними резервами, зокрема розміщуючи їх основну частину в цінні папери нерезидентів.

В процесі управління міжнародними резервами, з метою запобігання різких коливань курсу національної валюти відносно іноземних валют, регулятору варто переглянути механізм управління міжнародними резервами, враховуючи той фактор, що ліквідність цінних паперів нерезидентів є нижча, ніж коштів та депозити в іноземній валюті та банківських металах, що впливає на можливість за потреби здійснювати інтервенції центральним банком на валютному ринку і в періоди економічної нестабільності ефективно застосовувати такий інструмент валютної політики як інтервенції на валютному ринку.

Список літератури

1. Про Національний банк України : Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення 8.10.2021).
2. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds/sdds-data#ir_fcl (дата звернення: 15.10.2021).
3. Яременко О.О. Сучасна структура золотовалютних резервів: вітчизняний та міжнародний досвід. *Агросвіт*. 2011. №11. С. 47-51.
4. Степанова В.О., Руда Р.В. Сутність та призначення золотовалютних резервів України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 4 (28). С. 122-126.
5. Король М.М., Лапа І.В. Аналіз сучасного стану золотовалютних резервів провідних країн світу. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2018. Вип. 5 (48). С. 17-22.
6. Черкашина К.Ф. Підходи до визначення оптимальної структури золотовалютних резервів. *Наука і економіка*. 2012. № 4 (28). С. 86–90.
7. Качур І., Лепушинський В., Замміт Р. Баланс Національного банку України: до, під час та після кризи. *Вісник НБУ*. 2016. №9. С. 6-19.
8. Консолідована фінансова звітність та консолідований звіт управління НБУ URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBU_2020_consolidated_fsu.pdf?v=4 (дата звернення: 15.10.2021).
9. Структура портфелю цінних паперів у розрізі рейтингів цінних паперів URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/international-reserves-allinfo/securities-structure> (дата звернення: 15.09.2021).
10. Савлук М.І., Мороз А.М., Лазепко І.М. Гроші та кредит : підручник. 4-е вид. доп. і перероб. / за ред. М.І. Савлука. К.: КНЕУ, 2006. 744 с.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999). About the National Bank of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14> [In Ukrainian].
2. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds/sdds-data#ir_fcl [In Ukrainian].
3. Yaremenko, O.O. (2011). Modern Structure of Foreign Exchange Reserves: Domestic and International Experience, *Agrosvit*, (11), 47-11. [In Ukrainian].
4. Stapanova VO, Ruda RV (2014). The essence and purpose of gold and foreign exchange reserves of Ukraine, *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (28), 122-126. [In Ukrainian].
5. Korol M.M., Lapa I.V. (2018) Analysis of the current state of gold and foreign exchange reserves of the world's leading countries, *Naukovo-vyrobnychy zhurnal «Biznes-navihator»*, 5 (48), 17-22. [In Ukrainian].
6. Cherkashina KF (2012) Approaches to determining the optimal structure of gold and foreign exchange reserves, *Nauka i ekonomika*, 4 (28), 86-90. [In Ukrainian].
7. Kachur, I., Lepushinsky, V., Zammit, R. (2016) Balance sheet of the National Bank of Ukraine: before, during and after the crisis, *Visnuk NBU*, (9), 6-19. [In Ukrainian].
8. Consolidated financial statements and consolidated report of the NBU Department Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBU_2020_consolidated_fsu.pdf?v=4 [In Ukrainian].
9. The structure of the securities portfolio in terms of securities ratings: Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/markets/international-reserves-allinfo/securities-structure> [In Ukrainian].
10. Savluk, M.I., Moroz, A.M. & Lazepko, I.M. (2006). *Hroshi ta kredyt* (4rd ed.). KNEU [In Ukrainian].

РИЗИКИ В ОЦІНЦІ БІЗНЕСУ В ЕПОХУ ЦИКЛІЧНОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, доцент, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: kovalenko-6868@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

Гагауз В.М., кандидат економічних наук, Директор департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ «Південний», м. Одеса, Україна

e-mail: vitaliy.gagauz@pivdenny.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3876-7771>

***Анотація.** Метою статті є актуалізація методу оцінки бізнесу в умовах кризових явищ в економіці. Дослідження проведено з використанням порівняльного аналізу інструментів оцінки ризиковості ведення бізнесу в умовах циклічності розгортання фінансово-економічних криз, факторного аналізу кризи та чинників її впливу на ведення бізнесу. У статті проведено періодизацію виникнення кризових явищ в Україні та обґрунтовано цикли їх виникнення. Детально розкрито передумови виникнення кризи 2008-го року. Розкрито основні підходи до оцінки бізнесу. Доведено, що у всіх криз, прослідковуються подібні наслідки, що безпосередньо впливають на ведення бізнесу, а саме: досить коротка циклічність 6-10 років, з трендом до ще більшого скорочення; охолодження економіки і ділової активності; зниження купівельної спроможності; девальвація національної валюти; падіння ВВП. Практична значимість даної роботи полягає у доведенні пропозицій авторів до константного висновку, що при формуванні бізнес-плану, cash flow слід планувати за циклічного зниження виторгу та збільшення ризикованості.*

Ключові слова: кризи, бізнес, виторг, ризики, циклічність, дисконтування.

RISKS IN BUSINESS ASSESSMENT IN THE AGE OF CYCLICITY OF FINANCIAL AND ECONOMIC CRISES

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

e-mail: kovalenko-6868@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

Gagauz Vitaliy, Candidate of Economic Sciences, Director of the Department of Valuation and Mortgage Operations of PAT «Pivdenny», Odessa, Ukraine

e-mail: vitaliy.gagauz@pivdenny.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3876-7771>

***Abstract.** The purpose of the article is to update the method of assessing business in a crisis in the economy. The purpose of the article determined the list of the following tasks to achieve it: to determine the conditions of crises in the economy; establish directions for managing financial and economic security in the economy through a realistic assessment of business capitalization; identify methods to ensure the veracity of business valuation; to update the methodological apparatus of business evaluation in terms of risk assessment of the discount rate, to propose methodological principles for determining the value of business in the face of crises in the economy. The methods used in the article using a comparative analysis of risk assessment tools for doing business in a cyclical development of financial and economic crises, factor analysis of the crisis and the factors of its impact on doing business. Results of the article. The article periodization was carried out the occurrence of crisis phenomena in Ukraine and substantiates the cycles of their occurrence. The preconditions for the crisis of 2008 are revealed in detail. The main approaches to business evaluation are revealed. It is proved that in all crises, there are similar consequences that directly affect the conduct of business, namely: a fairly short cycle of 6-10 years, with a tendency to even greater reduction; cooling of the economy and business activity; reduction of purchasing power; devaluation of the national currency; falling GDP. The article proves that in the conditions of the new "normality", based on the above analysis, there is an urgent need to unify the risk structure and renew approaches to the construction of cash flows and discount rates within the DCF model.*

The practical significance of this work is to bring the authors' proposals to the constant conclusion that when forming a business plan, cash flow should be planned with a cyclical decrease in revenue and increase risk..

Key words: crisis, business, revenue, risks, cyclicity, discounting.

JEL Classification: G 210

Постановка проблеми в загальному вигляді. Світова політико-економічна парадигма за останні десятиріччя стрімко змінюється. У світовому економічному науковому середовищі склалася думка про те, що капіталізм в тому вигляді, в якому він зараз існує, підійшов до своєї інституційної кризи. Цьому підтвердженням є хвилі фінансово-економічних та політичних криз у світі, які набули системного характеру. З огляду на тісну соціально-економічну і політичну інтеграцію України, як самі кризи, так і їх наслідки не обходять країну осторонь.

За роки своєї незалежності, починаючи з 1991 року українська економіка пережила 4 великих кризи – 1998, 2008, 2014 та ось криза 2020 р. Криза, неважливо, чи це зовнішня або внутрішня, завжди відбивається на слабких місцях економіки, оголюючи усі інституційні перекося та соціально-економічні суперечності. Економічна кооперація та інтеграція України у світову економіку призвели до впливу такого чинника як «ефекту метелика», коли помах крил метелика в Бразилії, викликає торнадо в Техасі.

Світова криза 1998 р. розпочалася у Південній та Східній Азії ще в

1997 р. Основний і найближчий, на той час партнер України – Росія, в серпні 1998 р. оголосила дефолт. Україна, тісно співпрацювала з Російською Федерацією, але нашій державі все ж вдалося його уникнути, але криза була все ж таки дуже відчутною.

Другий прецедент «ефекту метелика» відбувся через 10 років. Мова про глобальну світову кризу 2007-2009 рр., на фоні краху ринку іпотечних цінних паперів в Америці. Через низку міжнародних банкрутств криза докотилася і до України, та впершу чергу завдала удару перегрітій банківській системі країни у 2008 р. Далі була криза 2014 р., яка розпочалася як внутрішньополітична, а переросла у військову та економічну, зі ступенем впливу і наслідками далеко за межами України.

Поточний «ефект метелика» – це четверта велика криза в історії України, джерело якої знаходиться далеко за її межами, а наслідки впливу на економіку величезні і їх ще тільки належить підрахувати.

Беручи до уваги систематичні кризи, що відбуваються в Україні, та які впливають на економіку країни і її суб'єктів економічної діяльності, потребує поглибленого вивчення питання оновлення моделей оцінки бізнесу, обліку системних чинників ризику, які безпосередньо впливають на уніфікацію самого підходу до оцінки ризиків, встановлення его реальної вартості в умовах різких змін, що характеризують настання криз в економіці.

Зазначене також набуває підвищеної актуальності в умовах нагальної потреби дотримання принципу адекватності побудови бізнес-моделей, підтримки фінансової стійкості та сталого розвитку як реального, так і фінансового секторів економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні засади аналізу криз в економіці, що циклічно розвивається, закладені у фундаментальних роботах К. Маркса [1], Меркеля А. [2, с. 7], Фішера С. [3], Шумпетера Й. [4]. В цих фундаментальних дослідженнях розглядаються питання методології дослідження кризових явищ, фактори їхнього виникнення, види криз на макро- та мікроекономічних рівнях, підходи до формування державної та внутрішньо організаційної політики виходу з криз.

Проблематика циклічності виникнення криз, зокрема промислових, докладно розкрита у відомій праці М. Туган-Барановського «Періодичні промислові кризи. Історія англійських криз. Загальна теорія криз» (1923 р. [5]). Протягом ХХ ст. виявлено кілька різновидів циклічності розвитку економіки: ультракороткі цикли Дж. Кітчін (3–5 років) [6], короткі цикли К. Жюгляра (8–11 років) [7], Лабруса (10–12 років), гіперцикли Коваля (8–20 років), С. Кузнеця (18–25 років) [8], довгі хвилі Кондратьєва (більше як 50 років) [9]. Відомою сучасною працею стосовно сутності криз, їх різновидів та прогнозування настання та перебігу є праця Ю.В. Яковця [10].

Сучасна проблематика протікання фінансових та економічних криз досліджується у наукових працях О. Дзюблюка [11], О.Неизвестної [12, с. 23-38], І. Нечаєвої [13], О. Білоруса [14], М. Савченка [15] та багатьох інших.

Слід також звернути увагу на наукові здобутки щодо визначення концептуальних положень державного регулювання системних ризиків, особливо у банківському секторі економіки. Л. Жердецькою були систематизовані концептуальні підходи до регулювання системного ризику банківського сектору економіки [16]. В. Семмлер, у своїй науковій праці, звертає увагу на проблемах не врахування чинників дії системного ризику, що призвело до кризи на фінансових ринках [17].

Проте, достатньо незначна кількість наукових доробків присвячена питанню оцінці бізнесу в епоху циклічності фінансово-економічних криз.

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Подальшого

дослідження потребує питання пошуку ефективних рішень щодо оновлення моделей оцінки бізнесу з урахуванням тенденцій розвитку реального та фінансового секторів економіки.

Мета дослідження. Мета дослідження є актуалізація методу оцінки бізнесу в умовах кризових явищ в економіці. Мета статті обумовила перелік наступних завдань для її досягнення: визначити умови виникнення криз в економіці; встановити напрями управління фінансово економічною безпекою в економіці через реалістичну оцінку капіталізації бізнесу; визначити методи забезпечення правдивості оцінки бізнесу; оновити методологічний апарат оцінки бізнесу в частині оцінки ризиків ставки дисконтування, запропонувати методичні засади визначення вартості бізнесу в умовах впливу криз в економіці.

Основний матеріал. Перехід України до соціально-орієнтованої економіки зумовив зміни в системі економічних відносин, що спричинило появу нової ринкової системи, яка є достатньо інтегрованою до світової економічної спільноти. Наслідки впливу інтеграційних процесів на економіку держави у різних країнах обумовлений ступенем її спроможності прийняти ці зміни, здатністю адаптуватись до них. Саме тому всі економічні процеси, що мають місце у світовій економіці, відбиваються на економічних процесах в Україні.

Суттєвою ознакою ринкової економіки є виникнення дисбалансів розвитку, які в умовах високого рівня динамізму трансформуються у передумови світових фінансово-економічних криз [15, с. 38].

Савченко М. виокремлює наступні етапи характерних проявів кризи в економіці України:

1-й етап – етап морфогенезу національної соціально-економічної системи (НСЕС) (1991-1995 рр.);

2-й етап – етап економічної біфуркаційності НСЕС (1996-2002 рр.);

3-й етап – етап економічних флуктуацій в ендогенній моделі зростання НСЕС (2003-2008 рр.);

4-й етап – етап економічного падіння (2009 – донині) [15, с. 36].

Існує декілька точок зору про причини фінансової кризи 2008 р. Одні економісти вважають, що причиною стали міжнародні потоки капіталу або грошово-кредитна політика [2], інші, що причиною стала житлова політика [18, с. 2], треті, що було недостатнє регулювання банківського сектора, або «жадібність» тих, хто функціонував у фінансовому секторі і мав політичний вплив у Вашингтоні [16-17; 19].

В цілому, можна виокремити наступні зовнішні та внутрішні чинники, що зумовили виникнення глобальної фінансово-економічної кризи.

По-перше. «Кредитний міхур». Починаючи з кінця 1990-х рр. Китай і інші великі країни, що розвиваються, а також великі нафтовидобувні країни створили великі капітальні надлишки, які були інвестовані у фінансові ринки Сполучених Штатів і Європи, в результаті чого процентні ставки стали знижуватися. Кредитні спреди звужилися, а це означає, що вартість запозичених для фінансування ризикованих інвестицій знизилася. «Кредитний міхур» утворився в Сполучених Штатах і Європі, та найбільш поміченим його проявом було збільшення інвестицій в іпотечні кредити з високим ризиком.

Існують три основних пояснення утворення «кредитного міхура»: глобальні потоки капіталу, переоцінка ризику і грошово-кредитна політика.

По-друге. «Житловий міхур». З кінця 1990-х рр. і на початку 2000-х утворився великий та стійкий «житловий міхур» в США. Він характеризувався значним зростанням цін на житло і швидким регіональним циклом буму-спаду в Каліфорнії, Неваді, Аризоні й Флориді. Багато чинників вплинули на формування міхура на ринку житла, який, лопнувши, викликав величезні втрати для домогосподарств та інвесторів. Зв'язок між короткостроковими процентними ставками й цінами на житло був дуже слабкий, тому, навіть якщо метою Федеральної резервної системи (ФРС) було знизити ставки за банківськими кредитами, це не може пояснити, чому ставки за 30-ти річними іпотечними кредитами були занадто низькими [20].

По-третє. Іпотечне кредитування. Мали місце надмірно оптимістичні прогнози щодо ціни на житло в США, а також проблеми на первинному і вторинному ринках іпотечних кредитів. Ризикові іпотечні позики на трильйон доларів широко впроваджувалися через фінансову систему: пов'язані з іпотекою цінні папери збиралися в пакети, а потім з них утворювалися інші пакети цінних паперів, і ці пакети продавалися інвесторам у всьому світі. Коли міхур лопнув, втрати в сотні мільярдів доларів потрясли ринок, а також фінансові установи, які надали значну кількість таких іпотечних позик і, використовуючи їх в якості забезпечення, утворили багато боргів. Це сталося не тільки в Сполучених Штатах, але і по всьому світу. Ці втрати були примножені похідними фінансовими інструментами, такими як синтетичні цінні папери [21].

По-четверте. Кредитні рейтинги і сек'юритизація. Помилки в кредитному рейтингу та сек'юритизації трансформувалися в «погані» іпотечні кредити та в ненадійні фінансові активи. Кредитно-рейтингові агентства помилково високо оцінили рейтинг іпотечного покриття цінних паперів та їх похідні як безпечні інвестиції. Сек'юритизація являє собою інноваційну форму фінансування, яка означає нову техніку залучення коштів, вона отримала широке визнання спочатку в США, а потім і в Європі.

Йдеться про механізм, при якому фінансові активи списуються з балансу підприємства, відокремлюються від іншого майна і передаються спеціально створеному фінансовому посереднику (SPV), а потім рефінансуються на грошовому ринку або ринку капіталу. Рефінансування здійснюється або за допомогою випуску ABS (цінні папери, забезпечені активами), або шляхом отримання Asset-Backed Loan (синдикованого кредиту). Коли ціни на житло впали та позичальники іпотечних позик припинили проводити платежі, почалося зниження стандартів іпотечного кредитування [22].

По-п'яте. Фінансові установи цілеспрямовано збільшували ризик. Керівництво багатьох великих і середніх фінансових установ в США сконцентрували величезні накопичення у високо ризикованих фінансових інструментах у формі облігацій, забезпечених іпотечними кредитами. Деякі з них пішли на це свідомо, зробивши ставку на зростання цін на житло, в той час як інші приділили недостатньо уваги потенційному ризику. Це прискорило крах великих фінансових інституцій [23].

По-шосте. Фінансовий шок і паніка. Банкрутство Lehman було несподіваним, і уряд намагався врятувати його. У вересні 2008 р. банкрутство та реструктуризація десятків фірм викликали глобальну фінансову паніку. Довіра до фінансової системи стала падати саме з руйнуванням великих і середніх фінансових установ в США та Європі. Протягом місяця ставки міжбанківського кредитування зросли, своєю чергою виникла загроза повного заморожування кредитування. Паніка була викликана також занадто замалим інтервалом часу між банкрутствами, що відбувалися.

У свою чергу фінансовий шок і паніка, викликала значне скорочення виробництва і робочих місць в реальному секторі економіки. Шок і паніка закінчилися на початку 2009 р., але їх наслідки для реального сектора економіки тривають дотепер.

В цілому, «Група двадцяти», провела аналіз ризиків для світової економіки, відмічені в підсумкових документах самітів «Двадцятки» і засідань Міністрів фінансів і керівників Центральних банків, які спостерігалися за останнє десятиріччя (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз ризиків для світової економіки

Ризик	Роки розгляду	Ризик	Роки розгляду	Ризик	Роки розгляду
Ризики для макроекономічної стабільності					
Високий державний борг	2010, 2011, 2012, 2013, 2015	Призупинення притоку капіталу та його волатильність	2010, 2011, 2013, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020	Високі ціни на сировину	2011, 2012
Зв'язок державного боргу та банківських балансів	2011, 2012, 2013	Перегрів економік країн з економікою, що формується	2011, 2013	Економічна невизначеність	2012, 2013, 2020
Волатильність фінансового ринку	2014, 2016, 2018	Надмірно низька інфляція та її вплив на борг	2015, 2016	Низькі ціни на нафту	2016

Брекзит угоди вільної торгівлі	2016	Недостатній «простір для маневру» політики	2018		
Короткострокові ризики для зростання					
Низький попит	2009, 2013, 2015	Занадто раннє припинення антикризових заходів	2009, 2020	Надмірна консолідація у США	2012
Середньо- та довгострокові ризики для зростання та зайнятості					
Протекціонізм	2012, 2013, 2016, 2018, 2019, 2020	Низьке потенційне зростання, ефект гістерезису	2012, 2015, 2016, 2018, 2020	Нерівність та соціальна напруга	2013, 2015, 2016, 2018, 2020
Втрата робочих місць за рахунок розвитку цифровізації	2018, 2020	Наслідки старіння населення	2019		
Ризики неекономічного походження					
Геополітичні ризики	2012, 2014, 2015, 2016, 2018, 2019, 2020	Інфекційні захворювання	2015, 2016, 2020	Природні катастрофи	2019, 2020

Джерело: [24]

Якщо повернутися до вітчизняних реалій, за доцільне є дослідження циклічності настання криз та знаходження їх загальних наслідків для економіки країни і бізнесу (рис. 1).

Рис. 1 Циклічність настанні криз в Україні за період 1996-2020 р.

Джерело: складено авторами за матеріалами [25]

Як видно з наведеного аналізу на рисунку 1, кризи мали різні причини їх виникнення. Були кризи фінансового характеру та світового масштабу

(1998 р., 2008 р.). також відбувалися політичні кризи, які переросли в економічні (2014 р.). З 2020 р. додався новий вид кризи – світової епідеміологічної, яка надає значний відбиток на економіку. З точки зору бізнесу, особливо малого та середнього, причина зовнішньої

кризи не так важлива, більш важливі її наслідки і безпосередній вплив на ключові економічні показники. Про те, у всіх криз, прослідковуються подібні наслідки, що безпосередньо впливають на ведення бізнесу, а саме:

- досить коротка циклічність 6-10 років, з трендом до ще більшого скорочення;
- охолодження економіки і ділової активності;
- зниження купівельної спроможності;
- девальвація національної валюти;
- падіння ВВП.

Когнітивний дисонанс між звичним постійним зростанням в моделі оцінки DCF і періодичними хвилями криз очевидний для будь-якого економіста.

З огляду на фактичну і необоротну циклічність криз в Україні (раз в 6-10 років), їх видова панель (крім фінансових, соціально-економічних, політичних, тепер + епідеміологічної), у майбутньому можливе скорочення їх періодичності. Тому, було б логічним і економічно обгрунтованим закладати їх вплив в бізнес-план компанії, в cash flow і відповідно в саму модель оцінки бізнесу.

Зниження ділової активності, охолодження економіки, галузеві перекося, девальвування національної валюти, підвищення ризиків ведення бізнесу, зниження кредитного рейтингу країни, галузеві, локальні чинники та інші, безумовно впливають на прибутковість і інвестиційну привабливість бізнесу. Відповідно розуміючи, що настання чергової кризи в проміжку 5-10 років неминуче, тому, краще спрогнозувати й врахувати її наслідки в моделі розвитку.

При такому фактичному аналізі за останні 30 років незалежності України, концепція сталого зростання вже не відбиває економічних реалій. Крім того, за міжнародними стандартами оцінки, в межах ринкового підходу, джерелами даних повинна слугувати інформація:

- публічних фондових ринків, на яких проводяться операції купівлі-продажу за схожими операціями;
- ринку поглинань, на якому відбуваються операції купівлі-продажу бізнесів в цілому або контрольних пакетів акцій;
- попередніх транзакцій з акціями або пропозиціями щодо купівлі або продажу бізнесу, що оцінюється [26, с. 65]

Однак, в Україні, з огляду на закритість інформації про реальні угоди продажу бізнесу, відсутність відповідної біржової, статистичної та аналітичної інформації, найпоширенішим методом оцінки бізнесу є DCF (дисконтування грошових потоків). Закладена в ньому модель оцінки, за замовчуванням, відбиває парадигму стійкого зростання, припускаючи постійне зростання виторгу в прогнозованому періоді (зазвичай 5-7-10 років). Найчастіше цей cash flow закладається в бізнес-плані компанії, як цільовий маркер розвитку.

На питання, як же бути з тими компаніями, бізнес яких зріс під час кризи? Як свідчить досвід, поряд з банкрутствами, знеціненням активів і вартості акціонерного капіталу, є бренди, які мають розвиток і зростають під час кризи. І як наслідок, зростає їх капіталізація. У даному випадку, спрацьовує компенсаторний механізм, коли загальні галузеві перекося переходять у приватні компенсатори окремих секторів економіки. Як приклад, вимушене зменшення роздрібних продажів було компенсоване бурхливим зростанням е-комерції.

Так, наприклад, у рейтинг найдорожчих брендів за версією Forbes 2020 року, лідерами списку з ІТ сектору стали Amazon, Apple, Microsoft. Історія про стрімке зростання капіталізації ZOOM в кризу знають всі. Після публікації компанією Zoom звіту про виручку за другий квартал 2020 року акції компанії подорожчали ще на 25 %, а капіталізація перевищила \$ 90 млрд. Згідно з результатами звіту, виручка компанії на 355 % більше, ніж за той же квартал 2019 року.

Виникає питання щодо приватного характеру і спеціалізованої галузевої аналітики, прогнозів і імовірнісних сценаріїв. Якщо акціонери або менеджмент компанії обгрунтовано закладають зростання виручки на час кризи, і для цього є вагомі аргументи та план розвитку, то чому виникає масове падіння бізнесу.

Крім того, так як національна оцінка бізнесу має розвиток на базі оцінки американського ринку цінних паперів, якому властива відкритість інформації, масштабність проведення операцій, кількість учасників і активність якого, в сотні разів перевищує вітчизняний, то відповідно, при адаптації широко розробленої та застосованої методології оцінки акцій, відбулося багато припущень і змін. Існуюча безліч класифікацій і градацій премій за ризик та відповідно методів і моделей побудови ставки дисконтування, призводить до методологічних варіацій і практичних спотворень при їх застосуванні. Тому, доцільно провести їх

уніфікацію.

Проведене опитування серед провідних оціночних компаній України, а також багаторічний аналіз звітів оцінки бізнесу, проведених, в тому числі іноземними оцінювачами провідної четвірки, доводить той факт, що практично в 99 % моделей DCF планувалося стійке зростання грошового потоку протягом усього періоду прогнозування. Але такий стан не відповідає реальній ситуації в економіці.

Ставка дисконтування використовується для приведення вартості майбутніх грошових потоків до поточної вартості (на поточний момент часу). Складнощі розрахунку β в ставці, в межах методів WACCA і CAMP, в практиці оцінки українського бізнесу призвели до того, що найчастіше використовують метод її кумулятивної побудови. Так, при розрахунку премій враховується такі основні ризики як ризик країни, галузевий та ризик оцінювання компанії.

Зазначені рівні ризиків можуть включати більш глибоке розкриття через ризики другого і третього рівнів. При детальному дослідженні, ми побачимо, що більшість використовуваних в теорії і практиці ризиків гармонійно вписуються в один з цих рівнів, та виступають самостійними або частиною іншого.

Таким чином, в умовах нової «нормальності», на підставі вищевикладеного аналізу, назріла гостра потреба в уніфікації структури ризиків і поновлення підходів до побудови грошових потоків і ставки дисконтування в межах моделі DCF.

Вибір, безпосередньо інформаційної бази і моделі оцінки ризику залежить, як від специфіки оцінюваної компанії, цілей оцінки, наявності вихідних даних, професійного рівня експерта, прийнятої в країні практики, так і від безлічі інших чинників.

В одному з періодів дисконтування доцільно планувати зниження cash flow пов'язане з можливою економічною кризою, з усіма можливими наслідками. Специфіка конкретного бізнесу істотно звужує варіативність пошуку та аналізу необхідної інформації й полегшує побудову сценаріїв. При цьому не має значення це буде на 4-й, 6-й або 8-й рік прогнозування. Важлива готовність до нього, яка має вираз через заздалегідь продумані та формалізовані сценарії й плани дій.

У практиці темп зростання відповідає запланованому зростанню виторгу шляхом збільшення обсягів реалізації товарів чи послуг. Якщо у компанії не передбачено зростання обсягів, то темп зростання прирівнюється до прогнозного зростання ВВП даної країни, припускаючи синхронність.

Наприклад, в 5-й рік прогнозу передбачається криза, яка спричинить зниження обсягів реалізації. Оцінка розміру зниження виторгу залежить від багатьох факторів, в тому числі як раніше згадувалося, від якісної галузевої експертизи, накладеної на бізнес-план компанії. Таким чином одним з коригувальних інструментів може слугувати планове падіння виторгу в прогнозованому періоді.

Другий спосіб адекватного відображення впливу на cash flow компанії, врахування циклічності настання криз – це коригування ставки дисконтування. Так, в планованому кризовому році ризики ведення бізнесу суттєво зростають. Тому, доцільно в моделі оцінки показати збільшення ставки. Якщо ж криза припадає на пост прогнозований період, то необхідно вартість реверсії капіталізувати на ставку, яка враховує підвищений ризик, у порівнянні з прогнозованим періодом.

Висновки. В цілому, при побудові cash flow на основі глибокого аналізу впливу минулих криз, економічно обґрунтованим закладати зниження виторгу. Набагато рідше її обґрунтоване зростання в межах оптимістичного сценарію розвитку.

При розрахунку ставки дисконтування, відповідного «кризового» періоду, доцільно враховувати найвищі (в залежності від результатів проведеного аналізу): ризик країни, галузеві та ризики компанії.

Сам по собі підхід до оцінки ризиків доцільно уніфікувати, шляхом застосування ієрархічної моделі, виділивши три рівні ризиків: ризик країни, галузеві і ризик компанії. Решту ризиків розподілити на 2-му або 3-му рівнях, в залежності від деталізації та природи їх виникнення, розкривши тим самим ризики першого рівня. Причому може скластися ситуація, коли буде, як заплановане зростання виторгу, так й збільшення ставки дисконтування за рахунок підвищених ризиків для даного періоду.

При формуванні бізнес-плану, cash flow слід планувати за циклічного зниження виторгу та збільшення ризикованості. Це вже норма. Помилка – проігнорувати це.

Таким чином, антикризове управління повинно мати в собі прийняття криз як природного циклу розвитку бізнесу. Врахування циклічності виникнення криз забезпечить передбачен-

ня та можливі наслідки криз в майбутньому, і нівелювати їх негативний вплив. Бізнес під час кризи, проходить стадію очищення, стає більш стійким та стабільним, знаходить імунітет або переходить на дотації акціонерів, з наступним припиненням роботи та закриттям.

Подальші наукові доробки повинні бути націлені на удосконалення наявних підходів щодо оцінки бізнесу під час певного циклу кризи, створення інформаційно-комунікаційної підсистеми для прогнозування діяльності компаній у перспективі.

Список літератури

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. М.: Эксмо, 2021. 1200 с.
2. Merkel Angela and Jan Peter Balkenende : Road map out of crisis. International Herald Tribune. 2009. 21–22 March. P. 7.
3. Fischer S., Dornbusch R., Schmalensee R. Economic. McGrawHill, 1988. 813 p.
4. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. 401 с.
5. Туган-Барановский М. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. Петроград, 1923. 574 с.
6. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economics and Statistics. The MIT Press. 1923. Vol. 5. № 1. P. 10–16.
7. Korotayev A.V., Tsirel S.V. World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis. Structure and Dynamics. 2010. Vol. 4. 1. P. 3–57.
8. Kuznets S. Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations. Boston: Houghton Mifflin, 1930. 536 p. URL: <https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/handle/10973/24893>. (дата звернення 10.10.2021).
9. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. Москва: Экономика, 2002. 860 с.
10. Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. Москва: Наука, 1999. 448 с.
11. Дзюблюк О. В. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія / О. В. Дзюблюк, В. В. Корнєєв, В. І. Міщенко та ін. ; за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2017. 298 с.
12. Шендригригоренко Т.М., Неизвестна О.В., Медун А.О. Сутність фінансової кризи та напрями її подолання в світі та Україні. Фінанси, облік, контроль та оподаткування: актуальні проблеми та перспективи розвитку: колективна монографія. . Кривий Ріг: Вид. ДонНУЕТ, 2021. 99 с.
13. Нечаева І. Особливості прийняття управлінських рішень, їх оцінка та оцінювання в умовах кризи. Економічний аналіз. 2019. Том 29. № 1. С. 156-163.
14. Білорус О.Г. Проблеми глобального управління в умовах світової фінансової глобалізації. Фінанси України. 2019. № 1. С. 10-17.
15. Савченко М.В., Шкуренко О.В. Детермінанти фінансово-економічної кризи в умовах глобалізації. Економіка і організація управління. 2018. № 3 (31). С. 37-47. DOI: 10.31558/2307-2318.2018.3.4.
16. Жердецька Л. Концептуалізація сучасних теорій регулювання системного ризику банківського сектору економіки. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2020. № 1-2 (274-275). С. 119-132. . DOI: 10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-119-132.
17. Semmler W., Young B. Lost in Temptation of Risk: Financial Market Liberalization, Financial Market Meltdown and Regulatory Reforms. Comparative European Politics. 2010. URL: https://www.ru.nl › publish › pages › semmler_young_financialmarketliberalization/. (дата звернення 11.10.2021).
18. Barton L. (1993) Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos. Cincinnati, Ohio: South-Western, 1993. 256 p.
19. Соколинский В.М., Бузулук Т.С. Финансовый кризис – феномен глобализации. Финансы и бизнес. 2009. № 1. С. 2–8.
20. Нуриэль Рубини. Пузырь на рынке недвижимости, или четыре признака катастрофы. Бизнес и лидерство. 3 декабря 2014 г. URL: <http://www.e-xecutive.ru/knowledge/announcement/1896265/> (дата звернення 10.10.2021).

21. European Central Bank 2009: Financial Stability Review (June 2009). URL: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview200906en.pdf>. (дата обращения: 13.10.2021).
22. The financial crisis inquiry report final report of the national commission on the causes of the financial and economic crisis in the united states official government edition the financial crisis inquiry commission Submitted by Pursuant to Public Law 111-21 January 2011. URL: http://fcic-static.law.stanford.edu/cdn_media/fcic-reports/fcic_final_report_full.pdf. (дата звернення: 13.10.2021).
23. Deutsche Bank Research (2008). EU-US financial market integration a work in progress // Financial Market Special. EU Monitor 56. URL: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/93890.pdf. (дата звернення: 15.10.2021).
24. Гурвич Е.Т. Прилепский И.В. «Группа двадцати» и анализ глобальных рисков. Вестник международных организаций. 2021. Т. 16. № 2. 21 С. (на русском и английском языках). DOI: 10.17323/1996-7845-2021-02-04.
25. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>. (дата звернення: 15.10.2021).
26. Міжнародні стандарти оцінки. Чинні з 31.01.2020./ Пер. з англ. УТО.К.:ТОВ «ВБ Аванпост-Прим», 2020. 184 с.

References

1. Marks, K. (2021). Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii. M.: Eksmo. [in Russian].
2. Merkel Angela and Jan Peter Balkenende (2009). Road map out of crisis. International Herald Tribune, 21–22, 7.
3. Fischer, S., Dornbusch, R. & Schmalensee, R. (1988). Economic. McGrawHill,
4. Shumpeter, Y.A. (2008). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. M. : Direktmedia Publishing. [in Russian].
5. Tugan-Baranovsky, M. (1823). Periodic industrial crises. History of English crises. General theory of crises. Petrograd. [in Russian].
6. Kitchin, J. (1923), Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economics and Statistics. The MIT Press, 5, 1, 10–16.
7. Korotayev, A.V., Tsirel, S.V. (2010). World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis. Structure and Dynamics, 4, 1, 3–57.
8. Kuznets, S. (1930)/ Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations. Boston: Houghton Mifflin. Retrieved from <https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/handle/10973/24893>. (accessed 10 October 2021).
9. Kondrat'yev, N.D. (2002). Bol'shie tsikly kon'yunktury i teoriya predvideniya. Izbrannyye trudy. Moskva: Ekonomika. [in Russian].
10. Yakovets Yu.V. (1999). Cycles. Crises. Forecasts. Moscow: Nauka. [in Russian].
11. Dzyublyuk, O. V. (2017). Teoriya i praktyka hroshovoho obihu ta bankivs'koyi spravy v umovakh hlobal'noyi finansovoyi nestabil'nosti: monohrafiya / O. V. Dzyublyuk, V. V. Kornyyev, V. I. Mishchenko ta in. ; za red. d.e.n., prof. O. V. Dzyublyuka. Ternopil' : FOP Osadtsa YU.V. [in Ukrainian].
12. Shendryhryhorenko, T.M., Neizvyestna, O.V., & Medun A.O. (2021). Sutnist' finansovoyi kryzy ta napryamy yiyi podolannya v sviti ta Ukrayini. Finansy, oblik, kontrol' ta opodatkovannya: aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku: kolektyvna monohrafiya. Kryvyy Rih: Vyd. DonNUET, [in Ukrainian].
13. Nechaeva, I. (2019). Features of management decisions, their evaluation and evaluation in a crisis. Ekonomichnyy analiz, 29, 1, 156-163. [in Ukrainian].
14. Belarus, O.G. (2019), Problems of global governance in the context of global financial globalization. Finansy Ukrayiny, 1, 10-17. [in Ukrainian].
15. Savchenko, M.V., Shkurenko, O.V. (2018). Determinants of the financial and economic crisis in the context of globalization. Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya, 3 (31), 37-47. DOI: 10.31558/2307-2318.2018.3.4. [in Ukrainian].
16. Zherdetska, L. (2020). Conceptualization of modern theories of systemic risk regulation of the banking sector of the economy. Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, 1-2 (274-275), 119-132. DOI: 10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-119-132. [in Ukrainian].

17. Semmler, W., Young, B. (2010). Lost in Temptation of Risk: Financial Market Liberalization, Financial Market Meltdown and Regulatory Reforms. *Comparative European Politics*. 2010. Retrieved from https://www.ru.nl/publish/pages/semmler_young_financialmarketliberalization/. (accessed 11 October 2021).
18. Barton, L. (1993) *Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos*. Cincinnati, Ohio: South-Western.
19. Sokolinsky, V.M., Buzuluk, T.S. (2009). The financial crisis is a phenomenon of globalization. *Finansy i biznes*, 1, 2–8. [in Russian].
20. Nouriel, Rubini (2014). A real estate bubble, or four signs of disaster. *Biznes i liderstvo*. December 3. Retrieved from <http://www.e-xecutive.ru/knowledge/announcement/1896265/> (accessed 10 October 2021).
21. European Central Bank 2009: *Financial Stability Review* (June 2009). Retrieved from <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/financialstabilityreview200906en.pdf>. (accessed 13 October 2021).
22. The financial crisis inquiry report final report of the national commission on the causes of the financial and economic crisis in the united states official government edition the financial crisis inquiry commission Submitted by Pursuant to Public Law 111-21 January 2011. Retrieved from http://fcic-static.law.stanford.edu/cdn_media/fcic-reports/fcic_final_report_full.pdf. (accessed 13 October 2021).
23. Deutsche Bank Research (2008). EU-US financial market integration a work in progress // *Financial Market Special*. *EU Monitor* 56. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/93890.pdf. (accessed 15 October 2021).
24. Gurvich, E.T., Prilepsky, I.V. (2021). G20 and Global Risk Analysis. *Vestnik mezhdunarodnykh organizatsiy*, 16, 2, 21. (na russkom i angliyskom yazykakh). DOI: 10.17323/1996-7845-2021-02-04. [in Russian].
25. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>. (accessed 15 October 2021). [In Ukrainian].
26. Mizhnarodni standarty otsinky (2020). Chynni z 31.01.2020. Per. z anhl. UTO.K.:TOV «VB Avanpost-Prym». [In Ukrainian].

АНАЛІЗ ЧУТЛИВОСТІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ДО ПАНДЕМІЇ COVID-19

Юрчишена Л. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

e-mail: l.yurchishena@donnu.edu.ua

ORCID iD: 0000-0002-5904-0758

Петренко Ю. О., Master of Finance, Banking and Insurance, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: petrenko-i@donnu.edu.ua

ORCID iD: 0000-0002-2693-0762

***Анотація.** Метою статті є аналіз чутливості зміни публічних фінансів України в умовах Covid-19 та оцінка напрямків фінансування заходів по боротьбі з пандемією. При написанні статті застосовано метод узагальнення для аналізу поглядів науковців щодо впливу Covid-19 на публічні фінанси; аналітичні методи дослідження, такі як аналіз рядів динаміки, показники абсолютних і відносних темпів приросту для виявлення тенденцій і наслідків впливу Covid-19 на публічні фінанси України; метод TRAMO/SEATS в програмі DEMETRA для коригування ВВП на показник сезонності; графічний метод для наочного подання результатів дослідження. За результатами дослідження виявлено чинники і проаналізовано зміну реального ВВП в динаміці; оцінено динаміку доходів і видатків державного і місцевого бюджетів, виявлено рівень їх чутливості в умовах Covid-19, визначено рівень потенційних втрат державного бюджету України від фактичного невиконання; проаналізовано напрямки фінансування заходів по боротьбі з Covid-19. Практична значимість статті полягає в аналізі чутливості публічних фінансів в умовах Covid-19.*

***Ключові слова:** публічні фінанси, доходи, видатки, державний бюджет, місцевий бюджет, Covid-19.*

SENSITIVITY ANALYSIS OF PUBLIC FINANCES TO THE COVID-19 PANDEMIC

Yurchyshena Liudmyla, PhD in Economics., Associate Professor, Associate Professor of Finance and Banking, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: l.yurchishena@donnu.edu.ua

ORCID iD: 0000-0002-5904-0758

Petrenko Yuliia, магістр з фінансів, банківської справи та страхування, Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

e-mail: petrenko-i@donnu.edu.ua

ORCID iD: 0000-0002-2693-0762

***Abstract.** The purpose of the article is to analyze the sensitivity of changes in public finances in Ukraine in the context of Covid-19 and to assess the areas of funding for measures to combat the pandemic. In writing the article, a generalization method was used to analyze the views of scientists on the impact of Covid-19 on public finances; analytical research methods, such as analysis of time series, indicators of absolute and relative growth rates to identify trends and consequences of the impact of Covid-19 on the GDP of Ukraine, changes in state and local budgets; the TRAMO / SEATS method in the DEMETRA program to adjust GDP for seasonality; graphical method for visual presentation of research results.*

The study examines the views of foreign and domestic scientists on the impact of the Covid-19 pandemic on public finances, the behavior and change of government strategy, measures to mitigate the impact of the crisis at both local and national levels. The change of Ukraine's real GDP in dynamics taking into account the seasonal factor is analyzed, the factors that caused its change are determined, in particular, reduction of domestic demand in the country, introduction of quarantine restrictions, shutdown of certain sectors of the economy, reduction of services, closing borders, etc.; the dynamics of revenues and expenditures of the state and local budgets is estimated, the level of sensitivity in the conditions of Covid-19 is revealed, the basic tendencies are outlined; it was found that the degree of sensitivity to the Covid-19 pandemic is higher in local budgets than in the state; the analysis of execution of incomes and expenses of the state budget is carried out, the level of potential losses from their actual non-fulfillment is defined; the directions and level of financing of measures to combat Covid-19 are analyzed. The practical significance of the article is to analyze the sensitivity of public finances, changes in their volume and structure, to determine the factors that led to these changes in the Covid-19.

***Keywords:** public finances, revenues, expenditures, state budget, local budget, Covid-19.*

JEL Classification: E600, E620, H720

Постановка проблеми. Глобальна фінансово-економічна криза зумовлена поширенням пандемії Covid-19 і запровадженням періодичного адаптивного карантину країнами спричинила зупинку, як світової, так і національної економіки. Наслідки пандемії Covid-19

вплинули на публічні фінанси, зокрема, на обсяги доходів країни та здатність органів державної і місцевої влади здійснювати видатки. Зміна пріоритетності у фінансуванні певних статей відобразилася на структурі видатків, як державного, так і місцевих бюджетів. Уряд змушений був вжити ряд пом'якшувальних заходів щодо зменшення наслідків і масштабності кризи, підтримки сфери охорони здоров'я, громадського порядку та бізнесу. Зупинка економічної активності бізнесу, нездатність вчасно відреагувати на виклики зовнішнього середовища, змінити формат діяльності, все це призвело, з однієї сторони, до скорочення персоналу і втрату доходів, а з іншої, до зростання рівня безробіття та зменшення доходів держави. У цих умовах питання чутливості публічних фінансів до наслідків пандемії Covid-19 набуває все більш актуального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криза викликана Covid-19 підкреслила необхідність зміни системи управління публічними фінансами, як на державному, так і місцевому рівнях, враховувати обмеження щодо розподілу бюджетного фінансування, перерозподілу публічних фінансів в адаптивних умовах задля стимулювання витрат у пріоритетні сфери фінансування. Адаптивність публічних фінансів, як зазначає Gupta S., Varou N., є одним із принципів стійкості системи, що дозволяє гнучко реагувати на виклики, забезпечуючи швидкий перерозподіл коштів на всіх рівнях [1].

Неочікувані виклики, що стали перед державою в умовах Covid-19 потребували швидкої реакції уряду на переорієнтацію державних витрат щодо підтримки економіки, як зазначають Varou N., Wang D., Pescetto C., Kutzin J, такі заходи уряди країн мають реалізовувати задля врахування нових економічних і фіскальних обмежень, корегування доходів бюджету [2].

Досліджуючи світовий досвід, Прутська О.О. оцінює ефективність застосування вітчизняних антикризових заходів в умовах пандемії Covid-19, визначає, що фінансування наслідків кризи в Україні є невисокими і недостатньо ефективними порівняно з міжнародним досвідом [3].

Варналії З. С., Чеберяко О. В., Баженова О. В., Нікитенко Д. В., Білик Р. Р. досліджуючи стратегічні пріоритети бюджетної політики України, її адаптивність в умовах пандемії Covid-19, пропонують основні напрямки їх реалізації, так як наразі ефективність бюджетної політики є відносно низькою, а уряд недостатньо відреагував на виклики пов'язані з глобальною кризою [4].

Фугело П., Савіцька С. досліджують вплив пандемії Covid-19 на доходи місцевих бюджетів, зазначаючи, що їх скорочення обумовлено гальмування економіки, змінами податкового законодавства та фінансовими важелями органів місцевого самоврядування щодо зменшення податкового навантаження на малий бізнес та фінансових втрат під час карантину [5].

Дмитровська В. С., Кохан І. В. розглядають тенденції формування доходів місцевих бюджетів, оцінюють вплив податкових новацій в умовах пандемії на здатність місцевих бюджетів формувати доходи, пропонують заходи щодо подолання негативних наслідків карантину [6].

Регіональний погляд на наслідки пандемії здійснюють Сторонянська І. З., Бенюк Л. Я. [7] відзначаючи про різний ступінь гнучкості та реакції на пандемію Covid-19, при цьому зазначають, що саме здатність бізнесу змінюватися і задовольняти попит в новій реальності позитивно впливає на економічний розвиток об'єднаних територіальних громад.

Вивчення наслідків пандемії на фінансову стійкість охорони здоров'я, залежність від фіскальної політики здійснювала Степанова О.В., зазначаючи, що зростання витрат на охорону здоров'я і соціальний захист населення є незворотнім процесом в умовах Covid-19, тому формування фіскального простору для задоволення потреб і подолання наслідків кризи повинно реалізовуватися на етапі розробки і затвердження бюджету [8].

Дослідження наслідків пандемії на економіку країни представлені на національному рівні, де порівнюється зміна ВВП України та країнами ЄС, визначаються складові ВВП, які зумовили його падіння впродовж пандемії, оцінюється динаміка діяльності провідних видів економічної діяльності та наслідки впливу як на макроекономічні показники, так і на державні і місцеві бюджети [9].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією із форм порушення фінансової рівноваги як на макро, так і мікро рівні є фінансова криза, що виникає внаслідок дії чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Тому, аналіз чутливості публічних фінансів до наслідків впливу пандемії COVID-19, зокрема, зміна доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, фінансування та оцінка пріоритетності заходів по боротьбі з пандемією потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз чутливості зміни публічних фінансів України в умовах Covid-19 та оцінка напрямів фінансування заходів по боротьбі з пандемією.

Основний матеріал. Результати аналізу зміни реального ВВП у відсотках до відповідного кварталу попереднього року (рис. 1) показали, що починаючи з третього кварталу 2019 р. відбувається поступове зменшення приросту реального ВВП, 2020 рік демонструє негативний приріст показників, що досягає пікового значення у II кварталі 2020 р., -11,2 % порівняно з II кварталом 2019 р., що стало наслідком Covid-19. Значення ВВП за квартал було кориговано на сезонність методом TRAMO/SEATS в програмі DEMETRA [10].

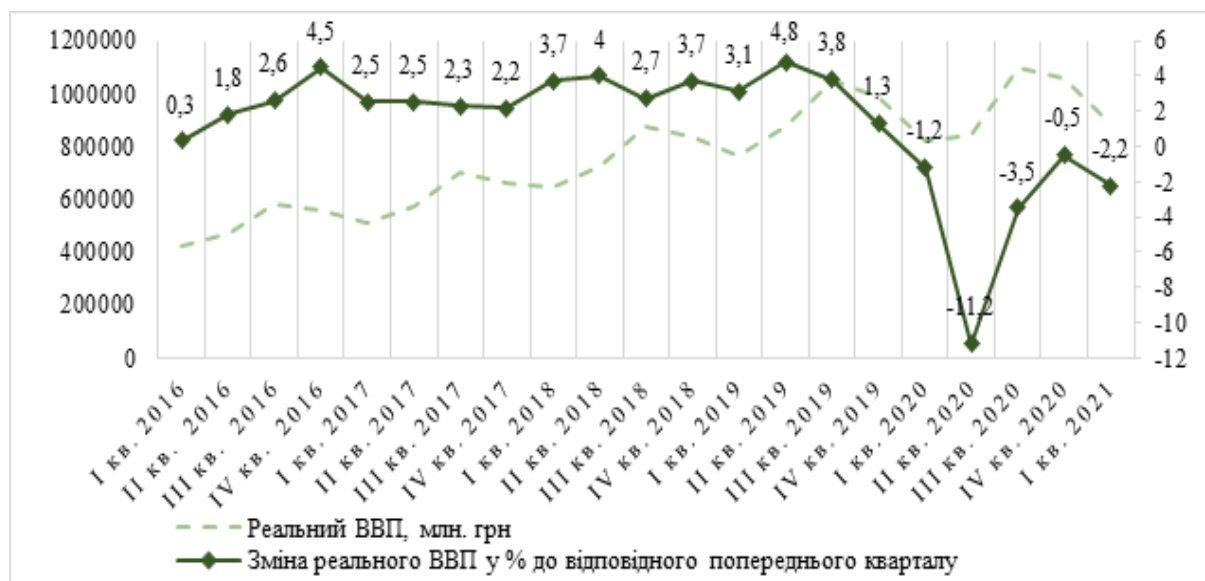

Рис. 1. Зміна реального ВВП у % до відповідного кварталу попереднього року
Джерело: складено авторами на основі [10]

Одним із чинників, що вплинув на різке скорочення ВВП в період пандемії є скорочення внутрішнього попиту в країні, зменшення або втримання на тому ж рівні доходів населення, зміна пріоритетів та структури споживчого кошика.

Визначальним чинником є запровадження карантину, зупинка діяльності цілих секторів економіки, скорочення агропромисловості, зменшення платоспроможності населення, зупинка або скорочення масштабів діяльності підприємств сфери послуг. Негативним явищем для бізнесу є відсутність підтримки з боку держави, проте зниження світових цін на нафту і газ сповільнило темпи падіння економіки України.

Шокове зниження реального ВВП впродовж другого півріччя 2019 р. і 2020 р. обумовлено сукупним впливом карантинних заходів, що реалізовувалися як на рівні регіонів, так і держави (зниження експорту, закриття кордонів, падіння цін на сировинну базу тощо).

Оцінюючи динаміку доходів державного і місцевого бюджетів (рис. 2) можна відзначити повторювану тенденцію в межах кварталів 2018-2021 рр., проте в III кварталі 2021 р. відбулося різке скорочення доходів державного бюджету майже в 4 рази, що не є характерним для попередніх періодів.

Темпи приросту доходів державного бюджету відносно кварталу попереднього року характеризуються негативною тенденцією, вже починаючи з II кварталу 2019 р., в IV кварталі ситуація загострилася, і в II кварталі 2020 р. досягла критичного рівня, а саме зниження майже на 33 %.

Послаблення карантинних обмежень, пом'якшення умов ведення бізнесу, запровадження короткострокових інструментів стимулювання економіки позитивно вплинули на скорочення темпів приросту доходів державного бюджету, зменшення обсягів недоотримання фінансових ресурсів відносно попередніх періодів.

Доходи місцевих бюджетів починаючи з 2018 року мають стійку тенденцію до зниження, що супроводжується незначним зростанням в IV кварталі кожного року. Проте, наслідки пандемії Covid-19 є більш відчутні для місцевих бюджетів, ніж державного, адже місцеві бюджети нездатні були відтворити доходну частину нарівні попередніх періодів, основними причинами є введення карантинних обмежень, сповільнення, а в деякі періоди зупинка бізнес-активності, заборона діяльності підприємств сфери послуг, надання послуг з перевезення,

або жорсткі обмеження їх діяльності, що суттєво вплинуло на доходи підприємств, як наслідок скорочення податкових надходжень. Ще одним негативним чинником стало погіршення очікувань споживачів та інвесторів, зміна структури попиту.

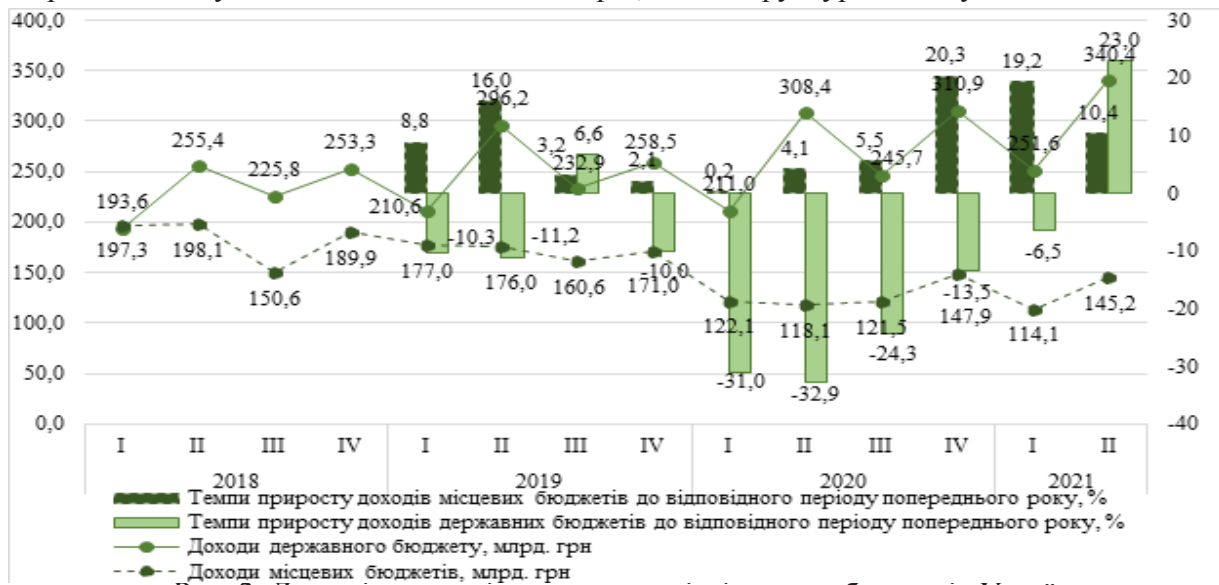

Рис. 2. Динаміка доходів державного і місцевого бюджетів України

Джерело: складено авторами на основі [11]

Covid-19 починаючи з III кварталу 2019 р. негативно вплинуло на темпи зростання доходів місцевих бюджетів, які зменшилися з 16 % у II кварталі 2019 р. до 0,1 % у I кварталі 2020 р. Пом'якшення карантинних обмежень і відновлення діяльності практично всіх секторів економіки, хоча і в менших масштабах, позитивно вплинули на поступове зростання доходів місцевих бюджетів.

Отже, як показують результати аналізу доходів, наслідки Covid-19 є досить неоднорідними для державного та місцевого бюджетів, що потребує прийняття рішень в умовах радикальної невизначеності на всіх рівнях влади. Диференційовані фактори в регіональному аспекті по різному впливають на зміну доходного потенціалу та видатки як окремого регіону, так і в цілому країні.

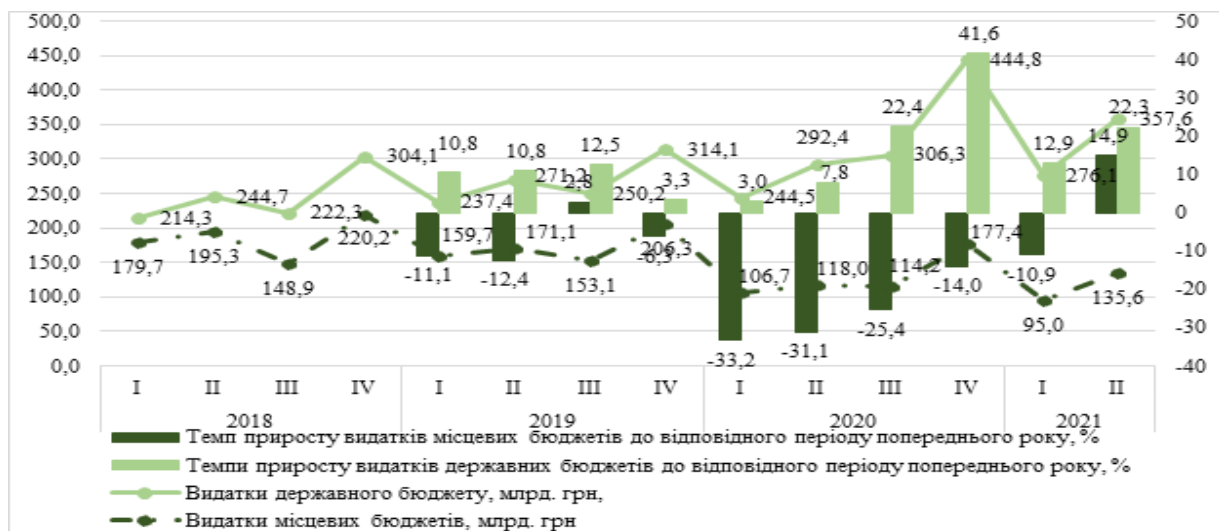

Рис. 3. Динаміка видатків державного і місцевих бюджетів України

Джерело: складено авторами на основі [11]

Видатки місцевих бюджетів в динаміці мають тенденцію до скорочення, що явно виражено в період жорстких карантинних обмежень I-III кварталу 2020 р., розмір яких в середньому нижче на 30 % відповідного періоду попереднього року. Протилежна тенденція притаманна видаткам державного бюджету, що супроводжується незначним приростом впродовж 2019-2021 рр.

Таблиця 1

Виконання доходів державного бюджету України

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Потенційні втрати як % від фактичного виконання за		
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	2018	2019	2020
Податкові надходження	760	753,8	846,7	799,8	826,3	851,1	-0,8	-5,5	3,0
Неподаткові надходження	171,4	164,7	176,0	186,7	227,3	212,9	-3,9	6,1	-6,3
Доходи від операцій з капіталом	0,5	0,7	1,2	0,2	0,7	0,1	40,0	-83,8	-85,7
Від органів державного управління	7,7	7,3	8,8	8,7	10,8	10,7	-5,2	-1,6	-0,9
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	2,4	1,5	1,5	1,1	1,8	1,02	-37,5	-28,6	-43,3
Цільові фонди	4,9	0,2	1,7	1,8	0,2	0,2	-95,9	4,1	0,0
Разом	946,9	928,2	1036,1	998,3	1067,1	1076,0	-2,0	-3,6	0,8

Джерело: складено авторами на основі [11]

Аналіз виконання державного бюджету за доходами показує, що потенційні втрати податкових надходжень спостерігалися в 2018-2019 рр. і становили 0,8 і 5,5 % відповідно, щодо неподаткових надходжень, то бюджет недоотримав 6,3 % або 24,8 млрд. грн відносно планових показників. Найбільшого впливу в умовах Covid-19 зазнали доходи від операцій з капіталом, як наслідок державний бюджет недоотримав 83,8 % (або 0,9 млрд. грн) і 85,7 % (або 0,6 млрд. грн) відповідно у 2019-2020 рр. Очікувані доходи від органів управління скоротилися на 5,2; 1,6 і 0,9 % відповідно, протягом 2018-2020 рр.

Доходи від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ планово становили 2,4-1,8 млрд. грн, проте фактично відбулося недофінансування на 37,5; 28,6 і 43,3% за період дослідження. Отже, в цілому недофінансування державного бюджету спостерігалося у 2018-2020 рр. на 2 і 3,6 % відповідно, в 2020 р. прогнози були більш реалістичні, тому планові показники в цілому були виконані на 108 %.

Таблиця 2

Виконання видатків державного бюджету України в період Covid-19

Видатки	Видатки державного бюджету, млрд. грн				Потенційні втрати як % від фактичного виконання за					
	2019 р.		2020 р.		2019 р.			2020 р.		
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	+/-	План	Факт	+/-
Загальнодержавні функції	177,3	168,2	191,1	163,8	20,7	20,6	-0,1	18,7	14,5	-4,1
Оборона	109,0	106,6	118,1	120,4	12,7	13,1	0,3	11,5	10,7	-0,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	146,7	142,4	148,1	157,7	17,2	17,5	0,3	14,5	14,0	-0,5
Економічна діяльність	84,7	72,4	94,2	168,9	9,9	8,9	-1,0	9,2	15,0	5,8

Охорона навколишнього природного середовища	7,7	6,3	8,2	6,6	0,9	0,8	-0,1	0,8	0,6	-0,2
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,1	0,5	0,1	0	0	0	0	0	0
Охорона здоров'я	39,4	38,6	95,7	125	4,6	4,7	0,1	9,3	11,1	1,7
Духовний та фізичний розвиток	10,8	10,0	14,2	9,8	1,3	1,2	0,0	1,4	0,9	-0,5
Освіта	58,0	51,7	57,5	52,8	6,8	6,3	-0,4	5,6	4,7	-0,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	221,3	218,6	296,3	322,7	25,9	26,8	1,0	28,9	28,6	-0,3
Разом	855,1	814,9	1023,9	1127,8	100,0	100,0	0	100,0	100,0	0

Джерело: розраховано за даними [11]

Найбільшу частку в структурі видатків державного бюджету займають видатки на загальнодержавні функції, що по факту у 2019 р. становили 168,2 млрд. грн або 20,6 %, в 2020 р. їх плановий показник в структурі витрат становив 18,7 %, а фактичне виконання було реалізовано на 14,5 %, недовиконання - 4,1 %. Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу зменшилися на 3 % в структурі видатків, видатки на економічну діяльність зросли з 8,9 до 15 %, що в абсолютному значенні становить більше, ніж в два рази з 72,4 до 168,9 млрд. грн.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зросли протягом 2019-2020 рр. з 218,6 до 322,7 млрд. грн, що в структурі витрат становить 26,8 і 28,6 % відповідно.

Видатки на освіту протягом 2019-2020 рр. зросли лише на 1,1 млрд. грн, що становить 52,8 млрд. грн, проте в структурі видатків відбулося їх зменшення на 1,6 %. Всі інші витрати не є значними у видатках державного бюджету. Пандемія вплинула на зростання обсягу і частки витрат на охорону здоров'я, що зросли з 38,6 млрд. грн в 2019 р. до 125 млрд. грн в 2020 р.

За результатами аналізу видатків державного бюджету можна стверджувати про зміну їх структури, що є наслідком карантинних обмежень, зменшення економічної активності, фінансування закладів охорони здоров'я, скорочення поточних видатків, зростання видатки на оплату праці, що пов'язано із зростанням мінімальної заробітної плати, додаткових доплат працівникам охорони здоров'я, що працювали в квідних відділеннях.

Уряд України задля швидко реагування на пандемію Covid-19 і фінансування заходів, у квітні 2020 р. створив тимчасову бюджетну програму «Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою Covid-19» за рахунок секвестр розподілу і внесення змін до бюджету. Метою створення фонду було фінансове забезпечення медичної і соціальної сфери, проте не всі кошти використовувалися за призначенням. Фактичне використання коштів з фонду становило 82,2 % (табл. 3).

Таблиця 3

Напрямки фінансування заходів по боротьбі з Covid-19

Сфера	Виділено коштів		Касові видатки		Фактично використано, %
	млн. грн	%	млн. грн	%	
Стимулювання економіки	26960,78	33,3	26407,32	39,7	97,9
Охорона здоров'я	22445,06	27,7	19447,91	29,2	86,6
Соціальний захист	17441,38	21,6	12819,1	19,3	73,5
Забезпечення правопорядку	4486,91	5,5	4486,47	6,7	100,0
Соціальний захист (спецфонд)	5037,21	6,2	2797,67	4,2	55,5
Відновлення видатків	627,2	0,8	524,86	0,8	83,7
Освіта	52,45	0,1	41,91	0,1	79,9
Охорона здоров'я (спецфонд)	1376,7	1,7	0	0	0
Спецфонд державного бюджету	2486,09	3,1	0	0	0
Разом	80913,78	100	66525,24	100	82,2

Джерело: розраховано за даними [12]

За сферами використання найбільше видатків було спрямовано на стимулювання економіки 26407,32 млн. грн, що становить 39,7 % загальних видатків фонду. Дана сфера була профінансована на 97,9 %. Вагомою сферою фінансування була охорона здоров'я – 19447,91 млн. грн (частка фонду – 29,2 %), проте рівень фінансування є дещо нижчим і становив 86,6 %. Видатки на соціальний захист становили 12819,1 млн. грн, відсоток виконання яких 73,5 %. На 100 % профінансовано видатки на забезпечення правопорядку, інші сфери фінансування такі як освіта, відновлення видатків і видатки по спецфонду становлять близько 5 %.

По завершенню бюджетного року 17,8 % або 14,4 млрд. грн коштів Фонду не було розподілені, а сам процес розподілу був не зовсім логічним, адже за рахунок фонду здійснювалися витрати на дороги, доплати поліції, а запити на кошти з фонду не завжди мали цільове призначення.

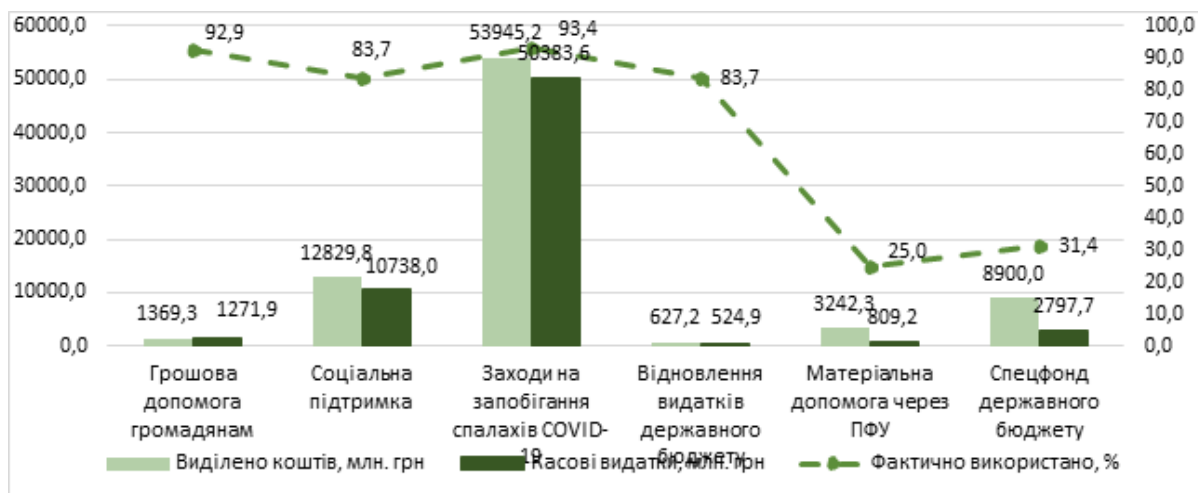

Рис. 4. Видатки за напрямками використання «Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою Covid-19»

Джерело: розраховано за даними [12]

В цілому найбільше видатків із «Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою Covid-19» в 2020 р. було спрямовано на заходи запобігання спалахів Covid-19, фактичне використання яких склало 50383,6 млн. грн або 93,4 % від планового показника. Фінансування соціальної підтримки здійснено в розмірі 10738,0 млн. грн або на 83,7 %, матеріальну допомогу через ПФУ профінансовано лише на 25 % або 809,2 млн. грн, на грошову допомогу громадянам виділено 12719 млн. грн, що становить 93 % від виділеної суми, на відновлення видатків державного бюджету витрачено 524,9 млн. грн або 83,7 % від виділеної суми.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було виявлено вплив пандемії Covid-19 на розмір реального ВВП України та його квартальний приріст відносно попередніх періодів з урахуванням сезонного фактору. Виявлено, що в період Covid-19 відбулося різке скорочення ВВП, що обумовлено скороченням внутрішнього попиту в країні, запровадження карантинних обмежень, зупинки окремих секторів економіки, скорочення масштабів діяльності підприємств сфери послуг, закриття кордонів тощо.

Оцінка чутливості публічних фінансів в умовах пандемії Covid-19 показала, що більш вразливі є місцевих бюджетів, порівняно з державними, як за отриманими доходами, так і видатками, про що свідчить їх негативний приріст. Щодо державного бюджету, то пом'якшуючий вплив зумовило послаблення карантинних обмежень та введення антикризових заходів щодо послаблення впливу Covid-19 на всі сектори економіки. Фінансування антикризових заходів по боротьбі з Covid-19 в 2020 р. здійснювалося за рахунок секвестр розподілу і внесення змін до бюджету, проте не всі видатки використовувалися за призначенням, і рівень їх фактичного використання становив 82,2 %. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є ідентифікація та оцінка ризиків місцевих і державних бюджетів в умовах Covid-19, розробка заходів щодо пом'якшення їх впливу на публічні фінанси.

Список літератури

1. Gupta S., Barroy H. The COVID-19 Crisis and Budgetary Space for Health in Developing Countries. URL: <https://www.cgdev.org/blog/covid-19-crisis-and-budgetary-space-health-developing-countries> (дата звернення: 20.09.2021).
2. Barroy H., Wang D., Pescetto C., & Kutzin J. How to budget for COVID-19 response? A rapid scan of budgetary mechanisms in highly affected countries. World Health Organization. 2020. URL: <https://p4h.world/en/node/8821>. (дата звернення: 15.09.2021).
3. Прутська О.О. Публічні фінанси України в умовах пандемії COVID-19. Інфраструктура ринку. 2021. №53. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/53-2021> (дата звернення: 18.09.2021).
4. Варналій З. С., Чеберяко О. В., Баженова О. В., Нікитенко Д. В., Білик Р. Р. Стратегічні пріоритети бюджетної політики України в умовах пандемії COVID-19. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2020. 4(35). С. 170-179.
5. Фугело П., Савіцька С. Вплив пандемії Covid-19 на наповнення місцевих бюджетів. Економічний дискурс. 2020. № 2. С 86-94.
6. Дмитровська В.С., Кохан І.В. Доходи місцевих бюджетів в умовах пандемії Covid-19. The actual problems of regional economy development. 2020. № 1.16. С. 180-190.
7. Сторонянська І. З., Бенівська Л. Я. Економіка регіонів України під дією викликів пандемії COVID-19. Регіональна економіка. 2020. № 2. С. 5-16.
8. Степанова О. В. Пандемія COVID-19 та фіскальна стійкість. Економіка і прогнозування. 2020. № 2. С. 7-20. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_20_2_07_uk.pdf (дата звернення: 10.09.2021).
9. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку. Консенсус-прогноз. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. 2021. № 53.
10. Державна служба статистики України. Офіційний вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.09.2021).
11. Державний веб-портал бюджету для громадян. Офіційний вебсайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/spending-agencies/graphic> (дата звернення: 15.09.2021).
12. Міністерство фінансів України. Офіційний вебсайт. URL: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 15.09.2021).

References

1. Gupta, S. & Barroy, H. (2021). The COVID-19 Crisis and Budgetary Space for Health in Developing Countries. Retrieved from <https://www.cgdev.org/blog/covid-19-crisis-and-budgetary-space-health-developing-countries>. (accessed September 20, 2021).
2. Barroy, H., Wang, D., Pescetto, C. & Kutzin, J. (2020). How to budget for COVID-19 response? A rapid scan of budgetary mechanisms in highly affected countries. World Health Organization. Retrieved from <https://p4h.world/en/node/8821>. (accessed September 15, 2021).
3. Prutska, O. (2021). Public finances of Ukraine in the conditions of the Covid-19 pandemic. Market infrastructure. № 53. Retrieved from <http://www.market-infr.od.ua/uk/53-2021>. (accessed September 18, 2021). [In Ukrainian].
4. Varnalii, Z., Cheberyako, O., Bazhenova, O., Nikytenko, D. & Bilyk, R. (2020). Strategic priorities of budget policy of Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic. Financial and credit activities: problems of theory and practice, 4 (35), 170-179. [In Ukrainian].
5. Fugelo, P. & Savitska, S. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic on the filling of local budgets. The economic discourse. 2: 86-94. [In Ukrainian].
6. Dmytrovska, V. & Kokhan, I. (2020). Local budget revenues in the convention of the Covid-19 pandemic. The actual problems of regional economy development. 1.16: 180-190. [In Ukrainian].
7. Storonyanska I. Z. & Benovska L. Ya. The economy of the regions of Ukraine under the influence of the challenges of the COVID-19 pandemic. Regional economy, (2), 5-16. [In Ukrainian].
8. Stepanova, O. (2020). Covid-19 pandemic and fiscal sustainability. Economics and forecasting. № 2. (accessed September 10, 2021). [In Ukrainian].
9. The impact of COVID-19 on the country's economy and society: the results of 2020 and the challenges and threats of post-pandemic development. Consensus forecast. Department of

Strategic Planning and Macroeconomic Forecasting. № 53. 2021. [In Ukrainian].

10. State Statistics Service of Ukraine (2019). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (accessed September 12, 2021). [In Ukrainian].

11. State web portal of the budget for citizens. Official site. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/spending-agencies/graphic>. (accessed September 15, 2021). [In Ukrainian].

12. Ministry of Finance of Ukraine. Official site. Retrieved from <https://mof.gov.ua/en>. (accessed September 15, 2021). [In Ukrainian].

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКУ: ОЦІНКА, МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Волкова Н. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

e-mail: n.volkova@donnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-3790-3636

Бойко В. М., магістрант кафедри фінансів і банківської справи, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

e-mail: boiko.v@donnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-1640-634X

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню фінансової стійкості АТ «ОТП Банк», оцінюванню стану фінансової стійкості банківської установи протягом періоду 2018-2020 років, що дозволило зробити висновки про вплив коронакризи на фінансову стійкість банку та здійснено прогнозування індексу фінансової стійкості АТ «ОТП Банк» на майбутнє триріччя. В результаті проведеного аналізу фінансової стійкості банківської установи «ОТП Банк» було визначено, що банк нарощує обсяг регулятивного капіталу. Розроблена економіко-математична модель дала змогу визначити, що такі фінансові ризики як кредитний та процентний здійснюють негативний вплив на фінансову стійкість OTP Банку. В побудованому прогнозі на майбутнє триріччя було враховано тенденції сучасного розвитку OTP Банку і запропоновано сценарій подальшої ескалації індексу фінансової стійкості банку.*

***Ключові слова:** банк, фінансова стійкість банку, економічні нормативи регулювання діяльності банків, фінансові ризики, економіко-математичне моделювання.*

FINANCIAL STABILITY OF BANK: ASSESSMENT, MODELING AND FORECASTING

Volkova Nelia, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Banking, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: n.volkova@donnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-3790-3636

Boiko Vita, Master of Department of Finance and Banking, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: boiko.v@donnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-1640-634X

***Abstract.** The article analyzed the state of financial stability of OTP Bank for the period 2018-2020, calculated the economic and mathematical model for assessing the impact of financial risks on the financial stability of the bank and made a forecast of the financial stability index of OTP Bank for the next three years. The developed economic and mathematical model made it possible to determine which financial risks affect the financial stability of OTP Bank and these features were taken into account when forecasting the financial stability index. The forecast provides for probable trends in the development of the bank in the future on the basis of previously obtained research results.*

The purpose of the article is to assess the financial stability of the bank, build an economic and mathematical model for assessing the impact of financial risks on the financial stability of OTP Bank and forecast the index of its financial stability.

As a result of the analysis of the financial stability of the banking institution OTP Bank, it was determined that the bank is increasing the amount of regulatory capital, but other standards have decreased as of the beginning of 2021. The decline in regulatory values was affected by the crisis of 2020, as well as financial risks that arose in the future. The most influential financial risks should be considered credit risk and interest rate risk, which was identified during the implementation of economic and mathematical modeling. The forecast for the next three years took into account the current development trends of OTP Bank and proposed a scenario of further escalation of the bank's financial stability index, according to which the value of OTP Bank's index will increase. The application of the developed economic and mathematical model allowed to determine the impact of financial risks (credit and interest) on the financial stability of the selected banking institution. The forecast of OTP Bank's financial stability index showed that there is instability in the future, as there is a possibility of an increase in the bank's financial stability index.

***Keywords:** bank, financial stability of bank, regulatory ratios for banks, financial risks, economic-mathematic modelling.*

JEL Classification: C590, G210

Постановка проблеми. В умовах українських реалій економічна нестабільність стала

доволі частим явищем. Коливання фінансових ринків провокують появу нових фінансових ризиків, що негативно впливають, як на банківську систему в цілому, так і на кожен банківську установу окремо. Тому, кожного дня банки повинні контролювати власні фінансові ризики задля збереження фінансової стійкості, прибутків, власного капіталу, платоспроможності, конкурентоспроможності та довіри клієнтів. Попри наявні наукові дослідження в частині забезпечення фінансової стійкості банківських установ банківська сфера очікує на впровадження нових методів в управлінні стійкістю, стабільністю та надійністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблематики фінансової стійкості банківських установ приділяли увагу в своїх наукових роботах чимало дослідників та вчених: Ю. Тютюнник, С. Тютюнник, Ю. Романченко [6], Н. Волкова, А. Мухіна [8].

Мета дослідження полягає в здійсненні оцінки фінансової стійкості банку, побудові економіко-математичної моделі оцінки впливу фінансових ризиків на фінансову стійкість АТ «ОТП Банк» та прогнозуванні індексу його фінансової стійкості.

Основний матеріал. Здійснення управління фінансовою стійкістю відбувається одразу на двох рівнях (макрорівень та мікрорівень). Відповідно до Закону України «Про Національний Банк України» НБУ, як мегарегулятор забезпечує управління фінансовою стійкістю всією банківською системою, коли мікрорівень представлений керівництвом конкретного банку [1; 2]. Кожний банк є важливим складовим елементом банківської системи і залежно від його розміру, функціонального призначення, характеру виконуваних операцій, сфери обслуговування та інших ознак банківська установа здатна вплинути на цілу систему. Тому щорічно НБУ формує перелік банків, які здійснюють вплив на розвиток всієї фінансової системи, тобто перелік системно важливих банків. Станом на 01.01.2021 року до переліку системно важливих установ ввійшло 13 банків [3].

Для подальшої оцінки фінансової стійкості та економіко-математичного моделювання пропонуємо розглянути показники одного із системно важливих банків – АТ «ОТП Банк», який входить до 10 найбільших банків із 100 % іноземним капіталом в Україні, власник банку – угорська OTP Bank Group [4].

Показниками, що застосовуються НБУ, відповідно до «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні», для оцінки фінансової стійкості визначено економічні нормативи [5].

На сьогодні для розрахунку застосовується 11 економічних нормативів НБУ, які обов'язкові для виконання кожною банківською установою в Україні. Економічні нормативи можна розділити на кілька груп:

1. Економічні нормативи капіталу: норматив регулятивного капіталу (Н1), норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) та норматив достатності основного капіталу (Н3).

2. Економічні нормативи ліквідності: норматив миттєвої ліквідності (Н4), норматив поточної ліквідності (Н5) та норматив короткострокової ліквідності (Н6).

3. Економічні нормативи кредитного ризику: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), норматив великих кредитних ризиків (Н8) та норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9).

4. Економічні нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) та норматив загальної суми інвестування (Н12) [6].

Норматив регулятивного капіталу на відміну від інших нормативів вимірюється в абсолютній величині (млн. грн). На рисунку 1 представлено динаміку нормативу Н1 ОТП Банку в періоді 2018-2020 рр.

На протязі аналізованого періоду відслідковується тенденція до зростання нормативного значення показника Н1 майже в двічі з 4 963 448 тис. грн в 2018 році до 8 619 212 тис. грн в 2020 році. ОТП Банк продовжує виконувати норматив Н1 (не менше 200 млн грн) та стабільно нарощувати розмір регулятивного капіталу для забезпечення власних потреб та покриття ризиків, що виникають в ході банківської діяльності.

В подальшому розглянемо й інші показники виконання економічних нормативів НБУ акціонерним товариством «ОТП Банк». У таблиці 1 відображено показники виконання економічних нормативів АТ «ОТП Банк» протягом 2018-2020 років.

Рис. 1. Динаміка виконання нормативу регулятивного капіталу АТ «ОТП Банк» протягом 2018-2020 рр.

Джерело: побудовано на основі джерела [7]

Показники виконання економічних нормативів НБУ АТ «ОТП Банк» протягом 2018-2020 рр., %

Таблиця 1

Показники		Роки		
		2018	2019	2020
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	19,64	23,54	25,40
Н3	Норматив достатності основного капіталу (не менше 7 %)	-	17,12	20,84
Н4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	53,78	-	-
Н5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	51,58	-	-
Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	92,85	104,54	99,32
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	15,18	17,13	11,63
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	15,18	29,28	11,63
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)	15,22	17,39	7,86
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,02	2,25	2,25
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	0,02	2,27	2,27

Джерело: побудовано на основі джерела [7]

Для кращої наглядності пропонуємо проаналізувати динаміку виконання економічних нормативів НБУ протягом зазначеного вище періоду, перетворивши таблицю 1 у лінійчатий гістограму (див. рис. 2).

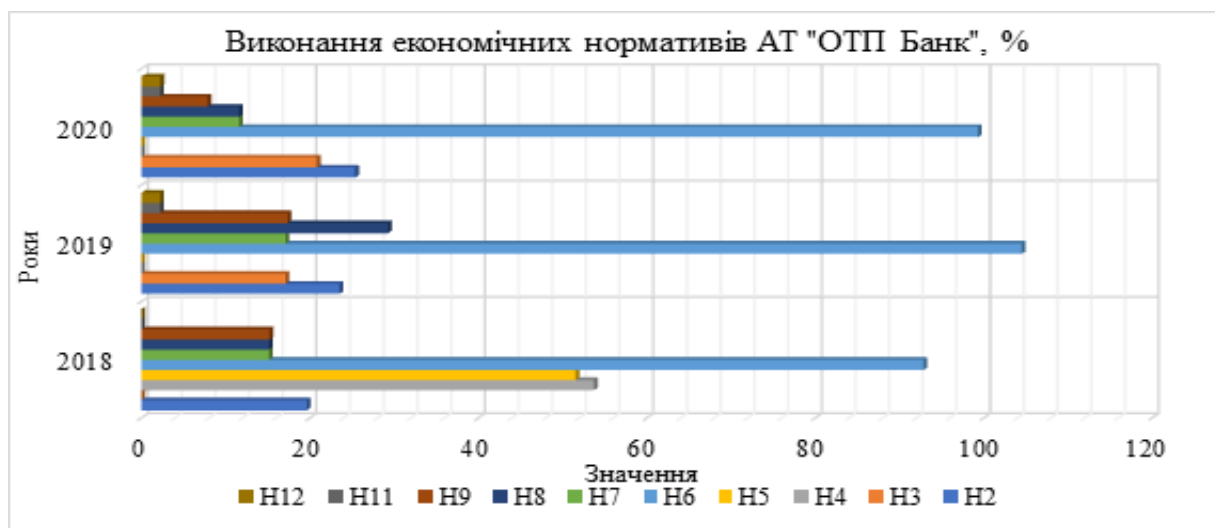

Рис. 2. Динаміка показників виконання економічних нормативів НБУ АТ «ОТП Банк» протягом 2018-2020 рр.

Джерело: побудовано на основі джерела [7]

Як видно з рисунку 2, ОТП Банк виконав всі економічні нормативи НБУ в аналізованому періоді. Нормативи капіталу (H2 та H3) характеризуються стабільним зростанням в досліджуваному триріччі. Нормативи ліквідності H4 та H5, що застосовувалися до 2018 року також виконувалися банком. Було присутнє не значне коливання значення нормативу короткострокової ліквідності (H6) протягом аналізованого періоду, але показники знаходилися в рекомендованих межах не менше 60 %, тобто банк має велику частку ліквідних активів. Нормативи кредитного ризику (H7, H8 та H9) в цілому були виконані АТ «ОТП Банк», проте спостерігалися зростання значень цих нормативних показників в 2019 році в допустимих межах, але в 2020 році банк став більш стійким до кредитних ризиків. Нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (H11) та норматив загальної суми інвестування (H12) в аналізованому періоді виконувалися банком і зростали. Також зазначимо, що ОТП Банк – інвестиційно активний.

Здійснивши детальну оцінку фінансової стійкості акціонерного товариства ОТП Банк, нами встановлено, що банк протягом аналізованого періоду здебільшого виконував встановлені Національним Банком України економічні нормативи діяльності і збільшував обсяг регулятивного капіталу здебільшого для покриття фінансових ризиків, які були більш помітні при докладному дослідженні в 2018-2020 роках.

Щоб забезпечити достатній рівень фінансової стійкості банк повинен застосовувати нові інструменти її досягнення при цьому, враховуючи внутрішні та зовнішні загрози у вигляді фінансових ризиків. Тому пропонуємо використати економіко-математичне моделювання та прогнозування для оцінки впливу фінансових ризиків на фінансову стійкість АТ «ОТП Банк».

Для побудови моделі авторами застосовано наступні показники, що були розраховані за представленими формулами [8]:

1. Для ризику ліквідності:

$$\frac{\text{GAP ліквідності}}{\text{Всього фінансових активів}} \tag{1}$$

2. Для кредитного ризику:

$$\frac{\text{Резерви під знеціненні та прострочені кредити}}{\text{Кредитний портфель банку}} \tag{2}$$

3. Для процентного ризику:

GAP за процентними ставками

Всього чутливих активів (3)

4. Для валютного ризику:

Валютна позиція банку за всіма валютами

Монетарні активи банку (4)

Для побудови моделі застосовано показники АТ «ОТП Банк» за останніх п'ять років. Результативною ознакою нами було визначено Y – скоринговий індекс надійності банку, який обчислюється YouControl [9].

Для аналізу використані показники оцінки фінансових ризиків: X1 – ризик ліквідності; X2 – кредитний ризик; X3 – процентний ризик; X4 – валютний ризик.

Наступним етапом у побудові економіко-математичної моделі варто вважати застосунок програмного продукту Microsoft Excel. Вважаємо необхідним побудувати багатофакторну регресію та кореляційну матрицю з наступним виключенням факторів. У таблиці 2 наведено вихідні дані для побудови моделі багатофакторної регресії АТ «ОТП Банк».

Таблиця 2

Вихідні дані для побудови моделі багатофакторної регресії для АТ «ОТП Банк»

Роки	Y	X1	X2	X3	X4
2016	2,2	-0,1793	0,6524	-0,1348	0,0517
2017	2,85	0,0025	0,3437	-0,1343	0,0966
2018	3,08	-0,0310	0,2586	0,0848	0,1399
2019	3,03	-0,0543	0,1733	0,1063	0,1595
2020	3,2	-0,0244	0,1383	-0,2030	0,1480

Джерело: побудовано на основі джерел [7; 9]

Задля уникнення проблеми мультиколінеарності змінних побудована кореляційна матриця, яка дала змогу визначити, що присутні сильні лінійні зв'язки між показниками X1 (ризик ліквідності) та X4 (валютний ризик), тому їх було виключено з моделі.

Надалі застосовано інструмент аналізу «Регресія», який базується на включенні результативної ознаки Y (індексу фінансової стійкості банківської установи) та змінних X2 (кредитний ризик) і X3 (процентний ризик) для побудови моделі. На рисунку 3 відображено результати регресійного аналізу за даними акціонерного товариства «ОТП Банк».

Завдяки отриманим даним авторами сформоване наступне рівняння регресії:

$$Y=3,4638-1,8954 x_2-0,0333 x_3 \quad (5)$$

Із зазначеного рівняння регресії можна зробити висновки, що при збільшенні показника оцінки кредитного ризику на 1 пункт індекс фінансової стійкості банківської установи скоротиться на 1,8954 пункти відповідно. Якщо відбудеться збільшення показника оцінки процентного ризику на 1 пункт, то індекс фінансової стійкості банківської установи зменшиться на 0,0333 пункта.

Вывод итогов					
Регрессионная статистика					
Мультипликативный R	0,980329773				
R-квадрат	0,961046465				
Нормированный R-квадрат	0,922092929				
Стандартная ошибка	0,110585139				
Наблюдения	5				
Дисперсионный анализ					
	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	2	0,603421854	0,301710927	24,6716108	0,038953535
Остаток	2	0,024458146	0,012229073		
Итого	4	0,62788			
Коэффициенты					
Y-пересечение	3,463878508	0,097714613	35,4489304	0,000794833	3,043446462
X2	-1,895406637	0,281004496	-6,745111431	0,021280602	-3,1044714
X3	-0,033391018	0,408287965	-0,081783008	0,094226714	-1,79011234
					Верхние 95%
					Нижние 95,0%
					Верхние 95,0%
					Нижние 95,0%

Рис. 3. Регресійний аналіз АТ «ОТП Банк»

Джерело: складено авторами

Відповідно до здійсненого регресійного аналізу коефіцієнт детермінації R^2 становить 0,961. Отримане рівняння регресії описує коливання результативної ознаки \hat{Y} на 96,1 %, а 3,9 % припадає на фактори, що були виключені з моделі. Отже, отриману модель можна вважати цілком адекватною і застосовувати в подальшому для здійснення економічного аналізу та прогнозу, оскільки значення коефіцієнта детермінації є близьким до 1, що означає вдале включення в рівняння регресії змінних, а результат пояснюється переміною факторних змінних і обмежена частина перемін – іншими факторами [10].

Наступним етапом у моделюванні вважається перевірка коефіцієнтів рівняння на значущість. В отриманій моделі стовпець «Р-значення» має одне значення змінної X_3 , що є більшим заданого рівня значущості $\alpha=0,05$. Тому, оцінка цього коефіцієнту є незначущою, а оцінка іншого коефіцієнту регресії X_2 статистично значуща з вірогідністю 95 %. Середнє значення помилки апроксимації дорівнює 1,95 % (див. рис. 4).

ВЫВОД ОСТАТКА					
Наблюдение	Предсказанное \hat{Y}	Остатки	\hat{Y}	A_i	
1	2,231816327	-0,031816327	2,2	0,014461967	
2	2,81691166	0,03308834	2,85	0,011609944	
3	2,970894793	0,109105207	3,08	0,035423768	
4	3,131855072	-0,101855072	3,03	0,033615535	
5	3,208522147	-0,008522147	3,2	0,002663171	
			СР ЗНАЧ	0,019554877	

Рис. 4. Середнє значення відносної помилки апроксимації

Джерело: складено авторами

Як видно з рисунку 4, спостерігається виконання умови для допустимого середньої значення помилки апроксимації ($1,95 \% < 7 \%$), тому побудована модель приймається як високоякісна.

Тому, розроблена економіко-математична модель оцінки впливу фінансових ризиків на фінансову стійкість банку показала, що кредитний та процентний ризики негативно впливають на фінансову стійкість АТ «ОТП Банк». Середнє значення відносної помилки апроксимації свідчить про високу якість моделі, тому ОТП Банк у реальному часі може зіткнутися з проблемою наявності суттєвих фінансових ризиків у вигляді кредитного ризику та ризику зміни процентної ставки відповідно.

Після проведеного економіко-математичного моделювання наступним необхідним кроком вважаємо визначення ефективності впровадження розробленої моделі оцінки впливу фінансових ризиків на фінансову стійкість банківської системи, що можливе завдяки здійсненню прогнозування показників фінансової стійкості для АТ «ОТП Банк». Прогнозним періодом буде визначено триріччя (2021-2023 рр.).

Для обґрунтування значення індексу фінансової стійкості банківської установи необхідно здійснити розрахунки в програмному продукті «Microsoft Excel». Щоб обчислити прогнозоване значення індексу ми використали значення показників, що були отримані під час проведення регресійного аналізу, а саме: помилка апроксимації та t-статистика Стьюдента.

Додатково для акціонерного товариства «ОТП Банк» було розраховано допустимі значення коливання прогнозного індексу, тобто максимальне та мінімальне значення показника в прогнозованому періоді.

На рисунку 5 представлено прогноз індексу фінансової стійкості АТ «ОТП Банк» на період 2021-2023 років.

Протягом прогнозованого періоду індекс фінансової стійкості АТ «ОТП Банк» характеризується коливаннями показників. У 2021 році прогнозоване значення індексу знизилося в порівнянні з 2020 роком і становить 3,18. При цьому, за оптимістичного сценарію можливе зростання значення до 3,65 або ж за песимістичного сценарію скорочення показника індексу до позначки 2,7. Можливим фактором впливу на індекс фінансової стійкості ОТП Банку в майбутньому періоді, відповідно до побудованої моделі, є наявність помітного кредитного ризику та процентного ризику. При збільшенні показника оцінки кредитного ризику на 1 пункт індекс фінансової стійкості банку зменшиться на 1,8954 пункти, а при збільшенні показника оцінки кредитного ризику на 1 пункт індекс фінансової стійкості зменшиться на 0,0333 пункта відповідно. Тому робота ризик-менеджменту банківської установи має бути злагодженою та чіткою.

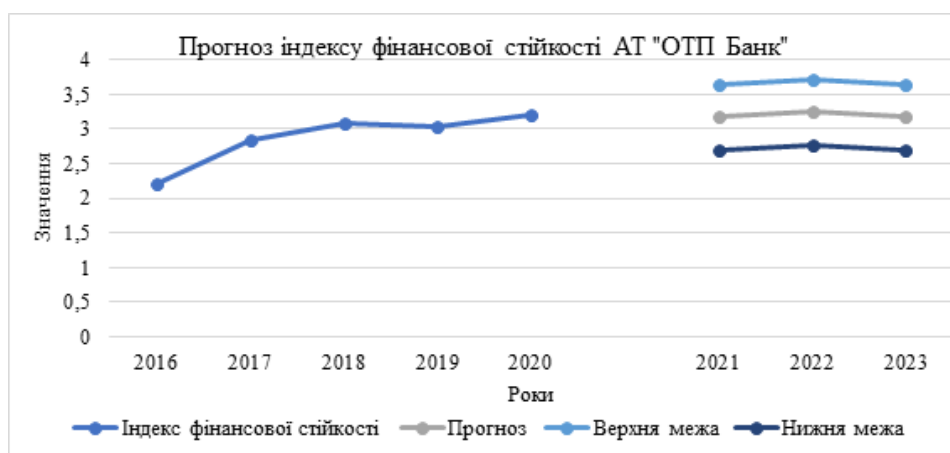

Рис. 5. Прогноз індексу фінансової стійкості АТ «ОТП Банк» протягом періоду 2021-2023 років

Джерело: складено авторами

Висновки. У результаті проведеної оцінки стану фінансової стійкості АТ «ОТП Банк» було встановлено, що в цілому банк дотримується нормативних вимог мегарегулятора. Відповідно до економічних нормативів інвестування ОТП Банк варто вважати інвестиційно активним, але показники нормативів кредитування зазнали помітних коливань, що свідчить про певну нестабільність. Розроблена економіко-математична модель для акціонерного товариства «ОТП Банк» є актуальною і показала, що кредитний та процентний ризики негативно впливають на фінансову стійкість банку. Середнє значення відносної помилки апроксимації свідчить про високу якість моделі, тому банк у реальному часі може зіткнутися з проблемою наявності суттєвих фінансових ризиків вирішення якої покладено на ризик-менеджмент банківської установи.

Список літератури

1. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999. № 5-6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення : 21.09.2021 р.).
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення : 21.09.2021 р.).
3. Перелік системно важливих банків за версією НБУ. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення : 21.09.2021 р.).
4. Офіційний сайт ОТП Банку. URL: <https://www.otpbank.com.ua/> (дата звернення : 22.09.2021 р.).
5. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (дата звернення : 22.09.2021 р.).
6. Тютюнник Ю.М., Тютюнник С.В., Романченко Ю.О. Стан дотримання банками України економічних нормативів. PhD Thesis. 2020. С. 94-98.
7. Показники діяльності. Офіційний сайт ОТП Банку. URL: <https://www.otpbank.com.ua/about/informations/figures/> (дата звернення : 22.09.2021 р.).
8. Волкова Н.І., Мухіна А.С. Впровадження моделі оцінки впливу ризиків на фінансову стійкість АТ «ПУМБ». «Економіка і організація управління». 2020. Вип. 22. С. 104-112.
9. Офіційний сайт YouControl. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення : 23.09.2021 р.).
10. Лещинський О. Л., Рязанцева В. В., Юнькова О. О., Юртин І. І. Практикум з економетрії : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 256 с.

References

1. Pro Natsional'nyj bank Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 20.05.1999. № 5-6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> [In Ukrainian].
2. Pro banky i bankiv's'ku diial'nist' : Zakon Ukrainy vid 07.12.2000. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> [In Ukrainian].

zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text [In Ukrainian].

3. Perelik systemno vazhlyvykh bankiv za versiieiu NBU. Ofitsijnyj sajт NBU. URL: <https://bank.gov.ua> [In Ukrainian].

4. Ofitsijnyj sajт OTP Banku. URL: <https://www.otpbank.com.ua/> [In Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok rehuliuвання diial'nosti bankiv v Ukraini : Postanova Pravlinnia Natsional'noho banku Ukrainy vid 28.08.2001 r. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> [In Ukrainian].

6. Tiutiunyk, Yu.M., Tiutiunyk, S.V., & Romanchenko, Yu.O. (2020). Stan dotrymanna bankamy Ukrainy ekonomichnykh normatyviv. PhD Thesis. 94-98. [In Ukrainian].

7. Pokaznyky diial'nosti. Ofitsijnyj sajт OTP Banku. URL: <https://www.otpbank.com.ua/about/informations/figures/> [In Ukrainian].

8. Volkova, N.I., Mukhina, A.S. (2020). Vprovadzhennia modeli otsinky vplyvu ryzykiv na finansovu stijkist' AT «PUMB». «Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia». 22. 104-112. [In Ukrainian].

9. Ofitsijnyj sajт YouControl. URL: <https://youcontrol.com.ua/> [In Ukrainian].

10. Leschyns'kyj, O. L., Riazantseva, V. V., Yun'kova, O. O., & Yurtyн, I. I. (2009). Praktykum z ekonometrii : navch. posib. Kyiv : DP «Vyd. dim «Personal», 256. [In Ukrainian].

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Харченко А.М., к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи, м.Черкаси, Україна
e-mail: Kharchenko85@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5832-7714

Степаненко О.С., магістр кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут УБС, м.Черкаси, Україна
e-mail: alex1step21@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1515-3726

***Анотація.** У роботі досліджуються проблеми фінансової інклюзії, що є обов'язковою передумовою формування моделі інклюзивного зростання в банківській сфері. Розкрито економічний зміст фінансової інклюзивності, як індикатора доступності фінансових послуг для населення. Окреслено напрями сприяння фінансовій інклюзивності в Україні, які передбачають поліпшення якості фінансових послуг для споживачів, які вже мають до них доступ (система захисту прав споживачів фінансових послуг), і розширення надання базових фінансових послуг тій частині населення, яка не має доступу до неї взагалі. У цьому аспекті ефективним інструментом підвищення рівня фінансової інклюзивності визначено розширене застосування фінансових технологій.*

***Ключові слова:** фінансова інклюзія, інклюзія в банківській сфері, фінансова інклюзія банківського сектору*

USE OF FINANCIAL TECHNOLOGIES BY BANKS FOR DEVELOPMENT OF FINANCIAL INCLUSION

Kharchenko Anatoliy, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Accounting of Cherkasy Educational and Scientific Institute of the Banking University, Cherkasy, Ukraine
e-mail: Kharchenko85@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5832-7714

Stepanenko Oleksandr, Master of Banking, Cherkasy Educational and Scientific Institute of BU, Cherkasy, Ukraine
e-mail: alex1step21@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1515-3726

***Abstract.** The paper examines the problems of financial inclusion, which is a prerequisite for the formation of a model of inclusive growth in the banking sector. The economic content of financial inclusion as an indicator of the availability of financial services for the population is revealed. The directions of promoting financial inclusion in Ukraine are outlined, which will improve the quality of financial services for consumers who already have access to them (system of protection of financial services consumers' rights) and expand the provision of basic financial services to those who do not have access at all. This study also considers the existing approaches to assessment of financial inclusion. The most used is the World Bank methodology Global Financial Inclusion (Global Findex). The indicators are drawn from survey data collected by Gallup, covering about 150,000 adults in more than 140 economies and representing about 97 percent of the world's population. In this aspect, the use of financial technologies has been identified as an effective tool for increasing the level of financial inclusion.*

***Keywords:** financial inclusion, inclusion in the banking sector, financial inclusion in the banking sector.*

JEL Classification: G 210

Постановка проблеми. Сучасні дискусії в області економічного розвитку поступово охоплюють проблематику якісних характеристик економічного зростання, які можуть бути забезпечені через використання новітніх фінансових технологій банківської сфери, забезпечивши можливість розширити фінансову доступність чи розвинути фінансову інклюзію. Серед нових концепцій, що описують якісні параметри економічного зростання, необхідно виділити концепцію інклюзивного фінансового зростання (економічного зростання для всіх) та концепцію сталого розвитку. Проектування моделі інклюзивного зростання на фінансовий сектор породжує попит на зростання фінансової інклюзії, тобто підвищення ступеня залучення підприємств та домогосподарств у фінансові відносини у першу чергу за допомогою банківських технологій. З цієї точки зору фінансова інклюзія може розглядатися як фінансовий аспект моделі інклюзивного зростання. Важливість фінансової інклюзії

обумовлюється також останніми науковими відкриттями у фінансовій сфері. Інструментом досягнення одночасно зростання і стабільності (модель win-win) у фінансовому секторі може бути фінансова інклюзія. Однак умови, при яких зростання фінансової інклюзії забезпечує одночасно зростання і стабільність суб'єктів економіки в даний час ще досліджується, а також чинники впливу на стійкість зростання не сформульовані досить чітко. Все згадане актуалізує питання дослідження розвитку фінансової інклюзії через використання новітніх фінансових технологій у банківській сфері, як такої, що швидко впроваджує у практику діяльності цифрові інструменти та технологічно швидко оновлюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фінансової інклюзії займалися вітчизняні вчені О. В. Акімова, А. А. Мазаракі, С. В. Науменкова, Т. І. Павлюк, О. М. Пахненко та інші, але роботи великої кількості фахівців, зокрема Б. П. Адамика, В. В. Степаненка, І. О. Золотарьової, Л. М. Хміль вказують на те, що сучасне формування фінансового ринку відбувається під впливом інтенсифікації електронних технологій, комунікаційних засобів та цифровізації взаємин загалом і транзакцій, як таких, безпосередньо.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження фінансової інклюзії, як чинника впливу на діяльність суб'єкта в умовах розвитку цифровізації та фінансових технологій. Виявлення причин швидкого розвитку фінансових технологій у сучасних умовах з окресленням сфер застосування, основних проблем та обмежень, що виникають у практичному використанні нових фінансових технологій у фінансовій інклюзії.

Основний матеріал. Фінансові технології здійснюються в різних секторах фінансової індустрії. З точки зору класифікації дерева фінансових технологій їх можна знайти в наступних категоріях фінансових послуг: цифровий банкінг, фінансування фінтех-платформ (краудфандинг і краудінвестинг), роботизовані консультації, електронні гроші, послуги цифрових платежів, страхові технології і фінансова діяльність, пов'язана з криптоактивами та ін.

Україна поки істотно відстає від світових лідерів за обсягом, різноманітністю застосування науково-технічного та інтелектуального потенціалу, але досить інтенсивно впроваджує їх у виробничий процес, а особливо – у фінансовій та банківській сферах.

Сьогодні стає ясно, що фінансові технології - це набагато більше, ніж просто онлайн-банкінг. Провідним показником, що характеризує розвиток світового ринку фінансових технологій, є рівень їх проникнення у регіонах.

Ще в 2016 р. FinTech була абсолютно новою концепцією, а лідерами були в основному фінтех-стартапи [10]. Багатьом із них не вистачало двох важливих складових екосистеми: фінансових інститутів і, що більш важливо, регулюючих органів. Говорячи про FinTech, маються на увазі саме нові технології в галузі фінансів, під якими розуміли блокчейн, роботизоване консультування, мобільні платежі і однорангове (P2P) кредитування. Сьогодні FinTech визначається, як інноваційні фінансові технології, які можна використовувати для отримання конкурентної переваги, а саме:

- штучний інтелект, Big Data та хмарні технології дозволяють командам володіти кращими технологічними ресурсами, перевершити тих, у кого їх немає;
- блокчейн може мати серйозні наслідки для роботи фінансових установ в майбутньому. Технологія ще до кінця не сформувалася, і їй необхідно подолати перешкоди на шляху до розробки стійкої бізнес-моделі та отримання схвалення регулюючих органів.

Фінансова інклюзія є чинником, що сприяє економічному зростанню, створенню робочих місць і розвитку вцілому. Доступ до фінансових послуг і їх використання допомагають сім'ям і власникам малого бізнесу отримувати дохід, здійснювати управління нерегулярними грошовими потоками, інвестувати в можливості, підвищувати стійкість до економічних спадів і виходити зі стану бідності.

Універсального визначення «фінансова інклюзія» на міжнародному рівні на сьогодні немає. Однак, у науковому середовищі та практиці багатьох міжнародних організацій використовуються схожі погляди на визначення, суть зводиться, в цілому, до того, що у кожного повинна бути можливість отримати доступ до фінансових продуктів і послуг, необхідних для повноцінної участі в сучасному суспільстві та економіці зокрема.

Особливістю такого підходу є те, що він включає в себе не тільки людей з інвалідністю, але і всі інші вразливі групи і категорії населення, які позбавлені доступу до фінансових послуг (сільське населення, молодь, мігранти і т.д.) [4].

Зважаючи на особливості перекладу з англійської поняття «financial inclusion», його перекладають як «фінансова інклюзія» або «фінансова доступність» і часто використовують їх як взаємозамінні. Іноді зустрічається термін «фінансова залученість». Однак, поняття

«інклюзія» і «доступність» можуть також мати різні акценти і різну наповнюваність [9].

Під егідою Глобального партнерства для розширення доступу до фінансових послуг (GPFІ) розробляються конкретні індикатори того, як і чим виміряти фінансову інклюзію. Три основні напрями індикаторів GPFІ включають:

- 1) фізичну доступність до послуг;
- 2) безпосереднє користування фінансовими послугами;
- 3) рівень якості надання послуг і продуктів [1].

Наприклад, аспект «Доступність» включає в себе наступні індикатори:

- кількість і зручність розташування відділень, місць знаходження банкоматів;
- кількість постачальників платіжних послуг на 100000 дорослого населення;
- кількість постачальників мобільних послуг на 100000 дорослого населення;
- кількість POS-терміналів на 100 000 дорослого населення, доступ до мобільного телефону та інтернету і т.д.

Основні елементи фінансової інклюзії можна наочно зобразити таким чином (рис.1):

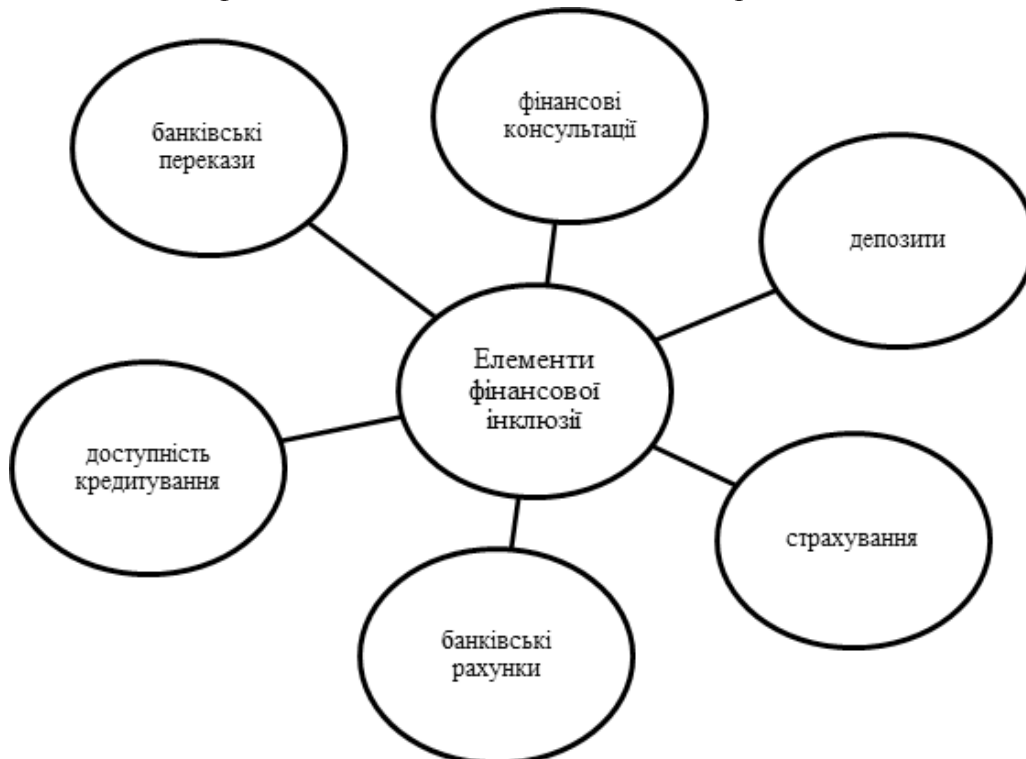

Рис.1. Основні елементи фінансової інклюзії

Джерело:[8]

Серед основних бар'єрів, які заважають розвитку стійкої системи фінансів, виділяється, зокрема, мала інклюзивність. Зростання інклюзивності дозволить збільшити охоплення стейкхолдерів, в тому числі за рахунок збільшення самої їх кількості, і, таким чином, враховувати думки більшої кількості людей. Концепція стійких фінансів виходить з припущення, що це допоможе збільшити стабільність і довжину інвестицій [2].

Таким чином, фінансова інклюзія тісно пов'язана з концепцією стійких фінансів. Розвиток фінансової інклюзії є необхідною умовою для розвитку процесів, що характеризують перехід до більш високих стадій стійких фінансів. Відповідно, становлення моделі інклюзивного зростання (економічного зростання для всіх), що спирається на модель фінансової інклюзії, як з'ясувалося, повністю поєднується з переходом до моделі сталого розвитку, що спирається, в тому числі, на концепцію стійких фінансів.

Проблеми з повнотою і адекватністю показників фінансової інклюзії в цілому характерні не тільки для України, але і для міжнародних фінансових організацій. Можна вказати наступні недоліки фінансової інклюзії в банківській сфері:

- структурні проблеми (істотні перекося на користь показників доступності банківських послуг; показників фінансової доступності домогосподарств);
- вкрай короткі ряди даних (що особливо актуально для України);
- сумнівна адекватність окремих показників [6].

Найважливішою складовою частиною вдосконалення систем показників фінансової доступності є вирішення проблеми підвищення адекватності показників, що вже використовуються. Додатково для системи показників фінансової доступності доцільно включити всі показники фінансової доступності, присутні в базі даних GFDD Світового Банку.

З метою підвищення фінансової інклюзії необхідно:

- віддавати вищий пріоритет заходам щодо підвищення рівня фінансової інклюзії фірм в порівнянні із заходами підвищення рівня фінансової інклюзії домогосподарств;
- максимально стимулювати зростання кредитування малого та середнього бізнесу, в тому числі за рахунок зниження норм резервування під такі кредити, компенсуючи зростання ризиків неповернення окремих кредитів максимальною диверсифікацією портфеля таких кредитів, а також за рахунок сек'юритизації портфелів таких кредитів;
- стимулювати розширення спектру фінансових продуктів для формування заощаджень у максимально великого числа підприємств;
- в період кризи посилити заходи щодо стимулювання організації заощаджень підприємств в формальних фінансових інститутах, включаючи стимулювання розвитку индексних фінансових продуктів;
- продовжувати стимулювання переведення розрахунків за участю фізичних осіб в безготівкову форму, включаючи стимулювання банків до встановлення пільгових тарифів на відкриття і ведення рахунків фізичних осіб, а також на проведення ними фінансових операцій.

Висновки. Стратегія сприяння фінансовій інклюзивності в Україні має базуватись на покращенні якості фінансових послуг для споживачів, які вже мають до них доступ, та розширенні обсягу надання базових фінансових послуг для тієї частини населення, яка взагалі до них не має доступу. У цьому аспекті ефективним інструментом підвищення рівня фінансової інклюзії є використання фінансових технологій, тому напрямком подальших досліджень має стати вивчення проблем фінансових технологій в Україні та перспектив їх використання. Сучасний розвиток банківської діяльності передбачає модифікацію бізнес-моделей і пошук такої стратегії розвитку, що дозволила б революціонізувати свій бізнес на основі FinTech. Однак, оскільки банківська сфера може бути доволі традиційною, технологічні компанії повинні зосередитися на інтеграції інновацій і сценаріїв для досягнення успіху в фінансовому секторі.

Список літератури

1. Акімова О. В. Фінансова інклюзія та інші передумови розвитку фінансового моніторингу в Україні. *Молодий вчений: науковий журнал*. Херсон: ТОВ Видавничий дім «Гельветика». 2015. Вип. 12 (27). С. 198–204.
2. Дудинець Л. А., Верней Л. А. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 2. С. 8-13
3. Мазаракі А. А., Волосович С. В. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 1. С. 5–23.
4. Науменкова С. В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 363–371.
5. Науменкова С. В. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2014. С. 31–37
6. Павлюк Т. І. Фінансова інклюзивність як характеристика рівня охоплення населення базовими фінансовими послугами. Науковий диспут: питання економіки і фінансів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Будапешт, Відень, 2015. 71 с.
7. Пахненко О. М. Аналіз підходів до оцінювання рівня фінансової інклюзивності. Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 листопада 2017 р., м. Суми). Суми: Сумський державний університет, 2017. С. 170–174
8. Полях С.С. Фінансова залученість населення як передумова достатнього рівня захисту інтересів клієнтів фінансового сектору. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2017. №4. С. 43-48

9. Федулова Л.І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Проблемні питання економіки України та її регіонів*. 2016. № 6 С. 56–65
10. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. URL: [:http://fintech.unit.city/guide](http://fintech.unit.city/guide). 2018

References

1. Akimova, O.V. (2015). Financial inclusion and other prerequisites for the development of financial monitoring in Ukraine. *Molodyj vchenyj: science magazine*. Kherson: LLC Vydavnychyj dim "Gelvetyka", 12(53), 198-204. [In Ukrainian].
2. Dudynets, L.A., Verney O.E. (2018). Financial inclusiveness and its determinants. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2, 8-13 [In Ukrainian]
3. Mazaraki, A.A., Volosovych, S.V. (2016). Dominants of institutional modernization of the financial system of Ukraine. *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo torgovelnno-ekonomichnogo universytetu*, 1, 5-23 [In Ukrainian].
4. Naumenkova, S.V. (2015). Financial inclusiveness: economic content and approaches to measurement. *Current economic problems*. 2015. 4, 363-371. [In Ukrainian].
5. Naumenkova, S.V. Financial inclusiveness and problems of ensuring public access to basic financial services in Ukraine. *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrayiny*. 2014. 31-37.[In Ukrainian].
6. Pavlyuk, T.I. Financial inclusiveness as a characteristic of the level of coverage of the population with basic financial services. *Scientific debate: issues of economics and finance: materials of the IV International scientific-practical conference*. Kyiv, Budapest, Vienna, 2015. 71 p. [In Ukrainian].
7. Pakhnenko, O.M. Analysis of approaches to assessing the level of financial inclusiveness. *Problems and prospects of development of the financial and credit system of Ukraine: a collection of materials of the II All-Ukrainian scientific-practical conference (November 23, 2017, Sumy)*. Sumy: Sumy State University, 2017. P. 170–174 [In Ukrainian].
8. Polyakh, S.S. Financial involvement of the population as a prerequisite for a sufficient level of protection of the interests of clients of the financial sector. *Visnyk SSU. Economics series*. Sumy: SSU. №4. 2017. pp. 43–48 [In Ukrainian].
9. Fedulova, L.I. (2016). Inkliuzyvni innovatsii v systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. *Problemni pytannia ekonomiky Ukrayiny ta yii rehioniv*. 2016. 6, 56–65 [in Ukrainian].
10. Fintekh v Ukraini: tendentsii, ohliad rynku ta kataloh. Available at: <http://fintech.unit.city/guide>. 2018.

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В СВІТІ

Кулікова Є. О., викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6652-3387

***Анотація.** У роботі досліджуються еволюція системи пенсійного страхування в світі. Виділено 4 етапи розвитку системи пенсійного страхування. Розкрито особливості розвитку кожного етапу. Виділені основні моделі пенсійного страхування та розкрито їх сутність. Визначено, інансові моделі системи пенсійного страхування, як поєднання застосованих пенсійних інститутів та методів їх фінансування, відображають розвиненість окремих видів пенсійного страхування, стан з регулюванням ринка праці та заробітної плати.*

***Ключові слова:** пенсійне страхування, капіталістичні відносини, модель Бевериджа, фінансовий механізм, фінансові методи.*

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF THE PENSION INSURANCE SYSTEM IN THE WORLD

Kulikova Yelizaveta, lecturer at the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6652-3387

***Abstract.** The paper examines the evolution of the pension insurance system in the world. There are 4 stages of development of the pension insurance system. The peculiarities of the development of each stage are revealed. The main models of pension insurance are highlighted and their essence is revealed. It is determined that the financial models of the pension insurance system, as a combination of applied pension institutions and methods of their financing, reflect the development of certain types of pension insurance, the state with the regulation of the labor market and wages.*

***Keywords:** pension insurance, capitalist relations, Beveridge model, financial mechanism, financial methods.*

JEL Classification: G230

Постановка проблеми. Стан економіки будь-якої країни залежить від розвитку окремих її складових. Тому зростання економіки є можливим лише при сукупній ефективній діяльності всіх її складових, зокрема національної системи пенсійного страхування. Досліджуючи еволюцію становлення та розвитку національних систем пенсійного страхування, слід визнати, що необхідним є врахування всього набутого досвіду та специфіки кожного з історичних етапів. Саме тому є доцільним проведення аналізу специфіки кожного з етапів становлення і розвитку систем пенсійного страхування в світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню еволюції систем пенсійного страхування приділяють увагу багато українських вчених, таких як С.І. Юрій, В.В. Фещенко, М.Д.Бойко, С.А. Мельніков, Л.Г. Стожок, В.В. Даценко, та зарубіжних такими як С.І. Холостова, О.К.Соловійов та В.Д. Роїк. Але разом з цим питання еволюції систем пенсійного страхування залишається повністю не розкритим.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження еволюції становлення та розвитку системи пенсійного страхування в світі.

Основний матеріал. Зародження та подальший розвиток пенсійного страхування пов'язані з одного боку зі змінами, які відбуваються у економічних, у тому числі фінансових, відносинах, а з іншого зі становленням та вдосконалюванням системи соціального захисту.

Розвиток системи пенсійного страхування можна розділити на чотири етапи (табл.1).

Перший етап – початок формування певних елементів пенсійних відносин. Такі елементи починають формуватися у рабовласницькому ладу, тому ми можемо говорити, що це II – III ст. н. е. На початковому етапі розбудови пенсійних відносин, такого поняття як пенсійне страхування не існувало, широкого вжитку набули термін пенсійне забезпечення та пенсія, сутність яких в результаті розвитку відносин поглиблювалося, розширювалося та поступово набуло нової палітри.

Таблиця 1.

Етапи розвитку системи пенсійного страхування

№ етапу	Період	Особливості етапу
I-й етап	Рабовласницький та ранньофеодальний	Функціонування колегій, зокрема воєнних, членами яких були вихідці з плебейського кола – колишні солдати (легіонери), ветерани бойових дій – представники непереможних римських легіонів.
	Середньовіччя	Гільдійсько-цехове страхування. Поява страхових кас при цехах та гільдіях.
II-й етап	Становлення капіталістичних відносин	Створення страхового фонду, фонд страхування поповнюється шляхом відрахування у формі страхових внесків, частки трудового доходу вказаних верств населення. Формування національних систем державного пенсійного забезпечення, ґрунтоване на основі «прямих пенсій» («пенсії без внесків»). Поява пенсійної моделі Бісмарка.
III-й етап	Початок XX ст.	Поява нової пенсійної моделі Бевериджа. Введення гарантії мінімальної пенсії, які не залежать від попередніх внесків. Поява системи пенсійного страхування в Північній Америці.
IV-й етап	Кінець XX ст. – сучасність	Тенденція переходу до накопичувального компоненту. Розвиток недержавного пенсійного страхування. Масштабне реформування систем пенсійного страхування. Підвищення пенсійного віку.

Джерело: складено автором самостійно на основі узагальнення

В період рабовласницького та ранньофеодального суспільства пенсійні відносини склалися на базі взаємодопомоги людей та створених колегій. Особливий різновид колегій представляли воєнні колегіуми, членами яких звичайно ставали вихідці з плебейського кола – колишні солдати (легіонери), ветерани бойових дій – представники непереможних римських легіонів. При закінченні військової служби кожного легіонера за рахунок казни або з особистого майна заможних військовослужбовців нагороджували або грошима, або земельним наділом. Специфіка військової служби зумовлювала до створення квазісистеми соціального захисту військових Стародавнього Риму.

Структура фінансового механізму базувалася на договірних відносинах та організаційному забезпеченні, адже особливість пенсійних відносин передбачала те, що страхове забезпечення звичайно здійснювалось через корпоративні колективи, які мали місце практично в усіх державно-організованих соціумах Стародавнього світу. Наприклад, в Стародавньому Римі діяли квазіпрофесійні асоціації, спілки, колегіуми. Їх суб'єктний склад: ремісники, купці, воїни, юристи, актори та ін. Пенсійні відносини базувались на методі нарахуванні та виплати допомог певному колу населення, зокрема військовим та вдовам військових.

В епоху середньовіччя страхування називалось гільдійсько-цеховим, куди входили елементи особистого страхування. Особисте страхування практикувалось в цехах та передбачало виплату допомог у випадках смерті, хвороби, інвалідності. Серед відповідних виплат особливе значення надавалось виплатам на поховання, на підтримку вдів та сиріт у випадку смерті голови родини, на викуп з ворожого полону, для здійснення паломництва. Згодом в гільдіях та цехах з'явилися спеціальні страхові каси. Поступово до участі у формуванні та поповненні цих кас допускалися особи, які не належать до конкретних гільдій або цеху. В епоху середньовіччя спостерігається становлення окремих елементів фінансового механізму пенсійного страхування, зокрема з'являються окремі фінансові методи такі як відрахування та нарахування. Отже, перший етап розвитку пенсійного страхування характеризується наступним: обмежене коло суб'єктів отримання пенсій; поява перших фінансових методів та правового забезпечення пенсій.

Також на другому етапі спостерігається формування національних систем державного пенсійного забезпечення, засноване на основі «прямих пенсій» («пенсії без внесків»). Їх

призначали та виплачували певним колам осіб (як правило – чиновникам), які досягли офіційно встановленого пенсійного віку.

Перші пенсійні системи, в основному, носили розподільчий характер. Вперше система пенсійного страхування була введена в 1889 р. в Німеччині. Її особливість полягала в тому, що пенсії виплачувались не тільки державним службовцям, але також й зайнятим в приватному секторі. Німецька пенсійна система була заснована на обов'язковому соціальному страхуванні, функціонувала за рахунок внесків, як роботодавців, так і робітників, а також державних дотацій. Об'єм пенсійних прав громадянина прямо пропорційно залежав від суми сплачених внесків.

Введена в Німеччині система базувалась на попередній практиці існування добровільних фондів взаємодопомоги, організованих гільдіями та робочими об'єднаннями. Права на пенсію в новій системі ґрунтувалися на раніше сплачених внесках.

Німецьким законодавцем було встановлено, що пенсію за віком призначають та виплачують застрахованим особам, які досягли 70 років. Цим самим був застосований новий фінансовий важіль в пенсійному страхуванні – встановлення пенсійного віку. Тобто офіційний пенсійний вік склав 70 років (в 1916 році офіційний пенсійний вік був знижений до 65 років). Що стосується пенсії по інвалідності, призначеної та виплаченої на весь строк непрацездатності, право на неї надавалось застрахованим особам, які були непрацездатними на протязі одного року безперервно. Встановлення умов призначення пенсій по інвалідності говорить про те, що з розвитком фінансового механізму з'являються нові фінансові важелі – встановлення пільг для отримання пенсій окремим категоріям населення. Права на таку пенсію не мали застраховані особи, у відношенні яких було доведено, що їх непрацездатність стала результатом зловмисного або кримінально-караного діяння.

Примітно, що на рубежі XIX-XX ст. населення Німеччини складало 55 млн. осіб, обов'язковим пенсійним страхуванням було охоплено 13,4 млн. осіб, з 1000 осіб, безпосередньо зайнятих в промисловості, 800 осіб мали право на отримання страхової пенсії за віком або по інвалідності. А середня тривалість життя в країні складала 40 років, та лише $\frac{1}{4}$ застрахованих осіб могла скористуватися такою пенсією. Грошові суми, призначені та виплачувані німецьким пенсіонерам на основі цього закону, склали в середньому 150 рейхмарок в рік при середній річній заробітній платі 1050 рейхмарок, що доводить про впровадження фінансових прийомів фінансового механізму пенсійного страхування, таких як встановлення мінімальної та максимальної пенсії.

В XIX ст. виникають нові фінансові методи, такі як планування, прогнозування та державна підтримка, завдяки яким розмір страхових внесків визначався так, щоб їх суми було достатньо для покриття видатків на управління коштами пенсійних накопичень, забезпечення резервного фонду, передбачуваних видатків на виплату пенсій.

Крім Німеччини системи пенсійного страхування в 1891 та 1898 роках були сформовані в Данії та Новій Зеландії, але в основу їх організації та функціонування були закладені інші принципи на відміну від німецьких. Вони були орієнтовані перш за все на підтримку мінімального рівня доходу бідних верств населення. У зв'язку з відсутністю механізму відрахувань страхових внесків, фінансування пенсійних виплат здійснювалось з податкових надходжень в бюджет країн.

Модель Бісмарка явилася принципово новим підходом до формування пенсійного фонду та розбудови системи пенсійного страхування. Визначну роль в даній моделі відіграє інститут обов'язкового пенсійного страхування, який ґрунтується на максимальному обліку в системі правового регулювання пенсійного страхування природи трудових відносин.

До характерних моментів моделі Бісмарка слід віднести високу ступінь участі застрахованого у фінансуванні системи: страхове навантаження розподіляється між робітником та роботодавцем або на паритетних початках (в Німеччині 50:50), або значна участь застрахованої особи у фінансуванні.

Підвищення пенсійних зобов'язань в наступні десятиліття задано логікою створеною в кінці XIX – перші десятиліття XX ст. системи пенсійного страхування. Але неможливо підтримувати її функціонування за рахунок подальшого стягнення збільшених внесків із заробітної плати. В цьому фундаментальна проблема стійкості соціальних інститутів, створених в індустріальну епоху, в умовах постіндустріального суспільства.

На другому етапі спостерігається становлення пенсійного забезпечення в Російській імперії, яке було закладено в XVIII ст. в період царювання Петра I. Відповідне положення з'явилося в Морському статуті та в Табелі про ранги. В країні у випадку смерті піклування розповсюдилась на інших членів родини. Пенсійне забезпечення виражалось в наданні

відставним чином або їх родинам частини утримання, отриманого їм за службою. Загальних правил пенсійного забезпечення не існувало, все залежало від монарха. Цим самим, фінансовий механізм мав правове забезпечення, як один з його елементів.

Загалом другий етап розвитку характеризується появою систем пенсійного страхування; введення в дію організаційного та нормативного забезпечення фінансового механізму та розвитком існуючих методів; введення в дію внеску до системи пенсійного страхування на законодавчому рівні; незмінним залишається коло суб'єктів отримання пенсійних виплат.

Третій етап характеризується стрімким розвитком систем пенсійного страхування. В ХХ ст. відбувається поступове зближення змісту систем пенсійного страхування розвинутих країн. Там, де вони ґрунтувалися на страхових внесках (Німеччина), вводяться гарантії мінімальної пенсії, які не залежать від попередніх внесків. В країнах, які орієнтують пенсійну систему на рівні пенсії, що фінансуються за рахунок загальних доходів населення, бюджетів, відміняється контроль нужденності. В додаток до плоских мінімальних пенсій вводиться система обов'язкового соціального страхування.

На третьому етапі створюється система пенсійного страхування в Північній Америці. Канада ввела систему в 1927 році, яка ґрунтувалася на перевірці нужденності, не передбачаючи страхові внески. В США уряди штатів почали вводити засновані на критерії нужденності пенсійні системи з 1920-х рр., до 1934 р. вони діяли в 28 штатах. В 1935 р. в США вводиться федеральна система пенсійного страхування.

Практично всі індустріальні країни до початку Другої світової війни мали системи пенсійного забезпечення, в багатьох з них вони були обмежені у відношенні частки населення, яка покривалась пенсійною системою та рівнем наданих пенсійних виплат. Десятиліття, які прослідували за Другою світовою війною, були часом безпрецедентної експансії рівня покриття та розповсюдження пенсійних платежів у більшості розвинутих країн. В цілому міжвоєнний період відмічений поступовим розширенням сфери дії окремих елементів системи обов'язкового пенсійного страхування, яка набула більш чіткі форми, ніж в попередній період.

Головною особливістю третього етапу слід вважати введення нової пенсійної моделі. Широке розповсюдження отримали ідеї відомого британського економіста, представника фабіанства (ідейного напрямку, покладеного в основу програми діяльності лейбористської партії) лорда Уільяма Генрі Бевериджа (1879-1963), який запропонував відхід від ліберальних принципів побудови пенсійної системи в сторону гарантованого державою загального пенсійного забезпечення та страхування.

В 1942 році британський комітет міністрів отримав завдання від міжміністерської комісії по соціальному страхуванню на чолі з Бевериджем розробити план заходів щодо поліпшення національної системи соціального забезпечення та страхування.

Беверидж рекомендував затвердити систему обов'язкового пенсійного забезпечення та страхування за віком на основі страхових внесків, сплачених роботодавцями та робітниками. На відміну від попередньої, нова система пенсійного страхування пропонувалась як універсальна, в якій ризик втрати індивідом доходу при настанні старості та інвалідності брала на себе вся нація.

При цьому Беверидж особливо підкреслював, що досягнення повної зайнятості відіграло б суттєву роль в забезпеченні здатності вказаної системи функціонувати та розвиватися певним чином. Беверидж в більшості спирався на датський, новозеландський та радянський досвід.

В основі запропонованої ним моделі була ідея, яка виявлялася в тому, що світова фінансова криза та світові війни де-факто знищили пенсійні накопичення лівової частки населення Великобританії, а першорядне завдання держави складалось в забезпеченні мінімальних виплат всім нужденним.

Таким чином, модель пенсійного страхування Бевериджа передбачала виплати однакових пенсій по розміру, не пов'язаних ні зі стажем, ні з попередніми заслугами. Головні цілі моделі пенсійного страхування Бевериджа - спасіння більшості населення країни від злиднів, забезпечення пенсіонерам гідного рівня життя, відносно з прожитковим мінімумом, який взятий за основу при розрахунку, призначенні та виплаті пенсій та інших соціальних допомог.

Беверидж вважав, що сімейні допомоги та національну службу охорони здоров'я слід фінансувати з державного бюджету, а інші заходи соціального захисту – за рахунок відрахувань самих робітників та роботодавців, а також субсидій держав.

Не дивлячись на суцільну трансформацію пенсійних моделей, які засновані на ідеології

Бевериджа, їх відмінною рисою залишається значна роль програм забезпечення мінімального доходу, маючи всезагальний характер, та часто відносна свобода у виборі форм додаткового пенсійного забезпечення.

В другій половині ХХ ст. ряд країн, такі як Нідерланди, Данія та Великобританія, ввели приватне пенсійне страхування. Внаслідок чого Нідерланди та Великобританія займають перші місця за обсягом коштів пенсійних фондів у відсотках до ВВП (148,7 та 99,6% відповідно), а Данія п'яте місце (42,1% ВВП) серед країн ЄС.

Система пенсійного страхування вводилась для забезпечення можливості існування на випадок дожиття до віку непрацездатності. В США до моменту її введення більшість чоловіків у віці старше 60 років працювали.

Криза систем пенсійного страхування, яка склалася на етапі індустріального розвитку була породжена змінами демографічної ситуації, внаслідок чого на фоні тривалого росту тривалості життя ситуація радикально змінюється. Чисельність пенсіонерів, які припадають н одного працюючого, збільшується.

В сучасних системах пенсійного страхування відбувається тенденція до збільшення видатків. Більш тривалі періоди сплати внесків збільшують кількість отримувачів пенсій та їх розмірів. При демографічному переході збільшується частка старших груп населення, падає народжуваність, зростає тривалість життя. Це обумовлено старінням населення та зменшенням кількості працюючих.

Розміри внесків робітників та роботодавців підвищуються, відображаючи змінену демографічну ситуацію. В свою чергу, скорочується кількість найманих робітників, сплачених внесків в пенсійний фонд, відношення чисельності працюючих до чисельності пенсіонерів.

Повноцінне формування розподільчих пенсійних систем об'єктивно створює стимули до обмеження збережень на старість та саме на індустріальній стадії проявляється тенденція до зниження приватних збережень. Одним із напрямів реформ, покликаних вирішити це протиріччя представляється спроба посилення зв'язку між об'ємом сплачених внесків та об'ємом пенсійних прав, усунення з системи пенсійного страхування перерозподільних методів. В найбільш послідовній формі такі реформи передбачають введення накопичувальної пенсійної системи, де об'єм пенсійних прав визначається розміром внесків та прийнятими робітником рішеннями про інвестування пенсійних збережень. Це дозволить усунути антистимули зайнятості у формальному секторі, виплаті страхових платежів.

Перехід до накопичувальної системи серйозно змінює відношення робітників та роботодавців до платежів, які направлені в накопичувальний фонд. Більш того, таке відношення спостерігається особливо в тих випадках, коли робітнику надана суцільна свобода вибору порядку зберігання та інвестування коштів в накопичувальній пенсійній системі, а також надання гарантованого права успадковування накопичених коштів.

Третій етап характеризується такими змінами: введення нових фінансових методів та важелів; збільшення кола суб'єктів отримання пенсійних виплат; розвиток правового забезпечення пенсійного страхування.

Четвертим етапом слід вважати період кінця ХХ ст. – сучасність. В кінці 1980-х рр. в світі існувало близько 60 державних пенсійних систем, з них більша частина – це виключно розподільчі системи. Разом з тим в багатьох країнах спостерігається тенденція переходу до накопичувального компоненту. Вказані тенденції обумовлені в першу чергу демографічною кризою, з якою зіткнулись розвинуті країни.

Розмір майбутньої страхової пенсії представляє собою складну функцію, яка визначається рядом факторів: тривалістю страхового стажу, розміром страхового заробітку, величиною страхового тарифу та тривалістю періоду майбутніх виплат. Фінансова економічна криза 2008-2009 рр. призвела до нестійкості розподільчих систем внаслідок створення дефіциту грошових коштів у зв'язку з зростанням безробіття та скорочення виробництва що, в свою чергу, що сприяло зменшенню дохідної частини бюджету з ряду розвинутих країн.

Накопичувальна система пенсійного страхування в чистому вигляді функціонує в Чилі, Сальвадорі, Болівії, Мексиці та Казахстані. В більшості розвинутих країнах системи пенсійного страхування представляють собою комбінацію розподільчої та накопичувальної систем, тобто змішану. Економічна криза 2008-2009 рр. справила негативний вплив не тільки на розподільчі, але й на накопичувальні системи. На фоні падіння ринку акцій дохідність пенсійних фондів в багатьох країнах виявилось негативною за результатам 2008 р. Середньозважена дохідність пенсійних фондів країн ОЕСР склала мінус 23%, а середня дохідність мінус 17,4%, що свідчить про зниження активів пенсійних фондів розвинутих

країн практично на чверть та є суцільним зменшенням активів фондів. В країнах ЄС найбільші збитки отримали пенсійні фонди Ірландії, Бельгії та Угорщини, а найменші – Словаччині, Німеччині та Чехії.

За рахунок збільшення пенсійного віку в країнах ЄС, зменшуються видатки на утримання пенсійних систем і цим самим дозволяє збільшуватися фінансову стійкість національних пенсійних систем Європейського союзу.

Четвертий етап можна охарактеризувати наступним чином: стрімкий розвиток недержавних пенсійних фондів; перехід більшості країн до накопичувальної системи; масштабне реформування систем пенсійного страхування; підвищення пенсійного віку; появою нових фінансових методів, прийомів та важелів.

Висновки. Таким чином, фінансові моделі системи пенсійного страхування, як поєднання застосованих пенсійних інститутів та методів їх фінансування, відображають розвиненість окремих видів пенсійного страхування, стан з регулюванням ринка праці та заробітної плати. При наявності значної частки безробітних та тіньового ринку праці держава змушена активно приймати системи соціального захисту для цих категорій громадян при їх виході на пенсію. Значна чисельність населення з низьким розміром заробітної плати також викликає необхідність надання заходів соціальної підтримки цієї категорії пенсіонерів.

Зміни у моделях систем пенсійного страхування в західних країнах на сучасному етапі здійснюється на основі паралельного розвитку двох пенсійних систем, їх нормативно-правової бази: державної, гарантованої пенсійне страхування для всіх або практично всіх громадян на недостатньому рівні, та недержавної, яка передбачає додаткові надбавки до пенсій для робітників, а також різних категорій само зайнятого населення.

Список літератури

1. Бисмарк О. Мысли и воспоминания: в 3-х томах /Перевод с немецкого, под редакцией Л.С.Иерусалимского. М.: Государственное социальноэкономическое издательство, 1940-1941. Том 3. 211 с
2. Гаген В.А. Право бедного на призрение. Том 1. История и современное положение законодательства об обязательном призрении бедных в Германии, Франции и Англии. – СПб.: Издательство «Общая польза», 1907. – 649 с.
3. Гайдар Е. Т. История пенсий: Становление и кризис системы социальной защиты в современном мире. *Вестник Европы*. 13.07.2004. № 10. С. 12–18.
4. Криклій В. А. Еволюція Становлення і розвитку Західних систем пенсійного забезпечення. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С 90-91.
5. Кулікова Є. О. Порівняльний аналіз системи пенсійного страхування України та зарубіжних країн. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2018. № 9(37). С. 142–146.
6. Литвинов-Фалинский В.П. Организация и практика страхования рабочих в Германии и условия возможного обеспечения рабочих в России. СПб.: Типография А.С.Суворина, 1903. – 275 с.
7. Мосейко В.В. Генезис пенсионных систем как проявление социальной функции государства. С.2. URL: <http://old.problemanalysis.ru/Doklad5/Moseiko.pdf>
8. Надієнко О.І. Історико-правовий досвід пенсійного забезпечення в Україні (дореволюційний період). *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*. 2009. № 2. – С. 56–66.
9. Роик В.Д. Пенсионная система России: история, проблемы и пути совершенствования. – М.: Издательство «МИК», 2007. – 480 с.
10. Роик В.Д., Степанов Б.Г., Эченикэ Е.В. Зарубежный опыт организации и модернизации пенсионных систем: уроки для России. – М.: Издательство «Энди_Зайн», 2007. – 368 с., с. 18-23
11. Скоробагатько А.В. Становлення пенсійного забезпечення на землях України в умовах феодального суспільства. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2010. Вип. 22. Т. 15. – С. 95–102.
12. Хмелевский С. В. Эволюция пенсионного страхования в некоторых зарубежных странах. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-pensionnogo-strahovaniya-v-nekotoryh-zarubezhnyh-stranah> (дата звернення 03.05.2018)

References

1. Bismark O. (1940-1941) Mysli i vospominanija: v 3-h tomah /Perevod s nemeckogo, pod redakciej L.S.Ierusalimskogo. M.: Gosudarstvennoe social'nojekonomicheskoe izdatel'stvo, 3. [in Russian].
2. Gagen V.A. (1907) Pravo bednogo na prizrenie. Tom 1. Istorija i sovremennoe polozhenie zakonodatel'stva ob objazatel'nom prizrenii bednyh v Germanii, Francii i Anglii. – SPb.: Izdatel'stvo «Obshhaja pol'za», 1907. [in Russian].
3. Gajdar E. T. (2004) Istorija pensij: Stanovlenie i krizis sistemy social'noj zashhity v sovremennom mire. Vestnik Evropy. 10. 12–18. [in Russian].
4. Kryklij V. A. (2010) Evoliutsiia Stanovlennia i rozvytku Zakhidnykh system pensijnogo zabezpechennia. Ekonomika ta derzhava. № 2. 90-91 [in Ukrainian].
5. Kulikova Ye. O. (2018) Porivnial'nyj analiz systemy pensijnogo strakhuvannia Ukrainy ta zarubizhnykh krain. Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia». № 9(37). 142–146. [in Ukrainian].
6. Litvinov-Falinskij V.P. (1903) Organizacija i praktika strahovanija rabochih v Germanii i uslovija vozmozhnogo obespechenija rabochih v Rossii. SPb.: Tipografija A.S.Suvorina. [in Russian].
7. Mosejko V.V. Genezis pensionnyh sistem kak projavlenie social'noj funkcii gosudarstva. Retrieved from <http://old.problemanalysis.ru/Doklad5/Moseiko.pdf> [in Russian].
8. Nadiienko O.I. (2009) Istoryko-pravovyj dosvid pensijnogo zabezpechennia v Ukraini (dorevoliutsijnyj period). Visnyk Zaporiz'koho iurydychnoho instytutu DDUVS. 2. 56–66. [in Ukrainian].
9. Roik V.D. (2007) Pensionnaja sistema Rossii: istorija, problemy i puti sovershenstvovanija. – M.: Izdatel'stvo «MIK». [in Russian].
10. Roik V.D., Stepanov B.G., Jechenikje E.V. (2007) Zarubezhnyj opyt organizacii i modernizacii pensionnyh sistem: uroki dlja Rossii. – M.: Izdatel'stvo «Jendi_Zajn». [in Russian].
11. Hmelevskij S. V. Jevoljucija pensionnogo strahovanija v nekotoryh zarubezhnyh stranah. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-pensionnogo-strahovaniya-v-nekotoryh-zarubezhnyh-stranah> (data zvernennja 03.05.2018) [in Russian].
12. Skorobahat'ko A.V. (2010) Stanovlennia pensijnogo zabezpechennia na zemliakh Ukrainy v umovakh feodal'noho suspil'stva. Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriia «Pravoznavstvo». 22. 15. – S. 95–102. [in Ukrainian].

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК 330.101

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-72-77

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Котелевець Д. О., кандидат економічних наук, здобувач, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая, м. Київ, Україна
e-mail: d.kotelevets21@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-7778-6038

Анотація. Метою статті є критичний аналіз та узагальнення наукових підходів до визначення сутності цифрової економіки. У статті наведено результати літературного огляду, що охоплює вивчення як поглядів іноземних і вітчизняних науковців, так і експертів міжнародних інституцій (Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва і розвитку). Автором виділено сукупність спільних рис у проаналізованих дефініціях цифрової економіки. У статті автор доходить висновку про недоречність зведення сутності цифрової економіки виключно до технічних і технологічних аспектів її функціонування. Систематизація наукових підходів до трактування цифрової економіки дозволила виокремити три типові підходи: технологічний; трансформаційний; новітній (радикальний). Останній підхід автор визначає як найбільш релевантний і обґрунтований.

Ключові слова: цифровізація; цифрова економіка; інформаційно-комунікаційні технології; діджитал-трансформація; науковий підхід.

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE ESSENCE OF THE DIGITAL ECONOMY

Kotelevets Dmytro, PhD (Economics), Doctoral Student (Economics), IHE «Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University», Kyiv, Ukraine
e-mail: d.kotelevets21@gmail.com
ORCID ID:0000-0001-7778-6038

Abstract. The relevance of the article is justified by the growing pace of the digital revolution in the world. Digital transformation of enterprises in various sectors of the national economy is accompanied by changes in business models, approaches to management and marketing, updating ways of communicating with stakeholders. Analysis of recent research and publications has revealed a relevant approach to the scientific consideration of the essence of digitalization, which could be analyzed on micro- and macro-economic levels. The author identifies the formation of a new type of economic system - the digital economy.

The aim of the article is to critically analyze and generalize scientific approaches to defining the essence of the digital economy. The article presents the results of a literature review covering the views of both foreign and domestic scientists and experts from international institutions (World Bank, International Monetary Fund, Organization for Economic Cooperation and Development). The author highlights a set of common features in the analyzed definitions of the digital economy. Within the article the author concludes that it is inappropriate to interpret the essence of the digital economy only on the basis of analysis of the technical and technological aspects. Systematization of scientific approaches to the interpretation of the digital economy has identified three typical approaches: technological (based on information and communication technologies and their implementation in various economic activities); transformational (changing business models and features of enterprises under the digitalization process); innovative / radical (formation of a new type of economy, the emergence of a new paradigm of national economy, caused by modern information technology). The author defines the innovative (radical) approach as the most relevant and reasonable, as he proposes to consider the digital economy as a new type of economic system within which the processes of production, exchange, distribution and consumption are based on modern information and communication technologies, and its main actors transfer and efficient use of information resources.

Keywords: digitalization; digital economy; information and communication technologies; digital transformation; scientific approach.

JEL Classification: A100, B20, P400

Постановка проблеми. Останні десятиріччя характеризуються активізацією темпів цифрової революції. Умовно в її протіканні виділяють чотири послідовні етапи:

1) web 1.0 – 1990 – 2000 рр. – формування цифрової інфраструктури, масштабне оцифрування великих масивів інформації;

2) web 2.0 – 2000 – 2010 рр. – включення ширшого кола користувачів в інформаційний процес, зокрема їх залучення до генерації й акумулювання даних;

3) web 3.0 – 2010 – 2020 рр. – застосування різноманітних додатків і соціальних мереж для прискорення руху інформації;

4) web 4.0 – починаючи з 2020 р. – активне використання можливостей технологій штучного інтелекту й Інтернету речей [1; 2; 3].

Наразі цифровізація є однією із найбільш актуальних тенденцій розвитку глобальної економіки; вона формує сукупність нових вимог і викликів до національних економік; призводить до зміни бізнес-моделей, підходів до менеджменту, способів комунікації з клієнтами та партнерами. У нових соціально-економічних умовах актуалізується необхідність дослідження трансформацій економіки, спричинених процесами цифровізації. Причому таке дослідження має реалізовуватись за принципами послідовності й комплексності. Це означає першочергове визначення внутрішнього змісту нового типу економіки – цифрової економіки, з подальшим поглибленим аналізом її особливостей, тенденцій і пріоритетних напрямів розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка наукових робіт присвячена вивченню сутності й особливостей впливу цифровізації на національні економіки. Поділяємо думку

С. Філіппової та О. Маліна, як виділяють мікро- та макрорівні в дослідженні цифровізації [1]. У межах мікрорівня даний термін розглядається з наступних позицій:

– бізнес-модельний – вплив інформаційно-комунікаційних технологій на бізнес-моделі підприємств (Scuotto V.);

– процесний – пов'язаний зі специфікою й етапами впровадження інформаційних технологій (Botella-Garrubi D. Tudela-Torras M.);

– результативний – орієнтованість на вивчення ефектів від впровадження сучасних технологій – підвищення показників продуктивності й ефективності діяльності підприємств (Піжук О.);

– технологічно-результативний – націленість цифровізації на оптимізацію операційних процесів і підвищення ефективності їх реалізації (Борзенко О., Глазова А.);

– процесно-результативний – спрямованість на вдосконалення бізнес-процесів на основі використання сучасних технологій задля забезпечення високого рівня ефективності діяльності підприємства (Дацькова Д.) [1].

Макрорівень у дослідженні цифровізації охоплює такі наукові підходи:

– філософський – зміна парадигми мислення та взаємодії людей, природи економічних відносин (Марей А., Юдіна Т., Тушканов І.);

– технологічний – застосування інформаційно-комунікаційних технологій, розбудова інформаційно-цифрових платформ для реалізації стратегічних і тактичних задач підприємств (Oshs, Reimann, Плотніков В.);

– технологічно-результативний – трансформація ключових процесів на підприємстві унаслідок запровадження сучасних технологій, що призводить до якісних позитивних змін у його діяльності (Khosrow-Pour, Січкаренко К.) [1].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сутність цифровізації є достатньо глибоко вивчено вченими з різних галузей науки. У межах даної статті акцент зроблено на визначенні сутності цифрової економіки та систематизації підходів до її трактування.

Мета дослідження. Метою статті є критичний аналіз та узагальнення наукових підходів до визначення сутності цифрової економіки.

Основний матеріал. У своїх дослідженнях іноземні та вітчизняні вчені досить активно використовують категорію «цифрова економіка», проте ретельне вивчення останніх досліджень і публікацій дозволяє констатувати відсутність єдиного підходу до трактування даної категорії. В еволюції теоретичних підходів до розгляду цифрової економіки Онищенко Ю. виділяє три етапи [4]. Перший охоплював період 1995 – 2001 рр. і характеризувався відсутністю чітко сформульованих наукових дефініцій, а також ототожненням цифрової економіки з електронною комерцією [4; 5]. Другий етап тривав до 2016 р. і відзначався активним проникненням аналізованого терміну в офіційну площину, зокрема появою його визначення у програмах, стратегіях і звітах міжнародних організацій [4; 6; 7]. Починаючи з 2016 р. триває третій етап, що знаменується поширенням фундаментальних досліджень, концептуалізацією цифрової економіки та визначенням пріоритетних напрямів її розвитку [4; 8; 9]. Перевагами наведеної періодизації в дослідженні теоретичних аспектів цифрової економіки вважаємо її лаконічність, конкретність, чіткість і об'єктивність. При цьому вважаємо за доречне

наголосити на високій динамічності екзогенних факторів впливу на цифрову економіку, що свідчить про імовірність переходу на новий етап розвитку вже у недалекому майбутньому.

Проаналізуємо детальніше погляди окремих учених на сутність і внутрішній зміст категорії «цифрова економіка». На думку Д. Тапскота, це така економіка, в якій домінуючу роль відіграє застосування цифрових (інформаційно-комунікаційних) технологій [5]. Подібного підходу до дефініції окресленого терміну дотримується С. Фейяз. Він поглибив наведене вище визначення Д. Тапскота, запропонувавши розглядати цифрову економіку як сукупність ринків, що базуються на використанні цифрових технологій, які спроможні вагомим чином спростити електронну комерцію (продаж товарів і послуг) [10]. Вважаємо, що представлені вище визначення доречно брати за основу, як своєрідний фундамент, що однак потребує деталізації й актуалізації відповідно до сучасних трендів діджиталізації та глобалізації.

У наукових працях вітчизняних учених цифрова економіка трактується як економіка, в основі якої лежить виготовлення електронних товарів підприємствами високотехнологічних галузей з їх подальшою реалізацією за допомогою електронної комерції (e-commerce) [11]. Схожу думку пропонують Н. Деєва і В. Делейчук, ототожнюючи цифрову економіку з економічними видами діяльності, виникнення яких обумовлено величезною кількістю онлайн-зв'язків між економічними суб'єктами, фізичними особами, даними, процесами і пристроями [12]. Цінність останнього визначення, на нашу думку, полягає у тому, що його автори окремо наголошують на швидкому і регулярному («повсякденному») проведенні й поновленні зазначених онлайн-зв'язків.

Гідним уваги вважаємо підхід С. Веретюка і В. Пілінського, які під цифровою економікою розуміють «ще нереалізовану трансформацію всіх галузей економіки завдяки перенесенню всіх інформаційних ресурсів і знань на комп'ютерну платформу» [13]. Ми поділяємо думку вчених щодо неповної реалізації наявного потенціалу цифровізації національної економіки та її галузей зокрема. Однак, поряд із цим, хочемо відмітити певну обмеженість сформульованої ними дефініції, адже сьогодні цифрова економіка відзначається не стільки оцифруванням існуючих ресурсів, скільки генерацією нових продуктів у цифровій формі.

Семячков К. цифрову економіку досліджує крізь призму інформаційно-комунікаційних технологій та інновацій у різних сферах господарської діяльності [14]. Причому наголос робиться на динамічному й інноваційному характері такого типу економіки. Дещо ширший підхід до розуміння цифрової економіки пропонує колектив авторів [15]. Зокрема, у статті [15] до головних факторів і засобів виробництва в умовах цифрової економіки відносять цифрові дані та мережеві транзакції. Обидва окреслені вище визначення сходяться на спільному висновку щодо позитивного впливу діджиталізації та інформаційно-комунікаційних технологій на конкурентоспроможність підприємств, ефективність і продуктивність їх діяльності.

Міжнародними організаціями також приділяється значна увага розгляду перспектив розвитку та соціально-економічних наслідків поширення концепції цифрової економіки. До прикладу, Світовим банком цифрова економіка розглядається нова парадигма економічного розвитку, в основі якої лежить обмін інформаційними ресурсами в режимі реального часу [16]. Європейський парламент досліджувану нами категорію трактує як складну структуру, компоненти (платформи, вузли) якої є тісно взаємопов'язаними, постійно зростаючими і такими, що створюють можливості для комунікації користувачів шляхом застосування великої кількості каналів [17]. Організація економічного співробітництва і розвитку спирається на наступне визначення цифрової економіки: це результати й ефекти від застосування інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах діяльності [18]. Як бачимо, дефініції міжнародних інституцій комбінують у собі технологічні, економічні та комунікаційні аспекти вивчення цифрової економіки. Експертами ОЕСР і Міжнародного валютного фонду до головних трьох аспектів (компонентів) цифрових трансформацій відносять учасників, предмети транзакцій та інфраструктуру. Ключовими учасниками визначено споживачів, бізнес і уряд; предметами – товари, послуги й дані; а до інфраструктури включено обладнання, програмне забезпечення, засоби комунікації і т.п. [18; 19].

Висновки. Таким чином, маємо констатувати відсутність єдиної погодженої дефініції цифрової економіки як у наукових колах, так і в середовищі експертів міжнародних організацій. Спільними для більшості визначень є наступні аспекти: залежність від інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, зростаючі обсяги їх упровадження у діяльність господарюючих суб'єктів і суспільне життя; перенесення акценту зі споживання на генерацію ресурсів, трансфер знань й інформації; трансформація основоположних принципів розвитку підприємств і організацій, корпоративної культури та способів комунікації; поява нових бізнес-моделей від технічного підходу з оцифрування даних,

наявних на фізичних носіях, до створення продуктів цифрового формату (від оцифровки – до діджиталізації).

Систематизуючи результати проведеного літературного огляду, можемо виокремити три ключові підходи до визначення сутності цифрової економіки:

1) технологічний – базований на інформаційно-комунікаційних технологіях та їх імплементації в різні види економічної діяльності;

2) трансформаційний – зміна бізнес-моделей і особливостей діяльності підприємств під впливом процесу діджиталізації;

3) новітній (радикальний) – формування нового типу економіки, виникнення нової парадигми розвитку національної економіки, спричинене дією сучасних інформаційних технологій.

Саме останній підхід до аналізованого терміну видається нам найбільш доцільним і релевантним з огляду на актуальні тренди сучасності. Недоречним вважаємо зведення сутності цифрової економіки виключно до техніко-технологічних аспектів її функціонування (інформаційні технології, діджитал-платформи, програмне забезпечення та їх підтримка). Адже це є новий тип економічної системи, у межах якої процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання базуються на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, а основні суб'єкти якої спроможні до генерації, трансферу й ефективного використання інформаційних ресурсів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в ідентифікації характерних рис цифрової економіки та формуванні сукупності науково обґрунтованих пропозицій з активізації розвитку такого типу економіки в Україні.

Список літератури

1. Філіппова С. В., Малін О. Л. Сутність та виклики цифровізації економіки для державно-приватного партнерства. Економ. журн. Одес. політехн. ун-ту. 2020. № 3 (13). С. 55–63.
2. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ: Інститут економіки промисловості НАН України, 2018. 252 с.
3. Марей А. Цифровизация как изменение парадигмы. URL: <https://www.bcg.com/ru-ru/about/bcg-review/digitalization> (дата звернення: 26.09.2021).
4. Онищенко Ю. І. Еволюція теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «цифрова економіка». Бізнес-навігатор. 2018. Вип. 6 (49). С. 9-14.
5. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGrawHill, 1995, 342 p.
6. Цифрова адженда України – 2020. Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).
7. Digital Agenda for Europe. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe> (дата звернення: 25.09.2021).
8. Bahl M., 2016. The work Ahead: The future of Businesses and jobs in Asia Pacific's digital economy, Cognizant, Chennai. URL: <https://www.cognizant.com/FoW/the-work-ahead-asia-pacific.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).
9. Zimmermann Hans-Dieter. (2000) Understanding the Digital Economy: Challengers for New Business Models. AMCIS 2000 Proceedings. Paper 402. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2566095 (дата звернення: 25.09.2021).
10. Fayyaz S. (2018) A review on measuring digital trade & e-commerce as new economic statistics products. The 16th Conference of IAOS. URL: https://www.oecd.org/iaos2018/programme/IAOSOEC2018_Fayyaz.pdf (дата звернення: 23.09.2021)
11. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105-112.
12. Деєва Н. Е., Делейчук В. В. Механізми залучення інвестицій емітентами в умовах розвитку цифрової економіки. Молодий вчений, 2018. № 3 (58). С. 653-659.
13. Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2016. № 2. С. 51-58.
14. Семячков К. А. Цифровая экономика и ее роль в управлении современными

- социально-экономическими отношениями. Современные технологии управления. 2017. №8 (80). URL: <https://sovman.ru/article/8001/>
15. Фіщук В., Матюшко В., Чернів Є., Юрчак О. та ін. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 23.09.2021).
16. EAEU Digital Agenda 2025: prospects and recommendations. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/850581522435806724/the-eaeu-2025-digital-agenda-prospects-and-recommendations-overview-report> (дата звернення: 26.09.2021).
17. European Parliament. URL: <http://www.europarl.europa.eu/portal/en> (дата звернення: 26.09.2021).
18. Organization for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 26.09.2021).
19. Measuring the Digital Economy. International Monetary Fund Annual report. February 2018. 47 p. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2018/04/03/022818-measuring-the-digital-economy> (дата звернення: 26.09.2021).

References

1. Filyppova, S. V., Malin, O. L. (2020). The essence and challenges of digitalization of the economy for public-private partnership. *Ekonom. zhurn. Odes. politekh. un-tu*, 3 (13), 55-63. [in Ukrainian].
2. Liashenko, V.I., Vyshnevskiy O.S. (2018). Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of Ukraine's economy as an opportunity for breakthrough development] Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Marei, A. (2021). Tsyfrovyzatsiia kak yzmenenye paradyhmy [Digitization as a paradigm shift]. Retrieved from <https://www.bcg.com/ru-ru/about/bcg-review/digitalization>.
4. Onyshchenko, Yu. I. (2018). Evolution of theoretical approaches to defining the essence of the definition of "digital economy". *Business navigator*, 6 (49), 9-14. [in Ukrainian].
5. Tapscott, D. (1995) *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. McGrawHill.
6. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020. Pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty «tsyfrovizatsii» Ukrainy do 2020 roku [Digital Agenda of Ukraine - 2020. Priority areas, initiatives, projects of digitalization of Ukraine until 2020]. Retrieved from <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> Retrieved from [in Ukrainian].
7. Digital Agenda for Europe. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>.
8. Bahl, M. (2016). *The work Ahead: The future of Businesses and jobs in Asia Pacific's digital economy*, Cognizant, Chennai. Retrieved from <https://www.cognizant.com/FoW/the-work-ahead-asia-pacific.pdf>.
9. Zimmermann Hans-Dieter. (2000) *Understanding the Digital Economy: Challengers for New Business Models*. AMCIS 2000 Proceedings. Paper 402. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2566095.
10. Fayyaz, S. (2018) *A review on measuring digital trade & e-commerce as new economic statistics products*. The 16th Conference of IAOS. Retrieved from https://www.oecd.org/iaos2018/programme/IAOSOEC2018_Fayyaz.pdf.
11. Koliadenko, S. V. (2016) *Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and the world*. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 6, 105-112. [in Ukrainian].
12. Dieieva, N. E., Deleichuk, V. V. (2018) *Mechanisms for attracting investment by issuers in the digital economy*, *Molodyi vchenyi*, 3 (58), 653-659. [in Ukrainian].
13. Veretiuk, C. M., Pilinskyi, V. V. (2016). *Determining the priority areas of digital economy in Ukraine*. *Naukovi zapysky Ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu zviazku*, 2, 51-58. [in Ukrainian].
14. Semiachkov, K. A. (2017). *Digital economy and its role in the management of modern socio-economic relations*. *Sovremennie tekhnolohyy upravleniya*, 8 (80). Retrieved from <https://sovman.ru/article/8001/>.
15. Fishchuk, V., Matiushko, V., Cherniev, Ye., & Yurchak O. ta in. *Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu* [Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy] *Ukrainskyi instytut maibutnoho* [Ukrainian Institute of the Future]. Retrieved from <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>. [in Ukrainian].

16. EAEU Digital Agenda 2025: prospects and recommendations. Retrieved from <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/850581522435806724/the-eaeu-2025-digital-agenda-prospects-and-recommendations-overview-report>.
17. European Parliament. (2021). Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>
18. Organization for Economic Co-operation and Development. (2021). Retrieved from <https://www.oecd.org/>.
19. Measuring the Digital Economy (2018).. International Monetary Fund Annual report. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2018/04/03/022818-measuring-the-digital-economy>.

УДК 637.1.3

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-78-85

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Місюк М. В., доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України директор Навчально-наукового інституту бізнесу і фінансів Подільського державного аграрно-технічного університету, м. Кам'янець-Подільський, Україна
e-mail: miskoalla88@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2903-7715

Місько А. М., аспірант, Подільський державний аграрно-технічний університет викладач кафедри фінансів та економіки; Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу м. Кам'янець-Подільський, Україна
e-mail: miskoalla88@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5429-3545

Анотація. Метою даного дослідження є аналіз стану виробництва, реалізація продукції молочного скотарства, висвітлення основних проблем досліджуваної галузі, розроблення напрямів вирішення зазначених в даному дослідженні проблем розвитку молочного скотарства в Україні.

Методика дослідження. Спираючись на діалектичний метод пізнання, використано загальнонаукові методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, монографічний, порівняльного аналізу, а також системний підхід.

Результати. У статті розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку молочного скотарства в Україні, динаміку поголів'я великої рогатої худоби, проаналізовано виробництво та реалізацію молока, досліджено їхню структуру. Визначено головні проблемні місця галузі.

Практична значущість. Визначення системних проблем розвитку галузі, заходів щодо підвищення конкурентоспроможності виробництва молочних продуктів та напрямів зміцнення конкурентних позицій України, що призведе до підвищення конкурентоспроможності української молочної продукції на ринку

Ключові слова: молочне скотарство; тваринництво; молоко, виробництво, споживання, продуктивність.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE DAIRY MARKET

Misyuk Mikola, Doctor of Economics, Professor, Honored Economist of Ukraine, Director of the Educational and Scientific Institute of Business and Finance, Podolsk State Agrarian Technical University, Kamyanets-Podilsky, Ukraine
e-mail: miskoalla88@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2903-7715

Misko Alla, postgraduate, Podolsk State Agrarian Technical University lecturer at the department of Finance and Economics; Podolsk special training and rehabilitation socio-economic college, Kamyanets-Podilsky, Ukraine
e-mail: miskoalla88@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5429-3545

Abstract. The purpose of this study is to analyze the state of production, sales of dairy products, highlighting the main problems of the study industry, development of solutions to the problems identified in this study of dairy development in Ukraine.

Research methodology. Based on the dialectical method of cognition, general scientific research methods were used, namely: abstract-logical, monographic (in studying the state and features of the world dairy industry), comparative analysis; expert assessments; statistical groupings (when grouping regions of Ukraine by regions by milk yield and cattle breeding); as well as a systems approach, analysis and synthesis, induction and deduction and others in the field of economic research.

Results. The article considers the current state and trends in the development of dairy farming in Ukraine. The dynamics of cattle population is considered, milk production and sales are analyzed, their structure is studied. The main problem areas of the industry have been identified. Proposals have been made to improve the situation that has developed today in the dairy market.

Practical significance. Identifying systemic problems of industry development, measures to increase the competitiveness of dairy production and ways to strengthen the competitive position of Ukraine's dairy products will develop key priorities for the formation of an effective policy to increase the competitiveness of Ukrainian dairy products in the market. *Tabl. : 5. Bibliogr. : 13.*

Keywords: dairy cattle breeding; animal husbandry; milk, production, consumption, productivity.

JEL Classification: Q100

Постановка проблеми. Молоко та молочні продукти є одними з популярних харчових продуктів населення. Відомо, що молоко виконує функцію захисного чинника для організму завдяки вмісту в ньому поживних речовин, головним чином, білка, лактози, мінеральних

солей, вітамінів тощо. Для отримання молока високої якості потрібно не лише правильно годувати тварин, а й дотримуватися санітарно-гігієнічних умов, порушення яких призводить до високої бактеріальної забрудненості молока, яке є сприятливим середовищем для розвитку мікроорганізмів.

В Україні, як і в усьому світі, відбуваються складні соціально-економічні та політичні процеси, що формують умови розвитку вітчизняної харчової промисловості, яка у глобальному вимірі є частиною світового ринку харчових продуктів. У той час, маючи безумовні успіхи в модернізації технології випуску молочної продукції, підвищенні її якості й розширенні асортименту, вітчизняна молокопереробна галузь все ще не вийшла на траєкторію стійкого розвитку. В країні спостерігається падіння рівня виробництва молочної продукції, підвищення цін на молочну сировину, недостатній рівень взаємодії між виробниками сировини і виробниками кінцевого продукту. Тому, питання виявлення основних чинників, що стримують розвиток молокопереробної галузі актуалізується на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку молокопереробного підкомплексу, присвячені праці вітчизняних учених, зокрема: П. Березівського, М. Ільчука, М. Пархомця, Н. Оляднічук, В. Радька, Т. Божидарніка, Т. Рудої, М. В. Місюк, А.Є. Данкевича, В. Месель-Веселяка, М. Присяжнюка, П. Саблука, М. Федорова та інших.

Метадослідження. Метою наукової статті є аналіз сучасного стану ринку молокопереробної продукції та визначення основних напрямів підвищення її ефективності.

Основний матеріал. Скотарство – займає одне з провідних місць серед різноманітних галузей тваринництва і народного господарства України. Скотарство є джерелом найцінніших продуктів харчування, зокрема таких як молоко, м'ясо, а також сировина для легкої і харчової промисловості. Саме велика рогата худоба виробляє 95% молока від загального його виробництва. Молоко — це біологічна рідина, секрет молочної залози ссавців, яке забезпечує молодий організм всіма необхідними поживними, мінеральними і біологічно активними речовинами і є одним з основних продуктів харчування людини та сировиною для виробництва різних молочних продуктів [6]. Молоко містить біологічно повноцінні і легкозасвоювані поживні речовини – білки, жири, вуглеводи, мінеральні речовини, вітаміни, ферменти і інші.

Збільшення обсягів виробництва молока і молочних продуктів, зростання економічної ефективності, що бере за основу підвищення продуктивності корів, зниження матеріальних, енергетичних і трудових витрат – ось запорука повноцінного розвитку молоко продуктового підкомплексу.

Відповідно до науково-обґрунтованих норм харчування кожна людина має споживати в середньому 380 кг (у перерахунку на молоко) молока і молочних продуктів, серед яких 120 кг молока у свіжому вигляді. Реально українці споживають 210 кг. Зарубіжний досвід свідчить про те, що в окремих країнах (Франція, Фінляндія, Польща та ін.) рівень споживання молока і молокопродуктів в розрахунку на одну особу населення перевищує 410 кг [3].

Поживна цінність молока та молочних продуктів зумовлюється вмістом у них білків, жирів, вуглеводів, вітамінів та мінеральних речовин. Поживна цінність молока значною мірою залежить від вмісту в ньому вітамінів, найважливішими серед яких є А, D, В1, В2, С, РР.

Особливості функціонування ринку молочних продуктів напряму залежить від особливостей молока як біологічного продукту.

Нижче наведена енергетична цінність основних продуктів молокопереробної галузі.

Таблиця 1

Енергетична цінність молочних продуктів

Продукт	Кількість	Енергетична цінність (ккал)	Білки (г)	Жири (г)	Вуглеводи (г)
Молоко коров'яче	100мл.	64	3,5	3,9	4,7
Молоко козяче	100мл.	69	3,2	4,4	4,8
Кефір	100мл.	51	2,8	3,2	4,1
Сметана	100мл.	294	2,6	30	2,8

Сир кисломолочний жирний	100гр.	175	17,7	10,1	3,5
Масло звичайне	100гр.	659	1,1	73,5	1,1
Ряжанка 4%	100мл.	67	2,8	4	4,2

Джерело: складено авторами за матеріалами Державної служби статистики України

Тенденція останніх років в Україні свідчить про те, що для молокопереробної галузі характерними є наступні моменти:

- скорочення поголів'я великої рогатої худоби – основного постачальника молочної сировини;

- зменшення виробництва молока усіх видів;

- покращання якості молока, закупленого на переробку [3].

Причинами скорочення споживання молочних продуктів в Україні є такі:

- втрата частини територій з декількома мільйонами споживачів;

- економічна криза, що зумовила падіння купівельної спроможності населення;

- зростання цін на молочні продукти;

- поширення анти трендів споживання молочних продуктів від промислових корів;

- необізнаність споживачів щодо корисності продукції та асортиментних груп [3].

Ситуація яка склалась сьогодні на ринку молокопереробної галузі являється прямим наслідком постійного скорочення обсягів продуктивного стада з постійним погіршенням ситуації.

Ситуацію по поголів'ю великої рогатої худоби наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка поголів'я великої рогатої худоби, тис. гол.

Рік	Усі категорії господарств	у тому числі			
		Сільсько-господарські підприємства, всього	з них		господарства населення
			с. г. підприємства	фермерські господарства	
1960	17 632,0	13 357,8	13 357,8	0,0	4 274,2
1990	24 623,4	21 083,3	21 083,3	0,0	3 540,1
2000	9 423,7	5 139,8	5 037,3	102,5	4 386,6
2005	6 514,1	2 601,3	2 491,8	109,5	4 022,3
2010	4 494,4	1 621,7	1 526,4	95,3	2 968,0
2011	4 425,8	1 613,6	1 510,6	103,0	2 915,2
2012	4 645,9	1 616,4	1 506,5	109,9	3 139,4
2013	4 534,0	1 549,3	1 437,5	111,8	3 096,5
2014	3 884,0	1 413,9	1 310,2	103,7	2 573,8
2015	3 750,3	1 376,8	1 270,5	106,3	2 479,8
2016	3 682,3	1 319,6	1 213,9	105,7	2 468,4
2017	3 530,8	1 273,1	1 166,6	106,5	2 364,2
2018	3 332,9	1 244,4	1 138,1	106,3	2 194,8
2019	3 092,0	1 152,8	1 049,5	103,3	2 042,5
2020	2 874,0	1 112,4	1 008,4	104,0	1 865,6

Відхилення 2020 р. до 2015 р. (+,-)	-876,3	-264,4	-262,1	-2,3	-614,2
---	--------	--------	--------	------	--------

Джерело: побудовано за даними збірника Тваринництво України 2020 р.]

У 1990 році поголів'я ВРХ досягнуло найвищих результатів, у всіх категоріях господарств воно становило 24623,4 тис. голів, в свою чергу в 2015 році воно становило 3750,3 в 8 разів менше в порівнянні із 1990 роком, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах в 1990 році даний показник становив 21083,3 тис. голів, а в господарствах населення даний показник склав 3 540,1 тис. гол.

Поголів'я стада великої рогатої худоби скоротилось майже в 9 разів при порівнянні 2020 року до 1990 року.

Проаналізувавши показники 2020 року і порівнявши їх із 2015 роком ми можемо сміливо стверджувати, що поголів'я ВРХ скоротилось на - 876,3 тис. голів загалом: та на - 264,4 тис. голів у сільськогосподарських підприємствах й на - 614,2 тис. голів у господарствах населення.

У зв'язку із скороченням поголів'я великої рогатої худоби виробництво молока у 2019 р. порівняно з 2015 р. у господарствах усіх категорій зменшилося з 9926,8 до 9880,0 тис. тонн. у сільськогосподарських підприємства – з 2728,6 тис. т до 2668,2 тис. тонн, тобто ми бачимо позитивну тенденцію, а в господарствах населення відповідно даний показник становить 6934,6 тис. тонн в 2019 році та 7946,2 тис. тонн в 2015 році. Скорочення виробництва молока відповідно становить 1011,6 тис. тонн.

Негативні процеси у скотарстві молочного напрямку обумовлені наступними чинниками:

- низький рівень інвестиційної привабливості галузі через переважну збитковість господарств;
- висока капітало- і трудомісткість виробничих процесів;
- зростання цін на енергетичні та інші ресурси, які потребує галузь;
- необхідність відведення значних площ сільськогосподарських угідь під кормові культури, сінокоси і пасовища;
- недостатній обсяг державних дотацій для тваринництва, скасування спеціального режиму повернення ПДВ [1].

Таблиця 4
Обсяг реалізації молока по господарствах різних форм власності за 2019 рік

Область	Усі категорії господарств			у тому числі			
				сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
	Виробництво молока, тис.тонн	Виробництво молока на душу населення, кг	Середній річний удій молока від однієї корови, кг.	Виробництво молока, тис.тонн	Середній річний удій молока від однієї корови, кг.	Виробництво молока, тис. тонн	Середній річний удій молока від однієї корови, кг
Вінницька	763,3	493,917	5585	202,6	6550	560,7	5299
Волинська	369,2	357,96	4503	90,7	6422	278,5	4102
Дніпропетровська	285,4	89,8445	4075	70,6	5644	214,8	3718
Донецька	173,6	42,0156	5307	62,3	5408	111,3	5248
Житомирська	517,6	428,406	4620	113,6	4828	404	4563
Закарпатська	350,4	279,47	3872	1,6	1556	348,8	3896
Запорізька	220,1	130,437	4283	33,4	4708	186,7	4212
Івано-Франківська	428,9	313,5	4902	17,9	4960	411	4901
Київська	395,9	83,3755	6594	215,4	6799	180,5	6355

Кіровоградська	300,4	321,938	5716	61,5	5972	238,9	5650
Луганська	113,5	53,1392	4510	27,5	4042	86	4691
Львівська	480,9	191,433	4654	29,6	5224	451,3	4621
Миколаївська	299,0	266,988	4859	47,4	6907	251,6	4597
Одеська	321,0	135,033	3331	29,9	3888	291,1	3282
Полтавська	758,5	546,864	6133	397	6516	361,5	5741
Рівненська	358,2	310,668	4304	65,3	4985	292,9	4175
Сумська	396,2	370,904	5099	165,7	5130	230,5	5076
Тернопільська	455,1	438,144	5171	87,3	7222	367,8	4847
Харківська	519,3	195,336	5792	241,4	7140	277,9	4936
Херсонська	283,3	275,61	4525	46,5	7615	236,8	4188
Хмельницька	635,8	506,735	4841	174,6	6404	461,2	4430
Черкаська	467,2	391,913	6276	291,1	6659	176,1	5713
Чернівецька	259,8	288,154	4890	10,6	3616	249,2	4965
Чернігівська	510,6	515,081	5268	245,1	5905	265,5	4775
Україна	9663,2	230,613	4962,9	2728,6	5587,5	6934,6	4749,2

Джерело: складено авторами за матеріалами Державної служби статистики України

Проаналізувавши дані що наведені у таблиці 4 обсяг реалізації молока по господарствах різних форм власності за 2019 рік ми можемо побачити, що реалізація молока в усіх категоріях господарств становила 9663,2 тис. тон, відповідно в сільськогосподарських підприємствах – 2728,6 тис. тон, а від господарств населення – 6934,6 тис. тон.

Таблиця 5

Надходження молока від сільськогосподарських тварин усіх видів на переробні підприємства з 2010 по 2020 рр., тис. т

Рік	Загальне надходження	Із загального обсягу					
		Закуплено	у тому числі			прийнято на давальницьких засадах	надійшло на переробку власного молока
			с.г. підприємства	господарства населення	інших господарських підприємств		
2010	4793,2	4737,2	1890,4	2544,2	302,7	42,1	13,9
2011	4615,1	4547,0	2030,1	2155,3	361,6	59,4	8,7
2012	4716,4	4691,6	2277,7	2007,2	406,7	15,2	9,6
2013	4570,2	4545,3	2325,1	182,4	396,2	5,7	19,2
2014	4646,6	4617,0	2428,2	1737,0	451,7	6,9	22,8
2015	4251,2	4089,8	2412,8	1346,1	330,9	137,8	23,6
2016	4182,7	3709,7	2511,9	1197,8	-	440,9	32,1
2017	4348,3	3927,8	2688,5	1239,3	-	395,9	24,6
2018	4179,2	3808,5	2719,9	1088,6	-	345,7	25,0
2019	3800,0	3461,5	2610,4	851,1	-	318,1	20,4
2020	3811,8	3289,1	2556,0	733,1	-	202,6	20,1
Відхилення 2020 р. до 2015 р. (+,-)	-439,4	-800,7	143,2	-613,0	-330,9	64,8	-3,5

Джерело: складено автором за матеріалами [14]

Основну кількість виробленого молока споживає населення. Зокрема, 20% молока селяни згодовують тваринам, 50% споживають родиною та лише 15% реалізовується на роздрібно-продовольчих або на стихійних ринках, вуличній торгівлі [7].

Таблиця 3

Динаміка виробництва молока по Україні, тис. тон.

За регіонами	2010			2015			2019					
	Всього	в тому числі		Всього	в тому числі		Всього	в тому числі				
		с. г. підприємства	фермерські господарства		господарства населення	с. г. підприємства		фермерські господарства	господарства населення	с. г. підприємства	фермерські господарства	господарства населення
АР Крим	349,5	32,3	1,5	315,7
Дніпропетровська	342,0	63,5	2,2	276,3	350,5	81,7	5,9	262,9	291,6	70,6	6,2	214,8
Донецька	340,6	128,5	1,5	210,6	229,6	83,3	1,7	144,6	174,9	62,3	1,3	111,3
Запорізька	264,0	35,4	2,3	226,3	262,6	32,5	1,9	228,2	220,8	33,4	0,7	186,7
Кіровоградська	347,3	40,7	4,2	302,4	315,2	51,2	4,6	259,4	304,3	61,5	3,9	238,9
Луганська	290,0	52,4	5,6	232,0	168,2	41,9	9,5	116,8	119,1	27,5	5,6	86,0
Миколаївська	365,7	29,2	1,7	334,8	346,8	37,8	3,0	306,0	302,3	47,4	3,3	251,6
Одеська	405,9	42,1	2,1	361,7	386,9	36,9	1,6	348,4	321,5	29,9	0,5	291,1
Херсонська	455,8	175,2	0,8	279,8	301,3	40,0	1,3	260,0	292,7	46,5	9,4	236,8
Всього СТЕП	3160,8	599,3	21,9	2539,6	2361,1	405,3	29,5	1926,3	2027,2	379,1	30,9	1617,2
Вінницька	844,2	139,6	8,1	696,5	853,1	193,0	14,7	645,4	783,2	202,6	19,9	560,7
Київська	458,0	196,7	6,9	254,4	454,2	212,8	7,9	233,5	404,6	215,4	8,7	180,5
Полтавська	707,2	302,5	5,8	398,9	811,5	424,8	17,0	369,7	787,5	397,0	29,0	361,5
Сумська	439,7	142,8	9,2	287,7	431,5	175,1	13,9	242,5	415,7	165,7	19,5	230,5
Тернопільська	416,9	34,5	0,2	382,2	461,5	58,8	0,8	401,9	456,2	87,3	1,1	367,8
Харківська	473,7	175,2	6,5	292,0	535,1	232,6	10,6	291,9	528,7	241,4	9,4	277,9
Хмельницька	616,5	102,3	8,4	505,8	600,9	151,6	20,5	428,8	665,5	174,6	29,7	461,2
Черкаська	486,8	216,0	7,9	262,9	541,7	294,0	11,6	236,1	479,4	291,1	12,2	176,1
Чернівецька	309,1	19,6	1,0	288,5		17,4	1,0	276,6	260,1	10,6	0,3	249,2
Всього ЛІСОСТЕП	4752,1	1329,2	54,0	3368,9	4689,5	1760,1	98,0	3126,4	4780,9	1785,7	129,8	2865,4
Волинська	455,3	71,7	5,1	378,5	434,0	74,9	8,8	350,3	381,0	90,7	11,8	278,5
Житомирська	587,3	88,8	9,0	489,5	590,4	101,0	12,0	477,4	526,9	113,6	9,3	404,0
Закарпатська	392,8	6,0	1,0	385,8	360,0	3,5	1,9	354,6	352,0	1,6	1,6	348,8
Івано-Франківська	467,7	11,3	2,3	454,1	476,6	16,7	2,6	457,3	433,0	17,9	4,1	411,0
Львівська	258,7	22,9	3,8	232,0	575,9	25,6	4,7	545,6	487,6	29,6	6,7	451,3
Рівненська	435,8	42,3	3,1	390,4	439,3	63,2	2,5	373,6	360,9	65,3	2,7	292,9
Чернігівська	593,0	193,8	11,9	387,3		217,9	18,3	334,7	530,5	245,1	19,9	265,5
Всього ПОЛІССЯ	3190,6	436,8	36,2	2717,6	2876,2	502,8	50,8	2893,5	3071,9	563,8	56,1	2452,0
УКРАЇНА	11103,5	2365,3	112,1	8626,1	9926,8	2668,2	178,3	7946,2	9880,0	2728,6	216,8	6934,6

Джерело: Дані наведено без врахування тимчасово анексованих і окупованих територій України

Необхідно відмітити, як позитивну сторону, поступове вдосконалення інтеграційних процесів з приватними виробниками молока, впроваджуються нові механізми взаємовідносин з ними: створюються та обладнуються в населених пунктах молокоприймальні пункти, спрощується систем взаєморозрахунків [7]. У таблиці 5 наведено розрахунки по надходженню молока від сільськогосподарських тварин усіх видів на переробні підприємства у періоді з 2010 по 2020 роки.

Проаналізувавши дані таблиці 4 та 5, де ми бачимо зменшення поголів'я великої рогатої худоби у продовж 2015-2020 років усіх категорій господарств на – 876,3 тис. голів, що стало неминучим зменшенням надходження молока на переробні підприємства за той самий період на 439,4 тис. тон.

Отже, відповідно до зазначеної нами ситуації на ринку виробництва, реалізації та переробки молочної продукції ми бачимо скороченням ринків збуту української продукції зменшення кількості великої рогатої худоби, що є наслідком скорочення обсягів виробництва молока.

Дослідивши ситуацію яка склалась на ринку молокопродуктів можна зробити висновок, що виробництво молока у 2019 р. порівняно з 2015 р. у господарствах усіх категорій зменшилося з 9926,8 до 9880,0 тис. тон. у сільськогосподарських підприємства – з 2728,6 тис. т до 2668,2 тис. т.

Причиною тому стало скорочення поголів'я великої рогатої худоби, що скоротилось на 876,3 тис. голів загалом та на 264,4 тис. голів в сільськогосподарських підприємствах й на 614,2 тис. голів в господарствах населення.

Висновки. На нашу думку, вирішення окреслених проблем можливо при дотриманні концепції розвитку молочної галузі. Зокрема, повинна бути державна підтримка молочної галузі, яка включатиме: державні дотації (повернення спецрежиму ПДВ); використання Аграрного Фонду для фінансових та товарних інтервенцій; державні субсидії для стимулювання експорту молочної продукції; державні тендерні закупівлі молочної продукції тільки від виробників; створення Фонду підтримки тваринництва (введення норм: 25 голів на 100 га); створення спеціального рахунку для акумуляції митних надходжень від імпорту молочних продуктів; звільнення від сплати ПДВ на імпортне обладнання для молочного скотарства та переробної галузі.

Список літератури

1. Аверчева Н.О. Підвищення якості молока як основа конкурентоспроможності продукції на Європейському ринку. *Агросвіт*. 2019. №22. С. 19-30
2. Джеджула В.В., Спіфанова І.Ю., Дзюбо М.Ю. Напрями підвищення ефективності діяльності підприємств молочної галузі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 12–14.
3. Карпенко В. Л. Аналіз стану розвитку молокопереробної галузі України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. №5. С. 90-101.
4. Керанчук Т.Л. Молочна галузь України: перспективи і проблеми розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 3(08). С. 133–136. URL : http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/25.pdf. (дата звернення 15.10.2021)
5. Мамчур В. А. Інституційно-економічний механізм розвитку ринку молока і молокопродуктів. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 41-49.
6. Машкін М. І., Париш Н. М. Технологія молока і молочних продуктів. Навчальне видання. Київ. Вища освіта, 2006. 351 с.
7. Місюк М. В. Заходим М. В. Становлення та розвиток регіонального ринку молока. *Науковий вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2014. Т. 19, Вип. 3(1). С. 199-204.
8. Мошковська О. А. Аналіз сучасного стану молокопродуктового підкомплексу України, проблем його розвитку та шляхів їх вирішення. *Агросвіт*. 2019. № 18. С. 16–23.
9. Свідерська І. М., Варченко О. О. Удосконалення системи управління фінансовими ресурсами вітчизняних молокопереробних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2017. № 9-10. С. 118-124.
10. Степанчук С.О., Єфісько Ю.Ю. Стан та перспективи розвитку молочного ринку України. *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 99–102.
11. Тваринництво України 2020 р. : статистичний щорічник. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.01.2021).
12. Тивончук С.В., Тивончук Я.О., Павлоцька Т.П. Розвиток ринку виробництва молока в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 25–31.

13. Тюха І. В., Стеценко О. Д. Стан та тенденції розвитку вітчизняного ринку молока та молочних продуктів. Ефективна економіка. 2017. № 3. URL :<http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5427>. (дата звернення: 22.01.2021).

References

1. Avercheva, N.O. (2019). Improving the quality of milk as the basis for the competitiveness of products in the European market. *Ahrosvit*. 22, 19-30 [inUkrainian].
2. Dzhedzhula, V.V. & Yefifanova, I.Yu. & Dziubko, M.Yu. (2018). Directions of improving the efficiency of dairy enterprises. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 11, 12-14 [inUkrainian].
3. Karpenko, V. L. (2020). Analysis of the state of development of the milk processing industry of Ukraine. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*. 5, 90-101 [inUkrainian].
4. Keranchuk, T.L. (2017). Dairy industry of Ukraine: prospects and problems of development. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. 3(08), 133-136. doi: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/25.pdf.
5. Mamchur, V. A. (2017). Institutional and economic mechanism for the development of the milk and milk products market. *Ekonomika APK*. 4, 41-49 [inUkrainian].
6. Mashkin, M. I. & Parysh, N. M. (2006). *Tekhnolohiia moloka i molochnykh produktiv. Navchal'ne vydannia*. Kyiv. Vyscha osvita 351[in Ukrainian].
7. Misiuk, M. V. & Zakhodym, M. V. (2014). Formation and development of the regional milk market. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii : Ekonomika*. 19, 3(1), 199-204 [inUkrainian].
8. Moshkovs'ka, O. A. (2019). Analysis of the current state of milk production subcomplex of Ukraine, problems of its development and ways to solve them. *Ahrosvit*. 18, 16-23 [inUkrainian].
9. Sviders'ka, I. M. & Varchenko, O. O. (2017). Improvement of the financial resources management system of domestic dairy processing enterprises. *Innovatsijna ekonomika*. 9-10 [71], 118-124 [inUkrainian].
10. Stepanchuk, S.O. & Yefis'ko, Yu.Yu. (2018). State and prospects of development of the dairy market of Ukraine. *Ekonomika ta derzhava*. 5, 99-102 [inUkrainian].
11. *Tvarynnytstvo Ukrainy (2020) : statystychnyj schorichnyk*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
12. Tyvonchuk, S.V. & Tyvonchuk, Ya.O. & Pavlots'ka, T.P. (2017). Development of the milk production market in Ukraine in the context of European integration processes. *Ekonomika APK*. 4. 25-31 [inUkrainian].
13. Tiukha, I. V. & Stetsenko, O. D. State and trends in the development of the domestic market of milk and dairy products. *Efektyvna ekonomika*, 3. Retrieved from <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5427>. [inUkrainian].

УДК 657: (006.034: 006.032)

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-86-91

ОСНОВНІ ЗАСОБИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ОБЛІКУ ЗА П(С)БО ТА МСФЗ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Москалюк Г. О., кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: moskaliukann@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9810-0522>

Цуканова В. О., магістрантка кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: vika.cukanova33@gmail.com

Анотація. *Мета.* Провести порівняння основних відмінностей відображення в обліку основних засобів за національними і міжнародними стандартами та визначити на цій основі напрями подальшої уніфікації.

Методика. Дослідження здійснено із застосуванням загальнонаукових методів, а саме: узагальнення, синтезу, індукції, дедукції та аналізу. Окрім цього було використано специфічні методи, що базуються на принципах ведення бухгалтерського обліку. Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти, що регулюють національний та міжнародний облік основних засобів, періодичні фахові видання, інтернет-ресурси.

Результати. Порівняльний аналіз національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку основних засобів показав, що вони мають багато спільного, але разом з тим існують розбіжності. Пропонується внести доповнення до національних стандартів, де чітко прописати норму перегляду строку використання основних засобів.

Практична значимість. Для інтеграції української економіки в міжнародне середовище необхідно узгодити низку питань стосовно оцінки, класифікації, вибуття та амортизації основних засобів. Вирішення цих проблем допоможе адаптувати систему національного обліку основних засобів до міжнародних стандартів, що дозволить будь-якому підприємству одержувати чітку, зрозумілу та звичну за формою інформацію про фінансовий стан і результати його діяльності.

Ключові слова: основні засоби, національні стандарти обліку, міжнародні стандарти фінансової звітності, бухгалтерський облік, гармонізація обліку.

FIXED ASSETS THROUGH THE PRISM OF ACCOUNTING FOR PSBO AND IFRS: A COMPARATIVE ANALYSIS

Moskaliuk Hanna, PhD, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: moskaliukann@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9810-0522>

Tsukanova Viktoriia, Master's student of the Department of Accounting and Auditing, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: vika.cukanova33@gmail.com

Abstract. *Purpose.* To compare the main differences of reflection in the accounting of fixed assets according to national and international standards and to determine on this basis the directions of further unification.

Method. The research was carried out using general scientific methods, namely: generalization, synthesis, induction, deduction and analysis. In addition, specific methods based on accounting principles were used. The information base of the study was legislation and regulations governing national and international accounting of fixed assets, professional periodicals, Internet resources.

Results. A comparative analysis of national and international fixed asset accounting standards has shown that they have much in common, but at the same time there are differences. In the context of the transformation of fixed assets accounting to international standards, it is necessary to take into account such differences as the recognition and measurement of fixed assets, classification, depreciation and disposal.

Scientific novelty. The peculiarities of accounting according to international and national standards are determined. The author's vision on the procedure for derecognition of the carrying amount of property, plant and equipment has been formed. It is proposed to make additions to national standards, which clearly prescribe the rate of revision of the useful life of fixed assets.

Practical importance. Solving these problems will help to adapt the system of national accounting of fixed assets to international standards, which will allow any company to receive clear, understandable and familiar in form information about the financial condition and performance of the institution.

Keywords: fixed assets; national accounting regulations (standards); international financial reporting standards; accounting, harmonization of accounting.

JEL Classification: M410

Постановка задачі. Протягом останніх років до національних та міжнародних стандартів обліку основних засобів було внесено правки та доповнення, що обумовлює необхідність подальшого дослідження стандартів з метою порівняння методологічних засад формування в бухгалтерському обліку інформації стосовно основних засобів і визначення її співставності та адаптації до міжнародних вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розкриття в обліку інформації про основні засоби є досить проблемним, тому науковці, серед яких: С. Голов, Р. Грачова, Н. Крічка, І. Бланк, М. Баканов, Н. Войнаренко, Н. Пономарьова та інші приділяють посилену увагу дослідженню цього питання. Однак, на нашу думку, є необхідність проведення подальших досліджень з метою розкриття методичних аспектів, пов'язаних з гармонізацією національних ПСБО до міжнародного досвіду.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Низка дискусійних питань, таких як оцінка, методи нарахування амортизації, вибуття основних засобів, наближення національного обліку до міжнародних стандартів є актуальними та потребують подальших досліджень. Не повною мірою вирішеним є питання оцінки основних засобів за справедливою та балансовою вартістю та врахування випадків, коли вони співпадають або ні.

Мета дослідження. Провести порівняння основних відмінностей відображення в обліку основних засобів за національними та міжнародними стандартами та визначити на цій основі напрями подальшої уніфікації.

Основний матеріал. Головним нормативним документом, що регламентує облік основних засобів та їх відображення у міжнародній фінансовій звітності, є МСБО 16 «Основні засоби» [1]. Однак, він не працює у тих випадках, коли інший МСФЗ вимагає або дозволяє застосовувати інший обліковий підхід. Зокрема, МСБО 16 не застосовують до:

– основних засобів, що утримуються з метою продажу, згідно з

МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність». Такі основні засоби відображають у Звіті про фінансовий стан у складі оборотних активів;

– біологічних активів, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю (сільськогосподарської продукції на час збирання врожаю). Дані активи обліковують відповідно до МСБО 41 «Сільське господарство». Винятком є плодоносні рослини, до яких МСБО застосовується, а для продукції цих плодоносних рослин – ні;

– визнання та оцінки активів, які пов'язані з розвідкою запасів корисних копалин (до них застосовується окремий стандарт – МСФЗ 6 «Розвідка та оцінка запасів корисних копалин»);

– прав на корисні копалини та запаси корисних копалин, зокрема нафти, природного газу та аналогічних невідтворювальних ресурсів;

Слід зазначити, що МСБО 16 використовують також для інвестиційної нерухомості, але тільки для тієї, яку обліковують за собівартістю згідно з МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість».

Основним нормативним документом, що регламентує облік основних засобів та їх відображення у фінансовій звітності українських підприємств, які не перейшли на МСБО, є НП(С)БО 7 «Основні засоби» [2].

НП(С)БО 7 так само, як і МСБО 16, не поширюється на основні засоби, утримувані для продажу. Окрім цього НП(С)БО 7 не застосовуються до: операцій з біологічними активами, які пов'язані із сільськогосподарською діяльністю та оцінені за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу; не відтворюваних природних ресурсів; інвестиційної нерухомості.

Згідно з НП(С)БО 7 основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва/ діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [2]. За МСБО 16 основні засоби – це матеріальні об'єкти, які одночасно задовольняють двом умовам: утримуються для використання у виробництві або постачанні товарів (послуг), при здаванні в оренду чи для адміністративних цілей; використовуватимуться, за очікуванням, протягом більше одного періоду [1].

У вищенаведених визначеннях спостерігається подібність, однак відмінність між стандартами полягає в тому, що у МСБО 16 чітко не визначено, що саме належить до

об'єктів основних засобів. У МСБО 16 також не згадується про «соціально-культурні функції». Зазначимо, що для цілей МСФЗ відсутній поділ на виробничі та невиробничі основні засоби. Якщо критерії визнання активу, передбачені § 7 МСБО 16 виконуються, МСБО 16 не перешкоджає визнанню соціальних об'єктів основних засобів, а у разі, якщо використання основного засобу соціальної сфери не принесе економічних вигід підприємству, визнавати його активом не можна. Актив може існувати навіть у тому разі, якщо ймовірність надходження економічних вигід низька (п. 4.15, 4.38, 5.15 Концептуальної основи) [3, с. 213].

Строк корисного використання основних засобів на підприємстві визначає постійно діюча комісія при зарахуванні об'єкта на баланс [4, с. 154]. Відповідно до МСФЗ очікуваний строк корисного використання (експлуатації) основних засобів більше одного періоду, в той час як за національними стандартами він більше року (або операційною циклу, якщо він довший за один рік). Ця відмінність обумовлена тим, що у міжнародній практиці дата подання фінансової звітності не є фіксованою: підприємства можуть подавати звітність за інший, відмінний від календарного року період.

Що стосується класифікації основних засобів, то тут також спостерігаються відмінності: в системі міжнародного обліку немає чіткого угруповання основних засобів за видами, а лише наведено приклади окремих класів основних засобів. Так, наприклад, в міжнародному стандарті виокремлено основні засоби: автомобілі, кораблі, літаки, які у національному стандарті об'єднані в групу «транспортні засоби». Бухгалтери можуть самостійно визначати ступінь деталізації класів основних засобів, яка залежить від галузі та сфери діяльності підприємства. У МСБО 16 не виділяються такі групи основних засобів, як тварини, багаторічні насадження, а також відсутній клас МНМА.

Розглядаючи питання формування первісної вартості основних засобів, можна побачити низку відмінностей, зокрема, в національних стандартах обліку відсутня деталізація її визначення первісної вартості, тобто до первісної вартості об'єкта може бути зарахована вся сума прогнозних витрат на демонтаж, тоді як у міжнародних стандартах визначено необхідність включення до первісної вартості основних засобів теперішньої вартості демонтажу замість всієї суми очікуваних майбутніх витрат на демонтаж.

Після первісного визнання до об'єкта основних засобів застосовують модель подальшої його оцінки. Обрану модель закріплюють обліковою політикою підприємства і застосовують до всього класу основних засобів. Оцінка об'єктів за НП(С)БО 7 та МСБО 16 є подібною у випадках будівництва, спорудження основних засобів, їх первісному визнанні. В обох стандартах вона базується на тих самих принципах, що і при самостійному створенні об'єкта, і визначається так само, як і при придбанні об'єкта на стороні [5, с. 104]. У МСБО 16 балансова вартість об'єкта основних засобів, який придбано з використанням державних грантів, буде знижена на суму отриманого урядового гранту. У НП(С)БО 7 дана норма відсутня, тому вартість об'єкта не зменшується на суму залучених коштів, що, на нашу думку, не зовсім правильно.

Норми проведення переоцінки основних засобів загалом за МСБО 16 і НП(С)БО 7 не відрізняються. Відповідно до цих стандартів переоцінка об'єктів проводиться, якщо справедлива вартість переоціненого основного засобу суттєво відрізняється від його балансової вартості [6, с. 155].

Землю та будівлі на ній обліковують окремо, навіть якщо вони були придбані разом в один і той самий час. Адаже землю не можна амортизувати через її необмежений строк корисного використання (винятком є місяця для звалищ і кар'єри).

У національних стандартах передбачена більша кількість методів амортизації об'єктів основних засобів, ніж у міжнародних стандартах (табл. 1).

У НП(С)БО 7 регламентовано використання п'яти методів нарахування амортизації, кожен з яких має власні переваги та недоліки, в той час за міжнародним стандартом передбачено використання лише трьох методів [7, с. 37]. На відміну від національних стандартів, де нарахування амортизації зупиняється на період реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації об'єкта основних засобів, МСБО 16 не визнає поліпшення або навіть консервацію об'єкта основних засобів як підставу припинити його амортизацію. При використанні міжнародних стандартів, амортизацію не припиняють, коли актив не використовується у господарській діяльності або він вибуває з активного використання, доки не замортується повністю [8].

Таблиця 1

Порівняння методів нарахування амортизації основних засобів
(крім інших необоротних матеріальних активів)

НП(С)БО 7	МСБО 16
1. Прямолінійний	1. Прямолінійний
2. Зменшення залишкової вартості	2. Зменшення залишку
3. Прискореного зменшення залишкової вартості	Відсутній
4. Кумулятивний	Відсутній
5. Виробничий	3. Метод суми одиниць продукції

Джерело: складено автором на основі джерел [1; 2]

Згідно з § 43 МСБО 16 значні компоненти основних засобів (собівартість яких суттєва стосовно загальної собівартості об'єкта) амортизуються окремо. В середині об'єктів основних засобів виділяються елементи з різними строками служби [1]. Згідно з НП(С)БО 7, якщо об'єкт основних засобів утворено з частин, які мають різний термін використання, то кожна частина може бути визнана окремим основним засобом [2].

Заміжнародними стандартами не вказується склад об'єкту основних засобів та допускається можливість об'єднання декількох незначних об'єктів в один, до якого застосовується критерій визначення сукупної вартості. Прикладом таких об'єктів можуть слугувати інструменти, шаблони і штампи. Вважаємо, що наведена норма МСБО 16 спрощує ведення обліку основних засобів, але до об'єднання незначних об'єктів слід підходити зважено, не можна об'єднувати різнорідні за характером та строками використання малоцінні активи. Слід зазначити, що в МСБО 16 відсутні чіткі інструкції щодо обліку, в разі якщо основний засіб складається з частин, що мають різний термін використання [9, с. 137].

Облік амортизації компонентів складає різні витрати на різні частини цілого об'єкта основних засобів. Оскільки дані компоненти зношуються з різною швидкістю та мають різні значення зносу, кожен компонент знецінюється окремо [10, с. 429].

У системі національної стандартизації такі важливі для нарахування амортизації характеристики, як метод та строк експлуатації активу переглядаються лише при зміні очікуваних економічних вигід від використання об'єкту основних засобів. А у міжнародних стандартах сказано, що слід переглядати ліквідаційну вартість, метод амортизації та строк експлуатації засобів принаймні на кінець кожного фінансового року. На нашу думку, в національні стандарти доцільно внести доповнення, де чітко прописати норму перегляду строку використання основних засобів.

Розглянемо вибуття основних засобів у царині існування відмінностей та спільних рис щодо регламентації обліку між національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Так, за НП(С)БО 7 вибуття основних засобів можливе внаслідок безоплатної передачі об'єкта чи у випадку невідповідності критеріям визнання активу, а за МСФЗ – це здійснення укладання угоди про фінансову оренду, дарування основного засобу, тобто виключення його з використання без отримання економічної користі від його вибуття. Вважаємо, що у НП(С)БО 7 необхідно чітко прописати процедуру припинення визнання балансової вартості об'єкта основних засобів після його вибуття чи у випадку відсутності майбутніх економічних вигід від застосування об'єкту.

Висновки. Узагальнюючи проведене дослідження, можна зробити такі загальні висновки.

1. Стандарти, що регулюють облік основних засобів за національною системою та міжнародною, мають багато спільного, але разом з тим існують розбіжності у питаннях оцінки, класифікації, вибуття та амортизації основних засобів. Розглянуті розбіжності у більшості випадків є наслідком пристосування обліку до вимог національної економіки України.

2. Для зняття економічних перешкод, активізації надходження закордонних інвестицій, виходу української продукції (товарів, робіт, послуг) на світові ринки необхідно наблизити національні стандарти бухгалтерського обліку до міжнародних та забезпечити більш високий рівень зрозумілості обліково-аналітичної інформації.

3. Зміни у напрямку поглиблення євроінтеграційних процесів, що постійно відбуваються в Україні на законодавчому рівні, потребують подальших наукових досліджень питань формування дієвих підходів в організації та методах обліково-аналітичного забезпечення

прийняття управлінських рішень щодо гармонізації національного та міжнародного обліку основних засобів.

Напрямок подальших досліджень, на нашу думку, має стати вивчення питань ефективної та раціональної деталізації обліку основних засобів на локальному рівні – в обліковій політиці підприємства задля забезпечення гармонізації обліку за національними та міжнародними стандартами безпосередньо у практичній діяльності суб'єктів господарювання.

Список літератури

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (дата звернення: 05.10.2021).
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджено Наказом МФУ від 27 квітня 2000 року № 92. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Бурлан С. А., Каткова Н.В. Ключові аспекти визначення активів за МСФЗ. Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку: зб. Матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 10 грудня 2020 р. Київ, КНЕУ. С. 212-214. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/34984/Oaao_20_12_80.pdf?sequence=1 (дата звернення: 30.09.2021).
4. Груненко Д. О., Круковська О.В. Основний засіб замортизовано, а залишкова вартість – нуль: як бути? Науково-економічні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, оподаткування і контроль. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. 21-22 листопада 2019 рік. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 154-156. URL: [http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2019\(1\).pdf](http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2019(1).pdf) (дата звернення: 07.10.2021).
5. Шкуліпа Л. В. Аналіз методології обліку основних засобів за МСБО 16 "Основні засоби" та П(С)БО 7 "Основні засоби": теорія і практика. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. № 4. С. 102-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhastat_2018_4_12 (дата звернення: 02.10.2021).
6. Горбачова Л.В., Іонін Є.Є. Облік основних засобів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. Том 1. № 10. С. 153-157.
7. Гулевич К.А. Ефективне використання основних засобів згідно МСБО в Україні / Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей учасників XIX Всеукраїнської наукової конференції. К.: ТОВ "Август Трейд", 2021. С. 35-38. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/5804/1/%D0%97%D0%B1%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4_19_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1.pdf (дата звернення: 15.10.2021).
8. Чалий І. Основні засоби за МСБО та П(С)БО: 7 головних відмінностей. Все про бухгалтерський облік. 2018. Квітень. URL: <http://vobu.ua/ukr/analytics/consultations/item/osnovni-zasoby-za-msbo-ta-psbo-7-holovnykh-vidminnostei> (дата звернення: 10.10.2021).
9. Гречко А.В. Гармонізація вітчизняної системи бухгалтерського обліку основних засобів з міжнародними стандартами в умовах посилення Євроінтеграційних процесів. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2018, С. 135-141. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/146406> (дата звернення: 11.10.2021).
10. Майстер Л. А. Альтернативні підходи щодо компонентного обліку основних засобів в умовах провадження змін. Інфраструктура ринку. 2020, Вип. 43. С. 427-433. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/43_2020_ukr/78.pdf (дата звернення: 11.10.2021).

References

1. International Accounting Standard 16 (IAS 16). Fixed Assets. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014 [in Ukrainian]
2. On Approval of Accounting Regulation (Standard) 7 "Fixed Assets". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> [in Ukrainian]
3. Burlan, S.A. & Katkova, N.V. (2020). Key aspects of determining assets in accordance with IFRS Accounting, analysis, audit and taxation: a modern paradigm in terms of sustainable development: a collection of materials VI International. scientific and practical conference dedicated to the 20th anniversary of the Department of Audit; December 10, 2020 Kyiv: KNEU,

212–214. [in Ukrainian].

4. Grunenکو, D.O. & Krukovska, O.V. (2019). The fixed asset is depreciated, and the residual value is zero: how to be? Scientific and economic aspects of the development of agricultural enterprises: accounting, taxation and control. All-Ukrainian scientific-practical Internet conference. - November 21-22, 2019 - Kherson: SHEI "KhDAU", 154 - 156. Retrieved from: [http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2019\(1\).pdf](http://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2019(1).pdf) [in Ukrainian].

5. Shkulipa, L.V. (2018). Analysis of the methodology of accounting for fixed assets under IAS 16 "Fixed assets" and P (S) BU 7 "Fixed assets": theory and practice. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi statystyky, obliku ta audytu*, 4, 102–112. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhastat_2018_4_12 [in Ukrainian].

6. Gorbacheva, L.V., Ionin E.E. (2018). Accounting for fixed assets: domestic and foreign experience. *Visnyk student's'koho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylya Stusa.*, 1, 10, 153-157 [in Ukrainian].

7. Gulevich, K.A. (2021). Effective use of fixed assets under IAS in Ukraine. Development of the system of accounting, analysis and audit in Ukraine: theory, methodology, organization: a collection of abstracts of participants of the XIX All-Ukrainian scientific conference. K. : LLC "August Trade", 2021, 35-38. [in Ukrainian].

8. Fixed assets under IAS and UAS: 7 main differences. All-Ukrainian professional accounting newspaper "All about accounting". 04.16.2018. Retrieved from: <http://vobu.ua/ukr/analytics/consultations/item/osnovni-zasoby-za-msbo-ta-psbo-7-holovnykh-vidminnostei> [in Ukrainian].

9. Grechko, A.V. (2018). Harmonization of the domestic system of accounting of fixed assets with international standards In the conditions of strengthening of European integration processes. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpryyemnytstvo*, 135-141. Retrieved from: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/146406> [in Ukrainian].

10. Master, L.A. (2020). Alternative approaches to component accounting of fixed assets in the context of change. *Infrastruktura rynku*, 43, 427-433. [in Ukrainian].

УДК 636.32

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-92-98

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ ВІВЧАРСТВА

Сушарник Я. А., к.е.н. викладач кафедри фінансів та економіки; завідувач заочного відділення, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, Україна
e-mail: susharnuk1990@gmail.com
ORCID :ID 0000-0002-6104-343X

Анотація. Метою даного дослідження є необхідність аналізу сучасного стану та тенденції розвитку виробництва продукції вівчарства й обґрунтування подальших дій.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, абстрактно-логічний метод, емпіричний, історичний, порівняльного аналізу, табличний.

Результати статті. Розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку вівчарства в Україні. Проаналізовано динаміку поголів'я овець та кіз, розглянуто об'єми виробництва вовни та м'яса. Було сформовано пропозиції по вирішенню проблем.

Практична значущість. Результати досліджень можуть бути використані органами державного управління при визначенні національної політики розвитку вівчарства, формуванні стратегії.

Ключові слова: вівчарство, поголів'я, молоко, вовна, ринок, продукція.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE SHEEP MARKET

Susharnyk Yaroslav, Ph.D., lecturer at the Department of Finance and Economics; Head of the correspondence department, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamyanets-Podilsky State Institute", Kamyanets-Podilsky, Ukraine
e-mail: susharnuk1990@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6104-343X

Abstract. The purpose of this study is the need to analyze the current state and trends in the production of sheep products and justify further action for its further effective development.

Research methodology. The research process uses a dialectical method of cognition, a systematic approach to the study of economic phenomena and processes; abstract-logical method - for generalizations and formulation of conclusions; empirical - a comprehensive assessment of the current state of the object of study; historical - structuring in time the main trends in the development of the studied market; comparative analysis - comparison of indicators and identification of the dynamics of their changes over time; tabular - display of the obtained results, graphic - visual display of the results of price ranks of the main products of sheep breeding; statistical groupings - to divide countries into groups by various factors.

The results of the article are that it considers the current state and trends in sheep development in Ukraine. The dynamics of the sheep and goat population was analyzed, the volumes of wool and meat production were considered, and their structure was studied. The main problems of this industry are revealed. In the course of the research, proposals were formed to solve the problems currently facing the sheep industry in Ukraine.

Practical significance. These research results can be used by public administration in determining the national policy of sheep breeding, the formation of a strategy for its development, taking into account export opportunities in the short and long term.

Keywords: sheep, livestock, milk, wool, market, products.

JEL Classification: Q100

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції сучасного стану та перспективи розвитку галузі вівчарства зустрічаються у працях зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: Л.С. Дяченка, Б.О. Вовченка, М.Ф. Іванова, Л.В. Жаруна, В.А. Левинського, Г.І. Сокола, В.В. Стороженка, А.В. Стороженка, А.В. Струкова, В.О. Сухарлева, І.Н. Топіхи, Л.С. Шелеста, М.В. Штомпеля, В.П. Тараненка, В.А. Тихонова, Т.М. Петровської, К.М. Ханова та ін.

Основний матеріал. Вівчарство – окрема галузь тваринництва, яка забезпечує розведення овець і виготовлення сировини для легкої промисловості і харчових продуктів. Найціннішим продуктом є шерсть, яку використовують у виробництві тканин, трикотажу, килимів, валяних виробів тощо. Зі шкір овець виготовляють хутряні вироби. З молока грубошерстих овець – сири [4].

Вівці серед сільськогосподарських тварин потребують для годівлі найменшої частки концентрованих кормів і характеризуються найвищою ефективністю використання всіх їх видів, особливо пасовищних. Сьогодні в сільськогосподарських підприємствах та у населення утримується близько 3 млн га. природних пасовищ і 1,6 млн га. сіножатей, які

здатні навіть за мінімальної врожайності 30-5 ц. з га можуть повністю забезпечити кормами 6-9 млн. голів овець.

В Україні овець розводять в усіх кліматичних зонах. Основне їх поголів'я розміщено в Степовій зоні.

Зі всіх видів сировини, що отримується від овець, найбільше значення має шерсть, яка завдяки особливим технічним властивостям (міцності, розтяжності, пружності, гігроскопічності) і іншим якостям є незамінною сировиною для виготовлення тканин, килимів, валяного взуття, фетрових і інших виробів. Шерсть – це волосяний покрив тварин, що володіє прядильною здатністю. Шерсть овець використовують для виготовлення товарів народного споживання (одягу, взуття, ковдр, килимів, пледів, головних уборів, шалей, хусток і ін.) і промислових матеріалів (технічних суконь, повсті, фетру).

Руно – це шерсть, що зістригається з овець. Вона складається з трьох основних типів волокон: ості, пуху і перехідного волосу. В окремих випадках можуть зустрічатися різновиди ості – мертвий і сухий волос.

Овчина – шкура, знята з вівці, основний вид сировини для хутряних виробів.

Овече молоко – цінний продукт живлення. За вмістом живильних речовин воно значно цінніше молока інших видів сільськогосподарських тварин. З нього виготовляють делікатесні високопоживні сири (бринзу) і різні молочнокислі продукти, що мають великий попит у населення [3].

Популярні в Україні породи: тонкорунні (асканійська тонкорунна вівця та прекос) - 34,6 %; напівтонкорунні (цигайська вівця) - 25,0 %; українські м'ясо-вовнові з кросбредною вовною - 2,5 %; грубововнові - 3,7 %; каракульські та смушкові - 5,7 % [4].

В Україні овець розводять 16 племзаводів: Асканійську тонкорунну - 3 племзаводи: «Асканія Нова» та «Червоний чабан» (Херсонська обл.), «Атманай» (Запорізька обл.); Прекос - 4 племзаводи: «Іллічівка», «Степок», «Чувиріне» (Харківська обл.) і «Прикордонник» (Закарпатська обл.); Цигайську породу - 5 племзаводів: завод ім. Р. Люксембург (Донецька обл.), «Славне», «Чорноморський» (АР Крим), «Вікторія» (Одеська обл.), «Дружба народів» (Чернівецька обл.); Українську м'ясо-вовнову вівцю - 3 племзаводи: «Асканія Нова», «Маркеєво» (Херсонська обл.), племзавод ім. Щорса (Харківська обл.); Сокільську породу - 1 племзавод: «Сокільський» (Полтавська обл.); Асканійський багатоплідний каракуль - 1 племзавод: «Маркеєво» (Херсонська обл.) [4]

Вівчарство – значне джерело виробництва м'яса. Так, частка баранини в м'ясному балансі країни займає від 5-6,5%, а в окремих регіонах країни, де вона є необхідним продуктом для приготування національних блюд, досягає 30% і більш [3].

М'язові тканини є основним джерелом білків. Проте поживна цінність м'язів визначається не лише вмістом в них білків, а і їх якістю, тобто повноцінністю. Білки м'язової тканини повноцінні, бо в них містяться майже всі незамінні амінокислоти, які необхідні для життя людини. Вмісткість амінокислот наведені в таблиці 1. Вміст амінокислот у м'ясі у % до загального білка [3].

Таблиця 1

Вміст амінокислот у м'ясі у % до загального білка

Амінокислоти	М'ясо баранини
Незамінні	
Аргінін	6,9
Валін	5,0
Гистидін	2,7
Ізолейцин	4,8
Лейцин	7,4
Лізін	7,6
Метіонін	2,3
Треонін	4,9
Фенілаланін	3,9
Триптофан	1,3
Замінні	

Аланін	6,3
Аспаргінова кислота	8,5
Гліцин	6,7
Глютамінова кислота	14,4
Пролін	4,8
Серин	3,9
Тирозин	3,2
Цистін	1,3

Для розуміння сучасного стану ситуації, яка склалась на ринку продукції вівчарства першочергово необхідно проаналізувати динаміку поголів'я овець. Дану інформацію ми можемо побачити в таблиці 2.

Проаналізувавши дані таблиці 2, ми можемо побачити значне скорочення стада овець в порівнянні із 1991 роком. Зокрема, даний показник в 1991 році в лідируючих областях складав в Херсонській - 897,8 тис. голів, Запорізькій – 725,1 тис. голів та Одеській - 769,6 тис. голів. То вже в 2020 році він складав відповідно 19,2 тис. голів в Херсонській області, 47,8 тис. голів в Запорізькій області та 224,8 в Одеській.

Вінницькій області в усіх категоріях господарств в 1991 році становило 330,9 тис. а в 2020 році 7,8 тис. голів. Дніпропетровській відповідно 1991 рік – 434,6 тис. голів а в 2020 році – 22,1 тис. голів. Запорізька 1991 рік - 725,1 тис. голів в 2020 році – 47,8 тис. голів. Херсонська область в 1991 році - 897,8 тис. голів, а в 2020 році - 19,2 тис. голів. Як ми бачимо ситуація просто катастрофічна. Бачимо значне падіння поголів'я овець в даних областях. Лише Одеська область характеризується не таким різким падінням поголів'я.

Проаналізувавши представлені дані у таблиці 3, ми бачимо аналогічну ситуацію скорочення обсягів виробництва вовни. Для порівняння лідируючі області Запорізька, Одеська та Херсонська області в 1991 році виробили 3191 т., 2941 т., 4498 т. в 1991 році. То вже в 2019 році даний показник складав 73 т., 829 т., 99 т. відповідно.

Ситуація, яка склалась на території України в останні 10 років свідчить про те що показники поголів'я овець суттєво не змінювалось. Дані показники свідчать про відносне забезпечення внутрішнього ринку продукцією вівчарства.

Виробництво баранини та козлятини, у забійній масі тис. т в усіх категоріях господарств зменшилося від 45,8 тис. тонн у 1990 році до 13,9 тис. тонн в 2019 році відповідно до даних наведених в таблиці 4.

Зменшення обсягів виробництва баранини та козлятини обумовлено зменшенням чисельності поголів'я овець.

Для повноцінного розуміння ситуації, яка склалась на ринку виробництва продукції вівчарства потрібно проаналізувати обсяги виробництва молока овець. Динаміка виробництва молока овець наведена на рис 1.

Як ми можемо побачити з рис. 1 динаміка неоднозначна. В загальному ми маємо спадний тренд з невеликим приростом в 2018 році – 2703 ц. Але вже в 2019 році даний показник складав 1745 ц. Ми бачимо зменшення обсягів виробництва молока овець 35%.

Висновки. Отже, ситуація, яка склалась сьогодні на ринку продукції вівчарства характеризується станом стабільного занепаду. Дана ситуація обумовлена рядом причин, зокрема: зменшення закупівельних цін на продукцію вівчарства (шерсть і вовна); відсутність повноцінної підтримки з боку держави; зниження продуктивності овець та кіз; наявний невикористаний потенціал росту галуззі кормовиробництва; вища конкурентоспроможність молочного скотарства в порівнянні із молочним вівчарством.

В вирішенні поставлених причин вбачається головне завдання щодо покращення ситуації на ринку вівчарства.

Таблиця 2

Динаміка поголів'я овець, тис. голів

Показники	1991			2001			2011			2015			2020		
	Господарства усіх категорій	підприємства	господарства населення	Господарства усіх категорій	підприємства	господарства населення	Господарства усіх категорій	підприємства	господарства населення	Господарства усіх категорій	підприємства	господарства населення	Господарства усіх категорій	підприємства	господарства населення
Вінницька	330,9	328,5	2,4	20,8	18,5	2,3	10,6	7,7	2,9	9,3	5,3	4,0	7,8	3,1	4,7
Волинська	126,1	116,9	9,2	11,6	1,0	10,6	7,7	0,5	7,2	8,6	0,8	7,8	8,6	1,3	7,3
Дніпропетровська	434,6	429,8	4,8	8,9	7,5	1,4	30,1	14,7	15,4	28,0	15,0	13,0	22,1	8,8	13,3
Донецька	252,6	230,6	22,0	39,3	32,6	6,7	49,4	25,2	24,2	34,5	11,6	22,9	16,4	3,9	12,5
Житомирська	149,6	146,6	3,0	6,9	3,7	3,2	9,0	5,2	3,8	9,1	4,4	4,7	5,8	3,5	2,3
Закарпатська	247,7	197,3	50,4	73,2	10,6	62,6	102,5	17,7	84,8	114,6	10,7	103,9	111,9	3,1	108,8
Запорізька	725,1	704,3	20,8	28,5	22,7	5,8	24,0	9,5	14,5	33,5	12,6	20,9	47,8	28,7	19,1
Івано-Франківська	55,6	46,0	9,6	22,4	0,4	22,0	7,1	0,7	6,4	9,3	2,3	7,0	9,0	3,2	5,8
Київська	55,1	53,0	2,1	3,0	1,9	1,1	8,9	6,7	2,2	8,0	4,5	3,5	11,4	6,9	4,5
Кіровоградська	327,0	324,9	2,1	17,3	15,8	1,5	11,4	6,7	4,7	13,2	6,1	7,1	8,6	3,0	5,6
Луганська	210,7	201,6	9,1	21,5	14,2	7,3	30,2	9,5	20,7	16,1	3,1	13,0	10,3	2,0	8,3
Львівська	50,5	43,0	7,5	8,2	0,6	7,6	5,4	1,5	3,9	8,7	3,8	4,9	7,9	3,0	4,9
Миколаївська	390,3	378,8	11,5	20,8	16,3	4,5	30,3	13,5	16,8	32,7	8,0	24,7	30,0	8,3	21,7
Одеська	769,6	525,9	243,7	345,8	77,6	268,2	323,3	72,6	250,7	293,8	51,9	241,9	224,8	38,2	186,6
Полтавська	353,7	351,1	2,6	12,5	11,0	1,5	12,2	7,4	4,8	16,0	8,5	7,5	15,8	7,6	8,2
Рівненська	84,6	80,5	4,1	5,8	1,0	4,8	4,8	1,2	3,6	5,9	1,6	4,3	4,6	0,4	4,2
Сумська	232,8	228,6	4,2	13,7	8,5	5,2	15,0	8,4	6,6	14,1	4,8	9,3	11,1	4,9	6,2
Тернопільська	145,9	143,6	2,3	2,3	0,4	1,9	1,5	0,4	1,1	1,7	0,5	1,2	3,5	1,7	1,8
Харківська	261,2	257,2	4,0	17,5	14,2	3,3	33,3	11,5	21,8	36,6	10,7	25,9	31,7	6,1	25,6
Херсонська	897,8	811,7	86,1	61,0	48,5	12,5	40,2	23,4	16,8	33,0	17,6	15,4	19,2	10,8	8,4
Хмельницька	238,3	237,0	1,3	10,8	9,0	1,8	4,8	3,0	1,8	5,9	3,7	2,2	4,4	2,0	2,4
Черкаська	226,3	224,5	1,8	8,8	7,7	1,1	7,0	4,8	2,2	8,2	4,6	3,6	6,7	2,5	4,2
Чернівецька	138,2	94,8	43,4	47,0	9,1	37,9	39,7	5,9	33,8	35,8	5,0	30,8	32,4	3,8	28,6
Чернігівська	172,5	169,7	2,8	8,6	5,3	3,3	7,3	3,8	3,5	9,2	3,7	5,5	7,0	2,0	5,0

Джерело: складено авторами на основі [10]

Динаміка виробництва овечої вовни по областях

Показник	1990р.		2000р.		2010р.		2015р.		2019р.	
	Виробництво вовни, т	Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	Виробництво вовни, т	Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	Виробництво вовни, т	Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	Виробництво вовни, т	Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	Виробництво вовни, т	Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг
Вінницька	905	2,7	47	1,8	17	1,6	13	1,4	9	1,1
Волинська	327	2,5	30	2,2	20	2,2	18	2,0	20	2,4
Дніпропетровська	1667	3,5	45	1,9	67	1,9	30	1,2	11	2,2
Донецька	1095	3,9	141	3,0	159	3,0	67	1,9	46	2,6
Житомирська	471	2,6	29	1,3	22	1,4	26	1,6	27	2,3
Закарпатська	665	2,5	191	2,3	218	2,1	185	1,6	165	1,4
Запорізька	3191	4,3	132	3,0	68	2,5	80	2,2	73	2,5
Івано-Франківська	166	2,2	56	2,5	19	2,8	23	2,5	21	2,4
Київська	216	3,1	6	1,9	4	0,5	5	0,6	7	0,6
Кіровоградська	1254	3,4	60	2,5	18	1,8	12	0,9	2	0,2
Луганська	803	3,4	83	2,9	68	2,1	30	1,9	28	3,0
Львівська	123	2,1	21	2,4	12	2,1	14	2,5	19	2,5
Миколаївська	1660	3,9	99	2,6	102	3,0	123	3,9	113	3,7
Одеська	2941	3,4	1181	3,7	1456	4,1	1210	4,1	829	3,4
Полтавська	874	2,4	23	1,5	28	2,4	33	2,1	35	2,2
Рівненська	285	2,1	10	1,8	20	3,9	20	3,4	18	2,0
Сумська	703	2,9	45	2,5	37	2,1	25	1,7	21	1,7
Тернопільська	379	2,5	6	2,2	2	1,4	2	1,3	3	2,1
Харківська	982	3,2	85	3,0	66	2,1	63	1,5	53	1,4
Херсонська	4498	4,7	270	3,3	183	4,2	132	4,0	99	3,9
Хмельницька	656	2,7	29	2,2	7	1,3	8	1,4	5	1,0
Черкаська	726	2,9	17	1,6	4	0,6	3	0,6	2	0,6
Чернівецька	410	2,7	169	3,3	154	3,3	137	3,7	120	3,4
Чернігівська	570	2,6	22	2,1	13	1,8	11	1,2	8	1,5
АР Крим	4237	3,6	603	3,3		4,1				

Джерело: складено авторами на основі [10]

Таблиця 4

Виробництво баранини та козлятини, у забійній масі тис.

Області	1990	2000	2010	2015	2019
Вінницька	1,3	0,4	0,2	0,2	0,2
Волинська	0,7	0,2	0,2	0,1	0,2
Дніпропетровська	2,0	0,5	0,5	0,7	0,4
Донецька	1,9	0,6	0,9	0,7	0,6
Житомирська	1,1	0,3	0,4	0,3	0,4
Закарпатська	2,2	1,8	3,0	2,7	3,1
Запорізька	3,0	0,6	0,5	0,6	1,0
Івано-Франківська	1,1	0,5	0,3	0,4	0,4
Київська	0,7	0,5	0,1	0,2	0,5
Кіровоградська	1,2	0,5	0,4	0,4	0,3
Луганська	1,0	0,8	0,7	0,3	0,3
Львівська	0,4	0,1	0,2	0,2	0,2
Миколаївська	1,5	0,5	0,4	0,4	0,5
Одеська	5,5	4,6	2,7	3,0	2,3
Полтавська	1,1	0,2	0,2	0,3	0,3
Рівненська	1,0	0,1	0,1	0,2	0,2
Сумська	1,0	0,3	0,5	0,3	0,1
Тернопільська	0,6	0,1	0,1	0,1	0,2
Харківська	1,4	0,3	0,4	0,7	0,7
Херсонська	3,4	0,7	0,7	0,5	0,6
Хмельницька	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2
Черкаська	1,1	0,4	0,5	0,4	0,3
Чернівецька	1,1	0,7	0,4	0,5	0,7
Чернігівська	1,7	0,4	0,2	0,3	0,2
АР Крим	9,0	1,9	7,2		

Джерело: складено авторами на основі [10]

Рис. 1. Виробництво молока овець, ц.

Джерело: складено авторами на основі [10]

Список літератури

1. Аверчева Н. О. Перспективи ефективного розвитку галузі вівчарства. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2020. Вип. 2. С. 57-68.
2. Беженар І. М. Удосконалення регіонального розміщення та структури виробництва продукції вівчарства на основі її диверсифікації. *Вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2015. Вип. 5. С. 104- 110.
3. Бургу Ю.Г. Товарознавча характеристика продукції вівчарства. монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ. 2011. 126с.
4. Вівчарство в Україні. URL: <http://surl.li/ahtfb> (дата звернення 15.10.2021).
5. Жарук Л. В., Коваль Т. С., Козак О. А. Розвиток світового ринку продукції вівчарства. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 60-71.
6. Китаєва А. П., Безалтична О. О. Проблеми сучасного розвитку вівчарства. *Тваринництво України*. 2016. № 1-2. С. 2-4.
7. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37-49.
8. Окара Д. В., Чернишев В. Г., Шинкаренко В. М. Аналіз показників розвитку вівчарства в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 191-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_16_41
9. Славкова О.П., Ковальова О.М. Перспективи розвитку вівчарства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 19. 2017. С. 101-106
10. Тваринництво України 2019 р. : статистичний щорічник. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.01.2021).

References

1. Avercheva, N. O. (2020). Prospects for effective development of the sheep industry. *Tavrijs'kuj naukovyj visnyk. Serii: Ekonomika.*, 2. 57-68 [in Ukrainian].
2. Bezhenar, I. M. (2015). Improving the regional location and structure of sheep production on the basis of its diversification. *Visnyk MNU im. V. O. Sukhomlyns'koho*. 5. 104- 110 [in Ukrainian].
3. Burhu, Yu.H. (2011) *Tovaroznavcha kharakterystyka produktsii vivcharstva*, Poltava RVV PUET: Monohrafiya. [in Ukrainian].
4. *Vivcharstvo v Ukraini* (2020). Retrieved from <http://surl.li/ahtfb>
5. Zharuk, L. V. Koval', T. S. & Kozak, O. A. (2020). "Development of the world market of sheep products". *Ekonomika APK*, 8, 60-71. Retrieved from <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008060> [inUkrainian].
6. Kytaieva, A. P. & Bezalychna, O. O. (2016) Problems of modern development of sheep breeding. *Tvarynnytstvo Ukrainy*, 1-2, 2-4 [in Ukrainian].
7. Mesel'-Veseliak, V. Ya. & Fedorov, M.M. (2016). Strategic directions of development of the agrarian sector of the economy of Ukraine. *Ekonomika APK*. 6, 37-49 [in Ukrainian].
8. Okara, D. V., Chernyshev, V. H. & Shynkarenko, V. M. (2017) *Analiz pokaznykiv rozvytku vivcharstva v Ukraini. Prychornomors'ki ekonomichni studii*. 16. 191-196. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_16_41
9. Slavkova, O.P. & Koval'ova, O.M. (2017) Prospects for the development of sheep breeding. *Hlobal'ni ta natsional'ni ekonomichni problemy*, 19. 101-106 [in Ukrainian].
10. *Tvarynnytstvo Ukrainy* (2019) : statystychnyj schorichnyk. Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

АНАЛІЗ ЄДИНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Несененко П. П. кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна,
e-mail: nppod@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6399-3511

Тоня К. П. магістрантка кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна,
e-mail: ekatrin.tonya@gmail.com

***Анотація.** У статті розглянуті особливості та функції Єдиної аграрної політики Європейського Союзу як складової економічної політики. Продемонстровано, що незважаючи на визначені цілі ЄАП, реалізація політики поглиблює проблеми нерівності у розподілі доходів аграріїв, руйнує конкуренцію на зовнішніх ринках та не створює достатніх стимулів для поширення екологічного типу виробництва. Відзначені основні риси реформи ЄАП 2021-2027 рр., такі як: орієнтація на більш справедливий розподіл державної допомоги серед сільськогосподарських виробників, стимулювання діяльності, пов'язаної із позитивними зовнішніми ефектами, наприклад, екологічно чистого виробництва тощо. Проаналізовано, що не зважаючи на визнання керуючими органами Європейського Союзу вищезазначених проблем, затверджених заходів економічної політики не достатньо для їх подолання.*

***Ключові слова:** економічна політика, аграрна політика, Єдина аграрна політика, Європейський союз, інструменти державної допомоги, конкуренція, забруднення навколишнього середовища, сільські території, публічне управління, реформа ЄАП.*

ANALYSIS OF THE COMMON AGRICULTURAL POLICY IN THE EUROPEAN UNION

Nesenenko Pavlo, PhD in Economics, Associate Professor, General Economic Theory and Economic Policy Department, Odessa National Economic University, Ukraine,
e-mail: nppod@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6399-3511>

Tonia Kateryna, student of General Economic Theory and Economic Policy Department, Odessa National Economic University, Ukraine,
e-mail: ekatrin.tonya@gmail.com

***Abstract.** EU Common agricultural policy (CAP) exists for more than 50 years. This policy overpassed many reforms and changes during such long period. CAP became modified in comparison with its original version. The article considers the features and functions of the Common Agricultural Policy in the European Union as a component of economic policy. It is stressed that main purposes of CAP in EU are farmers' support and improvement in agricultural productivity, tackling climate change, maintaining rural areas and landscapes across the EU. It is revealed that the CAP takes action with the income support through direct payments which has to ensure income stability, market measures to deal with difficult market situations such as a sudden drop in demand or a fall in prices as a result of a temporary oversupply on the market and rural development measures with national and regional programmes to address the specific needs and challenges facing rural areas. It is important to overlook the whole transition period and to learn what was done well and where more efforts have to be done. Although CAP helped to achieve EU's food security, the implementation of the policy deepens the problems of inequality in the distribution of farmers' incomes, destroys competition in foreign markets and does not create sufficient incentives for the spread of environmentally friendly production. For example, CAP payments show that current CAP spending exacerbates income inequality within agriculture, while little funding supports climate-friendly and biodiverse farming regions. New programmed period after the year 2020 is coming. CAP reform 2021-2027 targets addressing the specific needs of the farm sector and rural areas regarding fairness—in terms of the distribution of income support, as well as other tools and features of the CAP. Also is expected from the new CAP to face growing challenges in relation to climate change, biodiversity loss and management of natural resources. It is analyzed that despite the recognition of the above-mentioned problems by the European Union, the approved economic policy measures and incentives are not enough to overcome them.*

***Keywords:** economic policy, agrarian policy, Common agricultural policy, European Union, state aid instruments, competition, environmental pollution, rural areas, public administration, CAP reform.*

JEL Classification: A100

Постановка задачі. У 1957 році шість країн підписали договір про заснування

Європейського економічного співтовариства, на основі якого була розроблена Єдина Аграрна Політика (ЄАП). Ця політика є об'єктом критики багатьох дослідників, які стверджують, що ЄАП сприяє формуванню значної нерівності у доходах аграріїв, забрудненню навколишнього середовища та руйнуванню конкуренції на зовнішніх ринках. У березні 2021 року міністри сільського господарства країн Європейського Союзу досягли компромісу відносно питання реформування ЄАП. Для оцінки потенційного ефекту розробленої реформи аграрної політики, необхідно виявити існуючі проблеми сільськогосподарського сектору Європейського Союзу

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи та історію становлення політики сільського розвитку в Європі розкрито у працях Ф. Мантіно, В. Плоєга та інших відомих дослідників. Трансформаційні процеси ЄАП в Європейському Союзі та європейський досвід реалізації політики сільського розвитку розкривають такі вітчизняні вчені, як О. Бородіна, Ю. Губені, Т. Гоголь, Т. Гром'як, О. Павлов, І. Прокопа, В. Юрчишин та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі аспекти даного питання залишаються не висвітленими достатньою мірою у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: оцінка результатів спільної аграрної політики у відповідності до заявлених цілей політики, а також напрямки новітньої трансформації ЄАП.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження особливостей, цілей та інструментів ЄАП як складової економічної політики Європейського Союзу, а також висвітлення напрямків реформи ЄАП у 2021-2027 рр.

Основний матеріал. Незважаючи на жорсткі вимоги щодо надання державами преференцій національним виробникам для створення якомога більш конкурентного вільного ринку, в сільському господарстві Європейського Союзу досить широко застосовуються механізми фінансово-економічної підтримки виробників. Аграрний сектор Європейського Союзу визнаний пріоритетним сектором економіки, який користується першочерговою фінансовою підтримкою для захисту від зовнішньої та внутрішньої конкуренції. Єдина аграрна політика (ЄАП) проводиться з 1962 року і фінансується через Європейський фонд орієнтації і гарантій сільського господарства (EAGGF) [1, с. 74].

Необхідність впровадження Єдиної аграрної політики базувалася на ряді передумов, які були сформовані наслідками Великої депресії 1929-1933 рр. та станом економіки у повоєнний час.

По-перше, при створенні Європейського Союзу західноєвропейські країни за своїм рівнем економічного, науково-технічного потенціалу, запасам природних ресурсів та рівнем продуктивності праці відставали від США, аграрна продукція яких формувала світові ціни. Це визначало необхідність проведення протекціоністської політики, створення умов для розвитку ряду галузей, захищених від іноземної конкуренції. Традиційна система тарифного захисту була неадекватною, потрібен був інший механізм, який би дозволяв конкурувати з країнами з більш сприятливими умовами для ведення сільського господарства [2, с. 81].

По-друге, після Другої світової війни в сільському господарстві Західної Європи почалася науково-технічна революція та індустріалізація сільськогосподарського виробництва (в США вона почалася ще в довоєнний період). Це вимагало значного припливу капіталу в сільське господарство і зробило його капіталомістким типом виробництва. При цьому органічний склад капіталу в сільському господарстві виявився вище, ніж в обробній промисловості. Такий приплив капіталу мав здійснюватись за допомогою державної підтримки галузі: прямих державних субсидій, підтримання відносно високих закупівельних цін, пільгового кредитування тощо. Окрім цього, у сільському господарстві ЄС відносно низька, у порівнянні з іншими галузями економіки, продуктивність праці, що пояснюється сезонністю сільськогосподарського виробництва та призводить до зниження сільськогосподарських цін та падіння доходів фермерів [2, с. 83].

Відповідно, основні цілі ЄАП, які закріплені у 39 ст. Римського договору, полягають у [3]:

- підвищенні продуктивності сільського господарства шляхом оптимального використання факторів виробництва, в першу чергу праці, і впровадження досягнень технічного прогресу;
- забезпечення нормального рівня життя сільським жителям, зокрема, підвищити рівень індивідуальних доходів;
- стабілізація ринків.

Для реалізації вище зазначених цілей ЄАП передбачає такі заходи підтримки

сільськогосподарського виробництва [3]:

- прямі субсидії фермерам для забезпечення стабільності доходу та стимулювання діяльності, пов'язаної із позитивними зовнішніми ефектами, наприклад екологічно чистого виробництва, надання державних послуг, раціонального використання земель тощо.
- антициклічні заходи підтримки, пов'язані із раптовим падінням товарних цін, наприклад фіксація цін, публічні закупівлі, часткова оплата витрат на зберігання продукції тощо.
- тарифи та квоти на імпорتنу продукцію для захисту від зовнішньої конкуренції;
- розробка національних та регіональних програм розвитку сільських територій, таких як стимулювання зайнятості, стале управління природними ресурсами та відновлення екосистем тощо.

Протягом останніх десятиліть на здійснення цілей ЄАП щорічно витрачається майже 40% (або 59 млрд. євро на рік) бюджету ЄС (Рис. 1). Фінансову допомогу у першу чергу отримують держави, що є головними виробниками сільськогосподарської продукції Союзу. Франція отримує приблизно 9,5 млрд. євро за даними на 2019 р. (16%), Іспанія - 6,8 млрд. євро, Німеччина - 6,4 млрд. євро, Італія - 5,8 млрд. євро, Польща - 4,6 млрд. євро [1, с. 79].

Рис. 1. Частка витрат на підтримку сільського господарства в структурі витрат бюджету ЄС у 2020 році, млн. є.

Джерело: Складено авторами на основі [4]

Видатки загального бюджету пропорційні не тільки обсягам сільськогосподарського виробництва держав-членів, а й розмірам оброблюваної території. Франція має найбільшу оброблювану сільськогосподарську площу (29 млн. га або 16% від земель сільськогосподарського призначення у ЄС), друге місце посідає Іспанія (24 млн. га), а третє - Німеччина (близько 17 млн га). Вищеперераховані країни також займають провідні позиції серед світових експортерів продовольчих товарів, незважаючи на зростаючу частку у світовому експорті, таких країн як Бразилія, Китай та Канада.

Незважаючи на успіхи Європейського Союзу у забезпеченні населення продовольством, модернізації аграрного виробництва, збільшенні експорту, ЄАП залишається предметом критики багатьох науковців. Існує суперечність між заявленими цілями ЄАП та відповідними заходами економічної політики. Більше 70% бюджету ЄАП витрачається на прямі субсидії, спрямовані, насамперед, на забезпечення доходів фермерів (Рис 2).

Рис 2. Структура витрат на підтримку сільського господарства в ЄС по фондам у 2020 році, млн. євро.

Джерело: Складено авторами на основі [4]

Основними бенефіціарами державної допомоги є промислові ферми та великі землевласники. Близько 28,2% усіх платежів (у розмірі від 50 тис. євро) надходить до 2,2% найбільших агрохолдингів, а 80% загальної суми прямих субсидій отримують 25% найбільших фермерських господарств [5, с. 241]. У той же час, лише 2% від загального бюджету надходить у якості допомоги молодим фермерам, що не забезпечує їм можливості отримувати додаткову спеціальну освіту, підтримку у створенні підприємств або купівлі земельних ділянок.

Дослідники також відзначають, що 10% регіонів з найнижчим рівнем доходу (де середній річний дохід становить 5900 євро), які переважно знаходяться у Східній Європі, отримують в середньому 1200 євро у розрахунку на одного працівника. На противагу, фермерські господарства у провідних 40% регіонів, де середній дохід вже значно перевищує медіанний показник ЄС, отримують в середньому 6000 – 11900 євро у розрахунку на одного працівника [5, с. 245]. Таким чином, ЄАП не відповідають цілям підвищення рівня життя фермерів, поглиблюючи нерівність у розподілі доходів, більшу частину яких отримують промислові ферми та великі землевласники.

У рамках ЄАП визнана необхідність підтримки екологічно чистого виробництва, адже зміна клімату ставить під загрозу продовольчу безпеку Європейського Союзу. Сільське господарство забезпечує приблизно 10% викидів парникових газів, які на дві третини виробляються у галузі тваринництва та при використанні добрив на основі азоту [5, с. 246]. Незважаючи на необхідність переходу до екологічно чистого виробництва продукції, сьогодні 70% загальної суми субсидій надходить до регіонів, що є найбільшими емітентами парникових газів. Дослідники також відзначають, що виплати на підтримку доходів фермерів у сільськогосподарських у цих регіонах в середньому у 1,5 рази вище, ніж у регіонах, де забруднення навколишнього середовища здійснюється менш інтенсивно [5, с. 247].

Державна підтримка фермерів у Європейському Союзі надає їм перевагу на зовнішніх ринках. Як показав звіт, опублікований мережею неурядових організацій Coordination SUD минулого року, Європейський Союз є найбільшим експортером продовольства до Африки, щорічно продаючи на континент продовольчі товари на суму майже 20 млрд. дол. [6] Незважаючи на те, що 60% відсотків населення Африки на південь від Сахари є дрібними фермерами, загалом 80% відсотків місцевих потреб у продуктах харчування забезпечуються за рахунок імпорту [7, с. 21]. Більшість цих товарів (пшениця, сухе молоко, крупи, рослинні олії, птиця та овочі) можна ефективно виробляти на африканській землі. Але субсидії дозволяють європейським фермерам продавати сільськогосподарську продукцію за цінами, які не покривають витрати виробництва. Така політика спотворює конкуренцію на зовнішніх ринках та дестабілізує економіку країн, що розвиваються. Наприклад, ЄАП майже знищила сільськогосподарське виробництво пшениці та сухого молока в Західній Африці [6].

Наслідки пандемії COVID-19 у поєднанні з вищеперерахованими факторами зумовили необхідність модернізації ЄАП. Тому у червні 2021 року учасники переговорів Європейського Парламенту, Ради ЄС та Європейської Комісії домовились про умови реформи, яка розпочалась з 2021 року та має на меті сприяння розвитку стійкого та конкурентоспроможного сільськогосподарського сектору (Рис 3). По-перше, нова спільна аграрна політика має сприяти досягненню цілей, встановлених Європейським «зеленим» курсом 2020 року. В рамках нової стратегії аграрної політики Європейська комісія пропонує [8, с. 3-4]:

- встановлений набір основних обов'язкових екологічних практик для фермерів (наприклад, догляд за водно-болотними угіддями та часткою земель, що не обробляється);
- встановити зобов'язання для щонайменше 6,7 мільйонів бенефіціарів прямих та/або інших виплат за площею/кількістю худоби по реалізації екологічних сільськогосподарських практик;
- фермери мають витратити щонайменше 25% від суми прямих виплат на інвестиції в еко-схеми;

По-друге, реформи ЄАП мають забезпечити більш справедливий розподіл бюджетних коштів та орієнтацію на малі та середні фермерські господарства.

Більш справедливий підхід в рамках Стратегії 2021-2027 передбачає [8, с. 7-9]:

- обов'язковий перерозподіл щонайменше 10% поточних прямих платежів на користь малих фермерських господарств, так щоб завдяки перерозподілу доходи останніх збільшились на 7-10%;
- держави-члени мають право скорочувати поточні прямі платежі на 85% для фермерів, що отримують платежі у вигляді субсидій на суму більш ніж 60 тис. є.;
- рекомендована межа прямих виплат, згідно із Стратегією, складає 100 тис. євро.

Дослідники відзначають, що нова реформа не передбачає значущих змін щодо проблем нерівності в розподілі доходів та питань навколишнього середовища. Оскільки принцип розподілу державних виплат залишається незмінним (сума державних виплат прямо пропорційна розміру оброблюваних сільськогосподарських угідь), в найближчі сім років основними бенефіціарами дотацій залишаться великі промислові ферми, які є найбільшим джерелом забруднення навколишнього середовища.

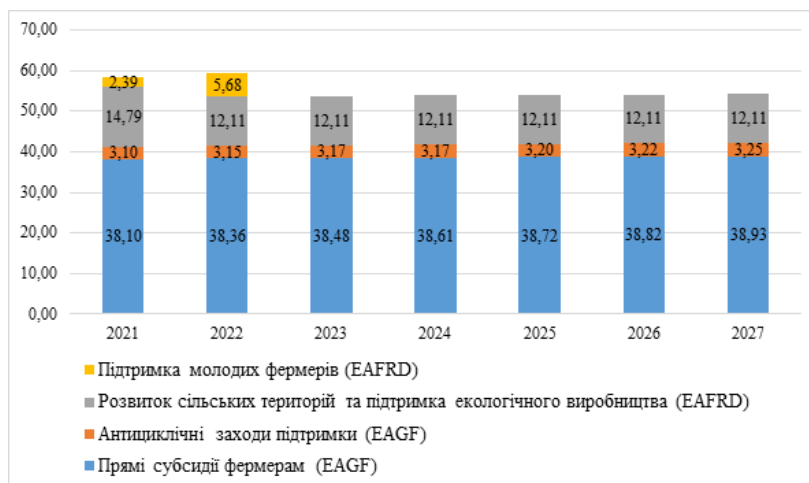

Рис 3. Прогнозна структура витрат в рамках реформи Єдиної аграрної політики (2021-2027), млн. євро.

Джерело: складено авторами на основі [9]

У той же час, виплати малим та середнім за розміром ферм суттєво не зміняться, незалежно від способу виробництва. Селія Ніссенс, голова з питань сільськогосподарської політики Європейського екологічного бюро (ЕЕВ), відмічає, що небажання держав-членів застосувати більш радикальні способи реформування аграрної політики пов'язане з тиском потужних національних фермерських лобі, що мають значний вплив на міністерства сільського господарства [10, с. 30].

Висновки. Прихильники сучасної ЄАП стверджують, що аграрний сектор Європейського Союзу досі потребує підтримки в умовах фінансової та економічної нестабільності, яка спостерігається в умовах Спільного ринку. У той же час, не зважаючи на спробу

реформування аграрної політики, вище перераховані проблеми залишаються актуальними. По-перше, малі та середні за розміром ферми не можуть конкурувати з агроконцернами, які отримують найбільшу частку виплат. По-друге, у фермерів немає достатньо стимулів впроваджувати екологічно чисті технології у виробництво. Окрім цього, проблема європейської експансії та демпінгу на ринках країн, що розвиваються не була висвітлена в рамках нової реформи, отже також залишається незмінною. Виходячи з вище наведеного, подальшого обґрунтування, на нашу думку, потребує аналіз результатів реформи ЄАП 2021-2027 рр. за допомогою моніторингу таких індикаторів, як: розподіл державної допомоги серед фермерських господарств та частка державних субсидій у фермерських доходах, рівень безробіття у сільському господарстві, продуктивність праці у сільському господарстві, зміна у якості природних ресурсів (грунт, вода та повітря), розвиток публічного управління сільських територій тощо. Важливим, також, залишається питання стосовно можливостей використання європейського досвіду при розробці економічної політики в Україні в рамках курсу на євроінтеграцію.

Список літератури

1. Кондратьева М. Сельскохозяйственная политика ЕС: вопросы концентрации и конкуренции. Современная Европа. 2019. Вып. 4. С. 73-84.
2. Папцов А. Г. Эволюция сельскохозяйственной политики ЕС. Старый Свет - новые времена. 2019. Вып. 4. С. 81-83.
3. European Commission. The common agriculture policy at a glance. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en. (accessed October 10, 2020).
4. European Commission. EU spending and revenue - Data 2000-2020. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en. (accessed October 10, 2020).
5. Scown W., Brady M., Nicholas A. (2020). Billions in Misspent EU Agricultural Subsidies Could Support the Sustainable Development Goals. *One Earth*. 3, 237–250. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590332220303559>. (accessed October 12, 2021).
6. The effects of the Common Agricultural Policy on farming communities in developing countries. (2019). URL: <https://www.gret.org/2019/10/the-effects-of-the-common-agricultural-policy-on-farming-communities-in-developing-countries/?lang=en>. (accessed October 12, 2021).
7. European Parliament. The impact of the Common Agricultural Policy on developing countries. (2018). URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603862/EXPO_STU\(2018\)603862_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603862/EXPO_STU(2018)603862_EN.pdf). (accessed October 12, 2021).
8. European Commission. A greener and fairer CAP. (2021). URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/factsheet-newcap-environment-fairness_en.pdf. (accessed October 15, 2021).
9. European Commission. Common agricultural policy funds. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en#eagf. (accessed October 15, 2021).
10. Bednaříková Z. (2018). Why is the agriculture lobby in the European Union member states so effective? *Ekonomie*. 14, 26-37.

References

1. Kondratieva M. (2019). agricultural policy: issues of concentration and competition. (2019) *Modern Europe*, 4, 73-84. [in Russian].
2. Paptsov A.G. (2019) Evolution of EU agricultural policy. *Old World - new times*, 4, 81-83. [in Russian].
3. European Commission. The common agriculture policy at a glance. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en. (accessed October 10, 2020).
4. European Commission. EU spending and revenue - Data 2000-2020. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en. (accessed October 10, 2020).
5. Scown W., Brady M., Nicholas A. (2020). Billions in Misspent EU Agricultural Subsidies Could Support the Sustainable Development Goals. *One Earth*. 3, 237–250. Retrieved from <https://>

www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590332220303559. (accessed October 12, 2021).

6. The effects of the Common Agricultural Policy on farming communities in developing countries. (2019). Retrieved from <https://www.gret.org/2019/10/the-effects-of-the-common-agricultural-policy-on-farming-communities-in-developing-countries/?lang=en>. (accessed October 12, 2021).

7. European Parliament. The impact of the Common Agricultural Policy on developing countries. Retrieved from [:https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603862/EXPO_STU\(2018\)603862_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603862/EXPO_STU(2018)603862_EN.pdf). (accessed October 12, 2021).

8. European Commission. A greener and fairer CAP. (2021). Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/factsheet-newcap-environment-fairness_en.pdf. (accessed October 15, 2021).

9. European Commission. Common agricultural policy funds. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en#eagf. (accessed October 15, 2021).

10. Bednářiková Z. (2018). Why is the agriculture lobby in the European Union member states so effective? *Ekonomie*. 14, 26-37.

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 658.14

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-106-111

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ
ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Волкова Н.А., кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail navolkova7@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6401-5584

Анотація. Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій формування та використання фінансових ресурсів підприємств, пошук шляхів ефективного їх використання. Методика. Під час здійснення дослідження використовувався системно-аналітичний метод; методи аналізу динаміки – для виявлення тенденцій зміни показників фінансової стійкості та платоспроможності; методи аналізу структури – для визначення структури капіталу підприємств; табличний метод – для наочного відображення інформації. Результати. Аналіз складу та структури капіталу підприємств сільського господарства, промисловості, будівництва дозволив виявити основні тенденції, проблеми формування фінансових ресурсів, надати рекомендації, стосовно підвищення рівня фінансового стану та платоспроможності. Практична значимість. Результати проведеного аналізу дозволили виявити проблеми формування джерел фінансування засобів підприємств України в галузях промисловості та будівництва, обґрунтована необхідність прийняття відповідних управлінських рішень з метою підвищення їх фінансового стану.

Ключові слова: фінансові ресурси, власний капітал, залучений капітал, активи, фінансова стійкість, платоспроможність.

CURRENT TRENDS IN THE FORMATION AND USE OF FINANCIAL
RESOURCES OF UKRAINIAN ENTERPRISES

Volkova Nina, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economic analysis, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail navolkova7@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6401-5584

Abstract. The purpose of the article is to analyze the dynamics of the formation of sources of financing for assets of enterprises in the main industries of Ukraine for the period 2018-2019, to identify the strengths and weaknesses of their financial condition and solvency. Method. The system-analytical method was used during the research; methods of dynamics analysis - to identify trends in financial stability and solvency; methods of structure analysis - to determine the capital structure of enterprises; tabular method - for visual display of information.

Results. The article analyzes the composition and structure of funds of enterprises in the main industries and the sources of their financing, which revealed the main patterns in the use of capital. Enterprises in the industrial and construction industries are characterized by a high degree of financial risk, as evidenced by the large share of borrowed capital in the amount of funding sources. The extremely low share of equity capital affects the degree of dependence of enterprises in these industries on borrowed capital. Scientific novelty lies in identifying the strengths and weaknesses of the formation and use of financial resources of enterprises in agriculture, industry, construction, the formulation of management decisions aimed at reducing the degree of financial risk. Practical importance. The results of the analysis of the structure of assets and liabilities revealed the problems of forming the resources of Ukrainian industrial and construction enterprises. The high financial level is low, the solvency of enterprises requires the adoption of appropriate management decisions to improve their financial condition. The agricultural sector is distinguished by a high level of solvency, financial independence, but the share of profitable enterprises in this sector is not high.

Keywords: financial resources, equity, borrowed capital, assets, financial stability, solvency.

JEL Classification: D240, O120

Постановка задачі. В системі управління організацією важливе місце займає її загальна економічна стратегія, або стратегія економічного розвитку, компонентом якої, причому досить істотним, є фінансова стратегія. Істотність ця пояснюється координуючою роллю фінансів в системі управління організацією, а також тим особливим місцем, яке займають фінансові ресурси серед інших ресурсів організації - матеріальних і трудових, оскільки саме фінансові ресурси можуть бути конвертовані в будь-який інший вид ресурсів з мінімальним тимчасовим лагом.

Управління фінансовими ресурсами організації може розглядатися як її довгострокова

програма дій у сфері фінансів, є результатом стратегічного фінансового планування і включає в себе наступні основні елементи: ключову проблему; стратегічні (довгострокові) фінансові цілі діяльності організації, що описують їх фінансові показники; цільові значення цих показників; стратегічні фінансові заходи, що становлять суть довгострокової фінансової політики організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань поліпшення фінансового забезпечення, зокрема, формування та використання фінансових ресурсів господарюючими суб'єктами присвячено наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: І.О. Бланка [1], Ю. Бригхем[2], Гудзь [3], К.В. Ізмайлової, О.О. Терещенко [4], Е. А.Шеремета та інших науковців.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок, праці вчених та інші публікації, проблеми особливості формування та управління фінансовими ресурсами потребують подальшого дослідження, яке спрямовано на виявлення закономірностей та специфічних особливостей їх використання в сучасних умовах функціонування суб'єкта господарювання.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в оцінці сучасних тенденції формування та використання фінансових ресурсів, пошуку шляхів підвищення фінансового стану та ліквідності підприємств України.

Основний матеріал. Будучи найбільш важливою складовою загальної економічної стратегії, фінансова стратегія спрямована на досягнення в довгостроковій перспективі цілей організації відповідно до її місії шляхом забезпечення формування і використання фінансових ресурсів, управління фінансовими потоками організації, і перш за все на забезпечення конкурентоспроможності організації, яка полягає в стійкості зростання обсягів виробництва, інвестиційної активності, інноваційної активності, добробуту працюючих і власників організації

Домінуюча мета формування капіталу підприємства - це задоволення необхідної потреби в придбанні активів і оптимізація структури даного суб'єкта господарювання з позицій забезпечення і створення умов ефективного його використання. З урахуванням такої мети виділимо ряд принципів, на основі яких будується процес формування капіталу підприємства.

По-перше, це облік стратегічних і тактичних перспектив розвитку господарської і фінансової діяльності конкретного підприємства. Необхідно підпорядкувати процес формування структури і обсягу капіталу завданням забезпечення фінансової і господарської діяльності не тільки в початковій стадії функціонування даного суб'єкта господарювання, але і в майбутню перспективу. Тут має велике значення організація планування на підприємстві.

По-друге, необхідно забезпечити відповідність між обсягом залученого капіталу і обсягом сформованих за рахунок цього капіталу активів підприємства. Потреба в капіталі підприємства заснована на потребі як в оборотних, так і у необоротних активах.

По-третє, необхідно забезпечити оптимальну структуру капіталу з точки зору його ефективного функціонування. Структурою капіталу багато в чому визначаються умови отримання бажаних високих результатів діяльності комерційної організації. Структура капіталу визначається співвідношенням позикових і власних коштів, які підприємство використовує в процесі своєї операційної та фінансової діяльності.

Структура капіталу впливає на значення коефіцієнта рентабельності власного капіталу і активів і визначає систему важливих для підприємства (особливо якщо воно прагне залучати позики) коефіцієнтів платоспроможності і фінансової стійкості, в результаті формує співвідношення таких основних показників, як прибутковість і ризик.

В четвертих, необхідно забезпечити умови високоефективного використання капіталу в процесі виробничої і фінансової діяльності підприємства. Реалізувати цей принцип можна шляхом максимізації коефіцієнта рентабельності власного капіталу при заданому для підприємства з найменшим рівнем фінансового ризику.

Питання, пов'язані з мінімізацією вартості капіталу та оптимізацією його структури, вимагають більш докладного розгляду з боку менеджменту і власників підприємства, оскільки є найбільш складними серед питань про те, як ефективно управляти формуванням капіталу.

В Україні станом на 1.09.2020 рік 65,2% підприємств до загальної кількості одержали прибуток, який склав 411809,9 млн. грн., 34,8% підприємств отримали збиток в сумі 318491,9 млн. грн.. Промислові підприємства створили 29% прибутку до загальної суми фінансового результату до оподаткування в цілому по Україні, тоді як частка прибутку

сільськогосподарських підприємств складала лише 0,08%, а частка прибутку підприємств будівничої галузі – 0,82% [7].

Прибутковість підприємств забезпечується багато в чому за рахунок того, яка структура засобів підприємств і які джерела їх формування використовували підприємства в процесі виробничо-фінансової діяльності. В таблиці 1 наведено склад і структура активів підприємств України за видами діяльності. Аналіз показав, що за 2018-2019 р. активи підприємств сільського господарства та будівництва збільшилися в вартісному вираженні, промислової галузі знизилась. В структурі активів промислових підприємств необоротні активи зменшилися як по сумі так і в структурі, в 2019 році вони склали 45%.

Таблиця 1

Динаміка складу та структури активів підприємств України за видами діяльності

Показники	Роки		Відхилення (+,-)
	2018	2019	
01	02	03	04
Усього активів, млн. грн.:			
Сільське, лісове та рибне господарство	36598,6	38612,2	+2013,6
Промисловість	82109,9	78685,7	-3424,2
Будівництво	38767,9	46121,1	+7353,2
У тому числі необоротних активів, млн. грн.			
Сільське, лісове та рибне господарство	13038,8	13358,5	+319,7
Промисловість	39505,3	35544,3	-3961,0
Будівництво	11710,6	12474,0	+763,4
Частка в структурі активів:			
Сільське, лісове та рибне господарство	0,36	0,35	-0,01
Промисловість	0,48	0,45	-0,03
Будівництво	0,30	0,27	-0,03
Оборотних активів, млн. грн.			
Сільське, лісове та рибне господарство	23551,4	25245,3	+1693,9
Промисловість	42603,5	42778,7	+175,2
Будівництво	26983,6	33556,2	+6572,6
Частка в структурі активів:			
Сільське, лісове та рибне господарство	0,64	0,65	+0,01
Промисловість	0,52	0,55	+0,02
Будівництво	0,70	0,73	+0,03

Джерело: розраховано за даними [7]

З Незважаючи на зростання суми необоротних активів у сільському господарстві та будівництві, частка їх в активах знижується і складає відповідно 35% та 27%. Розподіл в структурі активів галузей відбувається за рахунок збільшення вартості та частки оборотних активів. В структурі оборотних активів зростає вартість виробничих запасів, а також дебіторської заборгованості. З урахуванням того, що знижується частка підприємств, яка

генерує прибуток, збільшення вартості дебіторської заборгованості оцінюється негативно. Рівень ділової активності підприємств сільського господарства, промисловості та будівництва знижується за рахунок збільшення тривалості обороту швидко ліквідних активів.

Джерела формування активів підприємств основних галузей України за аналізований період продовжують змінюватися в сторону нарощування позикового капіталу (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка складу та структури пасивів підприємств України за видами діяльності

Показники	Роки		Відхилення (+,-)
	2018	2019	
01	02	03	04
Усього активів, млн. грн.: Сільське, лісове та рибне господарство	36598,6	38612,2	+2013,6
Промисловість	82109,9	78685,7	-3424,2
Будівництво	38767,9	46121,1	+7353,2
У тому числі власний капітал, млн. грн. Сільське, лісове та рибне господарство	25609,4	24424,2	-1185,2
Промисловість	7099,7	6648,0	-451,7
Будівництво	2158,9	2693,8	+534,9
Частка в структурі пасивів: Сільське, лісове та рибне господарство	0,70	0,63	-0,7
Промисловість	0,09	0,08	-0,01
Будівництво	0,06	0,06	-
Залучений капітал, млн. грн. Сільське, лісове та рибне господарство	10989,2	14188,0	+3198,8
Промисловість	75010,2	72037,7	-2972,5
Будівництво	36594,0	43427,3	+6833,3
Частка в структурі пасивів: Сільське, лісове та рибне господарство	0,30	0,27	-0,03
Промисловість	0,91	0,92	-0,01
Будівництво	0,94	0,94	-

Джерело: розраховано за даними [7]

Найбільш критично положення в структурі капіталу склалося в промисловій галузі, частка власних джерел в пасивах складає лише 8%, тоді як позиковий капітал займає 92%. Таке розподілення в структурі джерел фінансування свідчить про втрату автономії та залежність промислових підприємств від залученого капіталу. Така тенденція спостерігається і в будівельній галузі, де на частку власного капіталу припадає лише 6%, тоді як на залучений – 94%.

Підприємства галузі сільського господарства мають більш раціональну структуру капіталу, так на власні джерела припадає 63%, на залучені – 27%. Фінансування засобів відбувається за рахунок власного капіталу, який має високу ступінь мобільності.

Сформована структура активів і пасивів підприємств значно впливає на їх фінансовий стан (табл. 3).

Аналіз даних таблиці 3 показав, що галузь сільського господарства, незважаючи на деяке зниження, є автономна і незалежна, має високий рівень маневреності власного оборотного капіталу. Підприємства сільського господарства України за період 2018-2019 років були ліквідні та платоспроможні.

Таблиця 3

Аналіз фінансової стійкості та платоспроможності підприємств України за видами діяльності

Показники	2018 р.			2019 р.		
	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво
Коефіцієнт автономії	0,7	0,09	0,06	0,63	0,08	0,06
Коефіцієнт фінансового ризику	0,43	10,6	16,9	0,6	10,8	16,1
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,49	-4,6	-4,4	0,45	-4,3	-3,6
Коефіцієнт загальної ліквідності	2,45	0,78	0,92	2,0	0,78	0,96

Джерело: розраховано за даними [7]

Велика частка позикового капіталу в складі пасивів підприємств промислової та будівельної галузі вплинула на рівень їх фінансової стійкості. Рівень фінансової незалежності підприємств цих галузей не відповідає рекомендованому, який повинен бути не менше 50% власного капіталу в сумі джерел фінансування активів. У 2019 підприємства промислової галузі забезпечували свої пасиви тільки на 8% власним капіталом, що вплинуло на зростання фінансового ризику. У розрахунку на одиницю власного капіталу припадає 10,8 одиниць використання позикового капіталу. Підприємства галузі не мають власного оборотного капіталу, рівень їх платоспроможності вкрай низький. Така ж тенденція зростання фінансових ризиків спостерігається і в будівельній галузі.

Висновки. Результати аналізу фінансових коефіцієнтів лягають в основу прогнозування їх значень при розробці фінансової стратегії на наступний період. Порівняльна оцінка і діагностика відхилень фінансових коефіцієнтів можуть бути проведені і в процесі реалізації фінансової стратегії з метою виявлення поточних відхилень від цільових значень, встановлення причин їх виникнення і коригування стратегічних фінансових заходів і визначаються ними фінансових потоків з метою усунення виявлених відхилень.

При реалізації фінансової стратегії управління фінансовими ресурсами повинна підтримуватися достатній ступінь стійкості фінансового стану підприємств, що визначається відповідними значеннями фінансових коефіцієнтів і забезпечується проведенням необхідних стратегічних фінансових заходів, які базуються на довгостроковому цільовому прогнозі фінансових потоків підприємств.

Поглиблення використання позикових ресурсів в якості головного джерела фінансування, є понад ризикованості. Фінансова політика підприємств повинна бути націлена на створення системи захисту в використанні власного капіталу, знижуванні ризику втрати рівня платоспроможності за рахунок підвищення ділової активності, рентабельності капіталу, що в свою чергу повинно забезпечуватися ефективним використанням виробничого потенціалу галузей.

Список літератури

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учебный курс. К.: Ника-Центр, Эдбга, 2001. 528с. [in Ukrainian].
2. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент: полный курс / [Ю. Бригхем, Л. Гапенски; пер. с англ. под ред. В. В. Ковалева]. СПб: Экономическая школа, 2000. Т. 2. 669 с.
3. Гудзь Т. П. Система раннього виявлення та подолання фінансової кризи підприємства: монографія. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2007. 166с.
4. Терещенко О.О. Фінансови санація та банкрутство підприємства: навчальний

посібник. КНЕУ, 2008. 412 с.

5. Bernstein, L. A., Wild J.J. Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation. McGrawHill, 2006. 738 p.

6. Fabozzi, F. J. Financial Management and Analysis. F. J. Fabozzi. & Sons. Inc., 2008. 1022 p.

7. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.10.2021).

References

1. Blank I. A. (2001). Finansovyi menedzhment: uchebnyi kurs. K.: Nika-Tsentr, Edbga [in Ukrainian].

2. Brighem Yu. (2000). Finansovyi menedzhment: polnyi kurs / [Yu. Brighem, L. Gapenski; per. s angl. pod red. V. V. Kovaleva]. SPb: Ekonomicheskaya shkola [in Russia].

3. Gudz' T. P. (2007). Sistema rann'ogo viyavlennya ta podolannya finansovoï krizi pidpriemstva: monografiya. Poltava: RVTs PUSKU [in Ukrainian].

4. Tereschenko O. O. (2008). Diahnostyka finansovoho stanu pidpriemstva: monohrafiia. Kyiv: Vyd-vo KNEU [in Ukrainian].

5. Bernstein, L. A., Wild, J. J. (2006). Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation. McGraw Hill.

6. Fabozzi, F. J. (2008). Financial Management and Analysis. John Wiley & Sons, Inc.

7. State Statistics Service of Ukraine (2019). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 09 October, 2021).

АНАЛІЗ ЙМОВІРНОСТІ РИЗИКУ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

Ніколов О. П., аспірант кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: alekssnoopdog@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4625-3364

***Анотація.** Метою дослідження є виявлення особливостей, переваг та недоліків основних моделей аналізу ймовірності банкрутства підприємства.*

***Методика дослідження.** Під час здійснення дослідження використовувався системно-аналітичний метод; методи аналізу динаміки – для виявлення тенденцій зміни показників ймовірності банкрутства; табличний метод – для наочного відображення інформації.*

***Результати.** Аналіз основних моделей оцінки ймовірності банкрутства показав, що зарубіжні моделі є менш поширеними в Україні через особливості економічної ситуації в Україні; наявні моделі потребують модифікації та адаптації для ефективної оцінки платоспроможності та ймовірності банкрутства українських підприємств.*

***Практична значущість результатів дослідження.** Результати проведеного дослідження дозволили виявити основні особливості та недоліки застосування найбільш поширених моделей оцінки ймовірності банкрутства та обґрунтувати необхідність використання сукупності моделей для отримання зважених результатів щодо оцінки ймовірності банкрутства підприємства.*

***Ключові слова:** ризик, банкрутство, модель, підприємство, ймовірність.*

ANALYSIS OF PROBABILITY OF THE ENTERPRISE BANKRUPTCY

Nikolov Oleksandr, graduate student of the Department of Economic Analysis, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: alekssnoopdog@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4625-3364

***Abstract.** The article considers domestic and foreign models for assessing the probability of bankruptcy, their application in practice and analysis of the results of their use to assess the probability of bankruptcy in a Ukrainian enterprise. Peculiarities, advantages and disadvantages of bankruptcy probability assessment models are determined: the five-factor Altman model, the Springgate model, the Beaver coefficient and the Tereshchenko model in practical application, which allow you to effectively and efficiently assess the financial condition of the enterprise. The analysis of the probability of bankruptcy was carried out on the example of the industrial enterprise PJSC "Odessa Cable Plant" Odeskabel". This company is the absolute leader in the cable industry in Ukraine, has vast experience and capabilities, but in recent years there has been a marked deterioration in key indicators of profitability, liquidity and financial stability (this necessitates assessing the probability of bankruptcy based on selected models). It is proved that the domestic model Tereshchenko gives relatively soft results on the threat of bankruptcy. It is determined that foreign models are less common in Ukraine due to the peculiarities of the economic situation and imperfect market conditions. Thus, the existing models need to be modified and adapted to effectively assess the solvency and probability of bankruptcy of Ukrainian enterprises. The considered models of bankruptcy forecasting give different results, therefore in practice it is necessary to apply not one separate model, but their set, for achievement of balanced results. Thus, we can conclude that at present there is a need for further study of the application of models to analyse the probability of bankruptcy of enterprises in various sectors of the economy, taking into account their size, capital structure and internal indicators.*

***Keywords:** risk, bankruptcy, model, enterprise, probability.*

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. Банкрутство окремого підприємства має негативний вплив на розвиток економіки країни в цілому та доходи державного бюджету. З метою уникнення банкрутства підприємств українськими та зарубіжними вченими розроблені різноманітні методики прогнозування ймовірності банкрутства.

Діагностика банкрутства підприємства передбачає своєчасне виявлення його неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності та низької ділової активності, тому зазвичай у моделях оцінки ймовірності банкрутства використовують показники прибутковості, фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності. Моделі, які не містять вищезазначених показників, не здатні в повній мірі оцінити результати діяльності підприємства.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Розробкою та удосконаленням методики аналізу ймовірності банкрутства займаються такі вітчизняні вчені-економісти: О. М. Барановська, В. В. Вітлінський, Т. І. Єфіменко, А. Ю. Погребняк, О. І. Продіус,

О. П. Савчук, К. Д. Семенова, О. О. Терещенко, С. О. Черкасова та ін. Серед зарубіжних авторів дослідженням даних питань займалися такі економісти, як Е. Альтман, У. Бівер, Ж. Конан і М. Гольдер, Р. Ліс, Г. Спрингейт, Дж. Таффлер, Г. Тішоу та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість різноманітних методик прогнозування ймовірності банкрутства, в аналізі ймовірності банкрутства підприємств часто не враховують особливості галузевої і регіональної специфіки підприємств. У більшості моделей немає чітко встановлених галузевих нормативів, а частіше ці нормативи відсутні взагалі. У зв'язку з цим на основі такого аналізу важко зробити однозначний висновок про те, що дане підприємство збанкрутує в найближчий час або, навпаки, буде успішно функціонувати, тому що підприємства мають різну організаційно-технічну специфіку, стратегії і цілі, свої унікальні ринкові сегменти, фази життєвого циклу.

Саме тому для запобігання отримання неоднозначних результатів аналізу ймовірності банкрутства необхідно використовувати різні моделі з оптимальною кількістю коефіцієнтів та обрати такий підхід, який дасть змогу отримати найбільш точну та адекватну оцінку фінансового стану підприємства з урахуванням специфіки його діяльності та галузевих особливостей.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження особливостей використання моделей оцінки ймовірності банкрутства підприємства, виявлення їх основних переваг і недоліків, розробка рекомендацій за отриманими результатами.

Основний матеріал. Найбільш поширеними моделями аналізу ймовірності банкрутства підприємства є такі економетричні моделі, запропоновані іноземними економістами:

двофакторна модель оцінки ймовірності банкрутства Альтмана;

оцінка ймовірності банкрутства на основі Z-моделі Альтмана (п'ятифакторна модель);

модель Спрингейта;

модель Р. Ліса;

модель Дж. Таффлера.

Дані моделі були розроблені на основі фінансових показників підприємств США, Канади та Великобританії, і тому не є адаптованими для аналізу ймовірності банкрутства українських підприємств через різні економічні умови.

Для аналізу ймовірності банкрутства вітчизняних підприємств зазвичай використовують моделі О.О. Терещенка, А.В. Матвійчука, а також моделі науковців ближнього зарубіжжя (чотирифакторна модель прогнозування ризику банкрутства Іркутської державної економічної академії, модель Сайфуліна-Кадикова).

У 1968 р. американський вчений Е. Альтман запропонував п'ятифакторну модель прогнозування банкрутства, де факторами є окремі показники фінансового стану підприємства. Вперше Z-модель Альтмана для компаній, акції яких котируються на біржі, була опублікована в роботі «Фінансові коефіцієнти, дискримінантний аналіз і прогноз корпоративного банкрутства» [1]. Модель Альтмана за 1968 рік включала дані фінансового становища 66 підприємств, половина з яких збанкрутувала, а інша половина продовжувала успішно працювати.

Дана модель має такий вигляд:

$$Z=1,2x_1+1,4x_2+3,3x_3+0,6x_4+x_5$$

Модифікований варіант п'ятифакторної моделі для непублічних компаній, чиї акції не торгуються на біржі, був опублікований у 1983 році та має такий вигляд:

$$Z=0,717x_1+0,847x_2+3,107x_3+0,420x_4+0,998x_5$$

Одержані значення показника Z можна інтерпретувати таким чином:

Z > 3: дуже низька ймовірність банкрутства;

Z в інтервалі 2,71 - 2,99: можливе банкрутство;

Z в інтервалі 1,81 - 2,70: висока ймовірність банкрутства;

Z < 1,8: дуже висока ймовірність банкрутства.

Проведемо аналіз ймовірності банкрутства промислового підприємства ПАТ «Одеський кабельний завод «Одескабель» в динаміці та порівняємо отримані результати. Підприємство є абсолютним лідером кабельної промисловості в Україні, має колосальний досвід і можливості, однак протягом останніх років спостерігається помітне погіршення основних показників прибутковості, ліквідності та фінансової стійкості [2]. Це зумовлює необхідність оцінки ймовірності банкрутства даного підприємства на основі обраних моделей.

Здійснено аналіз імовірності банкрутства ПАТ «Одескабель» за 2018-2020 рр. на основі п'ятифакторної моделі Е. Альтмана (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз імовірності банкрутства ПАТ «Одескабель»
на основі моделі Е. Альтмана

№	Показник	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	x ₁ – робочий капітал / загальна вартість активів	0,16	-0,06	-0,08
2	x ₂ – чистий прибуток / загальна вартість активів	0,01	0,01	-0,02
3	x ₃ – прибуток до оподаткування / загальна вартість активів	0,02	0,02	-0,03
4	x ₄ – чисті активи / позиковий капітал	0,57	0,54	0,49
5	x ₅ – обсяг продажу / загальна вартість активів	1,51	1,41	1,39
6	Z (інтегральний показник рівня загрози банкрутства)	1,93	1,67	1,42

Джерело: розраховано за даними [3]

На основі розрахованих показників табл. 1 інтегральний показник рівня загрози банкрутства згідно моделі Е. Альтмана впродовж 2019-2020 рр. є досить низьким і меншим за критичне значення 1,8. Відповідно, рівень загрози банкрутства ПАТ «Одескабель» у 2019-2020 роках є високим, на відміну від 2018 р. При цьому показник надалі зменшується, що вказує на негативну тенденцію та збільшення ймовірності настання банкрутства на підприємстві.

Незважаючи на значну поширеність моделі Альтмана та цілу низку її переваг, багато науковців, зокрема А. Ю. Погребняк [4, с. 348] та С. І. Мороз [5, с. 440], виділяють наступні недоліки даної моделі:

модель є емпіричною, не має під собою самостійної теоретичної бази;

відсутність прив'язки до галузевих особливостей, урахування розміру підприємства тощо;

невідповідність способу розрахунку деяких показників у рамках західної та вітчизняної практик здійснення фінансового аналізу діяльності;

не враховуються фактори неекономічного характеру;

усі коефіцієнти розраховані на основі статистики результатів діяльності підприємств США, що викликає деяку несумісність моделі для вітчизняних підприємств.

О. М. Барановська вважає, що використання моделі Альтмана в наявному вигляді не дає змоги одержати об'єктивний результат у сучасних умовах України, так як модель Альтмана розроблена на основі даних 50-х років минулого століття й є застарілою, тому з огляду на суттєві зміни в рівні економічного розвитку вважається за доцільне її періодичне тестування на нових вибірках даних для досягнення більшої точності отриманих результатів, які слугують основою для прийняття управлінських рішень [6, с. 37].

Американський економіст Дж. Б. Хітон зазначає, що модель Альтмана зазнає невдачі в якості прогностичної моделі, оскільки вона не включає в себе ринкові докази, що мають відношення до ймовірності банкрутства, зокрема, прибутковості, відношення боргу до ринкової вартості активів, ціну акцій. Сучасні академічні моделі прогнозування дефолту і банкрутства ґрунтуються на ринкових даних, а не на бухгалтерських коефіцієнтах, розрахованих у моделі Альтмана [7, с. 33].

Модель діагностики банкрутства підприємств Спрінгейта була розроблена канадським вченим Гордоном Спрінгейтом у 1978 році. Для створення своєї моделі він використав метод покрового дискримінантного аналізу, який розробив Е. Альтман. У результаті з 19 фінансових показників, відібраних на початку розробки моделі, залишилося 4, які найбільш точно визначають платоспроможність компанії. У ході тестування моделі Г. Спрінгейта на підставі фінансових даних 40 компаній була досягнута 92,5% точність прогнозування банкрутства.

Модель Спрінгейта має такий вигляд:

$$Z=1,03x_1+3,07x_2+0,66x_3+0,4x_4$$

Основними особливостями та недоліками даної моделі є наступні:

модель розроблена з урахуванням особливостей американських та канадських

підприємств (таким чином не враховані умови розвитку економіки інших країн);
 значення змінних наведені в канадських та американських доларах (при перерахунку в валюту інших країн виникають відхилення через курсові різниці);
 модель була створена для оцінювання кредитоспроможності підприємств.

Якщо для підприємства критерій $Z < 0,862$, то підприємство – потенційний банкрут, якщо $Z > 2,451$, то загроза банкрутства мінімальна і підприємство є фінансово надійним.

Визначимо ймовірність настання банкрутства ПАТ «Одеський кабельний завод» за допомогою моделі Спрингейта (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз імовірності банкрутства ПАТ «Одескабель»
на основі моделі Спрингейта

№	Показник	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	x_1 – робочий капітал / загальна вартість активів	0,16	-0,06	-0,08
2	x_2 – прибуток до сплати податків та відсотків / загальна вартість активів	0,02	0,02	-0,03
3	x_3 – прибуток до сплати податків / короткострокова заборгованість	0,04	0,03	-0,05
4	x_4 – обсяг продажу / загальна вартість активів	1,51	1,41	1,39
5	Критерій Z	0,85	0,58	0,36

Джерело: розраховано за даними [3]

Таким чином, аналіз імовірності банкрутства на основі моделі Спрингейта показав, що ПАТ «Одескабель» є потенційним банкрутом у 2018-2020 роках, при цьому спостерігається негативна тенденція через поступове зменшення критерію Z протягом 2018-2020 рр.

До іншого класу моделей аналізу належить розроблена американським вченим У. Бівером п'ятифакторна модель оцінки фінансового стану підприємств з метою діагностики банкрутства [8]. Особливістю моделі є те, що вагові коефіцієнти для індикаторів у моделі Бівера не передбачаються і підсумковий показник фінансового стану не розраховується. Отримані значення індикаторів порівнюються з їх нормативними значеннями, розрахованими У. Бівером для трьох видів підприємств:

- фінансово стійких (група I);
- збанкрутілих протягом п'яти років (група II);
- підприємств, які стали банкрутами протягом року (група III).

У результаті дослідження науковець дійшов висновку, що найкращим показником оцінки фінансового стану є відношення чистих грошових потоків до суми зобов'язань (відношення суми чистого прибутку та амортизації до позикового капіталу підприємства, коефіцієнт Бівера). Рекомендовані значення показника знаходяться в інтервалі від 0,17 до 0,4.

Проаналізуємо ймовірність банкрутства на ПАТ «Одескабель» за системою фінансових показників Бівера (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка банкрутства ПАТ «Одескабель» за системою показників Бівера

№	Показник	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Характеристика показників (групи)		
					2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Коефіцієнт Бівера	0,07	0,07	0,02	II	II	II
2	Рентабельність активів	0,01	1,42	-2,15	II	II	II
3	Фінансовий леверидж	0,64	0,65	0,67	III	III	III
4	Коефіцієнт покриття активів власними оборотними коштами	-0,05	-0,09	-0,12	III	III	III
5	Коефіцієнт поточної ліквідності	1,38	0,90	0,88	II	III	III

Джерело: розраховано за даними [3]

Розрахунки показали, що згідно даної моделі ПАТ «Одескабель» у 2019-2020 рр. відноситься здебільшого до третьої групи. Тобто, підприємство має нестійкий фінансовий стан та незадовільну структуру балансу, і знаходиться під загрозою банкрутства.

Можна зазначити наступні недоліки даної моделі: відсутня інтегральна оцінка фінансового стану; суб'єктивність визначення фінансового стану за кожним показником окремо, що дає загальний інтуїтивний характер; суб'єктивність висновків при різних значеннях коефіцієнтів; немає підсумкового показника ризику банкрутства, що веде до складності інтерпретації результатів; не враховується галузева і регіональна специфіка діяльності підприємства. Крім того, визначення коефіцієнта проводиться у статистиці, що ускладнює використання методу Бівера українськими підприємствами [9, с. 60].

В українській практиці для діагностики банкрутства підприємства зазвичай використовують модель О. О. Терещенка, яка базується на застосуванні методології дискримінантного аналізу на основі фінансових показників вибіркової сукупності вітчизняних підприємств, а також комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі використання матричних моделей (розробки О. Хотомлянського, Т. Перната, Г. Северина) [10]. Ці методи оцінки дають змогу виявити тенденції фінансового стану підприємства в динаміці.

Модель О. О. Терещенка має такий вигляд:

$$Z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6$$

Одержані значення показника Z можна інтерпретувати так:

$Z > 2$: підприємство є фінансово стійким і йому не загрожує банкрутство;

$1 < Z < 2$: у підприємства порушено фінансову рівновагу (фінансову стійкість), але йому не загрожує банкрутство за умови переходу на антикризове управління;

$0 < Z < 1$: підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів;

$Z < 0$ – підприємство є напівбанкрутом.

Проведемо аналіз ймовірності банкрутства ПАТ «Одескабель» на основі моделі О. О. Терещенка (табл. 4).

Таблиця 4

Діагностика ймовірності банкрутства ПАТ «Одескабель»
на основі моделі О.О. Терещенка

№	Показник	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	x_1 – (чистий прибуток (збиток) + амортизація) / зобов'язання	0,07	0,07	0,02
2	x_2 – валюта балансу / зобов'язання	1,57	1,54	1,49
3	x_3 – чистий прибуток / валюта балансу	0,01	0,01	-0,02
4	x_4 – чистий прибуток / виручка від реалізації	0,01	0,01	-0,02
5	x_5 – виробничі запаси / виручка від реалізації	0,06	0,06	0,07
6	x_6 – виручка від реалізації / валюта балансу	1,51	1,41	1,39
7	Критерій Z	0,56	0,57	0,02

Джерело: розраховано за даними [3]

Розрахунки показали, що критерій Z упродовж 2018-2020 рр. знаходиться в діапазоні $0 < Z < 1$, тобто можна зробити висновок, що підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів. При цьому спостерігається тенденція до зниження цього показника, що вказує на подальше погіршення платоспроможності на підприємстві та збільшення ризику настання банкрутства.

Виділимо основні переваги моделі О. О. Терещенка:

- відносна простота розрахунку;
 - розроблена на основі даних фінансової звітності вітчизняних підприємств;
 - завдяки використанню різноманітних модифікацій базової моделі до підприємств різних видів діяльності вирішуються проблеми критичних значень показників;
 - у моделі враховується сучасна міжнародна практика.
- Проте дана модель оцінки ймовірності банкрутства має певні недоліки:
- відсутність широкої класифікації стійкості фінансового стану (є лише задовільний та незадовільний фінансовий стан);
 - широкий інтервал невизначеності (результати такого прогнозування є суб'єктивними і не дають підстав для практичних висновків);

низький рівень теоретичного обґрунтування критичних точок (чи інтервалів) для окремих фінансових індикаторів, що призводить до неточностей у фіксуванні нормативних

значень фінансових показників.

Порівняємо отримані результати аналізу ймовірності банкрутства ПАТ «Одескабель» на основі чотирьох розрахованих моделей (табл. 5).

Таблиця 5

Порівняння результатів аналізу ймовірності банкрутства ПАТ «Одескабель»

№	Модель	Ймовірність банкрутства		
		2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	П'ятифакторна модель Альтмана	Висока	Дуже висока	Дуже висока
2	Модель Спрингейта	Висока	Висока	Висока
3	Система показників Бівера	Середня	Висока	Висока
4	Модель О. О. Терещенка	Середня	Середня	Середня

Джерело: розроблено автором

Порівняння результатів діагностики ймовірності банкрутства згідно чотирьох розглянутих моделей дає змогу зробити такі висновки:

□ у 2019-2020 роках згідно більшості моделей (окрім моделі О.О. Терещенка, яка показує середню ймовірність), підприємство має високу ймовірність банкрутства;

□ у 2018 році згідно моделей Альтмана та Спрингейта підприємство має високу ймовірність банкрутства, у той же час моделі Терещенка та Бівера показують середню ймовірність банкрутства;

□ згідно всіх отриманих результатів протягом 2018-2020 рр. спостерігається негативна тенденція до погіршення фінансового стану та платоспроможності підприємства, і в результаті до підвищення ймовірності настання банкрутства.

Очевидно, що для зниження ризику банкрутства підприємства у своїй діяльності повинні не лише використовувати стандартні моделі, а також переглянути формування обліково-аналітичної документації, що дасть змогу виявлення ризиків банкрутства на ранніх стадіях з урахуванням тих видів діяльності підприємства, які підвищують ці ризики [11, с. 50].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

□ на даний час розроблено чималу кількість різних моделей оцінки ймовірності банкрутства, які мають свої особливості, переваги та недоліки під час застосування на практиці;

□ зарубіжні моделі є менш поширеними в Україні через особливості економічної ситуації в Україні та недосконалих ринкових умов;

□ вітчизняна модель О. О. Терещенка дає порівняно м'які результати щодо загроз банкрутства підприємства, тому вважаємо що її використання може бути лише як допоміжний інструмент до інших методів та моделей оцінювання ймовірності банкрутства;

□ наявні моделі потребують модифікації та адаптації для ефективної оцінки ймовірності банкрутства українських підприємств; зокрема, в моделі Терещенка фігурує коефіцієнт x_2 як співставлення валюти балансу до зобов'язань; вважаємо, що більш обґрунтованим було б співставлення чистих активів до зобов'язань, оскільки саме чисті активи мають безпосередній вплив на рівень платоспроможності та ймовірність банкрутства підприємства, і такий показник фігурує в моделях банкрутства західних економістів;

□ для отримання зважених результатів краще використовувати не одну окрему модель, а їх сукупність; зокрема вважаємо за доцільне використання п'ятифакторної моделі Альтмана (модель дає порівняно песимістичний прогноз) та вітчизняної моделі Терещенко (модель дає порівняно м'які результати), що дозволить більш ґрунтовно розкрити реальний стан платоспроможності та ризику банкрутства підприємства.

Вищезазначене доводить необхідність подальшого дослідження особливостей застосування моделей, розробки їх модифікацій, адаптації для аналізу ймовірності банкрутства підприємств різних галузей економіки з урахуванням розміру, особливостей структури капіталу та ключових внутрішньофірмових показників.

Список літератури

1. Altman, E. I. "Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy". The Journal of Finance. 1968. № 23 (4). URL: http://www.defaultrisk.com/_pdf6j4/Financial_Ratios_Discriminant_Anlyss_n_Prductn_o_Crprt_Bnkrptc.pdf (дата звернення:

27.06.2021).

2. Офіційний сайт ПАТ «Одеський кабельний завод «Одескабель». Одескабель: веб-сайт. URL: <https://odeskabel.com/ua/> (дата звернення: 16.07.2021).

3. Річна фінансова звітність емітента ПАТ «Одеський кабельний завод «Одескабель». Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України: веб-сайт. URL: <https://smida.gov.ua> (дата звернення: 27.06.2021).

4. Погребняк А. Ю. Порівняльний аналіз методик оцінки ймовірності банкрутства в системі антикризового управління на підприємстві. *Бізнес Інформ*. 2014. №. 7. С. 344-352.

5. Мороз С. І. Порівняльний аналіз існуючих моделей прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. №. 9 (2). С. 437-442.

6. Барановська О. М. Аналіз фінансового стану як інструмент запобігання кризі та виведення підприємства з неї. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2008. №12. С. 36-40.

7. Heaton J. B. The Altman Z Score Does Not Predict Bankruptcy. *AIRA Journal*. 2020. № 33 (3). P. 32-34.

8. Beaver W. Financial Ratios as Predictors of Failure. *Empirical Research in Accounting, Selected Studies 1966, Supplement to: Journal of Accounting Research*. 1966. Vol. 4. P. 71-111.

9. Янковець Т. М., Чернюк Ю. В. Порівняння сучасних моделей діагностики ймовірності банкрутства підприємства: закордонний та вітчизняний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. Випуск № 20. С. 60-61.

10. Терещенко О. О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства. *Економіка України*. 2003. № 8. С. 38-44.

11. Семенова Е. Д., Тарасова К. И. Учетно-аналитическое обеспечение проведения статистической оценки рисков на предприятиях. *Економіка і фінанси*. 2017. № 14. С. 47-56.

References

1. Altman, E. I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance.*, № 23 (4). Retrieved from http://www.defaultrisk.com/_pdf6j4/Financial_Ratios_Discriminant_Analysis_Prediction_of_Corporate_Bankruptcy.pdf

2. PJSC “Odessa Cable Plant “Odeskabel” (2021). Official web-site. Retrieved from <https://odeskabel.com/ua/> [in Ukrainian].

3. Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2021). Official web-site. Retrieved from <https://smida.gov.ua> [in Ukrainian].

4. Pogrebnyak A. Y. (2014). Comparative analysis of methods for assessing the probability of bankruptcy in the system of crisis management at the enterprise. *Biznes Inform*, №. 7, 344-352 [in Ukrainian].

5. Moroz S. I. (2012). Comparative analysis of existing models for predicting the probability of bankruptcy of enterprises. *Ekonomichni nauky*, №. 9 (2), 437-442 [in Ukrainian].

6. Baranovska O. M. (2008). Analysis of financial condition as a tool to prevent the crisis and bring the company out of it. *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury*, №12, 36-40 [in Ukrainian].

7. Heaton J. B. (2020). The Altman Z Score Does Not Predict Bankruptcy. *AIRA Journal*, № 33 (3), 32-34. Retrieved from <https://papers.ssrn.com>

8. Beaver W. (1966). Financial Ratios as Predictors of Failure. *Empirical Research in Accounting, Selected Studies 1966, Supplement to: Journal of Accounting Research*. Vol. 4, 71-111.

9. Yankovets T. M., Chernyuk Y. V. (2016). Comparison of modern models of diagnostics of probability of bankruptcy of the enterprise: foreign and domestic experience. *Investments: practice and experience*, № 20, 60-61 [in Ukrainian].

10. Tereshchenko O. O. (2003). Discriminant model of the integrated assessment of the financial condition of the enterprise». *Ekonomika Ukrainy*, № 8, 38-44 [in Ukrainian].

11. Semenova E. D., Tarasova K. I. (2017). Accounting and analytical support for statistical risk assessment at enterprises. *Ekonomika i finansy*, № 14, 47-56 [in Russian].

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 331.5:159.943.7

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-119-124

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗНАТЬ ТА НАВИЧОК ОСОБИСТОСТІ ТА ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Грінченко Р.В., доктор економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: raya11@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3366-6154

Андрєєва Я.С., кандидат економічних наук доцент, кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет м. Одеса, Україна
e-mail: ysandreeva8@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3032-8408

***Анотація.** Метою статті виступає дослідження сучасних тенденцій ринку праці, які впливають на попит та компетенції економістів, виявлення шляхів та методик удосконалення необхідних компетенцій за рахунок ефективної організації та самовдосконалення. Методика. Вдосконалення навичок особистості базується на досконалому аналізі сучасних тенденцій ринку праці та виявленні можливостей вдосконалення тих чи інших компетенцій із використанням різних методів та інструментів на рівні освіти та особистості. Результати. Простежено сучасні тенденції ринку праці України. Проаналізовано структуру безробітного населення України. Виявлені тенденції розвитку попиту на ринку праці України. Сформовано перспективний перелік основних компетенцій працівників та сучасні запити на компетенції від роботодавців. Практична значимість. Сформульовані перспективні напрямки розвитку системи освіти на прикладі економістів. Виділені основні інструменти самовдосконалення особистості.*

***Ключові слова:** ринок праці, знання, навички, компетенції, самовдосконалення.*

IMPROVEMENT OF KNOWLEDGE AND PERSONALITY SKILLS

Hrinchenko Raisa, Doctor of economics, associated professor of The economy of enterprise and business organization department, Odesa national economic university, Odesa, Ukraine
e-mail: raya11@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3366-6154

Andreieiva Yana, Candidate of economics, associated professor of The financial management and stock market department, Odesa national economic university, Odesa, Ukraine
e-mail: ysandreeva8@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3032-8408

***Abstract.** Purpose. The purpose of the article is to study current trends in the labor market, which affect the demand and competencies of economists, identify ways and methods of improving the necessary competencies through effective organization and self-improvement.*

Method. Improving personal skills is based on a thorough analysis of current trends in the labor market and identifying opportunities to improve certain competencies using various methods and tools at the level of education and personality.

Results. The modern tendencies of development of demand on the labor market of Ukraine are traced. The structure of the unemployed population of Ukraine is analyzed. The tendencies of development of demand on the labor market of Ukraine are revealed. The demand for the following professions is increasing: crisis manager, expert in digital transformation, expert in HR-transformation and others. The demand for specialists with knowledge and experience in the field of transformation technologies is due to the consequences of the global pandemic COVID-19, the emergence of crisis consequences in the activities of enterprises and the transition to new tools for doing business. The perspective list of the basic competences of workers and modern inquiries on competences from employers are formed. a list of the main necessary competencies of the future: development of information technologies; cross-functionality; mobility; new forms of employment, etc. The process of self-improvement of the individual must be permanent.

Practical significance. Perspective directions of development of the education system on the example of economists are formulated. The main tools of self-improvement of the personality are allocated. It is impossible to get a modern education and remain a leading specialist all one's life, so it is necessary to apply the tools of self-improvement of a person throughout one's life.

***Keywords:** labor market, knowledge, skills, competencies, self-improvement.*

JEL Classification: J400

Постановка проблеми. Життєдіяльність сучасної людини відбувається у динамічних, нестабільних умовах. Високий рівень конкуренції на сучасному ринку праці висуває вимоги до особистості та персоналу підприємств до постійного вдосконалення знань, вмінь та навичок у відповідності до зміни потреби ринку та перспектив подальшого розвитку. Одним з інструментів досягнення успіху виступає вдосконалення навичок самоорганізації людини, як особистості, та вдосконалення загальної системи самоорганізації персоналу підприємства.

Аналіз останніх досліджень. В останні роки багато зарубіжних та вітчизняних вчених приділяють значну увагу питанням дослідження тенденцій ринку праці, потреб роботодавців та перспектив удосконалення знань, вмінь та навичок персоналу. Питання аналізу тенденцій сучасного ринку праці досліджуються у працях таких провідних зарубіжні та вітчизняних вчених, як: Амоші О., Бандур С., Бараник З., Бартельса Г., Близнюк В., Богині Д., Брюховецької Н., Власюк О., Геєць В., Гнибіденко І., Грішнова О., Долішнього М., Заславської Т., Заяць Т., Качан Є., Корецького М., Коропчук Т., Кравченко І., Купалов Г., Лібанової Е., Лісогор Л., Лозовського Л., Макаренка П., Макарова О., Мірошніченко Т., Мойсеєнко В., Новікова В., Онікієнко В., Павлова О., Парфенцева Н.О., Петюх В., Пірожкова С., Пономаренко І., Рібаковського В., Саєнко Ю., Саріогло В., Симончук О., Хмелюк А., Чумаченко М., Шевченко Л., Шапошникова К. тощо. Проте тенденції ринку праці відображають ті перспективи розвитку особистості, які є необхідними для формування конкурентоспроможного робітника на сучасному ринку праці.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вдосконалення навичок особистості повинно базуватись на досконалому аналізі сучасних тенденцій ринку праці та виявленні можливостей вдосконалення тих чи інших компетенцій із використанням різних методів та інструментів.

Мета дослідження. Метою статті виступає дослідження сучасних тенденцій ринку праці, які впливають на попит на компетенції економістів, виявлення шляхів та існуючих методик удосконалення необхідних компетенцій за рахунок ефективної самоорганізації та самовдосконалення.

Основний матеріал. За результатами дослідження сучасного ринку праці України слід відмітити, що більшість працівників у 2020 році були зайняті в оптовій та роздрібній торгівлі, далі йде сільське, лісове та рибне господарство та промисловість (рис. 1).

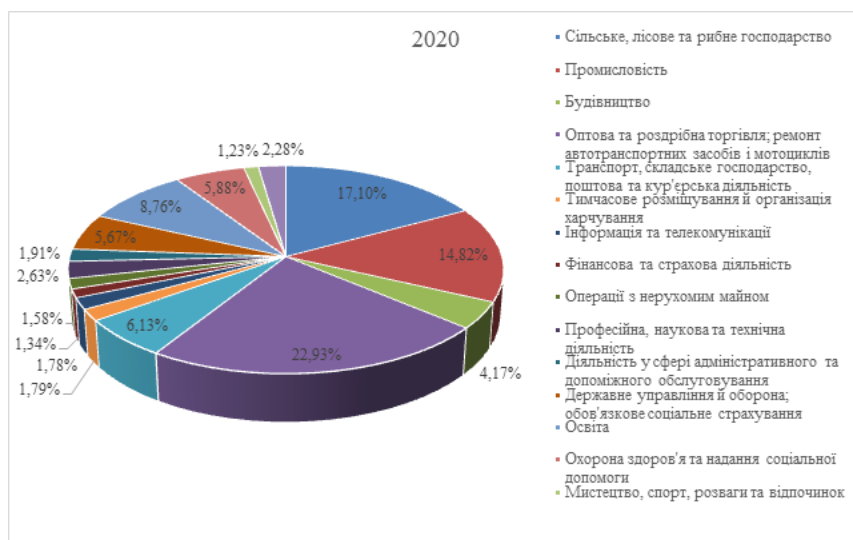

Рис. 1 Структура зайнятого населення за видами економічної діяльності в Україні в 2020 році

Джерело: складено авторами за матеріалами [1]

Слід зауважити, що особливості здійснення діяльності у торгівлі та сфері послуг висувають вимоги до постійного вдосконалення комунікативних та організаційних навичок у працівників. Високий рівень конкуренції у сфері торгівлі вимагає постійного удосконалення навичок та технологій продаж та взаємодії з клієнтами.

Проте слід також звернути увагу на структуру безробітного населення України у 2020 році та проаналізувати можливі причини такого безробіття (табл. 1).

Таблиця 1

Безробіття населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості в Україні у 2010-2020 рр.

	Безро-бітне насе-лення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб	за причинами незайнятості, відсотків								
		Вивіль-нені з еко-номічних причин	Звіль-нені за влас-ним бажан-ням, за уго-дою сторін	Звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	не працевлаштовані після закінчен-ня закладів освіти	робота має сезонний харак-тер	не зайняті через виконання домашн-ix (сімейни) обов'язків тощо	звільнені за станом здоров'я, через оформлен-ня пенсії	Демобілізовані з військо-вої строкової служби	інші причини
2010	1 713,9	33,0	27,2	10,0	15,5	6,3	2,4	0,9	1,3	3,4
2011	1 661,9	27,7	30,1	9,2	18,1	6,9	2,5	0,9	1,2	3,4
2012	1 589,8	23,5	34,0	8,4	16,9	8,8	2,5	1,5	1,4	3,0
2013	1 510,4	21,9	34,6	8,1	16,8	8,4	3,8	1,2	1,0	4,2
2014	1 847,6	22,3	31,8	7,8	16,7	9,3	4,6	1,4	0,3	5,8
2015	1 654,7	27,8	28,9	7,5	16,4	9,9	3,7	0,9	0,3	4,6
2016	1 678,2	22,4	33,0	9,4	15,6	9,7	3,2	1,8	0,7	4,2
2017	1 698,0	23,2	34,5	8,2	12,2	10,1	4,9	2,0	0,7	4,2
2018	1 578,6	20,7	38,0	9,5	9,8	9,4	4,7	1,1	0,9	5,9
2019	1 487,7	21,5	39,6	8,9	9,4	9,6	3,3	3,4	0,8	3,5
2020	1 674,2	22,9	34,1	9,7	9,3	10,2	2,9	3,0	0,5	7,4

Джерело: складено авторами за матеріалами [1]

Аналізуючи дані таблиці 1, слід звернути увагу на показник частки не працевлаштованих після закінчення закладів освіти. Хоча рівень даного показника у структурі безробітного населення за період 2010-2020 років зменшився, рівень його у 2020 році не може не викликати занепокоєння. Тобто 9,3 % випускників закладів освіти залишаються безробітними, причинами цього може стати: високий рівень тіньової економіки в країні, коли випускників офіційно не оформлюють, а також не відповідність отриманих випускниками компетенцій сучасним потребам ринку праці. Тому питання вдосконалення навичок самоорганізації особистості набувають все більшої важливості.

За даними Державного центру зайнятості, що висвітлені у доповіді Національного Агентства Кваліфікацій [2], більшість зареєстрованих вакансій в Одеській області за період жовтень-листопад 2020 року у сільському, лісовому та рибному господарстві (8142 вакансії), по, в першу чергу, пов'язано із сезонним характером праці в даній сфері; освіти (3030 вакансій); оптовій та роздрібній торгівлі (2538 вакансій); транспорті (2462 вакансії). Наявність великої кількості вакансій у зазначених сферах свідчить про необхідність удосконалення навичок особистості, пов'язаних із найбільш затребуваними вакансіями, більшість з яких потребують навичок самовдосконалення та переорієнтації під динамічні потреби ринку.

У той самий час збільшується попит на такі професії: антикризовий менеджер, експерт з цифрової трансформації, експерт з HR-трансформації та інші. Попит на спеціалістів із знанням та досвідом у сфері трансформаційних технологій, зумовлюється наслідком дії всесвітньої пандемії COVID-19, появою кризових наслідків у діяльності підприємств та переходом на новий інструментарій здійснення бізнесу.

Як зазначає Т.В. Обелець [3]: «...згідно дослідженням економістів, які є прибічниками концепції «технологічного прогресу, спрямованого на витіснення рутинної праці» (routine-biased technological change – RBTC) [4], наслідком RBTC буде поляризація структури зайнятості: в середині професійної шкали буде спостерігатися провал, тоді як зростання

зайнятості буде відбуватися на полюсах, де концентруються, з одного боку, робочі місця, що потребують низької кваліфікації (найменш оплачувані), а з іншого - високої (найбільш оплачувані)». Таким чином, нейтралізація такого провалу потребує зміни у відношенні особистості до самовдосконалення протягом всієї трудової діяльності.

Згідно з висновками у Доповіді «Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та Україні» [5] очікується збільшення попиту на такі професії:

- інженери та дизайнери в області високих технологій: ІТ-послуги (електроніка, високі технології, підтримка); спеціалісти харчової, фармацевтичної промисловості, розробники технологічних рішень;
- експерти в галузі біології, агрономії (нові сучасні сільськогосподарські технології, раціональне використання ґрунтів тощо) і медицини;
- муніципальні працівники, спеціалісти у сфері продажу продуктів харчування та продовольства.

Тобто залишається популярним в Україні попит на спеціалістів в області високих технологій, що є однією з головних тенденцій світового ринку праці.

Аналізуючи сучасні дослідження відносно ринку праці, слід звернути увагу на результати висвітлені у доповіді [6], де зазначається перелік основних необхідних компетенцій майбутнього, а саме:

- розвиток інформаційних технологій;
- крос-функціональність;
- мобільність;
- нові форми зайнятості тощо.

Розвиток інформаційних технологій, інтернету, поява нового програмного забезпечення та нових технологій сприйняття інформації висувають вимоги до адаптації особистості та опанування інноваційними розробкам у досить короткі терміни. Крос-функціональність проявляється у необхідності поєднання декількох, часто зовсім несуміжних областей знань для виконання поставлених завдань. Глобалізаційні чинники та поширення міжнародного спілкування сприяють нарощуванню потенціалу використання іноземних мов, знання яких стає обов'язковим при виконанні деяких видів робіт. Високий рівень необхідних здібностей до мобільності висувається у зв'язку із високою динамічністю та невизначеністю сучасного світу. Поява нових форм зайнятості, особливо у зв'язку із нарощуванням обсягів дистанційної роботи та спілкування внаслідок дії всесвітньої пандемії COVID-19, сприяє розвитку компетентностей, пов'язаних із швидким, дистанційним виконанням завдань.

За результатами аналізу для компанії Microsoft, виявлено, що найчастіше вимагають роботодавці від кандидатів [6]: навички усного та письмового спілкування; уміння працювати з Microsoft Office; уважність до дрібниць; здатність самостійно вирішувати завдання; самоініціативність, самомотивованість; організаторські здібності; здатність працювати у незалежному режимі; уміння працювати з Microsoft PowerPoint; управління проектами; досвід діяльності, пов'язаної з продажами; уміння виявляти й вирішувати проблеми; орієнтація на обслуговування клієнтів; уміння розподіляти час; здатність до розвитку бізнесу; аналітичні навички; уміння працювати з Microsoft Word; уміння розмовляти двома та більше мовами; розвинені навички міжособистісного спілкування; ділова етика; уміння працювати в операційній системі Linux.

Деякі з виявлених потреб є специфічними саме для країн, де проводився аналіз, як, наприклад останній пункт. Проте більшість з них є типовими запитамі і з боку роботодавців в Україні, причому більшість із зазначених вимог є результатом самовдосконалення особистості протягом всієї кар'єри.

Водночас у даній доповіді зазначається, що «знання та навички випускників, що приходять на ринок праці, не відповідають очікуванням роботодавців за такими основними параметрами:

- відсутність практичних навичок після закінчення навчального закладу;
- відсутність знань про сучасні інноваційні способи виробництва;
- недостатні мовні та комунікативні навички;
- досить абстрактне знання про «зелену» економіку, відповідальне споживання, ефективність використання енергії на практиці тощо.

Висновки. Розглядаючи перспективи вдосконалення знань та навичок особистості слід зазначити, що підхід до вирішення даного питання повинен бути комплексним, тобто необхідно створити діючу та ефективну сферу освіти. Після навчання студент повинен

мати ті знання, навички та компетенції, які відповідають та тісно пов'язані із потребами роботодавців на ринку праці.

Підсумовуючи проведене дослідження, слід зазначити такі перспективні напрямки розвитку системи освіти на прикладі економістів:

- впровадження дуальної освіти, де студент 50% часу навчання проводить у навчальному закладі, а інші 50% - на підприємстві. Такий підхід надає переваги в одночасному застосуванні на практиці знань та навичок студентів, урахуваючи потреби роботодавців;
- розширення переліку практичних тренінгів у навчальних планах економістів, що створить передумови для отримання специфічних практичних навичок за обраними компетенціями;
- введення тренінгів за основними програмними продуктами, що використовуються сучасними спеціалістами під час практичної роботи (1С, ERP та CRM системи тощо);
- активізація співпраці із провідними науковими центрами, лабораторіями із інноваційних розробок для збільшення рівня обізнаності студентів про сучасний рух та особливості інновацій в Україні та світі;
- впровадження вільного доступу студентів до Європейських та світових баз даних, специфічної літератури та розробок;
- впровадження англійських програм або окремих курсів в навчальні плани для активізації та поліпшення рівня володіння англійською мовою студентів;
- розвиток навичок комунікативного блоку: ділова етика, розв'язання конфліктів, сучасне ділове спілкування, управління взаємовідносинами тощо;
- збільшення блоку соціальних дисциплін спрямованих на розвиток соціальної відповідальності особистості;
- підтримка та розвиток знань та навичок, пов'язаних із енергозберігаючими технологіями;
- поглиблення та впровадження інструментарію управління часом особистості та підприємств;
- впровадження міждисциплінарних тренінгів, що поєднують різні напрями навчання для розвитку кросс-функціональності;
- посилення забезпечення самостійної роботи із акцентами на самомотивацію та самодисциплінованість;
- введення елементів командної роботи із пропрацюванням організаторських здібностей.

Даний перелік не є остаточним, враховуючи сучасні потреби ринку праці. Проте він є базовим для перспектив подальшого розвитку освіти та системи самовдосконалення особистості.

З іншого боку, процес самовдосконалення особистості повинен носити перманентний характер. Неможливо отримати сучасну освіту та все життя залишатись провідним спеціалістом, тому необхідно застосовувати інструментарій самовдосконалення особистості протягом усього життя людини. До основних таким інструментів відносять:

- впровадження інструментарію тайм-менеджменту у життя: цілепокладання, пріоритетизація завдань, планування та оптимізація із використанням сучасних програмних продуктів, методів та методик;
- постійне вдосконалення мовних навичок. За оцінками експертів володіння англійською мовою збільшує ставку заробітної плати робітника майже вдвічі;
- розвиток інтелектуальних та культурних здібностей особистості через літературу, музику та інші напрями мистецтва;
- розвиток емоційного інтелекту;
- підтримка здоров'я та фізичного стану із популяризацією здорового образу життя.

Список літератури

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 21.09.2021).
2. Національна агенція кваліфікації. Сучасні тенденції на зареєстрованому ринку праці України (вакансії та безробітні). URL: https://drive.google.com/file/d/1M1qWChQtY2MO38ucT0M0-_cdcq86vBso/view (дата звернення 21.09.2021).
3. Обелецька Т.В. Сучасні тенденції трансформації ринку праці. Ефективна економіка. 2020. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/106.pdf (дата звернення

21.09.2021).

4. Vivarelli, M. (2014) Innovation, Employment and Skills in Advanced and Developing Countries: A Survey of Economic Literature. *Journal of Economic Issues*. 48, no. 1.123-154.

5. Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та Україні. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro-budapest/documents/publication/wcms_244735.pdf (дата звернення 25.09.2021).

6. Сучасні тенденції розвитку ринку праці в Україні: наукова доповідь / [Джинчарадзе Н.Г., Боков О.В., Гулевич О.Ю., Вітряк Т.Б., Шостак І.В., Куліков Г.Т., Красівський Д.О., Савченко Н.В., Савенко О.О., Літвінчук Л.Й.]. К. : ІПК ДСЗУ, 2018. 42 с.

References

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2021). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

2. National Qualifications Agency. Current trends in the registered labor market of Ukraine (vacancies and unemployed). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1M1qWChQtY2MO38ucT0M0-_cdcq86vBso/view [in Ukrainian].

3. Obeletska, T.V. (2020). Current trends in the labor market transformation. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/106.pdf. [in Ukrainian].

4. Vivarelli, M. (2014). Innovation, Employment and Skills in Advanced and Developing Countries: A Survey of Economic Literature. *Journal of Economic*, 48, 1, 123-154.

5. Research and analysis of vacancies and needs for qualified personnel in the EU, the Republic of Moldova and Ukraine. Retrieved from <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro->. [in Ukrainian].

6. Suchasni tendentsii rozvytku rynku pratsi v Ukraini: naukova dopovid (2019). [Dzhyncharadze, N.H., Bokov, O.V., Hulevych, O.Iu., Vitriak, T.B., Shostak, I.V., Kulikov, H.T., Krasivskyi, D.O., Savchenko, N.V., Savenko, O.O., Litvinchuk, L.I.]. К. : ІПК ДСЗУ. [in Ukrainian]

УДК 331.101.6:796

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-125-131

SPORT VERSUS EMPLOYEE PERFORMANCE

Hvizdová Eva, PhDr. Ing., Ph.D, MBA, Vice-ректор. College of International Business ISM Slovakia in Prešov, Duchnovicovo námestie 1, Prešov 080 01, Slovakia.

e-mail: hvizdova@ismpo.sk,

ORCID ID 0000-0002-1348-2278

Brezanská Jana, Ing., MBA, Sales and CRM specialist, Jirásková 56, Prešov 080 05, Slovakia

e-mail: j.brezanska@gmail.com

Abstract. *The aim of the paper is to point out the importance of the presence of sport for the work performance of employees. The survey is focused on the analysis and comparison of work performance of employees who regularly play sports with those who do not play sports at all, or rarely. The influence of physical activity is discussed in aspects such as motivation, work efficiency, coping with stressful situations, creativity and the overall mood of the employee. The results of the survey confirmed a significant linear correlation between the impact of sport on creativity and positive mood. The proposed action plan for physical activities to support sports in the workplace is focused on a healthy lifestyle and health prevention.*

Keywords: *work performance, physical activity, motivation, work efficiency, coping with stressful situations.*

СПОРТ ЯК ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ СПІВРОБІТНИКІВ

Hvizdová Eva, PhDr. Ing., Ph.D, MBA, Vice-ректор. College of International Business ISM Slovakia in Prešov, Duchnovicovo námestie 1, Prešov 080 01, Slovakia.

e-mail: hvizdova@ismpo.sk,

ORCID ID 0000-0002-1348-2278

Brezanská Jana, Ing., MBA, Sales and CRM specialist, Jirásková 56, Prešov 080 05, Slovakia

e-mail: j.brezanska@gmail.com

Анотація. *Метою написання статті є звернути увагу на важливість присутності спорту для підвищення продуктивності праці співробітників. Проведене опитування зосереджено на аналізі та порівнянні результатів роботи працівників, які регулярно займаються спортом, з тими, хто взагалі або рідко займається спортом. Вплив фізичної активності обговорюється в таких аспектах, як мотивація, ефективність роботи, подолання стресових ситуацій, творчість та загальний настрій працівників. Результати опитування підтвердили значну лінійну кореляцію між впливом спорту на творчість та позитивним настроєм. Пропонований план дій щодо фізичних навантажень для підтримки спорту на робочому місці орієнтований на здоровий спосіб життя та профілактику здоров'я.*

Ключові слова: *продуктивність праці, фізична активність, мотивація, ефективність роботи співробітників, подолання стресових ситуацій.*

JEL Classification: Z 200, J240

Introduction. In addition to its products and services, the core of every company is also its employees. A productive and healthy employee sees job opportunities where others see obstacles, focuses on solutions, not problems, and completes assigned tasks in a timely manner.

Such an employee can be a positive example for others; managers should respect such employees and be able to appreciate them appropriately. Ideally, there should be as many productive and healthy workers in the organization as possible in order to achieve that such behaviour is considered a standard. In today's turbulent times of the Fourth Industrial Revolution, when the gap between labour supply and demand is widening, employee turnover is increasing, work organizations and their human resources managers must make more efforts to motivate employees as well as their health.

For the youngest generations, it is an essential element that can keep them in the company. According to the latest statistics, the youngest generations Z and Y change jobs much more often than previous generations, after about 9 months, which means that the element of employee loyalty to the employer disappears. There is a trend for employers to retain and attract good employees through various benefits, but unfortunately this strategy is not always successful in the long run. Some organizations and their managers often face the question of how to ensure that the employee

is motivated, positive, productive, not subject to unnecessarily stressful situations and is also creative and bringing new ideas to the company.

The answer may be easier than we would think, bringing more sports and physical activities to the workplace. Because movement is one of the activities that benefits our brain in surprise. Thanks to physical activity, we feel better, we improve our memory, resistance to stress, we increase our ability to concentrate, creativity, motivation and, last but not least, it is proven that it also increases intelligence.

The aim of the paper is to point out the importance of the impact of sport on the employee's work performance.

Movement and work performance. Exercise is a physical activity that is planned, structured and repeated in order to improve the condition of some parts of the body. Exercise serves to improve health, fitness and is also an important means of physical rehabilitation.

Other domestic sources [9] describe movement as life, movement is health. Exercise is a simple, publicly available tool that can improve health and quality of life. Exercise is the continuous use of the body to stay strong, flexible and healthy. For comparison, the WHO defines physical movement as any movement that the body produces through skeletal muscle. "According to basic European health indicators, physical activity is one of the most important determinants of health. Insufficient physical activity increases the probability of reducing the body's resistance and deteriorating health. Its effects are comparable to the effects of risk factors such as smoking, high levels of total cholesterol, high blood pressure and are also attributed to the more adverse effects on the human body" [5].

Sport is a significant and influential social phenomenon today. It has become a content of work and leisure, so it has become a profession and entertainment for a large number of people. In defining the term sport, we relied on information from Act no. 440/2015 Coll. [11] on sport and amending certain laws, which defines sport as all forms of physical activity which, through occasional participation or organized participation, lead to the demonstration or increase of physical fitness and mental well-being, form social ties or enable results to be achieved in competitions at all levels. In addition to the health benefits, sport also includes an educational aspect and improves some of the soft skills that are desirable in the world of work today. Sport also teaches us to develop the following qualities: develops team spirit, develops leadership skills, develops endurance, increases concentration, helps to achieve flow, present moment, teaches planning, teaches honesty and sincerity, helps to manage stress, improves observation and analytical skills, develops strategic thinking [3].

The European Union, as an organization, is also aware of the importance of the presence of sport and physical activities. Based on this awareness, it prepared the document Strategy of Physical Activity for WHO European Region for the years 2016 – 2025 [13]. The document also comments on the issue of physical activities in the workplace, which should gradually become an integrated part of the corporate subculture.

The European Union recommends that Member States provide opportunities and advice on physical activity and active lifestyles for work organizations. Member States should consider taking appropriate measures to promote the active commuting and use of public transport on the way to work. These measures may include regulations, guidelines or financial incentives for organizations, in particular, for example, bicycle storage, bicycle racks, changing rooms, showers and appropriate public support options for employers. Organizations should consider allowing employees to perform more physical activity during the normal working day. These measures may include activities aimed at organizing the workplace, such as the provision of adjustable tables or promotional signs on the stairs to encourage their use, or regular breaks during the day to allow physical activity, individually or collectively. The team can also tighten up during the plank challenge, in which employees can, for example, compare times for how long they will stay in the plank position. Other recommended measures include, providing employees with membership in a gym, sports club or, for larger companies, their own corporate sports facilities, organizing sports events, or corporate sports days. The implementation of the above-mentioned regulations could be supported by health and safety workers at work. Particular attention should be paid to the different needs of different types of workplaces, sectors and employees, including the informal sector and the self-employed. In implementing the measures, efforts must be made to ensure that the promotion of physical activity in the workplace does not increase existing inequalities in the workplace. Targeted programs and interventions may be needed to tailor specific needs to manual workers, employees in the informal sector or in a low-income environment. As a result, Member States should place particular emphasis on reaching all employees, including the socially

disadvantaged [12]. By integrating concepts in evolutionary medicine with concepts from clinical and cognitive neuroscience, a new model of adaptive capacity has been proposed that explains how and why exercise protects the brain throughout life, leading to improved cognitive function and the potential for successful cognitive aging. The model suggests that our evolutionary history as cognitively involved endurance athletes during foraging has led to improved neural responses to exercise [8]. Endurance exercise is one of the few physiological stimuli that has been shown to increase the production of new neurons in the brain, which is of course related to the improvement of memory or other brain functions [9].

Work motivation is very important for every employee in every job position. More than seven out of ten employees in the UK said that their employers were more motivating. These findings came from a new study by Reward Gateway, which suggests that alarming effects of demotivation on employees include, for example, mood deterioration in 60% of respondents, reduced productivity in 48% of respondents, reported a decline in mental health of up to 46% and 40%. More than a quarter of 26% say their relationships with family and friends suffer and 2 out of 10 admit that they drink more alcohol if they do not feel motivated at work. The study also found that if an employee does not feel motivated to work, he or she is most likely to be compensated for financial rewards, good working relationships, or other factors such as social status. Those who said they felt extremely motivated justified it with respect and good working relationships [1]. Exercise not only improves our physical condition, but also teaches our body to better manage stress, for example at work [6].

A good and positive mood attracts other people, a positive employee is usually popular with others, others like to work with him, looking for his company in the team. Repeated scientific research has confirmed that regular physical activity is responsible not only for happier and more satisfied people, but even for changes in basic character traits [2].

Analysis of the questionnaire survey. The article is based on the hypothesis that sports and physical activities, among other things, have a positive effect on the employee's work performance. There is a presumption of interdependent values, the more physical activity, the more productive employees are than those who have less physical activity. To confirm or refute the hypothesis, we used the method of analysis of questionnaire data, which we obtained as an output from the survey. Questions were asked in order to find a correlation between physical activities and selected indicators.

The last question was open and aimed at obtaining recommendations from respondents. The questionnaire addressed a total of 148 respondents, with a predominance of women 68.1% compared to men 31,9 %. By age, the respondents in these age categories were young people from 19 to 25 years in the number of 19,7 %, the second category consisted of respondents from 26 to 35 years in the number of 29,9 %, the third most numerous category consisted of people from 36 to 45 years in the number of 34,7 %, the fourth category consisted of respondents aged 46 to 55 in the number of 13,6 % and the last category was focused on respondents aged 55 and over, this category reached the lowest percentage of 2 % of respondents.

One of the first questions in the questionnaire was to find out how often respondents perform sports activities. The question was asked as follows: "Do you play sports, do exercise or do physical activities regularly?" Surprisingly, most $\frac{3}{4}$ respondents stated that they perform physical activities more than 3 times a week, 11 % of respondents perform physical activities once a week. The frequency was sometimes stated by 3 % of respondents, occasionally by 9 % of respondents and 2 % of respondents do not perform any sports and physical activities. One question was opened so that we could find out or inspire when implementing the results in practice, what physical activities are performed by the respondents.

The aim of the question was also a certain change in the style of the questions, so that the respondents did not consider the questionnaire monotonous and were given the opportunity to express themselves. Among these responses, anaerobic activities such as running, cycling, walking, hiking, and cardio exercise were the most common responses. In addition to these, yoga, strength training, Pilates and other sports activities were often mentioned, some unique ones such as shooting. When asked: "Do you feel health problems that would cause you everyday complications in your job?" 67 % of respondents consider their health to be problem-free, 20 % of respondents sometimes experience health problems and 13 % admitted health problems that cause them complications even when performing of employment.

In a selective question, we learned what type of job position the respondents currently hold in the organization, regardless of their job focus. The aim of this question was to find out how many% of respondents hold a managerial position – 14 %, how many % of respondents work as an

employee in the organization 69%, how many respondents are self-employed 14 % and how many % of respondents are currently not working 6 %. When asking the question, we thought of the hypothesis that sport also has an impact on career growth. Based on the obtained data, we cannot confirm the hypothesis, but also refute it. Because of all the answers, 14 % of the respondents stated that they work in a managerial position in the organization and 11 % of the respondents work through their own business. Together, this represents $\frac{1}{4}$ of respondents.

In the primary survey in the form of a questionnaire, we wanted to find out how physical activities affect selected indicators such as job satisfaction, work motivation, efficiency, attention, stress, positive mood and creativity.

Job satisfaction is a key element for every employee. If the employee is satisfied, there is a presumption that he performs his work well and responsibly. The question in the survey was: "How do you evaluate the job you perform in terms of your personal satisfaction?" Respondents were able to answer this question using a 3-point Liker scale, where 1 meant satisfaction with the job, my work is personally fun and describes, on the contrary 3 meant dissatisfaction I often think about a change of job. We assumed that more physical movement means higher satisfaction. Half of the respondents 51% stated that they were satisfied with the workload, 38% of respondents answered the question neutrally and 11% stated a feeling of dissatisfaction with the workload. From the given results we can conclude that there is a certain correlation between the frequency of physical activities and job satisfaction, but it is not applicable to all.

Motivation at work is an interesting topic that has been and is being studied by several psychologists. One of them, the psychologist Herzberg, came up with his Herzberg motivation theory, according to which the manager can influence hygienic factors at the employee level, those that eliminate dissatisfaction such as salary, benefits, relationships, working conditions and job security, and motivators that create satisfaction are intangible nature such as recognition, praise, creativity, personal growth and career growth. At the same time motivators have a greater influence on work motivation, though Herzberg held the idea that money does not motivate. The emergence of this theory increased the interest in business psychology, work-enriching programs, as well as aroused interest in internal motivation at work [7]. In the survey, we asked respondents how they would evaluate their internal motivation in performing the work they perform. Even on this issue, we assumed that physical activities can have some effect on internal motivation at work. Respondents could answer this question using a 3-point Liker scale, where 1 meant I was very motivated, work brings me joy, I enjoy every day at work, on the contrary, 3 meant I no longer feel motivation, I work mainly for financial security. Most respondents 44% pointed to neutral feelings when experiencing internal motivation at work, 40% of respondents stated strong motivation at work, work brings them joy and they enjoy every day at work. On the other hand, 16% of respondents stated that they no longer feel motivated and do work mainly for financial security. The data show that, as Herzberg has already defined, there are several motivators and hygienic factors that have a positive effect on motivation at work. The role of managers is to find and implement in practice a suitable mix of tools that would achieve success for more employees and thus achieve a collective increase in motivation.

Efficiency, in other words also productivity and work efficiency, is the ratio of the units of input and output of work activity. The goal of the organization is to achieve the highest possible efficiency at work, using various tools, such as a clear definition of the organization's goals, elimination of redundant processes, process automation. When it came to the issue of efficiency, we were curious whether employees who play regular sports also achieve higher efficiency in their work activities, as their brains are regularly stimulated. The question was: How would you rate your efficiency in doing the job? Respondents could also answer this question using the 3-point Liker scale, where 1 meant I work very efficiently during the whole working time, I consider myself an executive, on the contrary 3 meant my efficiency at work could be much better, I often find myself procrastinating in work. We evaluate the answers positively, as up to 55% of respondents, which makes up more than half of the answers, said that they work very efficiently during the whole working time and consider themselves as executives. 36 % of respondents had a neutral attitude to the question. On the contrary, only 9% of respondents said that their efficiency at work could be much better, as they often find themselves procrastinating at work.

Attention is an important part of being able to focus on one thing and not be disturbed by others. The ability to quickly identify selected information and ignore irrelevant information is called selective attention. Selective attention is an important part of the ability to concentrate and is considered an important social trait, not just in the workplace. The effect of physical activity on selective attention and ability to concentrate was determined using the Eriksen Flanker test, which

consists of five arrows on the screen. The task of this test is to find out as quickly as possible in which direction the arrow in the middle points. The organizers measured not only the attention of the test participants, but also the level of physical activity and fitness. The test showed that the results were better in participants with higher physical activity [4]. We wanted to confirm the results of Eriksen's test with another question, which sounded as follows: During the performance of my work, I am attentive and focused, mistakes from "inattention" do not happen to me often, do you agree with the statement? Respondents could answer the question using a 3-point Liker scale, where 1 meant I agree, my attention and concentration is high, when I work I reach a state of "flow", on the contrary 3 do not agree, it often happens that I think of something other than the work at that moment I am performing. Survey participants, consisting of a majority of respondents who play sports regularly, provided the following answers: 52 % of respondents said they get a lot of attention at work, 42 % of respondents said they were neutral and 6% of respondents said they often thought of something other than the work they were doing. Based on the answers, the positive correlation was not confirmed, as it is not certain that physical condition improves the ability to concentrate, it can easily be the other way around. Those who like sports have their attention under control.

Stress is part of our work as well as our personal lives. Those who are better able to manage stress in the workplace can have a certain advantage in building a career, because the feeling of threat, increased pulse and heat surge in presentations bypasses him. It is proven that the most effective remedy for stress is physical activity, physical activity is an effective method of preventing and combating stress. What the correlation of active movement and selected indicators is. Scientists report the following statement: With increasing fitness, our body is also learning to better manage stress. We also wanted to verify the statement in the survey with the question: I manage stressful situations at work with foresight, they do not cause me a problem, do you agree with the given statement? Respondents could also answer this question using the 3-point Liker scale, where 1 meant I agree, I am not subject to stressful situations at work, on the contrary, 3 meant I disagree, I often experience stress at work. Respondents' answers are:

55 % of them agree with the statement that I am not subject to stressful situations at work, 36 % were neutral and 9% of respondents often experience stress at work. Even in this case, the positive direct correlation between the frequency of sports activities and the stress experienced by our respondents was not directly confirmed.

A positive mood attracts people's attention. It is said that life is easier with a good mood. This also applies at work, employees who are positive, are usually popular in the team and sought by other colleagues to solve not only problems but also other topics. According to scientific studies, more physical activity also affects mood. The question in the survey was as follows: During the working day I am usually in a positive mood, do you agree with the statement? Respondents could also answer this question using the 3-point Liker scale, where 1 meant I agree, a positive mood accompanies me for most of the day, on the contrary, 3 meant I disagree, I could be more positive. The answers provided the best correlation among the above factors between the frequency of sports activities and the evaluation of the positive mood of the respondents. I agree with the statement, a positive mood accompanies me during the whole working day, up to 63 % of respondents agreed, 30 % of respondents stated neutral feelings, on the contrary, 7 % of respondents did not agree with this statement.

Creativity, creative thinking is one of the foundations of a manager's success. Creativity can be increased thanks to exercise, but too much exhaustion does not help it. I consider myself being creative and other people around me also consider me as a creative person, do you agree with the statement? Respondents answered as follows: 53 % of respondents consider themselves creative, 40% of respondents were neutral about the question and 7 % of respondents said that new ideas are more difficult to come up with. The last question in the questionnaire was open and focused on the respondents' recommendations. The question was: Would you welcome more physical activity in the workplace as an initiative by your employer? If so, could you give a specific example of what? The result was positive answers and respondents' interest in physical activities organized by the employer. Most respondents who answered the question would welcome more physical activities, financial benefits to support sports activities, or organized teambuildings focused on physical and sports activities as an initiative on the part of the employer. The most frequently stated interest in the following physical activities in the workplace was: yoga, pilates, swimming, stretching exercises, fitness room, joint running trainings, hiking trips, as well as organizing collective sports such as football, hockey and volleyball. If the nature of the work does not allow the organization of physical activities in the workplace, respondents would welcome a financial contribution

to sports from the employer as a form of support for maintaining overall health. In addition to specific activities, some responses inspired activities that could be implemented. Respondents would welcome a longer lunch break, or a longer break at any time, so that they can leave the workplace for sports activities. Of course, after doing a sports activity, they would return to work, stayed longer and continued to be excited by positive energy to continue working. The application of this idea could be supported by flexible working hours, if the nature of the work allows it. In international foreign companies, flexible working hours are already commonly offered as a benefit for employees. Some said that they would welcome a mandatory break focused exclusively on physical activities during the working day. Some companies organize a popular plan challenge for employees as a form of a certain ice-break and stretching during work. The aim of this challenge is to stay as long as possible in the plank position, while competing to last the longest, especially for men, this challenge is very popular. In addition to action activities, respondents highlighted and would appreciate the opportunity to relax in the workplace through a massage, ideally a sauna.

The evaluation of data from the survey by respondents who reported the frequency of sports activities 3 times a week and more did not confirm a significant linear correlation of the impact of sports on employees' performance with those who do not perform sports often. The values of the correlation of the data concerning influence of the frequency of sport and the investigated factors expressed by using the mathematical-statistical function of linear correlation are shown in Table 1.

Table 1

Correlation between the examined factors and the frequency of sports activities

Factor investigated	Linear correlation *
Satisfaction	0,12
Motivation	0,15
Efficiency	0,08
Attention	0,19
Stress	0,16
Positive mood	0,24
Creativity	0,24

* 0 = no correlation, 1 = linear correlation

Based on the data obtained from the survey, it follows that the greatest correlation between the researched factors and the frequency of sports activities was achieved by creativity and positive mood. From the survey we can conclude that sports activities have a certain, although not great impact, on the mood of employees and their creativity, followed by attention and stress. The survey did not confirm a significant linear correlation based on the analyzed data obtained from the respondents. It follows from the above that physical activities can affect the studied factors, but we cannot generalize and apply them to everyone. In order to achieve a greater linear correlation of the data, several variables would have to be taken into account in the research.

Conclusion. Given the high prevalence of work-related musculoskeletal disorders, it makes great sense from a business point of view to invest in the prevention of their formation or occurrence. Long-term sitting occurs in many work situations, from working in industry on assembly lines to working as cashiers in supermarkets or at a computer. In order to prevent this trend, it would be worth, on the basis of the survey and information from application practice, to include an action plan of physical activities in the workplace with one hundred employees and more, the nature of which requires sedentary work. When creating the action plan, we were inspired by the results of the survey, as well as the publication of the European Union Prize for Good Practice in the Healthy Workplaces Campaign 2016-2017 [10].

The action plan for physical activities consists of physical activities at the workplace and physical activities outside the workplace, where the employee normally resides within the employment relationship.

At the workplace, we propose the implementation of height-adjustable tables, high tables suitable for "standing meetings" and as an equipment for exercise in the form of a fitness room performing exercises such as yoga, stretching, fitness and strength training organized once a day which are demanded in the organization. Once a quarter, there should be organized seminars focused on a healthy lifestyle, which would collectively support the overall idea of the action plan of physical

activities. Outside the workplace, organize regular collective trainings of physical activities, which are most in demand at a frequency of 2 times a week. Based on the survey, we found that the demand is mainly for the following activities: organizing collective volleyball, football, joint running training, hiking activities, or organizing collective badminton.

Through poster campaigns, employees are reminded to move and train regularly during the working day to lead a successful fight against inactivity. The anchoring of the action plan takes place in the form of small sports challenges with published results of employees, as we know that the factor of competitiveness and the element of being rewarded is sometimes stronger in motivation than the movement itself. We recommend organizing sports challenges once in 2 months.

The paper is an output within the research task VEGA no. 1/0433/20 entitled: Factors of formal and informal care in the long-term care system.

References

1. Bean, S. (2018). Lack of motivation at work impacts both performance and mental health. Retrieved from <https://workplaceinsight.net/lack-of-motivation-at-work-impacts-both-performance-and-mental-health/>. [online 2021-03-20].
2. Cotman, C., Berchold, N. (2002). Exercise: a behavioral intervention to enhance brain health and plasticity. In *Trends Neurosci*, 25, 6, 295-30.
3. Ghildyal, R., (2015). *Mens Sana Monogr: Role of Sports in the Development of an Individual and Role of Psychology in Sports*. Mens Sana Monogr, India, 170 p. ISBN 973-1229.153335.
4. Hansen, A. (2019). *Ako cvičenie a pohyb posilňujú mozog. Dobeňni svoj mozog*. Štokholm. [In Slovak].
5. Mikas, J. (2017). Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky. Retrieved from https://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=3149:pohybznamenazdravie&catid=56:tlaove-spravy&Itemid=62 PASOO, 2000. [online 2021-02-7] [In Slovak].
6. Suzuki, W., Fitzpatrick, B. (2015). *Healthy Brain, Happy Life: A personal program to activate your brain & do everything better*. HarperCollins, 320 p. ISBN 9780062366801.
7. Štikar, J., Rymeš, M., Riegel, K., & Hoskovec, J. (2003). *Psychologie ve světě práce*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 461 p. ISBN 8024604485. [In Czech].
8. Raichlen, D., Alexander, G. (2017). Adaptive Capacity: An Evolutionary Neuroscience Model Linking Exercise, Cognition, and Brain Health. In *Trends Neurosci*, 40, 7, 408-421.
9. Ukropcová, B., (2017). *Veda na dosah – CVTI SR Prežijeme bez pohybu? Vplyv fyzickej (ne)aktivity na zdravie (Barbara Ukropcová)*. Retrieved from <https://vedanadosah.cvtisr.sk/zdravie/vplyv-fyzickej-neaktivity-na-zdravie-cloveka/>. [In Slovak].
10. WHO Regional Office for Europe (2016). *Physical activity strategy for the WHO European Region 2016–2025*, Kodaň 2016, 32 p. ISBN 978-92-890-5147-7.
11. Zákon, č. 440/2015 Z. z. o športe a o zmene a doplnení niektorých zákonov <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2015-440>. [In Slovak].
12. WHO: *Physical activity strategy for the WHO European Region 2016 – 2025*. Retrieved from https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0014/311360/Physical-activity-strategy2016-2025. [online 2021- 06-14].
13. WHO: *Physical activity (2021)*. Retrieved from <https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/physical-activity/physicalactivity>. [online 2021-06-13].

УДК 346.26

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-132-138

STATE REGULATION OF HIGH-TECH BUSINESS: ECONOMIC AND LAW ASPECT

Zakharchenko Natalia, Doctor of Economics, Associate Professor, Professor at the Department of Economics, Law and Business Management, Odessa National Economic University, Odessa< Ukraine
e-mail: nvzakharchenko777@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9895-531X

Karazhiya Eduard, senior lecturer at the Department of Economics, Law and Business Management, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: edkarazhiya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3609-2432

Railian Oleg, lecturer at the Department of Economics, Law and Business Management Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: fidesoleg@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-4365-0754

Abstract. *The article describes the main factors that determine the need for state regulation of high-tech entrepreneurship through innovation. The purpose of this research is the formation a generalized structural-functional model of the mechanism of state regulation of entrepreneurial activity in Ukraine. The study used a set of scientific methods of epistemology, theoretical synthesis, structural and functional analysis, forecasting, graphic modeling method. The study found that the mechanism of state regulation of business activity presented a set of functional subsystems organizational, legal, financial, stimulating and supporting, controlling influence. Legitimize this mechanism is carried out through the system of legal rules governing the issue of organization, management and business activities. The practical significance of the results is that the generated model can be used in the process of evaluating the effectiveness of government policy in the regulation of business.*

Keywords: *State regulation, innovation, entrepreneurship, high-tech activities.*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО БІЗНЕСУ: ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Захарченко Н.В., доктор економічних наук, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: nvzakharchenko777@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9895-531X

Каражия Е.А., старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
y-mail: edkarazhiya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3609-2432

Райлян О.Г., викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
E-mail: fidesoleg@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-4365-0754

Анотація. *У статті розкрито основні фактори, що обумовлюють необхідність державного регулювання високотехнологічної підприємницької діяльності на основі інновацій. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення, структурно-функціонального аналізу, прогнозування, методу графічного моделювання. За результатами дослідження встановлено, що механізм державного регулювання підприємницької діяльності представлений сукупністю функціональних підсистем організаційно-правового, фінансового, стимулюючого та підтримуючого, контролюючого впливу. Легітимізація цього механізму здійснюється завдяки системі юридичних норм, які врегульовують питання організації, регулювання та здійснення підприємницької діяльності. Саме тому, автори дійшли висновку, що державі необхідно переглянути всі види економічної політики (структурної, організаційно-управлінської, бюджетно-податкової, фінансово-кредитної, тарифно-цінової, митної, експортно-імпоротної), трансформуючи її в напрямку формування високотехнологічності. Методи, способи, форми, засоби державного регулювання підприємницької діяльності повинні носити яскраво виражений високотехнологічний характер. Вирішення цієї задачі бачиться у пошуку шляхів вдосконалення державного регулювання. З цього питання у статті сформульовано ряд принципових пропозицій.*

Очевидно, що досягнення бажаного результату стає неможливим без застосування регуляторних інструментів, які передбачають використання правових засобів регулювання (нормативні акти, постанови, директиви, правила тощо) соціальних і ринкових взаємодій між суб'єктами економічної діяльності в інноваційно-технологічному процесі. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформована модель може бути використана у процесі оцінки ефективності державної політики у сфері регулювання підприємництва.

Ключові слова: держава, регулювання, інновація, підприємництво, високотехнологічна діяльність.

JEL Classification: O320, O380, K300

Introduction. Since the last two or three decades of the last century XX to the present time in industrialized countries occupy the first place innovative growth factors. This puts today Ukrainian entrepreneurs need to move to high-tech development path.

Review of the latest research and literature. The concept of "innovation" used in scientific circulation comes from the Latin word "innovus", which means "new" [10]. For example, Schumpeter believed that innovation is nothing like a new scientific-organized combination of factors, motivated entrepreneurial spirit [13].

The statement F. Janson innovation is creative destruction; successful innovation needed as chaos and control; innovation management aims to reduce uncertainty and at the same time to use this uncertainty [1]. The majority of both domestic and foreign authors equate innovation with innovation and innovations. From this it is clear that innovation along with positive signs have one important quality - an internal inconsistency. While working on this article, the author also analyzed the work of specialists: N. Zakharchenko [6], O. Senyshyn [8],

N. Smentyna, A. Fialkovskaja [9]. Innovation is the commercialization and socialization (in the narrow sense) intellectual activities to create new products, production and others. It has a great time lifecycle, high uncertainty, high risk, unpredictable results and therefore problematic probable impact. Innovative activities should be considered as part of the economic development of enterprises as a long business process aimed at creating a specific innovation.

Main purpose of the article is the formation a generalized structural-functional model of the mechanism of state regulation of entrepreneurial activity in Ukraine.

Statements of main issues of the study. Innovation applies to public policy in the field of national economy and state regulation of business in all spheres and sectors of the economy.

In a market every company has their own production and marketing activities, assess the level of its research potential and resources available, and selects the types of innovative strategies. High-tech (WA) activities in enterprises pursuing different objectives and is due to technical factors, financial, economic, political, resource and market character. Yes, WA activity may be a response to market demands, limited access to advanced technologies to resource constraints, changes in tax and financial-credit policy. In the management WA activities for companies, these factors play a primary role. Factors shaping the innovation activities of enterprises are presented in Figure 1.

As seen from the scheme, WA business activity is based on internal and external factors. In other words, it is the internal environment and development environment that is characterized by indirect and direct influence of the state, which promotes activities WA businesses.

The main factors that hinder the development of WA small businesses, in our opinion, are:

1. Economic factors:

- lack of own funds;
- lack of financial support from the state;
- low effective demand for basic products;
- the high cost of innovation;
- high economic risk;
- long payback periods enterprise.

2. Production factors:

- low innovation potential of the company;
- lack of qualified personnel;
- lack of information about new technologies;
- lack of information about markets;
- immunity businesses to innovate;
- lack of opportunities for cooperation with other companies and research organizations.

3. Other reasons:

- lack of legislative and regulatory documents that regulate and stimulate WA activity;
- WA uncertain terms the process;
- underdeveloped innovation infrastructure (brokerage, information, legal, banking, and

other services);

- undeveloped technology market.

The majority of small businesses believe that the significant factors that hinder innovation is lack of financial support from the state, long payback periods and low innovation potential of innovative enterprises.

Among the factors that cause the need for innovative approaches from the government to regulate business, should also include:

- BT low competitiveness of products;
- insufficient capital-labor ratio new technology enterprises;
- weak manufacturing application of advanced technologies;
- State intervention artificially low and sometimes the lack of support for small business.

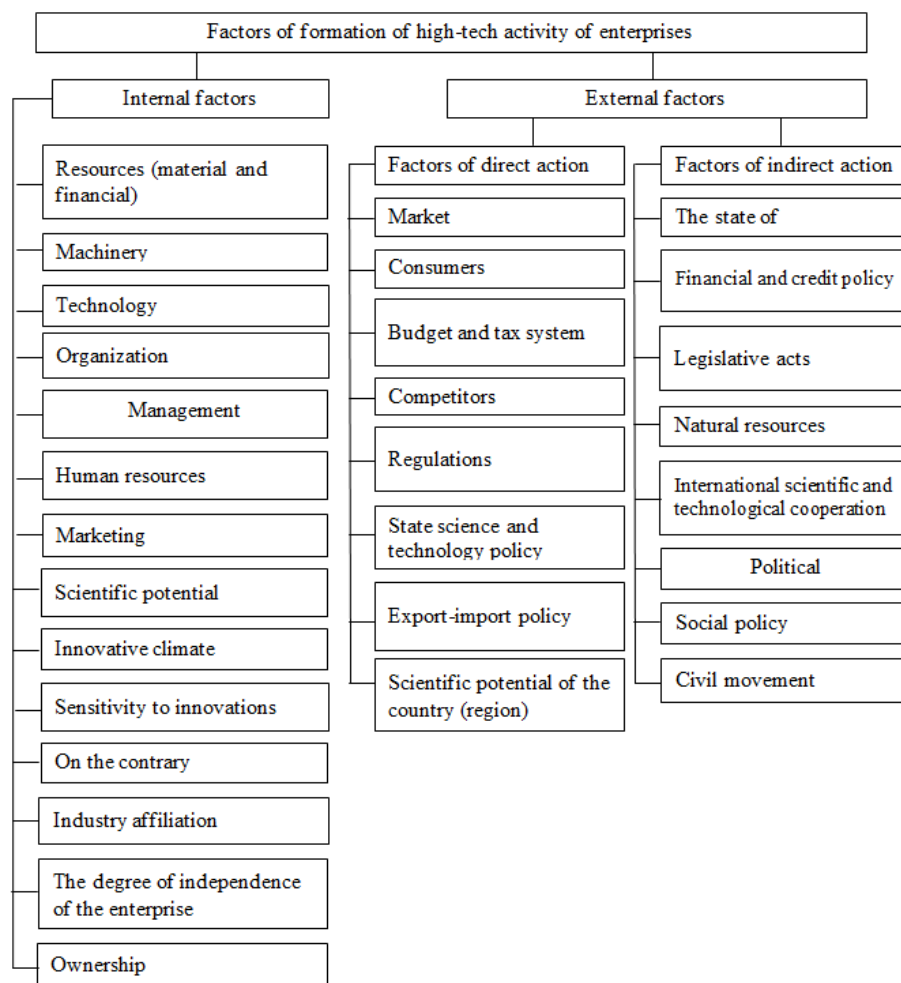

Fig.1. Factors forming a high-tech business enterprise

Source: created by the authors

The state should see all kinds of economic policies (structural, organizational, administrative, fiscal, financial, credit, tariff and pricing, customs, export-import), transforming it into a direction forming high tech. Techniques, methods, forms and methods of state regulation of business must wear ID pronounced character.

The state, which is integrated into the market economy, it is a full subject and speaks of his generator, it must take into account the political and social characteristics of society and on this basis to develop their own national regulation economical mechanism and entrepreneurship at VD basis.

The solution to this problem is seen in finding ways to improve government regulation that are predominantly WA character. But we can formulate a number of policy proposals.

For dynamically sustainable economic development, large-scale introduction of innovations in all spheres of activity is necessary, especially innovations in entrepreneurship. It is obvious that achieving the desired result becomes impossible without the use of regulatory tools that provide

for the use of legal means of regulation (regulations, directives, rules, etc.) of social and market interactions between economic actors in the innovation process. According to N. Y. Gladynets, normative-legal instruments are a priority in the system of regulatory mechanisms, as they regulate the rights and powers of participants in the innovation process and determine the methods of implementation of state and regional innovation policy [5, p. 77].

There are three blocks of normative legal acts in the business legislation of Ukraine: 1. The Constitution of Ukraine (Article 42). 2. Block of special regulations governing only business activities: Laws of Ukraine “On Business Associations”, “On Joint Stock Companies”, “On Farming”, “On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations”, “On the development and state support of small and medium enterprises in Ukraine” and others. 3. Normative-legal acts containing separate norms or their set, which regulate business: Economic Code of Ukraine, Civil Code of Ukraine, Tax Code of Ukraine, laws of Ukraine “On licensing of economic activities”, “On consumer protection”, “On protection of economic competition”, “On protection against unfair competition”, “On the permit system in the sphere of economic activity” and others [7, p. 36].

Components of this block are also the laws of Ukraine “On investment activity” dated 18.09.1991 №1560-XII, “On scientific and scientific-technical expertise” dated 10.02.1995 № 51/95-VR, “On special regime of innovation activities of technology parks” from 16.07.1999 №991-XIV, “On the Concept of scientific-technological and innovative development of Ukraine” from 13.07.1999 № 916-XIV “About the special economic zone “Yavoriv” from 15.01.1999 № 402-XIV, “On priority directions of development of science and technology” dated 11.07.2001 № 2623-III, “On innovative activity” dated 04.07.2002 № 40-IV, “On the National comprehensive program for the development of high science-intensive technologies” dated 09.04.2004 №1676-IV, “On state regulation of activities in the field of technology transfer” dated 14.09.2006 № 143-V, “On stimulating the development of regions” dated 08.09.2005 .№ 2850-IV .

In order to improve the situation in Ukraine, a number of legislative acts have been adopted to support entrepreneurship and implement innovations. This is the Law of Ukraine “On Innovation” dated 08.09.2011 №3715, Laws of Ukraine “On development and state support of small and medium enterprises”, “On priority areas of innovation in Ukraine” dated 08.09.2011 № 3715-VI, “On scientific and scientific-technical activity” dated 26.11.2015 №848-VIII and others.

Despite a fairly solid legal and regulatory framework, the level of innovation has not changed significantly. In addition, some program documents, the provisions of which did not receive further regulatory development in the relevant Strategies and Plans, despite their validity, in fact became invalid and obsolete. At the same time, during 2013-2018, Ukraine approved almost 40 strategic documents at the industry level related to the development of innovations in one area or another. However, there was no cross-sectoral document, i.e. one that aimed at the development of innovation in all sectors of the economy. In 2019, the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 10, 2019 № 526-r “On approval of the Strategy for the development of innovation for the period up to 2030” (hereinafter - the Strategy) launched a systematic approach to measures aimed at developing both technological and and social innovations in various fields, the creation of high technologies and their implementation [9].

According to the Strategy, the implementation of program measures by the state to create a favorable regulatory framework for business entities engaged in innovative activities is one of the areas of building an innovative economy with developed entrepreneurship, innovation and high productivity.

At present, it is necessary to continue the systematic and consistent improvement of legislation.

We need to continue improving legislation.

Decision innovation and investment problems of economic growth in business requires participation. Research, introduction of inventions, new technologies require significant investment. Limited recent requires dynamic scaling innovation as required scientific, technical, administrative and informational progress. In modern conditions state innovation policy for entrepreneurship should include: the development of areas in which creating new products; promote the establishment and development of market relations in WA activity, a competitive environment and small business ID.

The main task of state regulation in the field of science and technology enterprise development - the creation of favorable conditions for WA and investment of businesses, expansion of indirect regulation, in which the necessary linkage tax, financial and monetary policy. The main directions of state regulation of the process ID of activity in modern conditions are:

- increased R & D tax incentives that market conditions has several advantages compared with

budget subsidies and provides the following types of tax benefits: reduction of taxable income by the amount of R & D expenditure; reducing the amount of tax on the capital investment in new technology; special tax benefits funds allocated for financing basic research and R & D by SMEs;

- strengthening the role of the state order for scientific and technical products as one of the main instruments ID policy;

- the structure of state and regional budgets, along with the foundation of a national innovation fund to target the highest priority concessional financing large research and development;

- at the state level for methodological and information support choice of priority innovation necessary to create a system for monitoring and forecasting potential areas of technological research and development;

- increasing the role of market competition in the development and production of scientific products through wide competition for the most effective R & D with the necessary public funding priority of the volume of selected works.

Improving tax legislation - one of the most important levers to stimulate WA activity in the enterprise application investment tax credit free of charge; discount on income tax in the amount of R & D expenditure for beginners innovators; special preference for compensation of paid small innovation active enterprises VAT when purchasing equipment.

It is advisable to stimulate the creation of firms own special purpose funds (eg funds of WA) contributions to be reduced and that the tax base of the company. This would encourage speedy renewal of fixed assets, ie the introduction of modern equipment, more efficient and environmentally friendly technologies.

Conclusions. In order to improve the investment and business climate and attract foreign investors and Ukrainian business Cabinet of Ukraine to provide specific guarantees to protect loans from non-commercial risks associated with the volatility of investment conditions, political risks.

It is necessary to increase the state's role in the formation and development of business infrastructure that enhances the effectiveness of innovation active enterprises. Scheme of interaction WA enterprises with major infrastructure entities should look like this:

- national, regional and local authorities exercising legislative and administrative regulation of business;

- business support agencies are developing programs of development;

- business support funds give it financial assistance;

- Business schools provide education and training of entrepreneurs;

- audit and consulting firms auditing ongoing activities, providing advisory assistance to entrepreneurs in management and law, conduct marketing research on their orders, and so on. P.;

- Business incubators provide material resources required for the establishment of business units;

- Business Centers provide facilities, communications and other office equipment for start-ups;

- leasing companies assist in equipping business units;

- banks open credit lines for entrepreneurs;

- Business associations provide them with various support and lobby for their interests in the official structures.

It is necessary to accelerate the implementation of a comprehensive program of state support.

The state, using innovative measures of organizational and managerial, administrative, economic and legal procedure governing business and contributes to its dynamic and sustainable development.

Список літератури

1. Андрейченко А.В., Сментина Н.В. Державна політика у сфері розвитку безвідходного агровиробництва. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 2 (19). С. 23-28.

2. Бавико О. Є. Необхідність державного регулювання підприємництва та механізми його здійснення. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5985>

3. Біла І. С., Салатюк Н. М. Світовий досвід державного регулювання підприємництва. Світова економіка та міжнародні відносини. *Проблеми економіки*. № 1. 2014. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2014-1_0-pages-26_30.pdf

4. Беспалов А., Горбаченко С. Управлінські інновації, як важіль забезпечення стратегічного розвитку. *Науковий вісник [Одеського національного економічного*

університету]. 2018. № 1. С. 59-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2018_1_7

5. Гладинець Н. Ю. Концептуальні засади формування механізму регулювання інноваційної діяльності в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 33. Ч. 1. С. 74–79.

6. Захарченко Н.В. Регулювання високотехнологічного ресурсу в інноваційному розвитку економіки України. *Технологический аудит и резервы производства*. 2018. Т. 3. Вып. 5 (23). С. 67-71.

7. Маматова Л. Ш. Правове забезпечення підприємницької діяльності в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*: 36. наук. праць. Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2018. Вип. 35. С. 33-40.

8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 No 40–IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/40-15> (дата звернення: 01.05.2021).

9. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. Урядовий кур'єр. 2019. 30 лип. № 143.

10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

11. Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки : навч. посібник. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. 334 с.

12. Сментина Н., Фіалковська А. Державне регулювання «зеленого» розвитку на рівні об'єднаних територіальних громад. Світові тенденції розвитку зеленої економіки: регіональні аспекти і межі зростання: Матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції. Херсонський національний технічний університет. 2019. С. 93-96.

13. Шарко М. В. Формирование инновационного потенциала предприятий : монографія. Херсон: Гринь Д.С., 2014. 288с.

14. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 244 с.

References

1. Andreichenko A.V. & Smentina N.V. (2020) State policy in the field of development of waste-free agricultural production (2nd ed.) Odessa: Priazovsky Economic Bulletin. Pp. 23-28. [in Ukrainian].

2. Baviko O.E. (2017) The need for state regulation of entrepreneurship and mechanisms for its implementation. *Efektivna ekonomika* (12nd ed.) Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5985> [in Ukrainian].

3. Bila I.S. & Salatyuk N.M. (2014) World experience of state regulation of entrepreneurship. *World economy and international relations. Problemy ekonomiky*. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2014-1_0-pages-26_30.pdf [in Ukrainian].

4. Bepalov A. & Gorbachenko S. (2018) Management innovations as a lever to ensure strategic development. *Scientific Bulletin ONEU*, 59-70. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2018_1_7 [in Ukrainian].

5. Gladynets N. Yu. (2011) Conceptual principles of formation of the mechanism of regulation of innovative activity in the region. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, (33rd ed.) 1, pp 74-79 [in Ukrainian].

6. Zakharchenko N. V. (2018) Regulation of high-tech resources in the innovative development of Ukraine's economy. *Tehnologicheskij audit i rezervy proizvodstva* (5nd ed.) pp. 67-71 [in Ukrainian].

7. Mamatova L. S. (2018) Legal support of business in Ukraine / L.S. Mamatova. *Visnyk Pryazov'skoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky: Zb. nauk. prats'. Mariupol': DVNZ «Pryazov's'kyj derzhavnyj tekhnichnyj universytet»*, (35nd ed.), pp 33-40 [in Ukrainian].

8. On innovation: Law of Ukraine of 04.07.2002 No 40–IV. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/40-15> (accessed May, 01, 2021)

9. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.07.2019 № 526-r. On approval of the Strategy for the development of innovation for the period up to 2030 " Government courier. 2019.

30 Jul. № 143.

10. On financial services and state regulation of financial services markets: Law of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (accessed May, 01, 2021)

11. Senyshyn O. S., Goryn M. O. & Kunditsky O. O. (2014) Derzhavne rehuliuвання ekonomiky : navch. posibnyk Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. p 334

12. Smentyna, N. V. & Fialkovs'ka, A. A. (2019). State regulation of "green" development at the level of united territorial communities. Materialy XI mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Conference Proceedings of the International Economic Conference], Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya [International economic conference]. Kherson: National University, 93–96 [in Ukrainian].

13. Sharko M.V. (2014) Formirovanie innovacionnogo potenciala predpriyatij: monograph. Kherson: Grin DS, 288 p. [in Ukrainian].

14. Schumpeter J. (2011) Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidotka ta ekonomichnoho tsyклу. Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 244 p. [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Орленко О.М. кандидат економічних наук, старший викладач, старший викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

Онищук В.С. студентка 3 курсу факультету економіки та управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: vikusja609@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3626-2921

Анотація. У статті проведено комплексне дослідження стану інноваційної діяльності України в період 2000-2020 років на основі міжнародних рейтингів. Проаналізовано динаміку зміни Глобального інноваційного індексу України та його складових і порівняно показник зі значеннями країн Європи. Оскільки на стан та рівень розвитку інноваційної активності окремих підприємств впливають загальноекономічні фактори, то в дослідженні розглянуто стан інноваційної діяльності у країні загалом.

Визначено чинники, які впливали на стан інноваційних процесів в вітчизняних підприємствах протягом останніх 20 років. Досліджено на базі статистичних даних динаміку кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в Україні. Для більшої спеціалізації об'єктів дослідження було проведено аналіз частки конкретно промислових підприємств, що впроваджували інновації, в загальній кількості промислових підприємств України та частки обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств нашої країни.

У статті наведено перелік джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні та визначено основні недоліки наявної інноваційної політики держави. У процесі роботи над статтею було виявлено головні проблеми, що зумовлюють поточний стан інноваційної діяльності на українських підприємствах. На основі виконаного дослідження авторами наведено і обґрунтовано рекомендації щодо шляхів, які б сприяли активізації інноваційної діяльності національних підприємств та розширили коло можливостей для реалізації їхнього інноваційного потенціалу. Здійснено оцінку сучасного стану інноваційної діяльності України та запропоновано варіанти його покращення.

Ключові слова: інновації, Глобальний інноваційний індекс, економічна ефективність, інноваційні заходи, інноваційний розвиток підприємств, управління інноваційними процесами на підприємстві, інноваційна діяльність.

PECULIARITIES OF THE CURRENT STATE OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

Orlenko Olha, Candidate of Economic Sciences, PhD, Senior Lecturer, Senior Lecturer, Department of Business Economics and Business Organization, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

Onishchuk Victoria, student of the Faculty of Economics and Enterprise Management, Odessa National Economic University, Ukraine
e-mail: vikusja609@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3626-2921

Abstract. Introduction. Innovation is one of the most important factors in the development of any country's economy. Unfortunately, their current state in Ukraine is insufficient, which makes it necessary to identify on a systematic basis the root causes of this situation and identify ways out of it.

Appointment. The purpose of the article is to analyze the current level of innovative development in Ukraine and suggest ways to improve it.

Results. The article conducts a comprehensive study of the state of innovation in Ukraine on the international ratings basis at the period of 2000-2020. The change dynamics of the Global Innovation Index of Ukraine and its components are analyzed. The indicator is compared with the values of European countries. Since the state and level of development of innovation activity of individual enterprises are influenced by general economic factors, the study considers the state of innovation in the country in general. The graphs illustrate the distribution of enterprises by types of innovation and the most innovative areas of economic activity.

The factors which influenced the state of innovation processes at domestic enterprises during the last 20 years are identified. The dynamics of the number of enterprises engaged in innovation activity in Ukraine is studied on the basis of statistical data. In order to increase the specialization of the research objects, the share of specific industrial enterprises that implemented innovations in

the total number of industrial enterprises of Ukraine and the share of sold innovative products in the total amount of sold products of industrial enterprises of our country were analyzed.

The article provides a list of sources of funding for innovation in Ukraine and identifies the main shortcomings of the existing innovation policy. In the process of working on the article, the main problems that determine the current state of innovation in Ukrainian enterprises were identified.

Conclusions. Based on the research, the author presents and substantiates recommendations on ways that would promote the innovation of national enterprises and expand the range of opportunities for the realization of their innovation potential. The conclusions provide an assessment of the current state of innovation in Ukraine and suggest options for its improvement.

Keywords: *innovations, economic efficiency, innovative measures, innovative development of enterprises, management of innovative processes at the enterprise, innovative activity.*

JEL Classification: H 500, O 380

Постановка проблеми. Інновації є одним з найважливіших факторів розвитку економіки будь-якої країни. Нажаль, сьогоdnішній стан інноваційної діяльності вітчизняних підприємств є негативним, що обумовлює необхідність виявлення на системній основі основних причин такого становища і визначення шляхів виходу з нього.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням стану інноваційної діяльності в Україні займається велика кількість учених, таких як І.Г. Яненкова [1], В.Г. Андрєєва [2], О.Г. Демченко [3], В.В. Джеджула [4], О.В. Левківський [5] та інші. Але, незважаючи на досить велику кількість досліджень у цій сфері, питання, пов'язані з розвитком інноваційної діяльності, досі залишаються актуальними.

Мета дослідження. Мета дослідження проаналізувати стан інноваційної діяльності в Україні та запропонувати шляхи його поліпшення.

Основний матеріал. В умовах нестабільної ситуації у світовій економіці перед державою постає необхідність вибору оптимальних цільових стратегічних орієнтирів. Питання зміцнення Української економіки і підвищення конкурентоспроможності національних товарів на міжнародному ринку є надзвичайно актуальним як з погляду теорії, так і практики. Інноваційна діяльність вітчизняних підприємств є одним з елементів, який сприяє економічному зростанню та розвитку держави. Даний фактор може забезпечити не тільки підвищення потенціалу підприємств країни і додаткові конкурентні переваги для них та допомогти розв'язати економічні, соціальні чи інші проблеми, а й забезпечити стрімке зростання національної економіки загалом. За прогнозами фахівців, науково-технічний прогрес, як джерело економічного зростання, в найближчому майбутньому буде забезпечувати до 90% реального збільшення виробництва (сьогодні це близько 65–70%) [1, с. 89]. Отже, розвиток інноваційної діяльності є вкрай важливим і для підприємств, і для економіки України, оскільки розроблення й упровадження інновацій дає змогу українським виробникам конкурувати як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

Оскільки на стан та рівень розвитку інноваційної активності окремих підприємств впливають загальноекономічні фактори, то доцільним є розгляд стану інноваційної діяльності у країні загалом.

Одним із головних індикаторів, узагальнюючим показником для вимірювання рівня та результатів реалізації інноваційного потенціалу країни є Глобальний інноваційний індекс, у якому знаходять своє відображення основні складники інноваційного потенціалу країн [5, с. 80]. Саме тому варто розпочати аналіз стану інноваційної діяльності в Україні у 2021 р. з нього. До складу Глобального інноваційного індексу входять сім основних індексів: інституції, людський капітал та дослідження, інфраструктура, ринкові показники, бізнес досвід, знання і технології та креативність. Результати дослідження позиції України за складниками Глобального інноваційного індексу наведені в табл. 1, а динаміка показника Глобального інноваційного індексу наведена на рис. 1. [6–10].

Проаналізувавши стан розвитку інноваційної діяльності в Україні за допомогою Глобального інноваційного індексу, можна зазначити, що у період 2016–2018 рр. спостерігається підвищення значення індексу (рис. 1), що свідчить про поступове поліпшення ситуації у сфері інновацій в Україні. Однак у 2019 р. Глобальний інноваційний індекс нашої країни почав падати і Україна посіла 47 та 45 місця у 2019 р. і 2020 р. відповідно, хоча в 2018 р. був найкращий результат за аналізований період - 43 місце. Також варто зазначити, що у 2018 р. порівняно з 2017 р. відбулося підвищення ефективності інновацій, що дало змогу Україні посісти 5 місце серед 126 країн за показником індексу ефективності інновацій.

Таблиця 1

Оцінка позиції України за складниками Глобального інноваційного індексу

Складові глобального іннова- ційного індексу	2014		2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	бал	Місце (143)	бал	Місце (141)	бал	Місце (128)	бал	Місце (128)	бал	Місце (126)	бал	Місце (129)	бал	Місце (131)
Глобальний інноваційний індекс	36,3	63	36,5	64	35,7	56	37,6	50	38,5	43	37,4	47	36,3	45
Інституції	52,9	103	52,8	98	48,7	101	47,9	101	49,1	107	53,9	96	55,6	93
Людський капітал і дослідження	36,6	45	40,4	36	40,8	40	39,6	41	37,9	43	35,6	51	40,5	39
Інфраструктура	27,1	107	26,3	112	32,3	99	39,3	90	38,1	89	36,0	97	33,1	94
Рівень розвитку ринку	45,1	90	43,9	89	42,1	75	43,2	81	42,7	89	43,3	90	42,1	99
Рівень розвитку бізнесу	29,1	87	32,4	78	30,6	73	35,3	51	34,5	46	34,8	47	29,5	54
Результати застосування знань та технологій	38,2	32	36,4	34	34,1	33	32,8	32	36,7	27	34,6	28	35,1	25
Результати творчої діяльності	30,6	77	31,3	75	31,0	58	35,6	49	36,5	45	33,5	42	29,9	44
Індекс ефективності інновацій	0,9	14	0,9	15	0,8	12	0,8	11	0,9	5	-	-	-	-

Джерело: складено автором основи матеріалів [6-10]

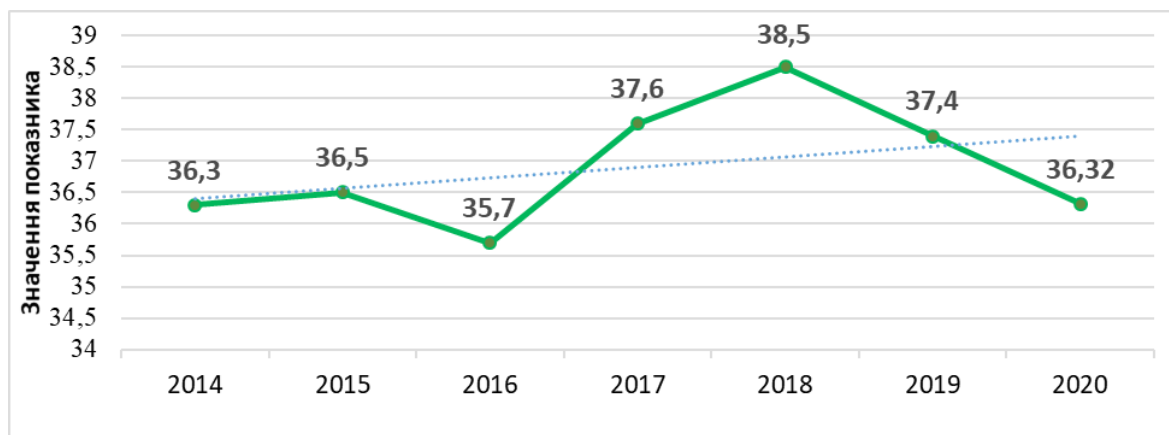

Рис. 1. Динаміка значення Глобального інноваційного індексу для України
Джерело: складено автором на основі матеріалів [6-10]

Однак, якщо не зважати на те, показник Глобального інноваційного індексу свідчить про покращення у сфері інновацій нашої країни до 2018 року, то кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в Україні, говорить про інше і значення даного показника є досить низьким. Так, за даними доповіді Державної служби статистики «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014–2016 рр. (за міжнародною методологією)», упродовж 2014–2016 рр. частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, за рекомендованими видами економічної діяльності становила 18,4%, тоді як 81,6% підприємств не займається інноваціями взагалі (рис. 2).

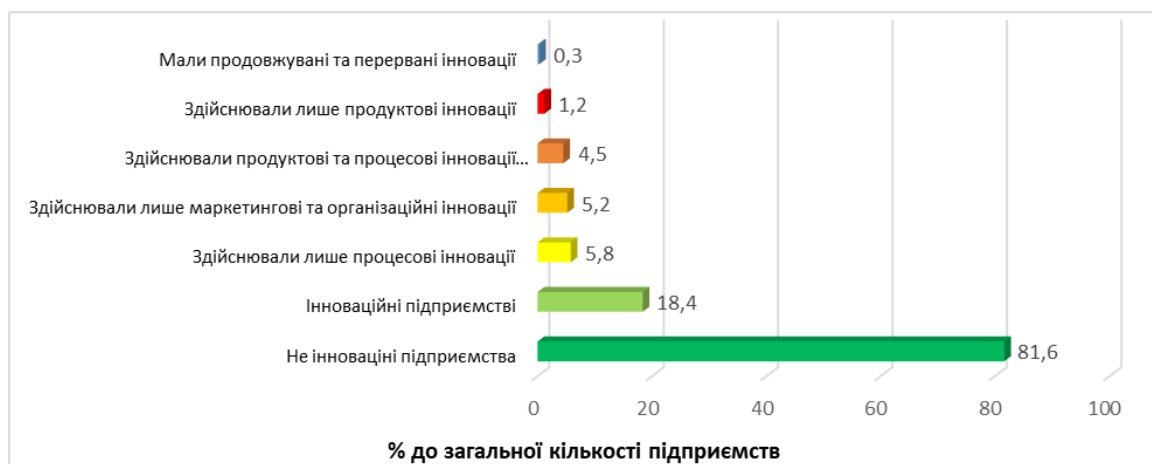

Рис. 2. Розподіл підприємств за типами інноваційної діяльності
Джерело: складено автором на основі матеріалів [13]

Як видно з рис. 2, найбільша частка підприємств (5,8%) здійснює лише процесові інновації, а на другому та третьому місці – здійснення маркетингових та організаційних інновацій (5,1%) й одночасно продуктових і процесних інновацій (4,5%). Тобто упродовж 2014–2016 рр. українські підприємства зосереджували увагу на інноваціях, пов'язаних із розробленням й удосконаленням продукції, модернізацією технології виробництва та виробничого обладнання, оптимізацією робочих місць та організаційної структури підприємств, змінами у маркетинговій стратегії тощо.

Важливим є аналіз динаміки частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, до загальної кількості промислових підприємств, з 2000 р. (рис. 3.).

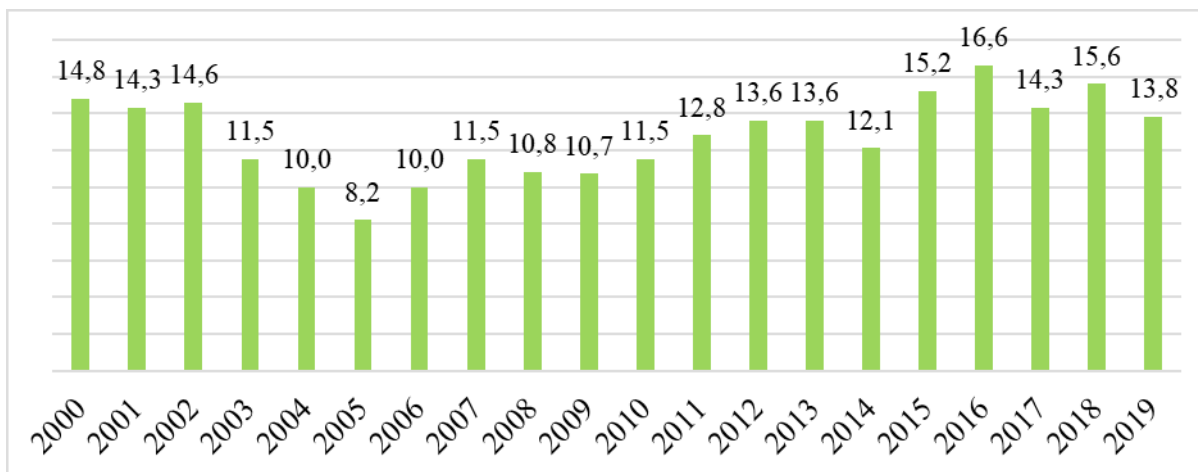

Рис. 3. Динаміка частки кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, в загальній кількості промислових підприємств України у 2000-2019 рр., %
Джерело: складено автором на основі матеріалів [14]

Аналіз даних наочно показує, що різке зниження частки кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, в загальній кількості були у 2005 р., 2009 р., 2014 р. і склали 8,2%, 10,7%, 12,1% відповідно [14]. Тобто можна зробити висновок, що на інноваційну діяльність промислових підприємств в більшій мірі впливають зовнішні фактори, оскільки стрімкі зниження характерні саме для років, які супроводжувались революціями та всесвітньою фінансовою кризою.

Якщо ж розглядати динаміку частки обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств України, що наведений на рис. 4, то можна стверджувати про поступове збільшення за останні роки частки обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств, проте вони мають дуже малі значення. Слід зауважити, що у 2016 р. даний показник органами статистики взагалі не розраховувався [14].

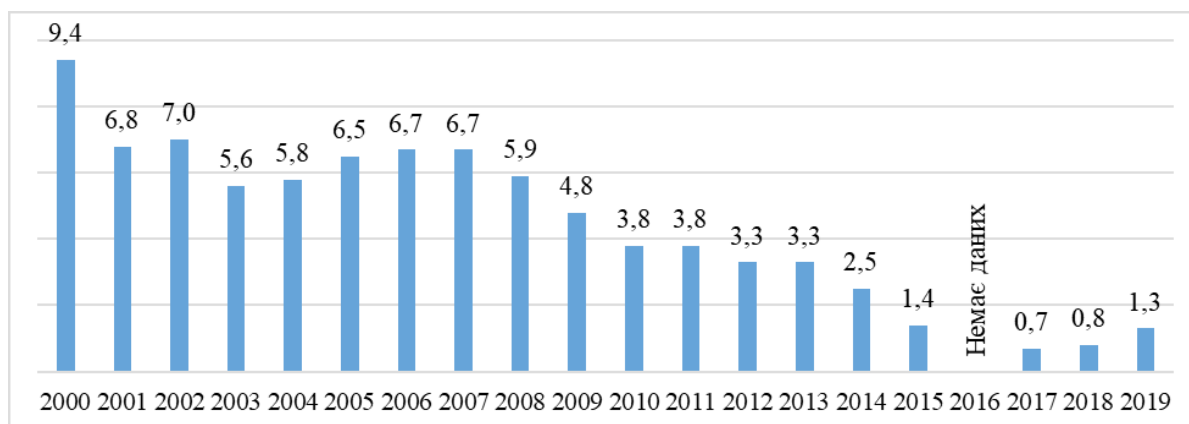

Рис. 4. Динаміка частки обсягу реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств України у 2000-2019 рр., %
Джерело: складено автором на основі матеріалів [14]

Аналіз динаміки частки кількості інноваційно-активних підприємств, у загальній кількості промислових підприємств, що наведено на рис. 5, підтверджує висновки, щодо впливу зовнішніх факторів та зовнішнього середовища на інноваційний розвиток підприємств. Проте слід зауважити, що потягом останніх 10 років підприємства більш швидко адаптуються до впливу зовнішніх факторів, і це підтверджується часткою кількості інноваційно-активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств за 2015 р., що становить 17,3% проти 16,1% у 2014 р. [14].

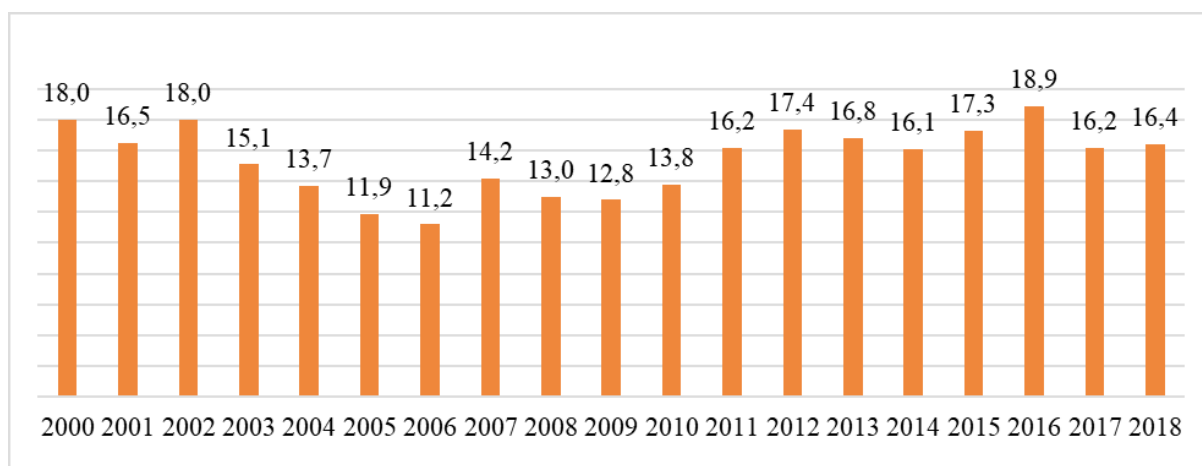

Рис. 5. Динаміка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств України

Джерело: складено авторами на основі матеріалів [14]

Що стосується інноваційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності, то у період 2014–2016 рр. найбільш інноваційно активними є підприємства у галузі інформації та телекомунікації (22,1%), переробної промисловості (21,9%), фінансової та страхової діяльності (21,7%) та діяльності у сфері архітектури та інжинірингу (20,1%) (рис. 6).

Рис. 6. Інноваційна активність підприємств у 2014–2016 рр. за видами економічної діяльності (КВЕД-2010)

Джерело: складено автором на основі матеріалів [13, с. 2]

Тому в Україні варто створити необхідні умови, які сприятимуть активізації інноваційної діяльності національних підприємств, зокрема:

- створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність;
- залучення інвестицій в інноваційну діяльність;
- збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них;
- зменшення корупційних ризиків при використанні бюджетних коштів, спрямованих на

підтримку інноваційної діяльності.

Отже, проаналізувавши вищенаведені дані, можна дійти висновку про негативний сучасний стан інноваційної сфери в Україні. Незважаючи на те, що показник Глобального інноваційного індексу у періоді 2016–2018 рр. мав позитивний темп приросту, що може свідчити про певне покращення у сфері інновацій, він все одно залишається на досить низькому рівні, що вказує на наявність проблем. Підтвердженням цього може бути низька кількість інноваційно-активних підприємств у країні.

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку про вкрай низький рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні. Так, за даними Глобального інноваційного індексу, Україна посідає 45 місце серед 131 обстежених країн із загальним балом 36,32, тоді коли бал першої у рейтингу країни Швейцарії становить 66,08. Тобто найвища оцінка майже у 2 рази перевищує бал України, що свідчить про незадовільний стан у сфері інновацій. Підтвердженням занепаду є також незначна кількість інноваційно-активних підприємств у структурі вітчизняних суб'єктів господарювання, тобто тільки 18,4% підприємств займаються інноваційною діяльністю. Що стосується промислових підприємств, то інноваційно-активними є лише 834 з них, що становить 18,9% від їхньої загальної кількості. До того ж, якщо розглядати джерела фінансування інноваційної діяльності, то основним джерелом покриття витрат є власні кошти підприємств. Даний факт значно звужує коло можливостей для реалізації інноваційного потенціалу українських компаній. Саме через фінансування інноваційної діяльності за рахунок безвідсоткових кредитів чи певних пільг та дотацій, Україна може мотивувати вітчизняні компанії впроваджувати інновації.

Основними проблемами, що зумовлюють поточний стан інноваційної діяльності на українських підприємствах, є відсутність мотивації у суб'єктів господарювання до здійснення інновацій, нестача коштів, відсутність державної підтримки та фінансування з боку іноземних інвесторів, незлагодженість національного законодавства з питань інноваційного розвитку країни.

Список літератури

1. Яненко І.Г. Інноваційна діяльність промислових підприємств України: стан та перспективи розвитку. Наукові праці. Економіка. 2016. Т. 285, Вип. 273. С. 89-94. URL: <http://economy.chdu.edu.ua/article/view/107998>.
2. Андреева В.Г. Оцінка сучасного стану інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств реального сектора економіки України. Проблеми економіки. 2016. № 1. С. 68–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_1_9.
3. Демченко О.Г. Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні та шляхи її вдосконалення. Молодий вчений. 2015. № 12. С. 12–14.
4. Дзеджула В.В. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 4. С. 5–8.
5. Левківський О.В. Міжнародні індикатори оцінки інноваційного потенціалу України та його реалізації. Інтелект XXI. 2017. № 4. С. 78–82.
6. Dutta S. The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation 2014. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3254&plang=EN>. (дата звернення 20.10.2021)
7. Dutta S. The Global Innovation Index 2015: Eective Innovation Policies for Development 2015. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3978&plang=EN>. (дата звернення 20.10.2021)
8. Dutta S. The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation. 2016. <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4064>. (дата звернення 20.10.2021)
9. Dutta S. The Global Innovation Index 2017: Innovation Feeding the World. 2017. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193?plang>
10. Dutta S. The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation. 2018. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf. (дата звернення 10.10.2021)
11. Dutta S. The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives-The Future of Medical Innovation.– 2019. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf. (дата звернення 20.10.2021)
12. Dutta S. The Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation? 2020. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/>

- en/wipo_pub_gii_2020.pdf . (дата звернення 10.10.2021)
13. Державна служба статистики України. Доповідь «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України (за міжнародною методологією)» 2014–2016 роки. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm . (дата звернення 20.10.2021)
14. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> . (дата звернення 20.10.2021)

References

1. Yanenkova I.H. Innovative activity of industrial enterprises of Ukraine: state and prospects of development. I.H. Yanenkova, S. S. Pozur, O.A. Kataieva Naukovi pratsi. Ekonomika. 2016. URL: <http://economy.chdu.edu.ua/article/view/107998> [inUkrainian].
2. Andrieieva V.H. Assessment of the current state of investment and innovation activities of enterprises of the real sector of the economy of Ukraine . V. H. Andrieieva, O.O. Sosnovs'ka Problemy ekonomiky. 2016. № 1. S. 68–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2016_1_9[inUkrainian].
3. Demchenko O.H. The current state of innovation in Ukraine and ways to improve it .O.H. Demchenko, K.Yu. ButivchakMolodyj vchenyj. 2015. № 12. S. 12–14. [inUkrainian].
4. Dzhedzhula V.V. Innovative activity as a factor of enterprise competitiveness. V.V. Dzhedzhula, I.Yu. Yepifanova, O. H. TsvykInvestytsii: praktyka ta dosvid. 2017. № 4. S. 5–8. [inUkrainian].
5. Levkivs'kyj O.V. International indicators for assessing the innovation potential of Ukraine and its implementation. O. V. Levkivs'kyj. Intelekt KhKhI. 2017. № 4. S. 78–82. [inUkrainian].
6. Dutta S. The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation 2014. URL:<http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3254&plang=EN>.
7. Dutta S. The Global Innovation Index 2015: Eective Innovation Policies for Development 2015. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3978&plang=EN>.
8. Dutta S. The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation– 2016. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4064>
9. Dutta S. The Global Innovation Index 2017: Innovation Feeding the World 2017. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193?plang>
10. Dutta S. The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation 2018. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf
11. Dutta S. The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives-The Future of Medical Innovation– 2019. URL:https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf
12. Dutta S. The Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation? –2018. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf
13. State Statistics Service of Ukraine. Report "Survey of innovation in the economy of Ukraine (according to international methodology)" 2014–2016 roky. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm [inUkrainian].
14. Website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>. [inUkrainian].

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Літвінов О.С., доктор економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail litvinov_a213@ukr.net

Куманова П.В., студентка 6-го курсу спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail kumanovapolina10@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва на конкурентоспроможність продукції, що виготовляється ними. Предмет дослідження – сучасні теоретичні та методологічні проблеми запровадження ефективної інноваційної діяльності на підприємстві задля забезпечення зростання рівня показника конкурентоспроможності продукції. Метою статті є визначення впливу та значення інноваційної діяльності у підвищенні конкурентоспроможності продукції суб'єктів підприємництва. Методика. Основні методи, які були використані під час проведення дослідження: структурно-логічний (при побудові логіки та структури роботи); загально філософський (для логічного викладення власних поглядів та думок); порівняльний (у процесі розгляду різних поглядів вчених та науковців щодо сутності понять «конкурентоспроможність підприємства» та «інноваційна діяльність»); метод деталізації та синтезу (для вивчення предмету та взаємозв'язку його складових частин). Результати. Розкрито економічну сутність понять «конкурентоспроможність продукції» та «інноваційна діяльність»; визначені фактори, що здійснюють вплив на показник конкурентоспроможності продукції; проведено аналіз впливу та значення інноваційної діяльності у підвищенні конкурентоспроможності продукції суб'єктів підприємництва; обґрунтована необхідність зміни вектору діяльності вітчизняних підприємств до інноваційного шляху їх розвитку. Практична значимість. Наукові результати, отримані у результаті проведення дослідження, мають не тільки теоретико-методичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для формування ефективної програми проведення інноваційної діяльності задля забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, яку вони виготовляють.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, фактори конкурентоспроможності продукції, інноваційна діяльність, засіб підвищення.

INNOVATIVE ACTIVITY AS A MEANS OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES' PRODUCTS

Litvinov Oleksandr, Doctor of Economic Sciences, docent of Department of Business Economics and Business Organization, Odessa national economic university, Odessa, Ukraine
e-mail: litvinov_a213@ukr.net

Polina Kumanova, student of specialty 076 "Entrepreneurship, trade and exchange activities", Odessa national economic university, Odessa, Ukraine
e-mail kumanovapolina10@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

Abstract. The article investigates the study of the impact of innovative activities of business entities on the competitiveness of products manufactured by them. Purpose of the study – modern theoretical and methodological problems of introduction of effective innovative activity at the enterprise for the maintenance of growth of a level of an indicator of the competitiveness of production. The article aims to determine the impact and importance of innovation in improving the competitiveness of products of business entities. Method. The main methods that were used during the study: the business logic (logic and the construction of structures); general philosophical (logical layout for their own views and opinions); comparative (when considering different views of scientists on the essence of the concepts of "enterprise competitiveness" and "innovation"); method of detail and synthesis (to study the subject and the relationship of its components). The results. The economic essence of the concepts "product competitiveness" and "innovation"; defined the factors that affect the competitiveness of products; the analysis of influence and value of innovative activity in an increase of competitiveness of production of enterprises; the necessity of changing the vector of activity of Ukrainian enterprises to the innovative way of their development is substantiated. Scope of the work. Research and development results of the study are not only theoretical and methodological but also applied to solve specific practical problems in industrial enterprises to

form an effective program of innovative activity to ensure the competitiveness of the products they manufacture.

Keywords: *product competitiveness, factors of product competitiveness, innovative activity, means of increase..*

JEL Classification: O300

Постановка проблеми. У сучасних умовах бізнес-середовища та інтеграції України у європейське економічне співтовариство одним з найважливіших питань є конкурентоспроможність вітчизняних підприємств та продукції, що виготовляється ними. Менеджмент суб'єктів підприємництва повинен бути адаптивним до стрімких змін зовнішнього середовища, зростаючих вимог споживачів товарів та динамічної ринкової конкуренції. Задля здійснення ефективної виробничої та господарської діяльності та зміцнення свого положення на ринку, обов'язковою умовою є виробництво конкурентоспроможної продукції. Ті гравці ринку, що недооцінюють значення процесу проведення активної інноваційної діяльності на підприємстві, все частіше втрачають свої позиції у тій ніші, у якій працюють. Саме інновації забезпечують суб'єкту підприємства достатній рівень конкурентних переваг, що сприяє створенню умов задля зміцнення його позицій на ринку та стабільного розвитку. Нажаль реалії свідчать про те, що на даний час українськими підприємствами приділяється недостатньо уваги проведенню інноваційної діяльності задля забезпечення підвищення рівню конкурентоспроможності продукції, яку вони виготовляють. Це свідчить про те, що дана проблематика є актуальною для проведення більш глибоких досліджень вченими та економістами, особливо в умовах глобалізації ринків.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженні питання підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств та їх продукції за рахунок здійснення інноваційної діяльності значний вплив зробили праці таких відомих вітчизняних і зарубіжних вчених та економістів, як: М. Портер [1], Р.А. Фатхутдінов [2], Літвінова В.О. [3], О.Н. Любченко [4], С.Г. Светуцьков [5], С.В. Мицюк [6], В.В. Зянько [7], А.Г. Загородній [8], Г.Л. Вознюк [8], В.П. Соловійов [9], Семенова В.Г. [10] та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність досліджень щодо проблеми конкурентоспроможності продукції, на сьогодні досі залишається невирішеним та недостатньо дослідженим питання впливу інноваційної діяльності на конкурентоспроможність продукції підприємств.

Мета дослідження. Метою проведення даного дослідження є визначення впливу та значення інноваційної діяльності у підвищенні конкурентоспроможності продукції суб'єктів підприємництва.

Визначена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- аналіз існуючих літературних джерел, визначення економічної сутності понять «конкурентоспроможність продукції» та «інноваційна діяльність»;
- дослідження факторів, що здійснюють вплив на показник конкурентоспроможності продукції;
- визначення впливу та значення інноваційної діяльності у підвищенні конкурентоспроможності продукції суб'єктів підприємництва;
- обґрунтування необхідності зміни вектору діяльності вітчизняних підприємств до інноваційного шляху розвитку.

Основний матеріал. Проблема підвищення рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств останнім часом все зростає, про що вже зазначалось в авторських дослідженнях [11-13]. Адже, в умовах глобальної конкуренції, виробники товарів повинні орієнтуватися на світові тренди ринку і запити потенційних покупців задля того, щоб саме їх товар ніс максимальну корисність і був обраний їх цільовою аудиторією покупців.

Серед проаналізованих наукових праць [3-6], можна помітити, що існує безліч підходів до визначення терміну конкурентоспроможності продукції, де автори розглядають це поняття під різним кутом зору, визначаючи за основу декілька факторів, що його обумовлюють.

Найбільш повними та змістовними, на нашу думку є наступні. Так, Літвінова В.А. говорить, що конкурентоспроможність продукції – це індивідуально виражена можливість товару (продукції, послуги) успішно змагатися на ринку з товарами, що задовольняють загальну (ту ж) групу потреб [3, с. 1]. Любченко О.Н. пропонує у своїй роботі визначення конкурентоспроможності як комплексу вартісних і якісних характеристик товарів і послуг, які більш привабливі для споживачів, ніж товари і послуги їх конкурентів, і можуть бути успішно реалізовані як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках при врахуванні інтересів області, регіонів і країни в цілому [4, с. 6]. Професор Светуцьков С.Г. у своїй праці визначає конкурентоспроможність продукції як сукупність якісних і вартісних характеристик, що

сприяють створенню переваги даного товару перед товарами конкурентами в задоволенні конкретної потреби покупця [5, с. 17]. У той час як Мицюк С.В. дає наступну характеристику терміну: «конкурентоспроможність продукції – це ступінь її привабливості для кінцевого споживача» [6, с. 6].

Ми, у свою чергу, пропонуємо наступне визначення: «Конкурентоспроможність товару – це властивість товару бути обраним покупцем у процесі альтернативного вибору серед варіантів, запропонованих конкурентами» [авт.]. На нашу думку, таке трактування не обмежує категорію рамками у вигляді прив'язки до властивостей самого товару, а дозволяє сконцентрувати увагу саме на кінцевому споживачеві, який і є основною і фінальною ланкою у процесі визначення того, чи здатен даний товар конкурувати серед пропозиції на ринку.

Показник конкурентоспроможності продукції є величиною залежною від багатьох факторів. Під факторами в економіці розуміють умови, обставини, рушійні сили економічних явищ та процесів [13, с.3]. Для визначення рівня конкурентоспроможності продукції особлива увага приділяється компонентам, що визначають цю величину, тобто – факторам.

Існує безліч класифікацій, що визначають поняття факторів конкурентоспроможності продукції. Найбільш поширеним підходом серед багатьох дослідників є ділення факторів за середовищем виникнення на зовнішні та внутрішні. Зокрема, у своїй роботі Літвінова В.О [14] підтримує цей підхід та наводить класифікацію факторів конкурентоспроможності продукції за Гарбацевичем С.Л. та Трубіліним О.І. Розглянемо їх більш детально. Згідно першої класифікації, фактори конкурентоспроможності продукції діляться на [14, с.259]:

- зовнішні фактори: інституційні фактори (політичні, економічні і правові), а також детермінанти, що включають кон'юнктуру зовнішнього середовища і рівень конкуренції на ринках, форми і методи державного регулювання економічних процесів, параметри співвідношень сукупного попиту і сукупної пропозиції, особливості формування цін на фактори виробництва;
- внутрішні чинники: визначаються вимогами споживачів – ціна, якість, терміни будівництва, гарантійне і сервісне обслуговування.

Друга класифікація є більш розширеною та містить у собі [14, с.260]:

- фактори зовнішнього формування – тенденції розвитку економіки і ринку, НТП, зміни в структурі споживання, коливання кон'юнктури, склад конкурентів, імідж і престиж підприємства;
- показники якості товару – показники, визначені стандартами, що діють, нормами, рекомендаціями, а також гарантії безпеки та правила збереження продукції;
- економічні показники – показники, що формують собівартість і ціну товару.

З наведеної вище класифікації можна зробити висновок про необхідність підприємств бути адаптивними до нових умов, що виникають під впливом усіх зазначених вище показників. Це можливо забезпечити за допомогою активного запровадження інновацій. Тому вважаємо за доцільне увести до переліку факторів «інновації» як один з елементів.

Фактори конкурентоспроможності продукції також, у свою чергу, залежать від багатьох чинників зовнішнього впливу. Проте, якщо казати про інновації, як один з факторів, то можна стверджувати, що вони залежать не лише від виробничих, фінансових, ринкових та організаційних чинників, а й від людського чиннику [10, с.83]. Персонал підприємства – люди зі своїми здібностями та ідеями, здійснюють значний вплив на інноваційний розвиток фірми. Тобто можна стверджувати, що внутрішні ресурси та потенціал підприємства є визначальними для процесу впровадження інновацій, що дозволяє нівелювати вплив зовнішніх чинників та робить інновації менш залежними від них.

Систематичне здійснення інноваційної діяльності промисловими підприємствами стає головною рушійною силою, здатною забезпечити належний рівень конкурентоспроможності підприємств та їх продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Економічний розвиток на усіх рівнях функціонування економіки забезпечується ефективною інноваційною стратегією. В умовах економіки, що постійно розвивається, забезпечення переходу на якісно новий тип розвитку, що, у свою чергу, сприяє покращенню економічної стійкості та конкурентоспроможності, здійснюється за допомогою запровадження та ефективного використання інноваційних ресурсів.

У процесі дослідження наукових праць [7-9], присвячених питанням інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва, можна дійти висновку, що як у світовій, так і у вітчизняній практиці не існує єдиного підходу щодо визначення поняття «інноваційна діяльність». Поняття інноваційної діяльності є комплексним та розглядається авторами з різних точок зору.

Найбільш узагальнене трактування поняття запропоноване Зянько В.В., яке визначає інноваційну діяльність як комплекс економічних, технічних, правових, соціальних заходів, що пов'язані із розробкою, впровадженням та використанням інновацій, який має на меті досягнення певного економічного та соціального ефектів [7, с.43]. А.Г. Загородній та Г.Л. Вознюк пропонують таке визначення: «Інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на пошук можливостей інтенсифікації виробництва та задоволення суспільних проблем у конкурентоспроможних товарах і послугах завдяки використанню науково-технічного та інтелектуального потенціалу» [8, с.523]. У той час як В.П. Соловійов визначає інноваційну діяльність як таку, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг [9, с.39].

Інновації як важливий фактор економічного зросту займають важливе місце у теорії конкурентних переваг М. Портера. У своїй теорії вчений говорить про те, що інновації є необхідною умовою досягнення конкурентних переваг на ринку. Згідно М. Портеру інновації є досить широким поняттям, що розглядаються ним як результат незвичайних зусиль, що призводять до технологічного прориву у нових методах праці та виникненні і використанні нових технологій [1, с.25]. Інновації можуть виникати як у новостворених, так і у вже існуючих компаніях, в результаті: розширення сфери діяльності підприємств, використанні нових ресурсів та технологій, запозичення у інших країн. Вчений зазначає, що компанії повинні неупинно вдосконалюватися та запроваджувати інновації задля втримання своїх конкурентних позицій в економічному середовищі. Так, згідно теорії конкурентних переваг тільки за умов постійного вдосконалення та впровадження інновацій є можливим досягнення вищого рівня конкурентоспроможності та економічного зростання загалом.

В залежності від впливу інновацій на конкурентоспроможність продукції виділяють такі їх види [15, с.31]:

- **приростові** – інновації, метою яких є удосконалення існуючої продукції та наявних на підприємстві технологій та процесів. Вони забезпечують послідовний та лінійний вплив на процес зростання рівня конкурентоспроможності продукції, що виготовляється та підприємства загалом.
- **радикальні** – інновації, які «передбачають» появу нового способу виробництва або раніше невідомого продукту, дають імпульс появи та розвитку нової галузі або концепції бізнесу. Вони носять революційний характер що забезпечує порівняно тривалішу конкурентну перевагу, що створює нові умови конкуренції.

Доцільним буде також розглянути види інноваційної діяльності, що здійснюється підприємствами. Згідно Закону України «Про інноваційну діяльність» основними видами інноваційної діяльності є [16]:

1. підготовка та організація виробництва, яке охоплює придбання виробничого обладнання, зміни в них для створення нового технологічного процесу;
2. маркетинг нових продуктів, що передбачає види діяльності, пов'язані з випуском нової продукції на ринок;
3. придбання технології у вигляді патентів, ліцензій, розкриття ноу-хау, торгових марок, конструкцій тощо.

Усі зазначені вище види інноваційної діяльності приводять до зміцнення конкурентних позицій за критеріями якості, споживчих властивостей та вартості продукції.

Ефективна інноваційна стратегія на підприємстві є запорукою підвищення рівня конкурентоспроможності продукції компанії. Цьому сприяють наступні умови: оволодіння новими знаннями ефективної конкурентної боротьби; створення конкурентних переваг шляхом запровадження та використання інновацій, найновіших технологій, здобутих знань та інформації; адаптація інновацій до існуючих процесів на підприємстві; утримання власних конкурентних переваг [17, с.417].

Проаналізувавши літературу у даній тематиці, ми помітили, що світовий досвід показує, що ефект від проведення інноваційної діяльності на підприємстві з точки зору його конкурентоспроможності складається з трьох елементів, а саме [18-21]:

1. Підвищення конкурентоспроможності продукції, яка здатна створити конкурентні переваги на найближчу перспективу.
2. Виникнення нових споживчих потреб, здатне створити конкурентні переваги на віддалену перспективу.
3. Зростання ефективності виробництва, що, у свою чергу, перетворює конкурентоспроможність продукції у конкурентоспроможність цілого підприємства.

Саме тому, орієнтуючись на досвід провідних країн світу, ми пропонуємо менеджменту вітчизняних підприємств сфокусувати увагу на такому векторі інноваційного розвитку, як створення внутрішніх дослідницьких інститутів у рамках самих підприємств для безперервного моніторингу та дослідження інноваційного клімату у рамках галузі на державному та світовому рівнях для розроблення ефективних інноваційних стратегій.

Серед реалій української економіки, незважаючи на недостатньо високий рівень інноваційного потенціалу, можна спостерігати тенденцію до того, що все більше підприємств, орієнтованих на покращення якості своєї продукції та відповідності європейським і світовим стандартам, починають все більш активно впроваджувати інноваційні рішення в процесі функціонування. Здійснення інноваційної діяльності допоможе вітчизняним підприємствам у налагодженні внутрішніх процесів з виробництва продукції за рахунок нових та прогресивних технологій, підвищенні рівня її конкурентоспроможності та збереженні конкурентних переваг у часі. Усе зазначене раніше, у свою чергу, дозволить створити імідж надійного, якісного та впізнаваного «виробника» не лише на локальному і національному, а й на європейському та світовому рівнях.

Висновки. Отже, підсумовуючи усе вищезазначене, можна сказати, що в умовах ринкової економіки конкурентоспроможність продукції займає важливе місце у реалізації інноваційної стратегії підприємства. Створення конкурентоспроможної продукції або послуги, що володітиме високим ступенем наукомісткості та новизни неможливе без здійснення інноваційної діяльності. Саме тому необхідним кроком є заохочення з боку держави до проведення систематичної інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами та стимулювання цього процесу на національному рівні.

Список літератури

1. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів [пер. з англ. А. Олійника, Р. Скальського]. Київ: Основи, 1998. 390 с.
2. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент: уч. пособие. Москва: ИКЦ «Маркетинг», 2002. 886 с.
3. Літвінова В.О. Методичні та методологічні особливості дослідження рівня конкурентоспроможності продукції. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств: монографія. Одеса: ПАЛЬМІРА, 2017. 277-284 с. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/monograf_ep_oneu_2017_11_12.pdf (дата звернення 15.08.2021 р.)
4. Любченко А.Н. Конкурентоспособность продукции на региональном продовольственном рынке и направления её повышения (на примере Кировоградского региона): диссерт. канд.эконом.наук : 08.10. Киев, 2012. 304 с.
5. Светульников С. Г. Основы теории многоуровневой конкуренции и её инструментальная база. Современная конкуренция (науч.-практ. журнал) : в 11 т. Москва: ИД Университет Синергия, 2017. Т. 11. №6(66). 5 - 27 с.
6. Мицюк С.В. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції: проблеми та перспективи: дисерт. канд.ек.наук : 08.00.01. Київ, 2007. 287 с.
7. Зянько В.В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2015. 168 с. URL: http://fk.vntu.edu.ua/images/documents/zez_2015.pdf (дата звернення 16.08.2021 р.)
8. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2015. 1027 с.
9. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике. Синергетические эффекты инноваций: монография. Киев: Феникс, 2006. 560 с. URL: http://naukainform.kpi.ua/SiteAssets/Nauka_Naukoznavstvo/6-346%20solovyev.pdf (дата звернення 18.08.2021 р.)
10. Семенова В. Г. Економіка та організація інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства: навчальний посібник. Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва, 2013. 185 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1903> (дата звернення: 17.08.2021 р.)
11. Літвінов О.С., Сукач О.О. Ефективність витрат на оплату праці як фактор конкурентоспроможності підприємства: Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. Одеса : Атлант, 2013. С. 459-470. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/monografiya_ep_2013.pdf (дата звернення: 18.08.2021 р.)

12. Літвінов О.С. Управління закладами охорони здоров'я в умовах конкурентного середовища. Управління розвитком. 2015. №2 (185). С. 59-65. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6036> (дата звернення: 18.08.2021 р.)
13. Літвінов О. С. Визначення факторів конкурентоспроможності закладів охорони здоров'я в умовах інноваційного розвитку. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки : економіка, політологія, історія. 2017. № 4 (246). С. 58-69. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6031> (дата звернення: 17.08.2021 р.)
14. Літвінова В. А. Підвищення конкурентоспроможності продукції: проблеми класифікації факторів конкурентоспроможності продукції. Одеса: Бізнесінформ. №8. 2016. С. 252–265.
15. Бжуска Я.О. Інноваційні моделі бізнесу: текст. Львів: Вісник НУ «Львівська політехніка». 2018. № 678. С. 29-35.
16. Про інноваційну діяльність: Закон України від 16.10.2012 р. № 5460-VI. ВВР, 2014, № 2-3, ст.41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 25.08.2021 р.)
17. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія / за ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми: Папірус, 2010. 621 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/16194/3/marketing.pdf;jsessionid=CB32688F3F67F4B4D2DD83A4B0ECEBCD> (дата звернення: 19.08.2021 р.)
18. Akis, Elife (2015), "Innovation and Competitive Power", World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 195. pp.1311-1320. URL: https://www.researchgate.net/publication/282556904_Innovation_and_Competitive_Power (дата звернення: 25.08.2021 р.)
19. Mai, M. (2014). Innovationspolitik - Politik für Innovationen. In M. Mai, Handbuch Innovationen: Interdisziplinäre Grundlagen und Anwendungsfelder. Heidelberg: Springer-Verlag. URL: <https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/19612/KAx19xInnovationsfxrderungxdurchxZuschusse.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.08.2021 р.)
20. Eickelpasch, A. (2013). Innovation Policy in Germany: Strategies and programmes at the federal and the regional level. irpet.it. Berlin: DIW Berlin, German Institute for Economic Research. URL: http://www.irpet.it/storage/publicazioneallegato/462_InnovationPolicy.pdf (дата звернення: 25.08.2021 р.)
21. Øystein Moen, Tord Tvedten, Andreas Wold. Exploring the relationship between competition and innovation in Norwegian SMEs. Moen et al., Cogent Business & Management (2019), 5: 1564167 URL: <https://doi.org/10.1080/23311975.2018.1564167> (дата звернення: 26.08.2021 р.)

References

1. Porter M.E. (1998) Strategiya konkurentiv: metodyka analizu galuzey I diyal'nosti konkurentiv [Competition strategy: methods of analysis of industries and competitors]. Kiev: Osnovy. [In Ukrainian].
2. Fathutdinov R.A. (2002) Konkurentosposobnost' organizazziy v usloviyah krizisa: ekonomika, marketing, menedzhment. [Competitiveness of the organization in a crisis: economics, marketing, management]. Moscow: Marketing. [In Russian].
3. Litvinova V.O. (2017) Metodychni ta metodologichni osoblyvosti doslidzhennya rivnya konkurentospromozhnosti produkci. Teoretychni, metodologichni ta praktychni aspekty konkurentospromozhnosti pidpnyemstv. [Methodical and methodological features of the study of the level of product competitiveness. Theoretical, methodological and practical aspects of enterprise]. Odesa: PAL`MIRA. Retrieved from http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/monograf_ep_oneu_2017_11_12.pdf [In Ukrainian].
4. Lūbchenko A.N. (2012) Konkurentosbosobnost' produkcyi na regional'nom prodovol'stvennom rynke i napravleniya eye povysheniya (na pryemiye Kirovogradskogo regiona). [Competitiveness of products in the regional food market and directions of its increase (on the example of the Kirovograd region)]. Kiev. [In Russian].
5. Svetun'kov S.G. (2017) Fundamentals of the theory of multilevel competition and its tool base. Modern competition. Moscow: Universitet Synergia, 11, 5 - 27. [In Russian].
6. Mytsyuk S.V. (2014) Konkurentospromozhnist' vitchyznyanoi produkciy: problem

- ta perspektyvy. [Competitiveness of domestic products: problems and prospects]. Kiev. [In Ukrainian].
7. Zyanko V.V. (2015) Innovaciyna diyalnist` pidpryyemstv ta ii finansove zabezpechennya v umovah transformacijnyh zmin ekonomiky Ukrayiny. [Innovative activity of enterprises and its financial support in the conditions of transformational changes of economy of Ukraine]. Vinnitsa: VNTU. Retrieved from http://fk.vntu.edu.ua/images/documents/zez_2015.pdf [In Ukrainian].
 8. Zagorodniy A.G., Voznyuk G.L. (2015) Finansovo ekonomichnyy slovnyk. [Financial and economic dictionary]. Kiev: Znannya. [In Ukrainian].
 9. Soloviyev V.P. (2016) Innovacionnaya deyatelnost` kak sistemnyy process v konkurentnoy ekonomike. Sinergeticheskiye efekty innovaciy. [Innovation as a systemic process in a competitive economy. Synergetic effects of innovations]. Kiev: Fenix. Retrieved from http://naukainform.kpi.ua/SiteAssets/Nauka_Naukoznavstvo/6-346%20soloviyev.pdf [In Russian].
 10. Semenova V.G. (2017) Ekonomika ta organizaciya innovaciyino-investyciynogo rozvytku pidpryyemstva. [Economics and organization of innovation and investment development of the enterprise]. Obuhiv: Drukarnya FOP Gulyaeva. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1903> [In Ukrainian].
 11. Litvinov O.S., Sykach O.O. (2013) Efektyvnist` vytrat na oplatu praci yak factor konkurentospromozhnosti pidpryyemstva. [Efficiency of labor costs as a factor of enterprise competitiveness]. Odesa : Atlant. Retrieved from http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/monografiya_ep_2013.pdf [In Ukrainian].
 12. Litvinov O.S. (2016) Management of health care facilities in a competitive environment. Development management, 3, 59-65. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6036> [In Ukrainian].
 13. Litvinov O.S. (2017) Determining the factors of competitiveness of health care facilities in terms of innovative development. Scientific Bulletin of Odessa National Economic University, 4, 58-69. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6031> [In Ukrainian].
 14. Litvinova V.O. (2016) Pidvyschennya konkurentospromozhnosti produkciy: problemy klasyfikaciy faktoriv konkurentospromozhnosti produkciy. [Improving product competitiveness: problems of classification of factors of product competitiveness]. Odesa: Businessinform, 8, 252–265. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2017/1/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97.pdf> [In Ukrainian].
 15. Bjuska Y.O. (2018) Innovaciynny modeli biznesu. [Innovative business models]. Lviv: Bulletin NU «Lvivs`ka politechnika», 29-35. [In Ukrainian].
 16. Constitution of Ukraine (2014). Law of Ukraine on Innovation. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> . (accessed: August, 25,2021). [In Ukrainian].
 17. Ilyashenko S.M. (2017) Makreting. Menedjment. Innovaciy. [Marketing. Management. Innovations]. Sumy: Papirus. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/16194/3/marketing.pdf;jsessionid=CB32688F3F67F4B4D2DD83A4B0ECEBCD> [In Ukrainian].
 18. Akis, Elife (2015) “Innovation and Competitive Power”. World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 195, 1311-1320. Retried from https://www.researchgate.net/publication/282556904_Innovation_and_Competitive_Power [In English].
 19. Mai, M. (2014). Innovationspolitik - Politik für Innovationen. In M. Mai, Handbuch Innovationen: Interdisziplinäre Grundlagen und Anwendungsfelder. Heidelberg: Springer-Verlag. Retried from <https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/19612/KAx19xInnovationsfxrderungxdurchxZuschxsse.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [In German].
 20. Eickelpasch, A. (2013). Innovation Policy in Germany: Strategies and programmes at the federal and the regional level. irpet.it. Berlin: DIW Berlin, German Institute for Economic Research. Retried from http://www.irpet.it/storage/publicazioneallegato/462_InnovationPolicy.pdf [In English].
 21. Øystein Moen, Tord Tvedten, Andreas Wold. (2019) Exploring the relationship between competition and innovation in Norwegian SMEs. Moen et al., Cogent Business & Management,

5: 1564167 Retrieved from <https://doi.org/10.1080/23311975.2018.1564167> (accessed: August, 26, 2021). [In English].

9. Litvinov, O.S. (2019). *ntelektual'nyy kapital pidpryyemstva: sutnist', otsinka, rozvytok* : monohrafiya. Odesa : Astroprint. [In Ukrainian].

10. Vlasova, N.O. (2018). *Upravlinnya oborotnyimi aktyvamy na pidpryyemstvakh rozdribnoi torhivli: monohrafiya*. Khar'kov: KHDUKHT [In Ukrainian].

11. Suslikov, S.V., Zhminka, L.A. Methodological foundations of working capital management. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 9, 6, 121-124. [In Ukrainian].

12. Bondarenko, O.S. (2015). Methodological bases of management of current assets of the enterprises. *Investytsiyi*, 4, 40–44.

13. Grebeshkova, O.,M. (2017). *Stratehiya pidpryyemstva u postindustrial'niy ekonomitsi* : monohrafiya . Kyiv. KNEU. [In Ukrainian].

РИЗИКИ В УПРАВЛІННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Семенова В.Г. доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: semenova_vg@ukr.net

ORCID ID:0000-0001-5194-4878

***Анотація.** Метою статті є аналіз проблем та ризиків управління інтелектуальним капіталом вітчизняних підприємств. У статті наведені підходи науковців до визначення поняття «інтелектуальний капітал підприємства» та надано власне визначення. Досліджено рівень інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств за 2016-2020 рр. Проаналізовано надходження заявок на об'єкти промислової власності та виявлено негативну тенденцію до сповільнення інноваційної активності вітчизняних підприємств та виникнення ризику зниження ефективності використання інтелектуального капіталу на підприємствах. Дослідження показало наявність ризику зменшення кількості кваліфікованих кадрів та загрозу для формування та використання людського капіталу на вітчизняних підприємствах. Аналіз джерел та структури витрат на фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні за досліджуваний період показав високий рівень ризику обмеженості джерел фінансування. Практична значимість даної роботи полягає у виділенні типових ризиків, притаманних більшості вітчизняних промислових підприємств в процесах формування та управління інтелектуальним капіталом.*

***Ключові слова:** інтелектуальний капітал підприємства, інноваційна діяльність, людський капітал, ризик, джерела фінансування.*

RISKS IN INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Semenova Valentyna, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of the Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization, Odessa National University of Economics, Ukraine

e-mail: semenova_vg@ukr.net

ORCID ID:0000-0001-5194-4878

***Abstract.** The purpose of the article is to analyze the problems and risks of intellectual capital management of domestic enterprises. Results of the article. The article presents the approaches of scientists to the definition of "intellectual capital of the enterprise" and provides its own definition of this category. The level of innovative activity of domestic industrial enterprises for 2016-2020 is studied. The receipt of applications for industrial property objects (inventions, utility models, industrial designs, trademarks) was analyzed and a negative tendency to slow down the innovation activity of domestic enterprises and the risk of reducing the efficiency of intellectual capital in enterprises was revealed. There is a decrease in the number of inventions and utility models as a result of intellectual activity of enterprises.*

The intellectual activity of the personnel of the enterprises is analyzed. The study showed the risk of reducing the number of qualified personnel and the threat to the formation and use of human capital in domestic enterprises. The study of innovation costs revealed a negative trend towards a significant reduction in total costs. The analysis of sources and structure of expenses for financing of innovative activity of the enterprises in Ukraine for the investigated period has shown, that for a long time own means of the enterprises are the basic source of financing. There is a tendency to increase the level of risk of limited sources of funding for intellectual capital management processes.

The practical significance of this work lies in the selection of typical risks inherent in most domestic industrial enterprises in the processes of formation and management of intellectual capital.

***Keywords:** intellectual capital of the enterprise, innovative activity, human capital, risk, sources of financing.*

JEL Classification: J240

Постановка проблеми. Діяльність вітчизняних підприємств в сучасних умовах потребує постійного ініціювання та впровадження інноваційних проєктів, використання досягнень науки і техніки, оновлювання техніко-технологічної бази підприємства відповідно до сучасних світових тенденцій та науково-технічного прогресу. Ці процеси напряду залежить від спроможності сформувати та ефективно управляти інноваційним капіталом на підприємстві.

В розвинених країнах успішне формування інтелектуального капіталу в економіці є основним чинником суспільно-економічного розвитку та основою науково-технічного прогресу. Інтелектуальний капітал, сформований на основі унікальної інформації, знань та навичок забезпечує країнам високий рівень технологічного розвитку [1, с. 90]. Вітчизняна економіка, в умовах посилення кризових явищ, потребує формування

потужного інтелектуального капіталу, спроможного забезпечити інноваційний розвиток та конкурентоспроможність як економіки в цілому, так і окремих підприємств.

Формування інтелектуального капіталу для багатьох вітчизняних підприємств є відносно новим аспектом діяльності та потребує біль чіткого розуміння як власне поняття «інтелектуальний капітал», так і його структурних складових. Актуальність питань щодо формування та ефективного управління інтелектуальним капіталом підприємств обумовлено також необхідністю визначення ризиків притаманних цим процесам, їх природи та напрямків зниження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізу сутності інтелектуального капіталу присвятили свої дослідження Г. О. Житченко [2]; Н. В. Якименко-Терещенко, К. В. Чикота [3]. В зазначених роботах описано різноманітні підходи до визначення сутності поняття «інтелектуальний капітал».

Вітчизняні науковці приділяють також значну увагу питанням щодо управління інтелектуальним капіталом підприємства. Серед них заслуговують на увагу дослідження М. А. Держевецької [4]; Л. П. Шикової, К. В. Харабет [5]; О. Г. Яворської [6]; С.М. Ілляшенко [7]. Науковцями розглянуто механізм і особливості управління інтелектуальним капіталом підприємства; визначені та обґрунтовані складові системи управління; досліджені напрямки формування механізмів ефективного управління інтелектуальним капіталом підприємств.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність цілої низки досліджень, присвячених управлінню інтелектуальним капіталом підприємства, ряд аспектів не знайшли достатнього відображення у наукових працях. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання щодо визначення видів ризику, що виникають в процесі формування та управління інтелектуальним капіталом підприємства. Необхідно також дослідити напрямки зниження зазначених ризиків.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в аналізі проблем та ризиків управління інтелектуальним капіталом вітчизняних підприємств.

Основний матеріал. Перед усім необхідно, на нашу думку, уточнити поняття «інтелектуальний капітал підприємства». Різні підходи до визначення даного поняття спостерігаємо в наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників протягом тривалого часу.

О. Г. Яворська виділяє такі етапи в еволюції теорії інтелектуального капіталу:

- термінологічно-концептуальний (поява власне терміну «інтелектуальний капітал», визначення основних принципів, класифікацій тощо);
- оформлення теорії інтелектуального капіталу (визначення інтелектуального капіталу як важливого елементу, формування теоретичних аспектів управління інтелектуальним капіталом;
- системно-динамічний аналіз інтелектуального капіталу підприємства (дослідження взаємодії інтелектуального капіталу з іншими активами, визначення значення системи нематеріальних активів організації, врахування впливу зовнішнього економічного середовища на формування інтелектуального капіталу підприємства);
- сучасний (еколого-соціальний) (формування інтелектуального капіталу підприємства на основі інтегральних схем екосистем: економічної, соціальної та екологічної системи) [6, с. 188].

Е. В. Кобзева та Н. С. Дьякова вважають, що інтелектуальний капітал – це інтелектуальна здібність ресурсів створювати нову вартість підприємства, представлена людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно або залученими за допомогою інших джерел (придбані, орендовані) як засобами створення нової вартості [8, с. 65-66].

О. С. Літвінов розглядає інтелектуальний капітал як «...сукупність соціально-економічних відносин, які пов'язані із формуванням, використанням та відновленням знань» [9, с. 101].

Інші науковці вважають, що інтелектуальний капітал - це «сукупність неявних активів, які підприємство повністю або частково контролює і використовує в процесі своєї діяльності для досягнення поставлених цілей та забезпечення конкурентоспроможності на ринку» [10, с. 101].

Узагальнюючи наведені твердження можемо зробити висновок, що поняття «інтелектуальний капітал підприємства» є комплексною економічною категорією, сукупністю ресурсів підприємства (інтелектуальна власність, знання, навички, уміння, інформаційні ресурси тощо) спроможних підвищувати інноваційну активність та

конкурентоспроможність підприємства.

Структура елементів інтелектуального капіталу підприємства включає наступні складові:

- споживчий капітал (СК): соціальний капітал; марочний капітал; інфраструктурний капітал; клієнтський капітал;
- людський капітал (ЛК): потенціал розвитку; знання; професійні навички та вміння; соціальні взаємодії; особисті характеристики;
- організаційний (структурний) капітал (ОК): соціальні зв'язки; об'єкти інтелектуальної власності; інфраструктура; техніко-технологічна підсистема [11, с. 97].

Формування інтелектуального капіталу підприємства спрямоване на здобуття конкурентних переваг та активізацію інноваційних процесів і процесів створення об'єктів інтелектуальної власності. На рис. 1 відображені питома вага інноваційно активних вітчизняних підприємств в загальній кількості промислових підприємств в динаміці останніх років.

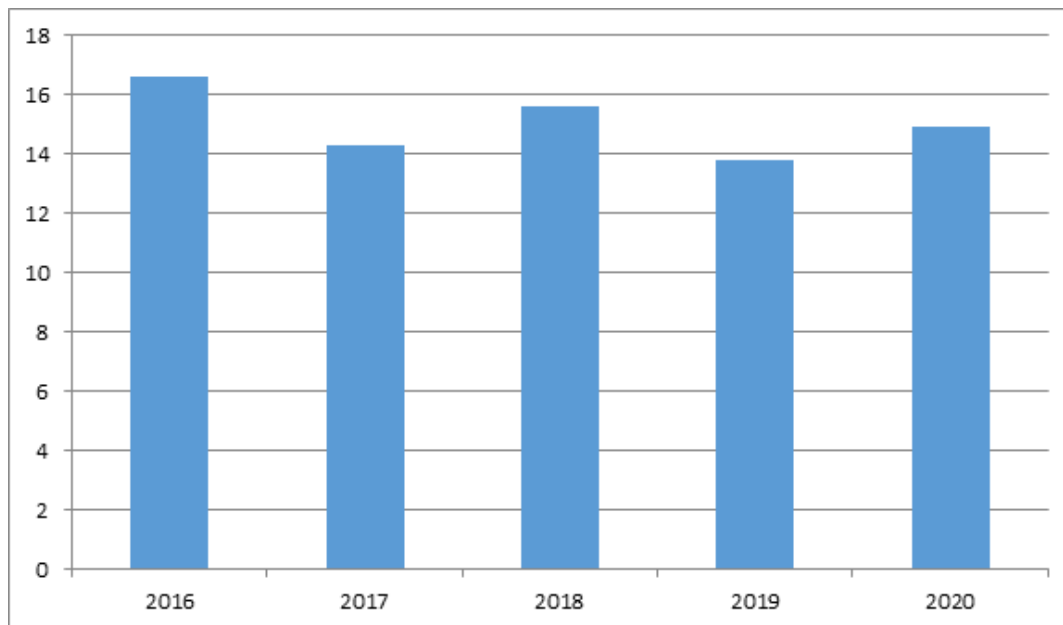

Рис. 1. Питома вага інноваційно активних промислових підприємств в Україні за 2016-2020 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [12]

Спостерігаємо незначну кількість інноваційно активних промислових підприємств в Україні протягом усього досліджуваного періоду. В таблиці 1 наведені показники надходження заявок на об'єкти промислової власності в Україні в динаміці останніх років.

Таблиця 1

Надходження заявок на об'єкти промислової власності в Україні

Об'єкти промислової власності	2016	2017	2018	2019	2020	Темп приросту 2020 до 2016 рр, %
Винаходи	4 092	4 046	3 969	3 852	3 183	-22,2
Корисні моделі	9 560	9 118	9 120	8 459	5 281	-44,8
Промислові зразки	2 302	2 480	3 042	2 678	2 026	-11,9
Торговельні марки	35 605	37 817	38 652	42 194	35 539	-0,2
Всього зареєстровано	51 559	53 461	48 699	56 655	46 029	-10,7

Джерело: складено автором за матеріалами [13]

Аналіз табл. 1 свідчить про зменшення кількості зареєстрованих заявок на об'єкти промислової власності в Україні в 2020 році у порівнянні з показниками 2016 року як в цілому (на 10,7%), так і за окремими видами об'єктів промислової власності: винаходи – на 22,2%; корисні моделі – на 44,8%; промислові зразки – на 11,9% та торговельні марки – на 0,2%. Спостерігається негативна тенденція до сповільнення інноваційної активності вітчизняних підприємств та виникнення ризику зниження ефективності інноваційної

діяльності, оскільки більша кількість заявок приходиться на торговельні марки. Натомість незначна кількість винаходів та корисних моделей стрімко зменшується в 2020 році відносно показників 2016 року. Таке становище обумовлено, на наш погляд, наявністю системних проблем у формуванні та ефективному управлінні інтелектуальним капіталом вітчизняних підприємств. Тому необхідно більш детально розглянути проблеми та ризики в управлінні зазначеною сферою діяльності підприємств.

Як свідчать наші дослідження, ключовим чинником для формування інтелектуального капіталу є людські ресурси (людський чинник) [14, с. 192]. Тому важливого значення, на нашу думку, набуває дослідження кількості працівників в Україні, спроможних генерувати нові ідеї, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок в динаміці останніх років (табл.2).

Таблиця 2

Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу за 2016-2020 роки, осіб

Кількість працівників за категоріями персоналу	2016	2017	2018	2019	2020	Темп приросту 2020 до 2016 рр, %
Усього, у т.ч.:	97912	94274	88128	79262	78860	-19,5
- дослідники;	63694	59392	57630	51121	51427	-19,3
- техніки;	10000	9144	8553	7470	7117	-28,8
- допоміжний персонал	24218	25738	21945	20671	20316	-16,1

Джерело: побудовано на основі джерела [12]

Аналіз табл. 2 показує суттєве зменшення кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок як в цілому – на 19,5 %, так і за окремими категоріями персоналу за 2016-2020 роки. Найбільше зменшення відбулось за категорією персоналу «техніки» - на 28,8 %.

Таке положення свідчить про суттєве зменшення в Україні висококваліфікованого персоналу, що обумовлено, зокрема, низьким рівнем оплати кваліфікованих працівників та значною трудовою міграцією вітчизняних фахівців в економічно розвинені країни протягом останніх років. Таким чином спостерігаємо ризики втрати людського капіталу на вітчизняних підприємствах.

Кризові явища в Україні та світі, посилені пандемією COVID-19 знижують прибутковість функціонування більшості вітчизняних підприємств. Важливим чинником діяльності підприємств в цілому та, зокрема, формування та ефективного управління інтелектуальним капіталом є наявність джерел фінансування зазначених процесів. Наступним етапом нашого дослідження є аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні (табл.3).

Таблиця 3

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, млн. грн.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	Темп приросту 2020 до 2016 рр, %
Витрати на інновації, всього:	23229,5	9117,5	12180,1	14220,9	14406,7	-37,9
У тому числі: - за рахунок власних коштів підприємств	22036,0	7704,1	10742,0	12474,9	12297,7	-44,2

- за рахунок коштів державного бюджету	179,0	227,3	639,1	556,5	279,5	56,1
- за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів	23,4	107,8	107,0	42,5	125,3	435,5
- інші джерела	991,1	1078,3	692,0	1147,0	1704,2	71,9

Джерело: побудовано на основі джерела [12]

Аналіз табл. 3 показує зменшення усіх витрат на фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні – на 37,9 % за досліджуваний період, що обумовлено зменшення фінансування за рахунок власних коштів підприємств – на 44,2 %. Структура джерел фінансування інноваційної діяльності наведена в табл. 4.

Таблиця 4

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, %

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Витрати на інновації, всього:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі:					
- за рахунок власних коштів підприємств	94,9	84,5	88,2	87,7	85,4
- за рахунок коштів державного бюджету	0,8	2,5	5,2	3,9	1,9
- за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів	0,1	1,2	0,9	0,3	0,9
- інші джерела	4,3	11,8	5,7	8,1	11,8

Джерело: побудовано на основі джерела [12]

Аналіз табл. 4 свідчить, що протягом тривалого часу саме власні кошти підприємств є основним джерелом інвестування інноваційної діяльності, хоча і спостерігається тенденція до зменшення частки даного джерела в загальному переліку: з 94,9 % в 2016 році до 85,4 % у 2020 році. Вважаємо, що таким чином відбувається посилення ризиків відсутності джерел фінансування інноваційної діяльності та процесів забезпечення формування інтелектуального капіталу вітчизняних підприємств.

Висновки. Проведене дослідження окреслило цілу низку проблем та ризиків в управлінні інтелектуальним капіталом вітчизняних підприємств:

- 1) Питома вага інноваційно активних промислових підприємств в Україні з досліджуваний період знаходиться на критично низькому рівні - до 17 % відсотків від загальної кількості промислових підприємств.
- 2) Відбувається сповільнення інноваційної активності вітчизняних підприємств та виникнення ризику зниження ефективності використання інтелектуального капіталу: в структурі промислової власності спостерігається зменшення кількості винаходів та корисних моделей.
- 3) Посилюються ризики зменшення кваліфікованих кадрів та втрати людського капіталу на вітчизняних підприємствах.
- 4) Спостерігаються ризики, пов'язані з обмеженістю джерел фінансування процесів забезпечення ефективного управління інтелектуальним капіталом вітчизняних підприємств.

Виявлені ризики в управлінні інтелектуальним капіталом підприємств в Україні потребують формування ґрунтовного переліку ефективних заходів в стратегічній та тактичній перспективі як на рівні державного та місцевого управління, так і на рівні окремих підприємств. Усе вище зазначене, є підставою для подальших наукових розвідок.

Список літератури

1. Шестаковська Т.Л., Яровой Т.С. Управління інтелектуальним капіталом країни: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. №3 (59). С.89-96.
2. Житченко Г.О. Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал». *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 12. С. 255-259.
3. Якименко-Терещенко Н. В., Чикота К. В. Управління інтелектуальним капіталом підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 3 Том 1. С. 249-253.
4. Держевецька М. А. Системи управління інтелектуальним капіталом машинобудівного підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 4–5. С. 97–98.
5. Шикова Л. П., Харабет К. В. Система управління інтелектуальним капіталом підприємства. Reporter of the Priazovskyi state technical university. Section: Economic sciences. 2016. Issue 31, Volume 1. С. 280-284.
6. Яворська О. Г. Інтелектуальний капітал: економічна сутність, формування та управління. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 6. С.185-193.
7. Управління інтелектуальним капіталом підприємства: монографія / С. М. Ілляшенко, Є. О. Голишева, А. В. Колодка. Суми: ТОВ «Триторія», 2017. 360 с.
8. Кобзева Е. В., Дьякова Н. С. Проблемные аспекты терминологии интеллектуального капитала предприятия. *Экономика строительства и городского хозяйства*. 2017. № 1 (13). С. 61–67.
9. Літвінов О. С. Визначення сутності інтелектуального капіталу. *Modern Economics*. 2018. № 11. С. 98–104.
10. Проскуріна Н.М. Дядюн О.О. Інтелектуальний капітал та нематеріальні активи підприємства: підходи до розмежування дефініцій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. Випуск 21. Частина 1. 2016. С. 181-185.
11. Прокопенко І. В. Організаційний капітал машинобудівних підприємств: сутнісні ознаки і структура. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 4. С. 89-100.
12. Державна служба статистики в Україні. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 18.10.2021).
13. Державна служба інтелектуальної власності України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.uipv.org/>. (дата звернення 18.10.2021).
14. Semenova V. Financial support for formation of intellectual capital of enterprises. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Том 1 (24). С. 190-195.

References

1. Schestacovska, T. L. Yarovoi, T. C. (2020). Management of intellectual capital of the country: world experience and domestic realities. *Vcheny zapysky Universytetu «Krok»*, 3 (59), 89-96. [In Ukrainian].
2. Zhytchenko, H. O. (2017). The essence and definition of «intellectual capital». *Ekonomika i suspil'stvo*, 12, 255-259. [In Ukrainian].
3. Yakymenko-Tereshchenko, N. V., Chycota, K. V. (2018). Management of intellectual capital of the enterprise. *Visnyk Hmelnyts'koho natsional'noho universytetu*, 3 (1), 249-253. [In Ukrainian].
4. Derzhevets'ka, M. A. (2017). Intellectual capital management systems of a machine-building enterprise. *Derzhava ta rehiony: Serya: Ekonomika ta pidptyjemnyts'tvo*, 4–5, 97–98. [In Ukrainian].
5. Shykova, L. P., Harbet, K. V. Enterprise intellectual capital management system. Reporter of the Priazovskyi state technical university. Section: Economic sciences. 2016. Issue 31, Volume 1. С. 280-284. [In Ukrainian].
6. Yavorska, O. H. (2020). Intellectual capital: economic essence, formation and management. *Ekonomichnyy visnyk*, 6, 185-193. [In Ukrainian].
7. Ilyachenko, S. M., Holycheva, E. O., Kolodka, A. V. (2017). *Upravlinnja intelektualnym kapitalom pidpryjemstva : monohrafiya*. Sumy: «Trytorya», 360. [In Ukrainian].

8. Kobseva, E. V., Djakova, N. C. (2017). Problematic aspects of the terminology of intellectual capital of the enterprise. *Ekonomika stroitelstva i gorodskogo hozyaistva*, 1 (13), 61–67. [In Ukrainian].
9. Litvinov, O. S. (2018). Defining the essence of intellectual capital. *Modern Economics*, 11, 98–104. [In Ukrainian].
10. Prposkurina, N. M., Dyaduun O. O. (2016). Intellectual capital and intangible assets of the enterprise: approaches to delimiting definitions. *Naukovyy visnyk Hersons'koho derzhavnoho universytetu*, 21, (1), 181-185. [In Ukrainian].
11. Prokopenko, I. V. (2016). Organizational capital of machine-building enterprises: essential features and structure. *Ukrayinskyy Zhurnal prykladnoyy ekonomiky*, 1. 4., 89-100. [In Ukrainian].
12. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [In Ukrainian].
13. State Intellectual Property Service of Ukraine: official website. URL: <http://www.uipv.org/>. [In Ukrainian].
14. Semenova V. (2018). Financial support for formation of intellectual capital of enterprises. *Finansovo-kredytna diyalnist: problem teoryi ta praktyky*, 1 (24), 190-195. [In Ukrainian].

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 339.92

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-162-167

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ В
УКРАЇНІ

Дараган А.В., аспірант кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна

E-mail: anton.daragan1007@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0688-3292>

Анотація. Метою даної статті є аналіз сучасних показників галузі машинобудування та запропонування шляхів удосконалення економічних показників. Методикою дослідження є аналіз наукових робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, а також використання показників з офіційного сайту Державної служби статистики. Результатами дослідження є розглянуті основні тенденції розвитку підприємств машинобудування в Україні. Проаналізовано розвиток машинобудування у 2017р.-2020р.. Виділено обсяги реалізованої продукції. Проведено дослідження основних проблем машинобудування в Україні. Відзначено, що промисловий потенціал держави, її конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, рівень суспільного розвитку, науково-технічний прогрес, зокрема продуктивність праці людей, скорочення споживання матеріалів, якість кінцевого продукту, збереження енергоресурсів залежать від розвитку механічного інженерії. Промисловість забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва для різних галузей економіки. Практичною значимістю є рекомендації, щодо поліпшення виробничих потужностей для вітчизняних підприємств.

Ключові слова: машинобудування, конкурентоспроможність, ринок, стимулювання, стратегія, розробка, планування, економіка, держава.

MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MACHINE-BUILDING
INDUSTRY IN UKRAINE

Daragan Anton, Ph.D. student of the department of International Business and Finance, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine

E-mail: anton.daragan1007@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0688-3292>

Abstract. The purpose of this article is to analyze modern indicators of the mechanical engineering industry and suggest ways to improve economic indicators. The research methodology is the analysis of scientific works of domestic and foreign scientists, as well as the use of indicators from the official website of the State Statistics Service. The results of the study are considered the main trends in the development of machine-building enterprises in Ukraine. Territorially, machine-building enterprises are located in all regions of Ukraine. However, against the general background, the 8 largest cities engaged in mechanical engineering stand out: Dnipropetrovsk, Kharkiv, Zaporizhia, Kyiv, Lviv, Odessa, Luhansk and Donetsk. Products manufactured by machine-building enterprises, depending on the market it is focused on, can be divided into the following groups: heavy engineering, tractor and agricultural engineering, railway engineering, automotive industry, electrical engineering, instrumentation, machine tool. The development of mechanical engineering in 2017-2020 is analyzed. Today, Ukrainian machine-building enterprises face very acute problems that need to be solved as soon as possible. Machine-building enterprises have a very clear limitation of the latest technologies and financial stability, so the domestic market has very limited opportunities. The general decrease in the number of sold products of the machine-building industry in the structure of industrial products, difficult financial results of the industrial sector of the economy and in particular in machine-building, very low level of profitability of operating activities create an environment of enterprise development risks. The volumes of sold products are highlighted. A study of the main problems of mechanical engineering in Ukraine. It is noted that the industrial potential of the state, its competitiveness in foreign markets, the level of social development, scientific and technological progress, including human productivity, reduction of material consumption, quality of the final product, energy conservation depend on the development of mechanical engineering. Industry provides comprehensive mechanization and automation of production for various sectors of the economy. Recommendations for improving production capacity for domestic enterprises are of practical importance.

Keywords: engineering, competitiveness, market, stimulation, strategy, development, planning, economy, state.

JEL Classification: D200, D240, O320

Постановка проблеми. У сучасному світі машинобудування є однією з головних галузей промисловості в країні. В першу чергу динаміка росту підприємств машинобудування

обумовлена технічним та науковим розвитком цієї галузі. Аналізування тенденції розвитку машинобудівних підприємств дає змогу побачити сучасну ситуацію та можливості для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних компаній.

Аналіз останніх досліджень. Аналізу тенденцій розвитку машинобудування присвячено було дуже багато наукових праць вітчизняними вченими, серед яких Другова О.С., Міщенко В.А., Перерва П.Г., Яковлев А.І., Меленчук Ю., Чупир О.М., Кравченко М.О., Обод М.Л. та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній за рахунок низької конкурентоспроможності українських підприємств на ринку існує необхідність запропонування чітких дій, щодо підвищення ефективності функціонування машинобудівної галузі.

Мета дослідження. Проаналізувати сучасний стан машинобудівних підприємств та розробити теоретичні рекомендації, щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Основний матеріал. У сучасному світі розвиток економіки країни залежить від стану промисловості, постійна глобалізація та інтеграція у нові економічні спільноти створюють нові ринки для підприємств.

Машинобудування є однією з найважливіших галузей промисловості в країні. Сфера промисловості вважається однією з центральної ланкою у інтелектуальних та матеріальних ланок суспільства.

Територіально підприємства машинобудівної галузі розміщені в усіх областях України. Проте на загальному фоні особливо вирізняються 8 найбільших міст, які зайняті у машинобудуванні: Дніпропетровськ, Харків, Запоріжжя, Київ, Львів, Одеса, Луганськ та Донецьк. Продукцію, яка виготовляється підприємствами машинобудівної галузі, залежно від того, на який ринок вона орієнтована, умовно можна поділити на такі групи: важке машинобудування, тракторне та сільськогосподарське машинобудування, залізничне машинобудування, автомобілебудівна промисловість, електротехніка, приладобудування, верстатобудування [6].

Промисловий потенціал держави, її конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, рівень соціального розвитку, науково-технічний прогрес, продуктивність праці людей зокрема, зниження матеріаломісткості, якість кінцевого продукту, збереження енергетичних ресурсів залежать від розвитку машинобудування. Галузь забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва для різних галузей народного господарства [1].

На сьогоднішній день перед українськими підприємствами машинобудівної галузі постали дуже гострі проблеми, які потребують найшвидшого розв'язання. У машинобудівних підприємств виділяється дуже чітко обмеженість новітніх технологій та фінансової стійкості, тому внутрішній ринок має дуже обмежені можливості. Загальне зменшення кількості реалізованої продукції машинобудівної галузі в структурі промислової продукції, тяжкі фінансові результати діяльності по промисловому сектору економіки та зокрема у машинобудуванні, дуже низький рівень рентабельності операційної діяльності створюють середовище ризиків розвитку підприємств [2].

Таблиця 1

Обсяг реалізованої продукції машинобудування у 2017 р.-2020р.

Найменування	2017 рік млн. грн.	2018 рік млн. грн.	2019 рік млн. грн.	2020 рік млн. грн.	Тенденція за останній рік
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	13728,8	16740,3	12898,5	12313,3	-4,53
Виробництво електричного устаткування	32938,2	42558,8	34271,7	31444,9	-8,24
Виробництво машин і устаткування, не віднесе- них до інших угруповань	59339,1	69726,5	62307,9	60302,3	-3,21

Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	61643,2	78178,5	78604,2	27420,8	-348,84
--	---------	---------	---------	---------	---------

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

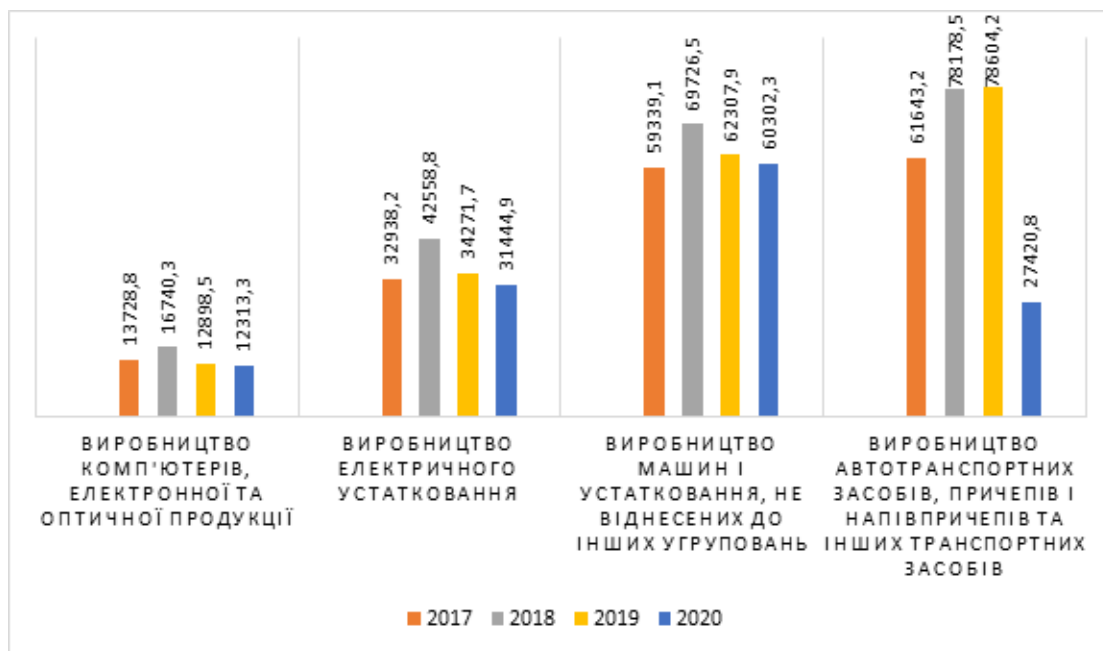

Рис. 1 Обсяг реалізованої продукції машинобудування у 2017р -2020р.

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

За результатами дослідження було виявлено, що у останній рік машинобудівна галузь демонструє тенденції росту, так наприклад Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції зросло на 17,98% у порівнянні з 2017 роком, виробництво електричного устаткування зросло на 22,60%, виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань зросло на 14,89% порівняно з минулим роком, виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів зросло на 21,15% у 2018 році. У 2020 році спостерігається падіння виробництва машинобудування у зв'язку з поширенням Covid_19, що змушувало підприємства зупиняти своє виробництво на деякий час виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції знизилось на 4,53% у порівнянні з минулим роком, виробництво електричного устаткування впало на 8,24% у порівнянні з 2019 рік, виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань знизилось на 3,21% у порівнянні з минулим роком, виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів знизилось на 348,84% у порівнянні з минулим роком, що демонструє дуже сильне падіння, такі падіння можуть дуже негативно вплинути на галузь загалом.

За результатами дослідження обсягу реалізованої продукції видно, що машинобудівна галузь демонструє найбільш високі темпи зростання у порівнянні з іншими галузями за останній рік, так вона збільшилась 18,78% у порівнянні з 2017 роком, або на 38922,2 млн. грн. Слід відзначити, що в останній рік підприємства зазнали великої шкоди, адже необхідно було звикати до нових умов функціонування у зв'язку з коронавірусною інфекцією. Добувна промисловість і розроблення кар'єрів за останній рік знизилась на 8,76%, Машинобудування продемонструвало тенденцію до зростання на 3,33%, Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря підвищилось на 51,6%, а також Водопостачання; каналізація, поводження з відходами зросло на 25,04%.

Таблиця 2

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності 2017-2020 роках.

Найменування	2017 рік млн. грн.	2018 рік млн. грн.	2019 рік млн. грн.	2020 рік млн. грн.	Тенденція за останній рік
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	323530,4	391047,9	394847,2	360227,5	- 8,76
Машинобудування	168281,9	207204,1	188082,3	194578,6	+ 3,33
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	646568	723360,7	458204,1	946810,8	+51,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	27419,1	31291,9	30301,1	40424,2	+25,04%

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

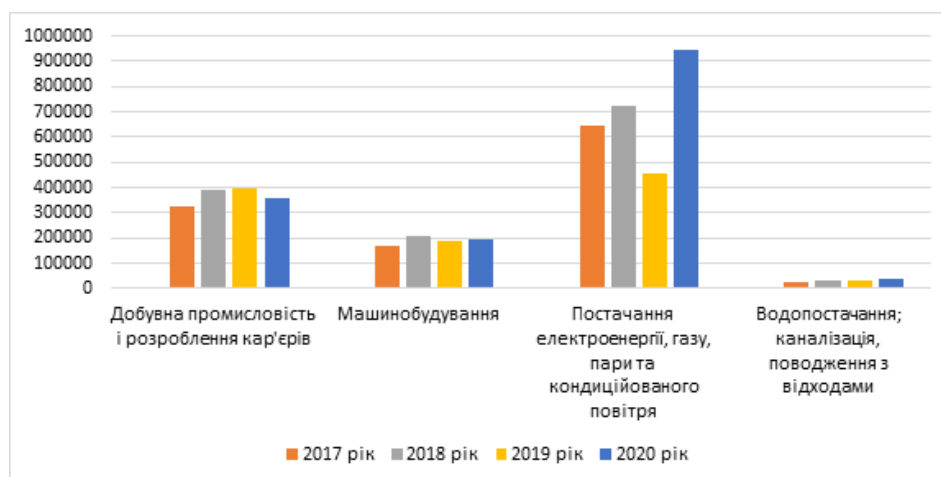

Рис. 2 Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності 2017-2020 роках

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

За результатами дослідження обсягу реалізованої продукції видно, що машинобудівна галузь демонструє найбільш високі темпи зростання у порівнянні з іншими галузями за останній рік, так вона збільшилась 18,78% у порівнянні з 2017 роком, або на 38922,2 млн. грн. Слід відзначити, що в останній рік підприємства зазнали великої шкоди, адже необхідно було звикати до нових умов функціонування у зв'язку з коронавірусною інфекцією. Добувна промисловість і розроблення кар'єрів за останній рік знизилась на 8,76%, Машинобудування продемонструвало тенденцію до зростання на 3,33%, Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря підвищилось на 51,6%, а також Водопостачання; каналізація, поводження з відходами зросло на 25,04%.

Машинобудівний комплекс – сукупність галузей промисловості, що виробляють устаткування для всіх підрозділів господарства, а також багато предметів споживання. Він має значний науково-виробничий потенціал, у ньому зосереджена третина всіх промислово-виробничих фондів і близько половини промислово-виробничого потенціалу країни. Комплекс являє собою найскладнішу і найбільш диференційовану галузь господарства.

Залежно від цільового призначення продукції, що виробляється, машинобудування поділяється на галузі, а ті, у свою чергу, на підгалузі (їх нараховується кілька десятків) [3].

Найбільш значним негативним фактором, що впливає на фінансові результати підприємств машинобудування, є зниження світових цін на сировину та метали, що призвело до скорочення інвестиційних програм підприємств сталі, хімічної та гірничодобувної промисловості, які є основними одержувачами важкої техніки. Погіршення умов надання кредитів негативно позначилося на підприємствах машинобудування, зменшивши доступність коштів для інвестицій у технологічне обладнання підприємств, а також інвестиційні можливості споживачів машинної продукції, що призвело до зменшення попиту для продуктів. Конфлікт з Російською Федерацією, розрив технологічних ланцюгів з підприємствами Криму та Донбасу негативно позначився на виробництві машинобудівних підприємств. Однак це допомогло відродити певні сегменти внутрішнього ринку, включаючи виробництво оборонної продукції [7].

За останній рік дуже сильно на розвиток машинобудівної галузі вплинув поширення інфекції Covid_19, який змушував підприємства діяти в нових умовах функціонування. Незважаючи на позитивну динаміку розвитку машинобудівної галузі, вітчизняні підприємства на превеликий жаль не можуть нав'язати достойну конкуренцію іноземним підприємствам. Це можна обумовити багатим досвідом роботи іноземних компаній у створенні інноваційних обладнань, доступом до більш дешевого кредитування підприємств, а також у більш тісному співробітництві з стартапами.

На думку фахівця Чупир О.М. незадовільний стан у машинобудівній галузі, що є наслідком значної низки проблем, уповільнюючих їх розвиток. Серед проблем машинобудівного комплексу України, що потребують вирішення, можна виділити такі, як: недостатній рівень платоспроможності товаровиробників, застарілість і низький технічний рівень основних фондів; зниження попиту на внутрішньому ринку; зниження світової інвестиційної діяльності та, відповідно, скорочення зовнішнього попиту на вітчизняну продукцію; різке подорожчання зовнішніх фінансових ресурсів і жорсткість умов їх залучення; відсутність підтримки та належного контролю з боку держави за діяльністю монополістів і посередників; недосконалість механізму кредитування; значна витратність виробництва; зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств, значний відтік найкваліфікованих кадрів і інші [4].

Кравченко М. О., підсумовує важку ситуацію у вітчизняній машинобудівній галузі тим, що з огляду на майже повну економічну дезінтеграцію з Російською Федерацією, яка була основним партнером України в галузі машинобудування, машинобудівні підприємства втратили можливість виробництва та продажу традиційної продукції. Це, а також інші прояви соціально-економічної кризи в країні, суттєво похитнули економічну стійкість підприємств [5].

Вітчизняним підприємствам необхідно розробити алгоритм дій, які підвищать ефективність управління та зроблять підприємства більш гнучкими до нових викликів ринку, зі свого боку держава теж повинна бути зацікавлена у модернізації вітчизняних підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності, а саме:

- Розробка глибокого бізнес-плану по кожному підприємству машинобудування, з рекомендованим набором дій для досягнення стратегічних цілей
- Повне оновлення обладнання на більш інноваційне, яке використовують на провідних підприємствах.
- Сприяння роботизації та автоматизації виробничих процесів на вітчизняних підприємствах
- Налагодження наукового процесу в українських вищих навчальних закладах на практичну співпрацю з підприємствами машинобудування.
- Розробка маркетингових стратегій для підприємств
- Розробка комплексу програм по стимулювання підприємств на використання нової системи виробництва.
- Повна переорієнтація на виробництво більш конкурентоспроможних та інноваційних товарів для населення та господарського комплексу, засвоєння нових сучасних прогресивних технологій

Усі вище перераховані рекомендації, допоможуть вітчизняним підприємствам поліпшити свої позиції на ринку, підвищити рівень конкурентоспроможності та бути більш гнучкими на нові виклики ринків.

Тільки в умовах збалансованої та систематичної промислової політики та здійснення

вищезазначених заходів можна буде підвищити конкурентоспроможність продукції машинобудування на світових ринках, покращити якість та зменшити її витрати, залучити іноземні інвестиції, вийти на нові зовнішні ринки, створити нові робочі місця, а отже, підвищити рівень життя. Подальші дослідження, на думку автора, це розробка прикладів орієнтовних планів розвитку для підгалузей машинобудування, які мають включати аналіз підгалузей, шляхи підвищення продуктивності праці, перспективні сфери інновацій, шляхи зниження витрат на виробництво, методи вдосконалення виробництва та збуту [7].

Висновки. На основі проведеного дослідження можна побачити, що вітчизняні підприємства демонструють тенденцію росту щорічно, але більшість вчених виділяє одну з головних проблем це застаріле обладнання, яке не дає підприємства нав'язати конкурентну боротьбу. Також слід відзначити нові умови функціонування підприємств, у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції, це негативно впливає на функціонування усієї галузі загалом. Для підвищення економічних показників та більш ефективного управління підприємствами машинобудівної галузі на ринку, були надані теоретичні рекомендації, щодо підвищення удосконалення функціонування та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Список літератури

1. Меленчук Ю. Сучасний стан та тенденції розвитку машинобудівної галузі України. *Галицький економічний вісник*. 2014. Т. 47. №4. С. 28-34.
2. Яковлев В.І. Тенденції розвитку машинобудівної галузі в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 31. С. 31-36.
3. Обод М.Л. Економічна і соціальна географія України: посібник для вчителя. Харків: Ранок, 2004. 350 с.
4. Чупир О.М. Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України: сучасний стан і перспективи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013, 43. С. 99-103.
5. Кравченко М. О., Уваровський Р.Д. Аналіз передумов та перспектив інноваційного розвитку вітчизняних агропромислових підприємств. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. №8. С. 51-55.
6. Герасимчук В. Г., Липісієнко А.П. Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19(1). С. 75-79
7. Зиз Д. Основні тенденції функціонування та передумови розвитку підприємств машинобудування. *Економічний вісник*. 2020. № 2. С. 193-201. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/70.193>.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.10.2021).

References

1. Melenchuk, Yu. (2014). Current state and development trends of the machine-building industry of Ukraine. *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, 47. 4, 28-34. [in Ukrainian].
2. Yakovlev, V.I. (2018). Trends in the development of the machine-building industry in Ukraine. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, 31, 31-36. [in Ukrainian].
3. Obod, M.L. (2014). *Ekonomichna i sotsial'na heohrafiia Ukrainy: posibnyk dlia vchytelia* Kharkiv: Ranok. [in Ukrainian].
4. Chupyr, O.M. (2013). Trends in the development of the machine-building complex of Ukraine: current status and prospects. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 43, 99-103. [in Ukrainian].
5. Kravchenko, M. O., Uvarovsky, R. D. (2018). Analysis of preconditions and prospects of innovative development of domestic agro-industrial enterprises. *Investytsiyi : praktyka ta dosvid*, 8, 51-55. [in Ukrainian].
6. Gerasimchuk, V.G., Lipisienko, A. P. (2018). Trends in the development of the machine-building complex of Ukraine. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhнародni ekonomichni vidnosyny ta svitove*, 19 (1), 75-79. [in Ukrainian].
7. Ziz, D. (2020). The main trends in the functioning and prerequisites for the development of mechanical engineering enterprises. *Ekonomichnyj visnyk*, 2, 193-201. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/70.193>. [in Ukrainian].
8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2021). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 15 October 2021). [in Ukrainian].

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Зварич Л.В., старший викладач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

E-mail: os9999@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9011-1681

Анотація. Метою статті є полягати у визначенні основних концептуальних положень розвитку менеджменту організацій в умовах цифрової економіки. Дослідження проведено з використанням методів логічного узагальнення для визначення сучасних концепцій менеджменту організації; системного підходу для обґрунтування основних напрямів розвитку менеджменту організації в умовах цифрової економіки. У статті проведено періодизацію розвитку концепцій менеджменту організації. Детально розкрито вплив цифрової економіки на зміну класичних функцій менеджменту організації. Доведено, що для сучасного менеджменту організації в умовах цифрової економіки, найбільш перспективною виступає мережева концепція управління, яка вимагає формування цифрової компетенції працівників. Практична значущість даної роботи полягає у доведенні пропозицій автора до константного висновку, що використання цифрових технологій сприяє ефективній реалізації функцій управління через використання програмного забезпечення, використання новітніх інструментів мотивації персоналу, спрощення організації роботи менеджерів завдяки девайсам, штучному інтелекту.

Ключові слова: менеджмент організації, цифрова економіка, цифрові компетенції, ризики, концепції менеджменту, промислова революція.

CURRENT ISSUES OF THE MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION IN THE CONDITION OF DIGITAL ECONOMY

Zvarych Lyubov, Senior Lecturer, Department of Organizational Management, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine

E-mail: os9999@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9011-1681

Abstract. The purpose of the article is to determine the basic conceptual provisions of the management of organizations in the digital economy. The methods used in the article using a logical generalization to determine modern concepts of organization management; a systematic approach to substantiate the main directions of development of organizational management in a digital economy. The influence of digital economy on change of classical functions of management of the organization is revealed in detail. It is proved that for the modern management of the organization in the digital economy, the most promising is the network management concept, which requires the formation of digital competence of employees. It is determined that the new requirements for management and employees - is their understanding of the essence of advanced production and marketing processes, digital technologies and their interest in achieving the goals and priorities of the organization. The practical significance of this work is to bring the author's proposals to the constant conclusion that the use of digital technologies contributes to the effective implementation of management functions through the use of software, use of the latest tools to motivate staff, simplify the organization of managers through devices, artificial intelligence.

Keywords: organization management, digital economy, digital competencies, risks, management concepts, industrial revolution.

JEL Classification: O150, O320, M410, D830

Постановка проблеми. Людська діяльність упродовж досить великого історичного часу формування і розвитку суспільних відносин була орієнтована на пошук таких форм і методів цієї діяльності, які підтверджуються певною смисловою динамікою. зокрема, це стосується менеджменту організації.

Пандемія коронавірусу, що стрімко розвивається й охоплює величезні території економічних систем світу, вносить глобальні корективи у світову економіку. Ці зміни можуть завдати шкоди малому і середньому бізнесу, які першими відчують негативні наслідки цієї події.

Особливо великі збитки будуть у суб'єктів економічної діяльності, спрямованих на міжнародну торгівлю. У таких складних умовах бізнес, щоб вижити, повинен приймати

стратегічні рішення під час перебудови своєї діяльності під обставини, що склалися.

Вивчення закордонного досвіду іноземних компаній, порівняльна характеристика конкурентів (бенчмаркінг) за певними показниками, зокрема, обсягами капіталізації, дозволяє зробити загальний висновок про те, що в XXI ст. ще далеко не розкритий прихований потенціал для покращення результатів макро- і мікроекономіки, зокрема, завдяки розробленню управлінських рішень з використанням цифрових технологій, раціональному розподілу критичних ресурсів у просторі й в часі, що особливо важливо у часи поглиблення системної кризи у світі та в Україні.

Тому, на сьогодні, актуалізується питання удосконалення менеджменту організації з урахуванням засобів і методів цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень. Актуальним питанням удосконалення менеджменту організації в умовах цифрової економіки присвячені наукові праці, які мають різноплановий характер. Так, у наукових працях Е. Кузнецова [1], Т. Балановської [2], надано характеристику смислової динаміки розвитку менеджменту в умовах технологічної конкурентоспроможності економіки та визначено цифрові компетентності працівників.

Використання цифрових технологій в управлінні персоналом, особливо в умовах COVID-19, розглядаються у наукових працях О. Кравчук [3], Н. Котис [4], С Короля [5].

Питанням сучасним концепціям менеджменту та їх використанню в умовах цифровізації економіки приділено увагу В. Грушком [6], В. Масленниковим [7].

Загальні тенденції впливу цифрової економіки на розвиток бізнесу більш докладно розглянуто у наукових працях В. Коваленко [8], С. Науменкової [9], Г. Жосан [10].

Проте, достатньо незначна кількість наукових доробків присвячена питанню менеджменту організацій в умовах бурхливого розвитку цифрової економіки.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребує питання пошуку ефективних рішень щодо оновлення моделей менеджменту організацій з використанням інструментів та методів цифрової економіки.

Мета дослідження полягає у визначенні основних концептуальних положень розвитку менеджменту організацій в умовах цифрової економіки.

Основний матеріал. З часу виникнення перших цивілізацій і до XIX століття, людство накопичило багатий практичний досвід управлінської діяльності. Тому виокремлення менеджменту як самостійного наукового напрямку було історично доведено. Періодизація розвитку концепцій менеджменту наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Етапи розвитку наукових концепцій менеджменту

Період	Концепція	Внесок у розвиток менеджменту
Початок XX ст.	Науковий менеджмент	Методи раціоналізації праці та підвищення її продуктивності – увага була зосереджена на конкретному робітнику та виробничому процесі, в який він був залучений.
20-ті рр. XX ст.	Адміністративний менеджмент	Функціональний поділ та спеціалізація управління – об'єктом управління виступає підприємство загалом, виокремлюються функції й рівні управління, тобто з'являється ієрархія в управлінському процесі.
30-50-ті рр. XX ст.	Біхейвіоризм	Підвищення продуктивності праці через врахування інтересів і потреб працівників за допомогою впровадження системи мотивації.

60-ті рр. XX ст.	Кількісний (системний) підхід	Дослідження операцій, використання економіко-математичних методів і моделювання для обґрунтування оптимальних управлінських рішень; виокремлення стратегічного управління як самостійного наукового напрямку.
70-80-ті рр. XX ст.	Організація – відкрита система	Розробка нових підходів до теорії управління: розвиток маркетингу, теорій лідерства, активізація комунікаційних процесів.
90-ті рр. XX ст.	Ситуаційний підхід	Активне використання методів стратегічного планування й управління та методів управління інноваціями, що спонукає підприємства використовувати гнучкі адаптивні організаційні структури управління та стимулювати прийняття рішень «на місцях».
Початок XXI ст.	Всезагальне управління якістю (TQM)	Методи управління організаційними змінами, теорія самоорганізації, само менеджменту, розвиток функціональних сфер менеджменту. Концепція білого простору в організації. Управління знаннями. Концепція TSM – T-Shaped Management.

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [11;12]

Виходячи із представленої еволюції розвитку концепцій менеджменту, доходимо висновку, що система управління організацією набула нового рівня свого циклічного розвитку. Чинний інструментарій потребує кардинального вдосконалення та приведення у відповідність до умов цифрової економіки. Тобто, практика управління закладає основу для формування нової наукової концепції – «Менеджмент 4.0», передумовою якої є «Промислова індустрія 4.0».

Індустрія 4.0 пов’язана з розвитком промисловості на основі «розумного виробництва». Її технологічним підґрунтям є досягнення четвертої промислової революції – інтернет речей (Internet of Things – IoT), великі дані (Big Data), кіберфізичні системи (Cyber Physical Systems – CPS) [2, с. 26].

Таким чином, концепція «Менеджмент 4.0» виникла з поетапною зміною концепцій промислових революцій (табл. 2).

Таблиця 2

Еволюція концепцій промислових революцій

Етап	Характеристика
Перша промислова революція (кінець XVIII ст.)	Почалась у Великій Британії з механізації текстильної індустрії. Надалі заміна ручної праці машинним виробництвом поширилася в усьому світі.
Друга промислова революція відома як технологічна революція (кінець XIX - початок XX ст.)	У цей період відбувся перехід від вугілля, як головного енергоносія, до використання нафти, винахід електрики, електродвигуна, телефона, поширення нових форм виробництва: конвеєр, розвиток хімічної промисловості, металургії. Розвиток виробничих сил на машинній основі, розвиток науки на базі техніки.

Третя промислова революція (1960-і роки)	Відбувається перехід до автоматизації за допомогою електронних та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Третя промислова революція стала важливим кроком на шляху до зміни зайнятості і започаткувала нові умови та вимоги до ринку праці. Найбільшого успіху досягають спеціалісти, готові працювати в різних професійних середовищах і які не прив'язані до будь-якої організації. Вони можуть вільно входити і виходити з організаційної структури, а рішення складних завдань відбувається у процесі діяльності проєктних команд.
Четверта промислова революція (XXI ст.)	Концепція Четвертої промислової революції «Індустрія 4.0» сформульована у 2011 р. президентом Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаусом Швабом. «Індустрія 4.0» характеризується розвитком кібер-фізичних систем, тобто єдністю фізичної та цифрової реальності (Інтернету речей, Інтернету послуг, розумних підприємств). Фаза промислової революції, яка характеризується злиттям технологій, що розмиває межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами. «Індустрія 4.0» дасть змогу збирати та аналізувати дані з різних машин, забезпечуючи більш швидкі, ефективні та гнучкі процеси виробництва товарів вищої якості за зниженими цінами. Також вона викликала появу абсолютно нових бізнес-моделей, які сприятимуть радикально новим способам взаємодії в ланцюжку вартості.

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [8; 13]

Цифрова економіка – це економічна діяльність, яка є результатом мільярдів щоденних онлайн-зв'язків між людьми, підприємствами, пристроями, даними та процесами за допомогою Інтернету, мобільних засобів, новітніх технологій [14]. Цей термін був вперше введений в книзі "Цифрова економіка: обіцянка і небезпеки в епоху мережевого інтелекту" за авторством Дона Тапскотта в 1995 році.

Слід відзначити, що цифрова економіка впливає на загальноприйняті уявлення про структуру бізнесу, про взаємодію між організаціями та як споживачі отримують послуги, інформацію й товари. Цифрові мережі та комунікаційні інфраструктури забезпечують глобальну платформу, на якій люди й організації розробляють стратегії, взаємодіють, спілкуються, співпрацюють та шукають інформацію.

Вище наведені тенденції зачіпають і сферу менеджменту та управління. Одним із важливих завдань керівника (менеджера) є постійне вдосконалення системи управління організацією. Тому, удосконалення менеджменту організації, неможливе без певної зміни класичних його функцій, а саме: розширення переліку компетенцій та навичок менеджера, про виникнення нових завдань та проблем, які необхідно вирішити, про появу нових професій та нових форм організації праці.

В умовах розвитку цифрових технологій відбувається певна модифікація традиційних функцій управління (табл. 3).

На рівні підприємств і організацій цифровізація підвищує ефективність і якість менеджменту, розширює можливості для застосування нових моделей управлінських рішень на підставі використання прогностичних технологій, що дозволяє забезпечити підприємствам і організаціям стійкі конкурентні переваги.

Трансформаційні характеристики процесу реалізації функцій менеджменту організації в цифрову епоху

Функції	Реалізація функцій менеджменту за допомогою цифрових технологій
Планування	Процес планування спрощується використанням різного роду програмного забезпечення. Зокрема, програмних комплексів, які складаються з: автономного модуля, який відповідає за конфігурацію системи (Stand Alone Configuration Engine, SACE), модуля електронної комерції (Electronic Commerce, EC), модуля виробничого планування (PP), модуля управління матеріальними потоками (MM), модуля управління послідовністю постачання (Supply Chain Management, SCM; раніше вживався термін Distribution Resource Planning, DRP), модуля удосконалення планування та складання розкладу – календарне планування (Advanced Planning and Scheduling, APS) [15]
Організація	Найбільш поширеними прикладами застосування автоматизованих систем в організації роботи менеджера є облік часу, база даних, база первинних знань, статистика, автоматизація обліку тренінгів, плану персонального розвитку, постановки завдань та інші. Цифрова інтеграція з хмарними сервісами дозволяє зменшувати робоче перевантаження (автоматизація рутинної роботи, зменшення витрат часу та ресурсів на оформлення та зберігання супроводжуваних документів). Штучний інтелект. Інтегровані програмні продукти, продумані алгоритми відповідей на дії та слова користувачів дозволяють створити «образ людини», здатної ефективно взаємодіяти з кандидатами на вакансію, новими співробітниками, які проходять адаптаційне навчання, HR-менеджерами та лінійними керівниками під час створення аналітичних звітів [16]
Мотивація	Цифровізація дає змогу використовувати такі методи нематеріальної мотивації працівників: Гейміфікація робочого місця, яка передбачає використання ігрових елементів у робочих процесах для поліпшення залучення працівників. Створюються певні програми лояльності співробітників, які відстежують створений користувачем вміст і трафік, щоб дозволити їм рівнятися, збирати значки та отримувати винагороду. По суті, гейміфікація входить в один з найпотужніших внутрішніх мотиваторів – конкуренцію [17, с. 130].
Контроль	Застосування інтегрованих мобільних додатків, вбудованих в автоматизовану систему управління компанією дозволяє: відстежувати переміщення персоналу та інформувати про запізнення, контролювати рівень стресу і регулювати перебіг робочого дня, оптимізувати план дій, забезпечувати наявність постійного зворотного зв'язку [18].

Джерело: систематизовано автором

Особливості менеджменту в умовах цифрової економіки обумовлені тим, що інформація стає своєрідною формою капіталу. Формування, накопичення і використання такого роду капіталу вимагає використання в практиці управління ефективних інструментів пошуку, обробки та аналізу управлінської інформації. При цьому, конкурентні переваги отримують ті суб'єкти економічної діяльності, котрі не тільки орієнтовані на доступ до даних, які необхідні для прийняття відповідних управлінських рішень, а й ефективні технології їх обробки, що дозволяють максимально точно оцінювати поточний стан ринку, вплив екзогенних та ендогенних чинників на діяльність організацій, а також здійснювати ефективне прогнозування розвитку, швидко реакцію і гнучкість.

Слід зазначити, що для сучасного менеджменту організації в умовах цифрової економіки, найбільш перспективною виступає мережева концепція управління. Проте, мережева концепція вимагає формування цифрової компетенції працівників. У наукових публікаціях [2; 19], цифрові компетенції визначаються як сукупність знань, здібностей, особливостей характеру і поведінки, які необхідні для того, щоб людина могла використовувати ІКТ та цифрові технології для досягнення цілей у своєму особистому або професійному житті. Цифрова компетентність, на відміну від компетенцій, передбачає здатність здійснювати професійну діяльність у поєднанні з якостями, що дозволяють діяти самостійно. Це багатогранний еволюційний процес, що постійно змінюється при появі нових технологій.

17 січня 2018 р. схвалено оновлену редакцію ключових компетентностей для навчання впродовж життя – рекомендація 2018/0008 (NLE) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) [20]. Перелік і назви ключових компетентностей, у порівнянні з попередньою редакцією, оновлено (табл. 4), але серед них і в старій, і в новій редакції присутня цифрова компетентність.

Таблиця 4

Ключові компетентності для навчання впродовж життя рекомендація -2018/0008 (NLE) Європейського Парламенту та Ради (ЄС)

Редакція 2006 р.	Редакція 2018 р.
1. Спілкування рідною мовою (Communication in the mother tongue)	1. Грамотність (Literacy competence)
2. Спілкування іноземними мовами (Communication in foreign languages)	2. Мовна компетентність (Languages competence)
3. Математична компетентність та основні компетентності у природничих і точних науках (Mathematical competence and basic competences in science and technology)	3. Математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії (Mathematical competence and competence in science, technology and engineering)
4. Цифрова компетентність (Digital competence)	4. Цифрова компетентність (Digital competence)
5. Навчання вчитись (Learning to learn)	5. Особиста, соціальна та навчальна компетентність (Personal, social and learning competence)
6. Соціальна і громадянська компетентність (Social and civic competences)	6. Громадянська компетентність (Civic competence)
7. Почуття ініціативності та взаємодії (Sense of initiative and entrepreneurship)	7. Підприємницька компетентність (Entrepreneurship competence)
8. Культурна впевненість і самовираження (Cultural awareness and expression)	8. Компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence)

Джерело: [2, с. 100]

У додатку до Рекомендацій наведено визначення та загальний опис компетентностей,

зокрема цифрової: цифрова компетентність містить у собі впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи та участі у суспільстві. Це включає в себе інформаційну грамотність та грамотність даних, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпеку (включаючи цифровий добробут та компетентності, пов'язані з кібербезпекою) та розв'язання проблем.

У цьому контексті, Е. Кузнєцов запропонував смислові ряди, які формують розуміння смислової якості професійної системи менеджменту, а саме: взаємодія суб'єкту та об'єкту як головних компонентів управлінського процесу; первинна спеціалізація менеджменту через функції менеджменту; взаємодія історичних передумов формування професійної системи менеджменту; забезпечення системності базових елементів менеджменту; взаємодія необхідного та достатнього рівня мотивації в управлінському процесі; визначення і впровадження базового критерію якості менеджменту, який проявляється через адекватну взаємодію його ефективності й результативності; спеціалізація й взаємодія науки, аналітики та практики менеджменту; взаємодія менеджменту (як сфери діяльності професійно підготовлених людей) та штучного інтелекту в контексті процесів четвертої промислової революції «Промисловість 4.0» та формування інтегрального «Суспільства 5.0»; процеси трансформації і формування нової управлінської еліти інноваційного суспільства і цифрової економіки [1, с. 23-24].

Тому, нові вимоги щодо менеджменту та працівників – це розуміння ними суті прогресивних виробничих й маркетингових процесів, цифрових технологій та їх зацікавленість для досягнення цілей та визначених пріоритетів організації. Відповідно, за потрібні стають моделі мотивації працівників щодо підвищення рівня їх компетенцій, а також процесні інновації – управління маркетингом, виробництвом, логістикою, персоналом. Високого якісного рівня потребують комунікаційні технології з різними стейкхолдерами, як потенційними учасниками інноваційної діяльності, а саме: трансформації знань як ресурсів – у стратегічно важливі активи «розумних» організацій та їх інвестиційних донорів; побудови економіки нової ери із посиленою взаємодією інноваційних процесів – «знизу-вверх» і навпаки, як фактора підвищення стійкості організації в умовах невизначеності і хаосу; генерування ідей та їх критичної оцінки - залежно від умов майбутнього розвитку економіки і суспільства; інноваційних процесів – від ідеї – до їх комерціалізації у різних сферах життєдіяльності суспільства на етапі смарт- спеціалізації економіки регіонів та диверсифікації видів економічної діяльності організації.

Висновки. Таким чином, велику увагу в умовах розвитку цифрової економіки слід приділяти розробці та використанню інноваційних методів мотивації персоналу. Так, на підприємстві або в організації може бути введена система накопичення акцій якості. Також, на наш погляд, в обов'язковому порядку, повинна бути запроваджена модель «ощадливого виробництва», одним з ключових елементів якої є система 5С – п'ять ключів до створення якісного комплексного середовища. Зазначена концепція орієнтована на перманентне запровадження управлінських інновацій в діяльність підприємств і організацій, оптимізацію реалізуємих функцій, мінімізацію витрат, ліквідацію збитковості, забезпечення оптимальних умов праці, безпеки праці.

Таким чином, розвиток цифрової економіки висуває нові вимоги до менеджерів організацій. Використання цифрових технологій сприяє ефективній реалізації функцій управління через використання програмного забезпечення, використання новітніх інструментів мотивації персоналу, спрощення організації роботи менеджерів завдяки девайсам, штучному інтелекту. Однак цифровізація підприємства потребує наявності певного рівня володіння цифровими навичками та уміннями керівництвом та персоналом, що вказує на необхідність навчання та особистого розвитку менеджерів.

Список літератури

1. Кузнецов Е.А. Смысловая динамика развития профессионального менеджмента в контексте технологической конкурентоспособности экономики. *Рыночная экономика: современная теория и практика управления*. 2020. Т. 20. Вып. 3 (46). С.11-35. DOI: 10.18524/2413-9998/2020.3(46).214098.
2. Балановська Т.І., Гавриш О.М., Виржиковська Б. Формування та розвиток цифрової компетентності працівників як складова антикризового управління організацією. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2020. № 1(31). С. 97-106. DOI: 10.31673/2415-8089.2020.019716.
3. Кравчук О., Варіс І., Заривних К. Цифрові технології менеджменту персоналу: тенденції та виклики в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. 2021. Вып. 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>.
4. Котис Н. Дистанційний менеджмент як сучасна технологія управління персоналом. Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю. (Тернопіль, 28 травня 2021 року). 2021. Ч.1. С. 88-91.
5. Король С. Я., Польовик Є. В. Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economics*, 2019. №18. С. 67-73. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-11](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-11).
6. Гришко В.В. Сучасні концепції менеджменту та їх застосування в умовах діджиталізації економіки України. *Економіка і регіон*. 2021. № 1 (80). С. 61-67. DOI 10.26906/EiR.2021.1(80).2246.
7. Масленников В.В., Ляндау Ю.В., Калинина И.А., Попова Е.В. Модель интеграции финансового контура в стратегию организации. *Вестник РЭУ им. Г. В. Плеханова*. 2020. Т. 17. № 3 (111). С. 73-82. DOI: <http://dx.doi.org/10.21686/2413-2829-2020-3-73-82>.
8. Коваленко В. В., Кутишенко Р.С. Управління корпоративним бізнесом у банках в умовах цифровізації. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 7-8 (284-285). С. 54-61. DOI: 10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-54-61.
9. Науменкова С., Міщенко С. Цифрова фінансова інклюзія: можливості та обмеження для України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2020. № 1-2 (274-275). С. 133-14. DOI: 10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-119-132.
10. Жосан Г. Стан розвитку діджиталізації в Україні. Економічний аналіз. 2020. Т. 30. № 1. Ч. 2. С. 45-52. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.044>.
11. Маршев В. И. История управленческой мысли. М. : ИНФРА-М, 2005. 731 с.
12. Абдикеев Н. М. Технологии когнитивного менеджмента в цифровой экономике. Мир новой экономики. 2017. № 3. С. 24-28.
13. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond. *Foreign Affairs*, 12 Dec . 2015. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>. (дата звернення 15.10.2021).
14. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. New York : McGraw-Hill, 1996. 286 p.
15. Лисенко О. А. Автоматизація бюджетування – як основний елемент бізнес-планування діяльності підприємства. Бюджетування як інструмент забезпечення життєдіяльності підприємства : колект. моногр. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. С. 146-159.
16. The new age: artificial intelligence for human resource opportunities and functions. Survey by EY (Ernst & Young LLP). URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-new-age-artificial-intelligence-for-human-resource-opportunities-and-functions/\\$FILE/EY-the-new-age-artificial-intelligencefor-human-resource-opportunities-and-functions.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-new-age-artificial-intelligence-for-human-resource-opportunities-and-functions/$FILE/EY-the-new-age-artificial-intelligencefor-human-resource-opportunities-and-functions.pdf). (дата звернення 25.10.2021).
17. Савчук С.В. Функції менеджменту в умовах розвитку цифрової економіки. *Міждисциплінарні наукові дослідження: особливості та тенденції*. 2020. Т. 1. С. 129-131.
18. Нагибина, Н. І., Шукина, А. А. HR-digital: цифровые технологии в управлении человеческими ресурсами. *Интернет-журнал «Науковедение»*. 2017. Т.9. С. 17-26.
19. Куйбіда В.С., Петроє О.М., Федулова Л.І., Андрощук Г.О. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/90a7d5c8-d10a-4f8f-8987-4d1077fdc8f6.pdf>. (дата звернення 25.10.2021).
20. Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/council-recommendation->

on-key-competences-for-lifelong-learning_en. (дата звернення 15.10.2021).

References

1. Kuznetsov, E.A. (2020). Semantic dynamics of professional management development in the context of technological competitiveness of the economy. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriya i praktyka upravlinnya*, 20, 3 (46), 11-35. DOI: 10.18524/2413-9998/2020.3(46).214098. [in Ukrainian].
2. Balanovska, T.I., Gavrish, O.M., & Vyrzhikovska, B. (2020). Formation and development of digital competence of employees as a component of crisis management of the organization. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 1(31), 97-106. DOI: 10.31673/2415-8089.2020.019716. [in Ukrainian].
3. Kravchuk, O., Varis, I., & Zarivnykh, K. (2021). Digital technologies of personnel management: trends and challenges in a COVID-19 pandemic. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>. [in Ukrainian].
4. Kotys, N. (2021). Remote management as a modern technology of personnel management. *Aktual'ni problemy menedzhmentu ta publichnoho upravlinnya v umovakh innovatsiynoho rozvytku ekonomiky: Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya z mizhnarodnoyu uchastyu. (Ternopil', 28 travnya 2021 roku)*, 1, 88-91. [in Ukrainian].
5. King, S. Ya., Polovyk, E.V. (2019). Digitalization of the economy as a factor of professional development. *Modern Economics*, 1, 67-73. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-11](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-11). [in Ukrainian].
6. Grishko, V.V. (2021). Modern concepts of management and their application in the digitalization of Ukraine's economy. *Ekonomika i rehion*, 1 (80), 61-67. DOI 10.26906/EiR.2021.1(80).2246. [in Ukrainian].
7. Maslennikov, V.V., Lyandau, Yu.V., Kalinina, I.A., & Popova E.V. (2020). A model for integrating the financial contour into the organization's strategy. *Vestnik REU im. G. V. Plekhanova*, 17, 3 (111), 73-82. DOI: <http://dx.doi.org/10.21686/2413-2829-2020-3-73-82>. [in Russian].
8. Kovalenko, V.V., Kutishenko, R.S. (2021). Corporate business management in banks in the context of digitalization. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 7-8 (284-285), 54-61. DOI: 10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-54-61. [in Ukrainian].
9. Naumenkova, S., Mishchenko, S. (2020). Digital financial inclusion: opportunities and limitations for Ukraine. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 1-2 (274-275), 133-14. DOI: 10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-119-132. [in Ukrainian].
10. Josan, G. (2020). The state of development of digitalization in Ukraine. *Ekonomichnyy analiz*, 30, 1, 2, 45-52. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.044>. [in Ukrainian].
11. Marshhev, V. I. (2005). *Istoriya upravlencheskoy mysli. M. : INFRA-M.* [in Russian].
12. Abdikeev, N.M. (2017). Technologies of cognitive management in the digital economy. *Mir novoy ekonomiki*, 3, 24-28. [in Russian].
13. Schwab, K. (2015). *The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond.* Foreign Affairs, 12 Dec . Retried from <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>. (accessed 15 October 2021).
14. Tapscott. D. (1996). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence.* New York : McGraw-Hill.
15. Lysenko, O. A. (2011). *Avtomatyzatsiya byudzhetu vannya – yak osnovnyy element biznes-planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva. Byudzhetu vannya yak instrument zabezpechennya zhyttyedyal'nosti pidpryyemstva : kolekt. monohr. Zaporizhzhya : ZNU.* [in Ukrainian].
16. *The new age: artificial intelligence for human resource opportunities and functions.* Survey by EY (Ernst & Young LLP). Retried from [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-new-age-artificial-intelligence-for-human-resource-opportunities-and-functions/\\$FILE/EY-the-new-age-artificial-intelligencefor-human-resource-opportunities-and-functions.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-new-age-artificial-intelligence-for-human-resource-opportunities-and-functions/$FILE/EY-the-new-age-artificial-intelligencefor-human-resource-opportunities-and-functions.pdf). (accessed 15 October 2021).
17. Savchuk, S.V. (2020). Management functions in the digital economy. *Mizhdystsyplinarni naukovi doslidzhennya: osoblyvosti ta tendentsiyi*, 1, 129-131. [in Ukrainian].
18. Nagibina, N. I., Shchukina, A. A. (2017). HR-digital: digital technologies in human resource management, *Internet-zhurnal «Naukovedeniye»*, 9, 17-26. [in Russian].
19. Kuybida, V.S., Petroe, O.M., Fedulova, L.I., Androschuk, G.O. Digital competences as a condition for the formation of the quality of human capital. Retried from <http://academy.gov.ua/>

pages/dop/198/files/90a7d5c8-d10a-4f8f-8987-4d1077fdc8f6.pdf. (accessed 25 October 2021). [in Ukrainian].

20. Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/council-recommendation-on-key-competences-for-lifelong-learning_en. (accessed 25 October 2021).

~ ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ~

УДК 338.48

DOI:10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-178-187

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ НА РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНОГО ГОСПО- ДАРСТВА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Шикіна О. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: katzchen.gusyeva@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5294-3367

***Анотація.** У статті проаналізовано сучасний стан готельного бізнесу Одеської області з урахуванням наслідків впливу пандемії COVID-19. Було використано офіційні дані державної служби статистики України для проведення табличного групування. Виявлено місце Одеської області серед інших адміністративно-територіальних одиниць України за показниками експлуатаційної програми та проаналізовано динаміку змін за 2019-2020 рр. Проведено дослідження розподілу туристів за країнами, із яких вони приїжджали до Одеської області, з виявленням останніх тенденцій. Розраховано відхилення кількості та місткості колективних засобів розміщування по областях України з виявленням лідерів. Проаналізовано коефіцієнт використання місткості як індикатор ділової активності засобів розміщування. Визначено основні тенденції готельного господарства Одеської області за 2019-2020 роки та надано рекомендації щодо подальших антикризових дій.*

***Ключові слова:** готелі, аналогічні засоби розміщування, динаміка розвитку готельного господарства, готельна індустрія, місце Одеської області серед адміністративно-територіальних одиниць України, пандемія.*

CONSEQUENCES OF THE PANDEMIC IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE HOTEL INDUSTRY OF ODESSA REGION

Shykina Olga, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: katzchen.gusyeva@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5294-3367>

***Abstract.** The article analyzes the current state of the hotel business in Odessa region, taking into account the effects of the COVID-19 pandemic. The hotel industry around the world has faced the need to close a large number of hotels and resorts in each country due to the implemented quarantine measures to combat COVID-19. There are examples of hotels that have found a niche and the opportunity to continue providing services after March 2020, but this applied to the target market of tourists who were forced to undergo self-isolation. A more widespread case for the hotel business in Ukraine was the reduction of staff, the search for new customer segments and in some cases the redistribution of the market among companies that were able to wait for the lockdown. There are a number of changes that have significantly transformed the hotel industry. There is a need for strict cost optimization, total control over the maintenance of sanitary and epidemiological norms, optimization of staff functionality to reduce the number of employees, replacement of buffets. Although the specifics of the distribution of tourist flow between different types of tourism in Ukraine made it relatively easier to bear the effects of the COVID-19 pandemic. The official data of the State Statistics Service of Ukraine were used for tabular grouping. The place of Odessa region among other administrative-territorial units of Ukraine according to the indicators of the operational program is revealed and the dynamics of changes for 2019-2020 is analyzed. The deviation of the number and capacity of collective accommodation facilities in the regions of Ukraine with the identification of leaders is calculated. The capacity utilization factor as an indicator of business activity of accommodation facilities is analyzed. The main trends of the hotel industry of Odessa region for 2019-2020 are identified and recommendations for further anti-crisis actions are provided.*

***Keywords:** hotels, similar accommodation, the dynamics of the hotel industry, the hotel industry, the place of the Odessa region among the administrative-territorial units of Ukraine, the pandemic.*

JEL Classification: L830, M310

Постановка проблеми. Готельне господарство всього світу зіткнулося з необхідністю закрити велику кількість готелів і курортів у кожній окремій країні через впроваджені карантинні заходи для боротьби з COVID-19. Існують приклади готелів, що знайшли нішу та можливість продовжити надання послуг після березня 2020 року, але це стосувалось цільового ринку туристів, що були вимушені проходити самоізоляцію. Більш масовим кейсом для готельного бізнесу України було скорочення штату персоналу, пошук нових

клієнтських сегментів та в деяких випадках перерозподіл ринку серед підприємств, що змогли перечекати локдаун.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз публікацій, щодо впливу пандемії COVID-19 на готельне господарство та здійснення операційної діяльності дозволив виокремити наступних науковців: Кулиняк І. Я., Жигало І. І., Ярмола К. М. [1] проаналізували тенденції розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19, а також систематизували заходи, які впроваджуються Україною та іншими країнами щодо стимулювання та підтримання туристичної галузі; Даниліна С. О., Коцюрубенко Г. М. [2] обґрунтували фінансово-економічні наслідки пандемії для світової туристичної галузі, з метою активізації економічної активності та забезпечення конкурентних переваг для вітчизняного ринку, окреслили напрями підтримки галузі туризму та готельної індустрії, а також висвітлили актуальне питання [3] визначення соціально-економічних наслідків впливу пандемії на безробіття в Україні, проаналізували динаміку безробіття в Україні та його вплив на економічне становище держави; Ярмоменко С. Г., Нечева Н. В. [4] розглянули питання розвитку готельної індустрії як основи формування, функціонування та подальшого розвитку туристичної дестинації на прикладі Одеської області та дослідили [5] позиціонування Одеської області на ринку готельних послуг України; Поворознюк І. [6] дослідив антикризове управління на підприємствах індустрії гостинності в період пандемії COVID-19.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Специфіка розподілу туристопотоку між різними видами туризму в Україні дала можливість відносно легше переносити наслідки пандемії COVID-19. Це пов'язано з часткою внутрішнього та виїзного туризму, що історично значно перевищує показники в'їзного потоку туристів. Результати дослідження останніх тенденцій надали змогу виявити сучасний стан готельного господарства Одеської області та потенціал його розвитку.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз наслідків впливу пандемії коронавірусу на розвиток готельного господарства Одеської області.

Основний матеріал. Вплив пандемії COVID-19 не обійшов Одеську область, яка займає лідируючі позиції у рейтингах показників готельного господарства України. Спостерігається загострення потреби в жорсткій оптимізації витрат вже з початку 2020 року. Тотальний контроль щодо підтримки чистоти всіх приміщень і демонстрація дотримання санітарно-епідеміологічних норм. Оптимізація функціоналу персоналу задля скорочення чисельності працюючих. Заміна шведських столів на обслуговування за меню, це робить обслуговування сніданків більш трудовитратним, але більш безпечним. Навіть повний перехід на обслуговування у номерах, що вирішувало питання заборони знаходитися у ресторани готелю, але надавало можливість здійснювати послугу харчування. Все це не повний перелік змін, що принесла пандемія у життя готелів України.

Що стосується фактичних змін, які можна виразити кількісно, то за кількістю колективних засобів розміщування Одеська область посідає перше місце, проте спостерігається скорочення кількості закладів на 21,4% у 2020 році порівняно з 2019 роком. Серед досліджуваних 10 перших регіонів за кількістю колективних засобів розміщування це було найбільше скорочення у абсолютному відношенні – на 40 закладів (табл. 1).

Таблиця 1

Місце Одеської області за кількістю колективних засобів розміщування за 2019-2020 рр.

Регіон	2019 рік		2020 рік		Тпр. 2020 /2019 рр., %	Тпр. 2020 /2019 рр., од.
	кількість	місце	кількість	місце		
Одеська	187	1	147	1	-21,4	- 40
м. Київ	129	4	132	2	2,3	+ 3
Запорізька	133	2	119	3	-10,5	- 14
Львівська	130	3	111	4	-14,6	- 19
Дніпропетровська	106	5	87	5	-17,9	- 19
Миколаївська	103	6	83	6	-19,4	- 20
Київська	96	7	80	7	-16,7	- 16
Херсонська	88	9	70	8	-20,5	- 18

Харківська	73	10	66	9	-9,6	- 7
Донецька	88	8	65	10	-26,1	- 23
Україна	1626	–	1337	–	-17,8	- 289

Джерело: складено автором за даними [5, 7-9]

Загалом по Україні скорочення склали 17,8%, або 289 закладів, що припинили надавати послуги. Тобто у відносному значенні скорочення Одеської області перевищили середні за країною темпи на 3,6%.

Наступні 2-5 місця у 2020 році займали: м. Київ (зростання на 2,3% порівняно з 2019 роком), Запорізька (скорочення на 10,5% кількості закладів порівняно з 2019 р.), Львівська (скорочення на 14,6% порівняно з 2019 р.), Дніпропетровська область (скорочення на 17,9% порівняно з 2019 р.). Тільки м. Київ продемонстрував збільшення кількості колективних закладів розміщування на 3 заклади. Це можна пов'язати з тим, що готельний бізнес є дуже статичним у плані швидкого реагування на плани щодо будови чи відкриття нових об'єктів.

Важливим є відокремлення із загальної кількості закладів частки «готелів та аналогічних засобів розміщування» так як, саме вони виступають основними реципієнтами іноземних та ділових туристів. За кількістю готелів та аналогічних засобів розміщування Одеська область займає стабільне 3 місце, проте їх загальна кількість скоротилась на 6,9% – у 2019 році нараховувалось 72 заклади, у 2020 році – 67 закладів (табл. 2).

Таблиця 2

Місце Одеської області за кількістю готелів та аналогічних засобів розміщування за 2019-2020 рр., од.

Регіон	2019 рік			2020 рік			Тпр. 2020 /2019 рр., %	Тпр. 2020 /2019 рр.
	у гот та АЗР	місце	частка, %	у гот та АЗР	місце	частка, %		
м. Київ	86	2	66,7%	95	1	72,0%	10,5	+ 9
Львівська	106	1	81,5%	92	2	82,9%	-13,2	- 14
Одеська	72	3	38,5%	67	3	45,6%	-6,9	- 5
Дніпропетровська	59	4	55,7%	60	4	69,0%	1,7	+ 1
Київська	59	5	61,5%	52	5	65,0%	-11,9	- 7
Івано-Франківська	49	6	83,1%	35	6	72,9%	-28,6	- 14
Закарпатська	38	8	52,1%	41	7	62,1%	7,9	+ 3
Харківська	44	7	68,8%	37	8	74,0%	-15,9	- 7
Полтавська	30	9	68,2%	30	9	69,8%	0,0	0
Хмельницька	24	10	77,4%	24	10	85,7%	0,0	0
Україна	792	–	48,7	728	–	54,5	-8,1	- 64

Джерело: складено автором за даними [5, 7-9]

Серед колективних засобів розміщування частка готелів та аналогічних засобів розміщування у Одеській області у 2020 р. складає 45,6%. Значно вищі показники мають Хмельницька область (85,7%), Львівська область (82,9%), Харківська область (74,0%). Збільшення кількості готелів та аналогічних їм закладів розміщування серед досліджуваних регіонів спостерігалось лише у м. Києві – 10,5% (+ 9 закладів), Закарпатській області – 7,9% (+ 3 заклади) та у Дніпропетровській області – 1,7% (+ 1 заклад).

В цілому по Україні частка готелів та аналогічних засобів розміщування складає 54,5%, а загальне скорочення кількості закладів складає 8,1% у порівнянні з попереднім 2019 роком.

За місткістю колективних засобів розміщування Одеська область займає перше місце: 21707 місць у 2020 році (табл. 3). У загальних обсягах скорочення показника місткості складає 17,0% у 2020 році порівняно з 2019 р., а за останні 4 роки цей показник для Одеської

області склав – 41,3%. Наступні місця займають: м. Київ (19,877 тис. місць у 2020 році при зростанні на 1,3%), Запорізька область (16,169 тис. місць та скорочення на 9,9%), Херсонська область (12,582 тис. місць та скорочення на 24,2%).

Таблиця 3

Місце Одеської області за місткістю колективних засобів розміщування
2019-2020 рр., місць

Реґіон	2019 рік		2020 рік		Тпр. 2020 /2019 рр., %	Тпр. 2020 /2019 рр.
	кількість	місце	кількість	місце		
Одеська	26151	1	21707	1	-17,0	-4444
м. Київ	19619	2	19877	2	1,3	258
Запорізька	17938	3	16169	3	-9,9	-1769
Херсонська	16594	4	12582	4	-24,2	-4012
Львівська	13188	5	12086	5	-8,4	-1102
Миколаївська	12081	7	11327	6	-6,2	-754
Київська	10184	9	9910	7	-2,7	-274
Дніпропетровська	13070	6	8047	8	-38,4	-5023
Донецька	10884	8	7396	9	-32,0	-3488
Харківська	7824	10	6698	10	-14,4	-1126
Україна	186840	–	155029	–	-17,0	-31811

Джерело: складено автором за даними [5, 7-9]

Найбільше скорочення кількості місць характерне для Дніпропетровської області (38,4% у 2020 порівняно з 2019 р.). Для України характерне загальне скорочення місткості за період 2019-2020 на 17,0% (155 тис. у 2020 порівняно з 187 тис. у 2019 р.).

Показники місткості готелів та аналогічних засобі розміщування пов’язані з кількістю готелів та аналогічних засобів розміщування за регіонами. Так, м. Київ тримає перше місце за місткістю даних закладів розміщування (15,567 тис. місць у 2020 р. та 14,939 тис. місць у 2019 р.) при темпі зростання 4,2% у 2020 р. порівняно з 2019 роком (табл. 4).

Таблиця 4

Місце Одеської області за місткістю готелів та аналогічних засобів розміщування 2019–2020 рр., місць

Реґіон	2019 рік			2020 рік			Тпр. 2020 /2019 рр., %
	У гот та АЗР	Місце	Частка, %	У гот та АЗР	Місце	Частка, %	
м. Київ	14939	1	76,1	15567	1	78,3	4,2
Львівська	11430	2	86,7	10788	2	89,3	-5,6
Одеська	6961	3	26,6	6462	3	29,8	-7,2
Дніпропетровська	4464	5	34,2	4536	4	56,4	1,6
Київська	4464	6	43,8	4258	5	43,0	-4,6
Івано-Франківська	4487	4	75,9	4124	6	82,4	-8,1
Закарпатська	3638	7	77,9	3428	7	87,8	-5,8
Харківська	3389	8	43,3	3119	8	46,6	-8,0
Полтавська	2345	9	67,9	2392	9	70,5	2,0
Миколаївська	1450	15	12,0	2225	10	19,6	53,4
Україна	75667	–	40,5	72447	–	46,7	-4,3

Джерело: складено автором за даними [5, 7-9]

Одеська область займає третє місце (6,9 тис. місць у 2019 р., 6,4 тис. місць у 2020 р.),

присутня тенденція до скорочення 7,2% у 2020 році порівняно з 2019 р. Питома вага місткості, що приходиться на готелі та аналогічні засоби розміщування в Одеській області складає 29,8%. Зростання місткості у готелях та аналогічних засобах розміщування спостерігається у Миколаївській області (+53,4%), м. Києві (+4,2%), Полтавській області (+2,0%) та Дніпропетровській області (+1,6%).

За кількістю обслугованих приїжджих у 2019-2020 роках, Одеська область займає 5 місце, а частка готелів та аналогічних засобів розміщування зменшилась з 71,6% у 2019 році до 66,9% у 2020 році (табл. 5). Скорочення обслугованих осіб склало 54,7%, що приблизно відповідає середньому рівню скорочення кількості обслугованих осіб загалом по Україні.

Таблиця 5

Місце Одеської області за кількістю обслугованих приїжджих за 2019–2020 рр.

Регіон	2019 рік				2020 рік				Тпр. 2020 /2019 рр., %	
	Загальна кількість, тис. осіб	У готелях та АЗР	Частка від КЗР, %	Місце	Загальна кількість, тис. осіб	У готелях та АЗР	Частка від КЗР, %	Місце	Загальна кількість	У готелях та АЗР
м. Київ	1226,0	1149,0	93,8	1	566,9	526,1	92,8	1	-53,8	-54,2
Львівська	533,0	517,0	96,9	2	230,0	222,2	96,6	2	-56,9	-57,0
Київська	319,0	258,0	80,8	4	189,2	126,6	66,9	3	-40,7	-50,9
Дніпро-петровська	377,0	181,0	48	3	151,1	123,1	81,5	4	-59,9	-32,0
Одеська	306,0	219,0	71,6	5	138,6	92,7	66,9	5	-54,7	-57,7
Івано-Франківська	166,0	147,0	88,2	8	123,9	119,6	96,5	6	-25,4	-18,6
Запорізька	172,0	54,0	31,4	7	92,8	23,4	25,2	7	-46,1	-56,7
Полтавська	162,0	151,0	93,1	9	87,7	79,9	91,0	8	-45,8	-47,1
Харківська	187,0	154,0	82,7	6	80,2	63,0	78,6	9	-57,1	-59,1
Донецька	131,0	60,0	45,8	10	73,3	34,0	46,3	10	-44,1	-43,4
Україна	4604,0	3693,0	80,2	–	2218,6	1783,9	80,4	–	-51,8	-51,7

Джерело: складено автором за даними [5, 7-9]

Найбільшу кількість розміщених має м. Київ – 567 тис. осіб, а частка розміщених у готелях та аналогічних засобів розміщування висока – 92,8%, у Львівській області – 222 тис. осіб (96,6% від загальної кількості розміщених у колективних засобах розміщування) у 2020 році. Київська область займає третє місце за кількістю обслугованих з істотним відставанням – 127 тис. осіб. З досліджуваних перших 10 регіонів за кількістю обслугованих туристів найбільше скорочення у 2020 році у порівнянні з 2019 роком було зафіксовано у Дніпропетровській області – 59,9% чи у абсолютному відношенні – 226 тис. осіб. Фактично найбільше скорочення у абсолютному відношенні сталося у м. Київ, який обслужив на 659 тис. осіб менше ніж у 2019 році. Наша область втратила 167 тис. осіб, чи мала скорочення на 54,7%.

Аналіз кількості іноземних туристів, що були обслуговані у 2019-2020 рр. показав стрімке падіння через пандемію COVID-19 (табл. 6).

Загалом по Україні зниження склало 73,1% у колективних засобах розміщування та 72,7% у готелях та аналогічних засобах розміщування. Як правило іноземці, що приїжджають до України обирають тільки заклади, що відносяться до категорії готелів та аналогічних їм, це обумовлено бажанням отримати комфортні умови проживання, якість підтвержену стандартами та бути захищеним від незаконних дій.

Таблиця 6

Місце Одеської області за кількістю іноземців, що перебували у колективних засобах розміщування за 2019-2020 рр.

Регіон	2019 рік				2020 рік				Тпр. 2020 /2019 рр., %	
	Загальна кількість, тис. осіб	З них іноземці	Частка ін-ців, %	Місце за часткою ін. тур.	Загальна кількість, тис. осіб	З них іноземці	Частка ін-ців, %	Місце за часткою ін. тур.	Загальна кількість	Іноземців
м. Київ	1226,4	481,2	39,2	1	566,9	146,5	25,8	1	-53,8	-69,6
Харківська	187,2	26,2	14,0	5	80,2	8,3	10,4	2	-57,2	-68,2
Львівська	533,9	118,2	22,1	2	230,0	20,9	9,1	3	-56,9	-82,3
Хмельницька	121,0	12,5	10,3	6	49,6	3,7	7,5	4	-59,0	-70,0
Луганська	20,0	0,6	3,1	21	6,6	0,5	7,3	5	-67,0	-22,6
Одеська	306,5	54,2	17,7	3	138,6	8,3	6,0	6	-54,8	-84,6
Тернопільська	43,7	7,5	17,1	4	15,6	0,9	5,5	7	-64,3	-88,5
Кіровоградська	52,8	1,4	2,6	23	19,3	0,9	4,8	8	-63,5	-32,2
Рівненська	35,5	2,2	6,1	12	12,8	0,6	4,4	9	-64,0	-74,0
Івано-Франківська	166,8	13,5	8,1	9	123,9	4,8	3,9	10	-25,7	-64,0
Україна	4604,9	812,7	17,6	–	2218,6	218,3	9,8	–	-51,8	-73,1

Джерело: складено автором за даними [5, 7-9]

Одеська область займала третє місце за кількістю обслугованих іноземних туристів та за питомою вагою іноземних туристів у загальній кількості обслугованих туристів у 2019 році. Скорочення, що відбулося у 2020 році склало 84,6%, тобто кількість іноземних туристів, що відвідали Одеську область у 2020 році скоротилась на 45,9 тис осіб. Іншими словами готельний бізнес 2020 року у Одеській області майже повністю був орієнтований на внутрішнього туриста, його потреби, можливості та побажання. За показником питомої ваги іноземців серед загальної кількості обслугованих у колективних засобах розміщування туристів Одеська область у 2020 році посідала 6 місце.

Аналізуючи розподіл іноземців, які проживали у колективних засобах розміщування Одеської області можемо констатувати негативні зрушення. Послугами готелів Одеської області у 2020 р. скористалися 8,3 тис. іноземних туристів із 86 країн світу. Найбільша кількість іноземних туристів прибула зі Туреччини – 1,3 тис., що на 70,8% менше ніж у 2019 році (табл. 7).

Таблиця 7

Розподіл іноземців у колективних засобах розміщування за країнами світу, з яких вони прибули до Одеської області за 2019-2020 рр.

Країни, з яких прибули іноземці	2019		2020		Тпр. 2020 /2019 рр., %	Тпр. 2020 /2019 рр., осіб
	Осіб	Місце	Осіб	Місце		
Туреччина	4593	3	1341	1	-70,8	-3252
США	4417	4	1276	2	-71,1	-3141
Молдова, Республіка	5854	1	1031	3	-82,4	-4823
Ізраїль	5734	2	751	4	-86,9	-4983
Польща	2821	7	583	5	-79,3	-2238

Білорусь	3318	5	421	6	-87,3	-2897
Російська Федерація	2840	6	411	7	-85,5	-2429
Німеччина	2145	8	354	8	-83,5	-1791
Франція	1303	10	214	9	-83,6	-1089
Канада	874	15	151	10	-82,7	-723
Загалом	54165	–	8338	–	-84,6	-45827

Джерело: складено авторами за [5, 7-9]

Варто зазначити, що за всіма приведеними країнами спостерігалось стрімке скорочення кількості туристів за 2019-2020 рр., що пов'язано з закриттям кордонів з 16 березня 2020 року, припиненням здійснення міжнародних перевезень з 17 березня 2020 року та введенням надзвичайної ситуації на території України з 25 березня 2020 року. Наприкінці 2020 року було введено карантин вихідного дня з 14 по 30 листопада 2020 року [10-12].

Так, кількість іноземців із Ізраїлю за 2019-2020 роки у абсолютному відношенні скоротилась майже на 5 тис осіб – що було максимальним рекордом. На другому місці за скороченням були туристи з Молдови (- 4823 особи, або на 82,4%). Третє місце займала Туреччина – скорочення на 3252 особи чи на 70,8%.

Важливим показником діяльності готельного господарства є тривалість перебування у засобі розміщування (Рис. 1). Так, найнижчі показники тривалості перебування у готелях та аналогічних засобах розміщування мають Волинська, Сумська та Хмельницька області (1,4 днів) та Черкаська (1,3 днів).

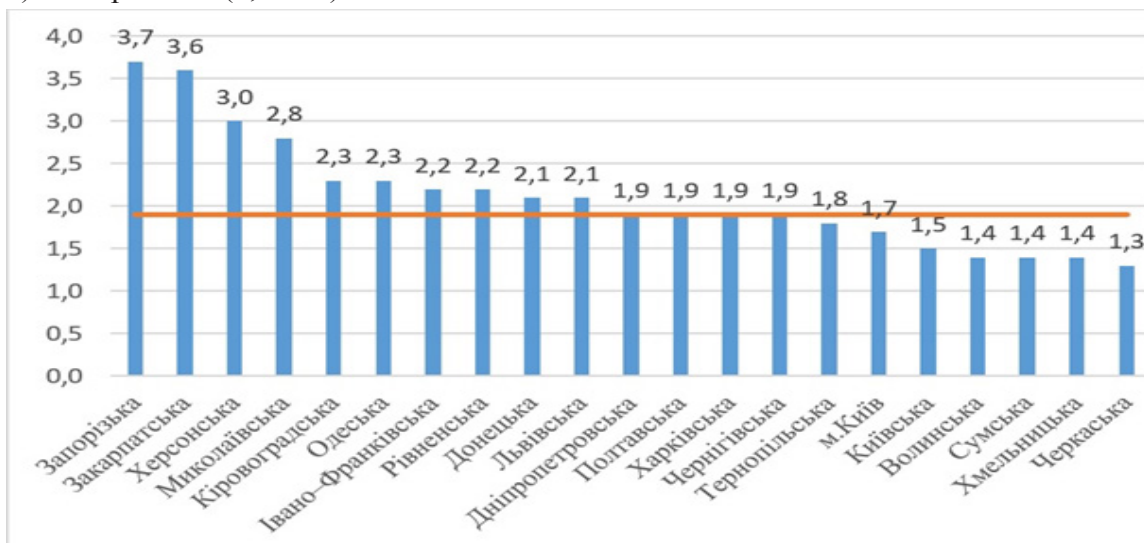

Рис. 1. Середня тривалість перебування осіб у готелях та аналогічних засобах розміщування за регіонами України у 2020 році, днів (Україна=1,9 днів)

Джерело: розроблено авторами за [8]

В Одеській області цей показник складав 2,3 дня, тобто вище за середній рівень по країні (1,9 днів), але є потенціал для залучення додаткових послуг чи подій, які б стимулювали більш тривале перебування туристів у засобах розміщування.

У таблиці 8 розглянуто коефіцієнт використання місткості за регіонами України.

Найвищі показники у 2020 році характерні для Донецької області (0,32), Миколаївської області (0,28), Вінницької та Житомирської областей (0,26). Одеська область займає 18-19 місця за даним показником (0,17), що значно нижче середньо українського показника на рівні 0,2. Найнижчі показники характерні для Тернопільської області (0,1).

Коефіцієнт використання місткості для Одеської області за період 2019-2020 років знизився з 0,28 у 2019 р. до 0,17 у 2020 р., що у свою чергу зрушило Одеську область з 12-14 місця за цим показником до 18-19 у рейтингу всіх регіонів України. Звісно 2020 рік приніс значне падіння для всіх лідируючих регіонів, куди слід віднести м. Київ (був на 1 місці, опинився на 12-13), Київська область (була на 5 місці, опинилася на 8-10), Дніпропетровська область (була на 9-10 місці, опинилася на 14-17) та Хмельницька (була на 6-8 місці, опинилася на 14-17). Серед південних регіонів України Одеська область має відставання за показником

від Херсонської області (0,25 та 5 місце у 2020 р.), Миколаївської області (0,28 та 2 місце), Запорізька область (0,24 та 6-7 місце).

Таблиця 8

Місце Одеської області за коефіцієнтом використання місткості за 2019–2020 рр. колективні засоби розміщування (юр. особи)

№	Регіон	2019 рік		2020 рік		Тпр. 2020 /2019 рр., %
		КВМ	Місце	КВМ	Місце	
1	Донецька	0,32	6-8	0,32	1	0,0
2	Миколаївська	0,32	6-8	0,28	2	-12,5
3	Вінницька	0,29	11	0,26	3-4	-10,3
4	Житомирська	0,36	2	0,26	3-4	-27,8
5	Херсонська	0,35	3-4	0,25	5	-28,6
6	Волинська	0,28	12-14	0,24	6-7	-14,3
7	Запорізька	0,35	3-4	0,24	6-7	-31,4
8	Івано-Франківська	0,21	20-21	0,21	8-10	0,0
9	Київська	0,34	5	0,21	8-10	-38,2
10	Черкаська	0,24	17	0,21	8-10	-12,5
11	Кіровоградська	0,23	18-19	0,2	11	-13,0
12	Чернігівська	0,25	16	0,19	12-13	-24,0
13	м. Київ	0,37	1	0,19	12-13	-48,6
14	Дніпропетровська	0,3	9-10	0,18	14-17	-40,0
15	Закарпатська	0,16	25	0,18	14-17	12,5
16	Луганська	0,18	23-24	0,18	14-17	0,0
17	Хмельницька	0,32	6-8	0,18	14-17	-43,8
18	Одеська	0,28	12-14	0,17	18-19	-39,3
19	Полтавська	0,28	12-14	0,17	18-19	-39,3
20	Харківська	0,21	20-21	0,15	20	-28,6
21	Львівська	0,3	9-10	0,14	21-23	-53,3
22	Сумська	0,23	18-19	0,14	21-23	-39,1
23	Чернівецька	0,26	15	0,14	21-23	-46,2
24	Рівненська	0,19	22	0,13	24	-31,6
25	Тернопільська	0,18	23-24	0,1	25	-44,4
26	Україна	0,3	–	0,2	–	-33,3

Джерело: розроблено авторами за [5, 7-9]

Хоча, заняття першого місця Донецькою областю за коефіцієнтом використання місткості наочно демонструє, що робити висновки тільки виходячи з цього показника у відриві від ADR, RevPar, RevPac було б недоцільним.

Висновок. Як висновок необхідно зазначити, що питання введення обмежень чи імовірності повного припинення міжнародних перевезень не закриті. Готельне господарство – як одна з чутливих до пандемії галузей повинна впроваджувати заходи, що допоможуть пережити тяжкі часи та відновити лояльність гостей. Як приклад можна зазначити заохочення ринку щодо заброньованих номерів, тобто можливість переоформлення бронювання або отримання компенсації повної вартості заброньованого номера, що залежить від діючих правил користування готелями та аналогічними засобами розміщування. Необхідно впроваджувати жорстку систему економії, тобто скорочувати довільні витрати, зарплати і преміальні виплати всіх рівнів менеджменту. У випадку впровадження обмежень червоної зони (повного припинення надання послуг розміщування) єдиною стратегією поведінки готелів

має бути надання відпустки без збереження заробітної плати для всіх працівників терміном на 60–90 днів і закриття всіх нерухомих об'єктів. Це призведе до кадрового голоду, але дасть можливість продовжити функціонування готелів. Також цей час доцільно використовувати для реновації готелів, тому що, краще вийти після тимчасового припинення діяльності з обґрунтовано оновленим інтер'єром ніж проводити ці операції під час функціонування готелю. Потрібно не припиняти впровадження суворих правил охорони здоров'я та безпеки, що передбачає підтримання чистоти, гігієни рук, прибирання готельних номерів за новими стандартами попередження ризику ураження вірусом. Прикладом може служити програма Hilton CleanStay спільно з виробником антисептика Lysol.

Список літератури

1. Кулиняк І. Я., Жигало І. І., Ярмола К. М. Туристична галузь в умовах пандемії COVID-19: тенденції та заходи підтримання. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 177–184. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-177-184>. (дата звернення: 24.09.2021).
2. Даниліна С. О., Коцюрубенко Г. М., Шикіна О. В. Фінансово-економічні наслідки пандемії для світової туристичної галузі. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 52. Ч. 1. С. 29-34.
3. Даниліна С.О., Коцюрубенко Г.М., Шикіна О.В. Соціально-економічні наслідки впливу пандемії на стан безробіття в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/558> DOI: 10.32782/2524-0072/2021-29-22 (дата звернення: 24.09.2021).
4. Ярмоменко С.Г., Нечева Н.В. Оцінка розвитку готельної індустрії локальної дестинації в Одеській області. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 67. С. 77-83.
5. Ярмоменко С.Г., Шикіна О.В., Нечева Н.В. Позиціонування Одеської області на ринку готельних послуг України. *Інфраструктура ринку*. Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2020. Вип. 48. С. 213-221.
6. Поворознюк, І. Формування та реалізація антикризового управління на підприємствах індустрії гостинності в період пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-18>. (дата звернення: 24.09.2021).
7. Колективні засоби розміщування в Україні за 2019 рік (юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб) : статистична інформація // Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.09.2021).
8. Колективні засоби розміщування в Україні за 2020 рік (юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб) : статистична інформація // Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.09.2021).
9. Шикіна О. В., Гончаренко Я. Є. Динаміка розвитку готельного бізнесу Одеської області. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 4 (68). С.220-232.
10. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 24.09.2021).
11. Герасименко В. Г. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції / за заг. ред. В. Г. Герасименко, О. Л. Михайлюк. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2019. 332 с.
12. Шикіна О. В., Гончаренко Я. Є., Ремігайло І. Ю. Шляхи розвитку ділового туризму у період пандемії. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 50. С. 213–219.

References

1. Kulyniak, I. Ya., Zhyhalo, I. I., & Yarmola, K. M. (2021). Tourism Industry in the Context of the COVID-19 Pandemic: The Tendencies and Support Measures. *Biznes Inform*, 1, 177-184. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-177-184>. [in Ukrainian].
2. Danilyna, S.O., Kotsiurubenko, G.M., & Shykina, O.V. (2020). Financial and economic consequences of the pandemic for the world tourism industry. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 52, 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-177-184>. [in Ukrainian].
3. Danilyna, S.O., Kotsiurubenko, G.M., & Shykina, O.V. (2021). Socio-economic consequences of the influence of the pandemic on the unemployment state in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, 29. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/558> DOI: 10.32782/2524-0072/2021-29-22. [in Ukrainian].
4. Iaromenko, S.G., Niecheva, N.V. (2021). Assessment of the development of the hotel industry of the local destination in Odessa. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 67, 77–83. [in Ukrainian].

5. Iaromenko S.G., Shykina O.V., & Niecheva N.V. (2020) Positioning of Odessa region on the hotel service market of Ukraine. *Infrastruktura rynku*, 48, 213–221. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct48-40>. [in Ukrainian].
6. Povorozniuk, I. (2021). Formation and implementation of crisis management in the hospitality industry during the pandemic COVID-19. *Ekonomika ta suspilstvo*, 29. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-18>. [in Ukrainian].
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020). *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini za 2019 rik: statystychna informatsiia* [Collective placement tools in Ukraine in 2019: statistical information], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: www.ukrstat.gov. (accessed 24 September 2021).
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini za 2020 rik: statystychna informatsiia* [Collective placement tools in Ukraine in 2019: statistical information], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Retrieved from www.ukrstat.gov. [in Ukrainian].
9. Shykina, O. V., Goncharenko, Ya. E. (2018). Dynamics of hotel business development in Odessa region. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 4, 68, 220–232. [in Ukrainian].
10. *Pandemiia COVID-19 ta yii naslidky u sferi turizmu v Ukraini* [The COVID-19 pandemic and its consequences in the field of tourism in Ukraine]. Retrieved from <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>. [in Ukrainian].
11. Gerasimenko, V.G. (2019). *Derzhavne reguluvannia sferi turizmu Ukraïni v konteksti protsesiv yevrointegratsii: monografiya*. Kiïv: FOP Gulyaeva V.M. [in Ukrainian].
12. Shykina, O. V., Goncharenko, Ya. E., & Remihailo, I. Yu. (2020). Ways of business tourism development during the pandemic. *Infrastruktura rynku*, 50, 213–219. [in Ukrainian].

НАШІ АВТОРИ

Андрєєва Яна Сергіївна - кандидат економічних наук доцент, кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет м. Одеса, Україна

Білоус Костянтин Ігорович - аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

Бойко Віта - магістрант кафедри фінансів і банківської справи, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

Волкова Неля Іванівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

Волкова Ніна Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гагауз Віталій Миколайович - кандидат економічних наук, Директор департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ «Південний», м. Одеса, Україна

Гаркуша Юлія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Грінченко Раїса Володимирівна - доктор економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Дараган Антон Володимирович - аспірант кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

Жердецька Лілія Вікторівна - доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Захарченко Наталя Вячеславівна – доктор економічних наук, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Зварич Любов Володимирівна - старший викладач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Каражия Едуард Андрійович – старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Котелевець Дмитро Олександрович - кандидат економічних наук, здобувач, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая, м. Київ, Україна

Кулікова Єлизавета Олександрівна - викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Куманова Поліна Василівна - студентка 6-го курсу спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Літвінов Олександр Сергійович - доктор економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Місько Алла Михайлівна - аспірант, Подільський державний аграрно-технічний університет, викладач кафедри фінансів та економіки; Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу м. Кам'янець-Подільський, Україна

Місюк Микола Васильович - доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України директор Навчально-наукового інституту бізнесу і фінансів Подільського державного аграрно-технічного університету, м. Кам'янець-Подільський, Україна

Москалюк Ганна Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Несененко Павло Петрович - кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна

Ніколов Олександр Павлович - аспірант кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Орленко Ольга Михайлівна - кандидат економічних наук, старший викладач, старший викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Онищук Вікторія - студентка 3 курсу факультету економіки та управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Петренко Юлія - магістр з фінансів, банківської справи та страхування, Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

Райлян Олег Георгійович - викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Семенова Валентина Григорівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Степаненко Олександр - магістр кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут УБС, м. Черкаси, Україна

Сушарник Ярослав Анатолійович - к.е.н. викладач кафедри фінансів та економіки; завідувач заочного відділення, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, Україна

Тоня Катерина Павлівна - магістрантка кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна

Цуканова Вікторія Олегівна - магістрантка кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Харченко Анатолій Миколайович - к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи, м. Черкаси, Україна

Хвіздова Єва - доктор філософії Інж., МВА; Коледж міжнародного бізнесу в Прешові, Словаччина

Шикіна Ольга Володимирівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Юрчишена Людмила Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 9-10 (286-2857, 2021)

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська, російська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 2 від 19.10.2021 р.)

Підписано до друку 20.10.2021 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 18,5. Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80 e-mail:
mailbox@helvetica.com.ua